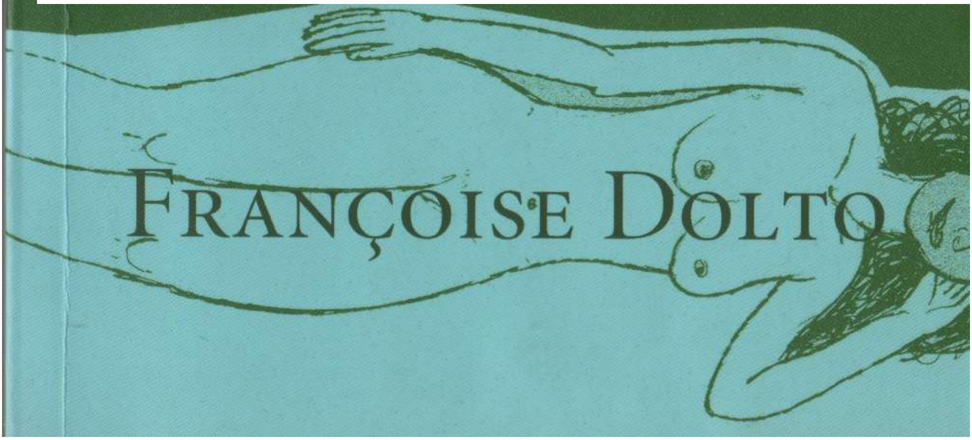
BIBLIOTECA DE PSIHANALIZĂ

Femininul

OPERE 6

TREI

Françoise Dolto

OPERE

VOL. 6

FEMININUL

ARTICOLE ŞI CONFERINȚE

Colecția Françoise Dolto,
îngrijită de Catherine Dolto

Ediție stabilită, adnotată şi prezentată de
Muriel Djéribi-Valentin şi Elisabeth Kouki

Traducere din limba franceză de
Corina Cojanu

A
TRei

EDITORI
Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu
DIRECTOR EDITORIAL
Magdalena Mărculescu

COPERTA
Faber Studio (Silvia Olteanu şi Dinu Dumbrăvician)

Director producție
Cristian Claudiu Coban

Dtp
Ofelia Coşman

Corectură
Lorina Chițan, Eugenia Ursu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DOLTO, FRANÇOISE
Opere / Françoise Dolto ; trad.: Delia Şepețean Vasiliu. - Bucureşti : Editura Trei, 2005 -
voi.
ISBN 973-707-034-8
Voi. 6 : **Femininul** / trad.: Corina Cojanu. - 2008.
- ISBN 978-973-707-223-8

I. Cojanu, Corina (trad.)

159.964.2:159.922.7
615.851.1:616-053.2
616.89-053.2-075

Această ediție este tradusă după LE FEMININ. *Articles et conférences* **de Françoise Dolto, Gallimard, 1998**

C.P. 27-0490, Bucureşti
Tel./Fax: +4 021 300 60 90
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN 978-973-707-223-8

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE

„Acest congres va da roade abia mai târziu[1]." în aceşti termeni se exprima J. Lacan, la 9 septembrie 1960, în cadrul şedinţei de închidere a Congresului internaţional de la Amsterdam pe tema sexualităţii feminine. Această metaforă îndrăgită de Françoise Dolto, „a da roade", este suficientă pentru a înţelege imediat importanţa raportului întocmit de ea asupra temei din „La libido génitale et son destin féminin".[2] Atât redactarea raportului, cât şi modificările care i-au fost aduse ulterior şi care nu au fost publicate decât în anul 1982 cu titlul *Sexualité féminine* demonstrează faptul că acest text dificil avea ecouri multiple în gândirea autoarei lui.

Textele reunite în volumul de faţă, într-o structură care s-a impus în momentul pregătirii unei ediţii adăugite, în anul 1996, a volumului *Sexualité féminine,* au jalonat o traiectorie iniţiată în anul 1959 şi continuată până la moartea autoarei, în anul 1988. Notele, scrierile,

1 Cf. P. Kaufmann, „Au congrès psychanalitique d'Amsterdam: Sexualité féminine et vérité", *infra,* Anexa 1, p. 427.

2 Redactat în vara anului 1960 pentru Congres, acest raport de 118 de pagini a fost mai întâi roneotipat de Societatea Franceză de Psihanaliză (SFP), apoi publicat parţial în revista SFP, *La Psychanalyse,* nr. 7, P.U.F., 1964. Informaţii despre etapele elaborării acestui text, modificările şi diversele sale ediţii se regăsesc în Nota editorului, p. 32, în *Sexualité féminine,* Gallimard, 1996.

conferințele, convorbirile, sub formă de momente televizate şi schimburi radiofonice, toate în stiluri foarte diferite şi într-un limbaj propriu, oral sau scris, vor dezvolta cele mai diverse aspecte ale gândirii lui Françoise Dolto în legătură cu această problematică a femininului.

Depăşind polemica sterilă în care stagna teoria psihanalitică asupra sexualității feminine[1], gândirea originală a lui Françoise Dolto, cu trimiteri în clinică şi expusă contradicțiilor, alege să descrie în toată complexitatea ei geneza libidoului feminin, cu precizarea mutațiilor şi intricațiilor diferitelor faze ale evoluției acestuia. Titlul acestei culegeri de texte, *Le féminin*, titlu ce stabileşte o rivalitate între genul afişat, pe de o parte, şi sensul dezvăluit, pe de altă parte, desemnează coexistența în inconştientul declinat la feminin a unor elemente eterogene responsabile de caracterul specific şi de dinamismul lui. Cititorul poate să-şi dea seama singur de acest lucru dacă se lasă purtat de mişcarea irezistibilă a gândirii doltiene, gândire pe care fiecare text din această culegere, în felul său, o va dezvălui în continuare, în tot ceea ce are ea mai reprezentativ.

De aceea, conferința inedită „Sur la féminité", care va iniția seria explorării imaginilor simbolice ale femininului, îi va cere aceluiaşi cititor să se lase ghidat, aşa cum au făcut-o, în anul 1968, şi primii auditori ai lui Françoise Dolto de la Universitatea din Louvain, pentru care ea a improvizat o expunere teoretică pentru a regăsi drumul deja schițat la Amsterdam cu privire la destinul dinamic al libidoului feminin.

i **Cf.** *Sexualité féminine, op. cit.,* **Prefață, pp. 12-17.**

„Incestes" descrie mai degrabă destinele unei fantasme care, deşi necesară dezvoltării psihismului fetei şi băiatului, poate să atragă după sine o regresie şi o prăbuşire psihică dezastruoase, dacă este pusă în scenă. Numeroasele observaţii clinice pe care F. Dolto le-a putut face cu privire la cazurile de incesturi frate-soră — regretând faptul că azi nu este formulată o interdicţie clară în legătură cu acestea — dau prilejul unei constatări importante referitoare la existenţa unei asimetrii între fete şi băieţi: „... acest incest avea loc fără ca unul dintre cei doi parteneri să fie conştient de aceasta — în general este vorba de fată care, literalmente, «nu ştie» că o relaţie incestuoasă cu fratele ei este un act contrar legii[1]".

Două texte[2] inspirate de spiritualitatea creştină se articulează în jurul Măriei din Nazaret ca simbol al maternităţii.

Făcând apel la imaginarul religios, F. Dolto repune în discuţie aceeaşi funcţie simbolică a limbajului ca „sursă de dorinţă, niciodată satisfăcută, de comunicare inter-psihică"[3], în care orice schimb substanţial şi subtil devine un limbaj pentru copil şi mama sa. Ecourile acestei dinamici inconştiente a dorinţei, ale cărei origini Freud le-a plasat tot în copilărie, sunt percepute de ea până în schimburile placentare care fac din făt receptorul „emoţiilor" mamei lui, în cadrul relaţiilor acesteia cu ceilalţi, dintre care cel mai important pentru ea este tatăl. Or, ce anume poate aduce spiritualitatea marianică în ceea ce priveşte trăirea adevărată a fiecăruia de la începuturile

1 „Incesturi", *infra,* p. 51, şi „Despre feminitate", *infra,* pp. 39-41.

2 „Feminitatea în viaţa umană şi în viaţa mântuită de Hristos", *infra,* pp. 55-72, şi „Bucură-te, Fecioară", *infra,* pp. 73-78.

3 „Feminitatea în viaţa umană...", *infra,* p. 57.

vieții? „Cred, ne spune F. Dolto, că este vorba despre ceea ce a rămas în ființa umană din suferința de a nu-i fi fost înțelese dorințele pasive. Adică ceea ce nu a fost înțeles în eforturile ei de a primi un răspuns şi de a se bucura de un climat securizant creat de mamă[1]..." Spre deosebire de *Parthenos* din Grecia antică, fecioara cu care, printr-o greşeală de traducere, a fost adesea confundată Maria înseamnă, pentru F. Dolto, bunătate şi protecție, rezonanța în imaginar a tuturor modulațiilor limbii materne. Ea trimite astfel la sensul rădăcinii semitice a cuvântului[2] care îmbină valența organică a cavității uterine cu cea a îndurării, pol pasiv şi receptiv al unei „relații bazate pe receptivitate care dă naştere unei fecundități de ordin spiritual[3]. Prin intermediul acestei spiritualități marianice, „imaginarul uman este luat în considerare de către Dumnezeu[4].

Poate fi considerat „suprarealist" acel moment televizat[5] în care, în prezența unor martori stupefiați, aducând în discuție tema conținutului emoțional care însoțeşte contemplarea sexului femeii de către bărbat şi, o dată cu acesta, revenirea unor imagini din copilăria lui cea mai timpurie, F. Dolto încearcă să confere rănii simbolice produse de excizie, această realitate de neconceput pentru conştiința occidentală, nu atât o justificare, de care ne-am putea simți ofuscați, cât un început de interpretare, idee-forță a unei gândiri mitice fără de care o parte a umanității ar fi exilată de o alta în afara lumii.

1 *Ibid.*, **p. 66, şi a se citi** *supra* **p. 61**

2 **In limba arabă** *rahim,* **în ebraică** *reham,* **două vocalizări ale rădăcinii** *rhm*

3 **„Bucură-te, Fecioară",** *infra,* **p. 73**

4 *Ibid.,* **p. 74**

5 **„Despre excizie",** *infra*, **pp. 79-80**

O dată cu textele reunite, tranzităm spre zona teoretică ce a stat la baza elaborării cărţii *Sexualité féminine,* şi anume cea a noţiunii de imagini inconştiente ale corpului, imagini semnificative, emanaţii vii şi dinamice ale încarnării noastre. Două texte inedite, „Funcţia maternă şi simbolistica" şi „Simbioza mamă-copil", contemporane cu redactarea raportului lui F. Dolto pentru Congresul de la Amsterdam, declină gama cromatică a funcţiei simbolice a maternului iniţiată de reflecţiile asupra figurii Fecioarei. Totuşi, şi acest fapt nu este pierdut din vedere nici o clipă de către F. Dolto, această receptivitate creatoare care este mama nu poate asigura o devenire dinamică fătului pe care îl poartă în pântece, care va fi mereu sensibil la emoţiile ei inconştiente, dacă ele sunt cele ale unei mame ce se raportează permanent la un tată. Numai în acest fel, „copilul primeşte, prin intermediul acestui adevăr viu pe care îl poartă inimile şi corpurile celor doi părinţi ai săi prezenţi pentru el în mod primitiv deocamdată numai prin mamă, sensul şi forţa pulsiunilor libidoului său[1]".

Aceste texte reiau de asemenea elaborarea clinică şi teoretică ce i-a fost necesară lui F. Dolto atât pentru evidenţierea acestei organizări libidinale respiratorii cu erotism olfactiv şi subordonată organizării digestive a libidoului descoperite de Freud, cât şi pentru lansarea ideii unei posibile regresii a subiectului la o imagine anterioară imaginii nou dobândite a corpului, şi anume aceea a unei organizări fetale prenatale, în absenţa unei mame-doică, aceea care s-o înlocuiască pe mama placentară.

în „Fragranţă", mama devine şi câmpul de recunoaştere şi de explorare al sugarului, înainte chiar de

1 Vezi mai sus „Funcţia maternă şi simbolistica ei".

văz, prin variațiile mirosului, auzului şi pipăitului, prin intermediul modulației tuturor acestor informații pe care i le furnizează organele de simț, senzații multiple ce constituie pentru el spațiul corpului, în hiatusul creat de această primă despărțire de mamă. Astfel, acest spațiu este produs de combinația miros-sunet, dar şi de transformarea audierii sunetelor în vibrație, în funcție de proximitatea corpurilor. Plonjăm în apnee în preverbalul ale cărui articulări sunt îmbogățite de această cunoaştere precoce, pe care ne-o revelează F. Dolto, a variațiilor sensibile în care, la fel ca în imaginea inconştientă a corpului, limba maternă se constituie din modificările determinate de întâlnirea dintre olfactiv, tactil, auditiv şi gustativ, *infans*-ului fiindu-i puse la dispoziție, în această receptare a schimbului de replici, culorile sonore prin care să devină el însuşi emițător.

„Despre masochismul feminin", text inedit constituit pe bază de manuscris, arată interesul lui F. Dolto, manifestat încă din anul 1959, pentru o cercetare clinică realizată de dna Luquet, psihanalist la SPP[1], cercetare

1 **Societatea psihanalitică din Paris, din care F. Dolto, J. Lacan şi D. Lagache s-au retras în 1953 pentru a crea SFP (Societatea Franceză de Psihanaliză). Doamna Luquet îşi va aduce contribuția la o lucrare colectivă de mare importanță, publicată sub îngrijirea lui Janine Chasseguet-Smirgel, cea care va participa şi la redeschiderea acestei dezbateri asupra sexualității feminine în anii '60: cf. J. Chasseguet-Smirgel,** *La sexualité féminine, recherches psychanalytiques nouvelles,* **Payot, 1964. Vezi şi remarcabila contribuție „Recherches sur la féminité" (1970) a lui M. Montrelay din volumul** *L'ombre et le nom,* **Minuit, 1977, care vorbeşte despre această cercetare colectivă şi care, având în vedere ecoul raportului de la Amsterdam întocmit de F. Dolto şi teoriile lacaniene ce răzbat de aici, ne determină să considerăm acest articol, şi pe bună dreptate, ca o dezvoltare valoroasă a problemei sexualității feminine.**

publicată în „Revista franceză de Psihanaliză", şi ne duce cu gândul la demersurile pe care le-a implicat lucrarea despre feminin. Comentariul său cu privire la observaţiile făcute de un alt psihanalist ni se pare de cea mai mare importanţă, căci el demonstrează îmbinarea gândirii teoretice cu cea clinică, fapt semnificativ pentru acel moment istoric al redeschiderii dezbaterii asupra femininului de către psihanaliză la începutul anilor '60. în această lucrare, autoarea formulează toate intuiţiile care vor fi dezvoltate ulterior în raportul adresat Congresului de la Amsterdam cu privire la „La libido génitale et son destin féminin". Pregătindu-se pentru acesta cu mare nelinişte, ea regăsea astfel drumul pe care îl deschiseseră Freud şi discipolii săi în privinţa masochismului feminin şi îşi preciza propria poziţie teoretică referitoare la *scena originară,* care nu era pentru ea scena de raport sexual între părinţi la care asistă copilul, ci „un adevărat punct final al determinării oedipiene[1]", mai degrabă o „scenă în care subiectul a fost conceput" şi ale cărei consecinţe sunt cunoaşterea de sine în geneza sa fetală preistorică şi recunoaşterea de sine în calitate de fiinţă umană şi subiect al propriei dorinţe. Din acest text se va desprinde un altul, şi el inedit, mai incisiv, şi al cărui ton polemic anunţat de titlul său „Despre aşa-numitul masochism feminin normal" trasează, la fel ca şi textul-matrice din care a ieşit, liniile originale pe care F. Dolto le căuta pentru a aborda problematica femininului. Cât despre „Note asupra frigidităţii", expuse cu ocazia unei conferinţe la SFP, şi ele s-au născut tot din acest text plin de semnificaţii.

i Cf. *Sexualité féminine, op.cit.,* p. 120 şi urm.

în cazul fetei, procreația este „o chestiune care interesează doar femeile[1]". De aceea, în opinia lui F. Dolto, nu trebuie pierdută din vedere disimetria în ceea ce priveşte relația pe care bărbații şi femeile o au cu această dorință inconştientă de a procrea. Dacă pentru adolescentă şi pentru fetiță fecunditatea este o condiție a vieții de femeie, lucrurile se schimbă radical când vorbim despre băiat, care se poate lipsi în întregime de aceasta ca urmare a specificului masculinității. Şi în cazul bărbatului, paternitatea poate rămâne mult timp o fantasmă, o transgresiune a incestului sau fanfaronadă, astfel încât copilul real să constituie un frate sau o soră pentru care femeia „devenită mama-care-are-un-alt-copil[2] îl neglijează. Această iresponsabilitate masculină în raport cu realitatea naşterii ar merita, şi F. Dolto subliniază mereu acest lucru, o reflecție asupra educației pe care tații o dau băieților lor, tați care de multe ori îi lasă pe aceştia în grija mamelor.

Or, bărbat sau femeie, „adolescentul are siguranța că a devenit adult atunci când ştie că este fertil". Această legătură esențială pe care fecunditatea o are cu fantasma morții („nu vreau să mor înainte de a avea urmaşi") transpare clar din consecințele dureroase ale avortului, transformat atât de frecvent în rit inițiatic de către anumite adolescente care vor în mod inconştient să se asigure de fertilitatea lor, demonstrându-şi astfel că sunt şi ele în posesia acestui secret al procreației. Pentru aceste adolescente, copilul este în primul rând o confirmare fantasmată a puterii lor procreatoare de femeie,

1 Cf. *Sexualité féminine,* **op. cit.., a se citi şi comentariul 180, pp. 382-383**

2 **„Adolescenții şi contracepția",** *infra,* **p. 198**

un copil al fantasmei incestuoase care le permite să gândească despre ele că sunt în sfârşit femei, asemenea propriilor mame. în acest caz, copilul nu este altceva decât o reminiscenţă a stadiului oral („am dat afară ce am mâncat").

în plus, adolescenţii mai trebuie să-şi asume şi riscul care însoţeşte satisfacerea dorinţelor proprii, ce pot fi confundate, în cel mai bun caz, cu manifestarea sexualităţii într-o relaţie de iubire. Or, arată F. Dolto, dragostea nu poate fi concepută şi ca „asumarea unui risc mai mare, ca o dăruire de sine care să presupună o responsabilitate conştientizată, concretizată într-un copil[1]"? Toate aceste texte vorbesc despre dorinţa omului aflată în relaţie directă cu asumarea acestui risc.

F. Dolto şi-a manifestat mereu indignarea cu privire la legalizarea avortului, propunând soluţia depenalizării lui. Cum este posibil, spune ea, să legalizăm ceva ce este perceput, chiar dacă rămâne o necesitate la un moment dat în viaţa unei femei, ca fiind un lucru rău. Din perspectiva responsabilităţii umane pe care o are femeia, ea cere de la societate să nu fie condamnată pentru fapta sa. De aceea, autoarea consideră că în cazul procreaţiei asistate[2] o lege ar risca să creeze confuzii în ceea ce priveşte lipsa noastră de înţelegere şi misterul reproducerii, obligându-ne să ţinem cont de dorinţa inconştientă de încarnare a copilului pe care o implică dorinţa inconştientă de a procrea.

Căci, în dorinţa de a procrea, se regăseşte într-adevăr această altă dorinţă, încă neconştientizată şi pe care

1 *Ibid.*, **p. 196**

2 **„Noile tipuri de fecundaţie şi tehnicile de reproducere asistată medical",** *infra,* **pp. 258-261**

F. Dolto o consideră răspunzătoare de formidabilul dinamism necesar oricărei fiinţe umane, bărbat sau femeie, pentru ca, „în funcţie de particularităţile fiecărui sex", luând act de acestea, ea să se poată constitui într-un nou început. Astfel, procreaţia îşi regăseşte punctul de plecare. Corpul femeilor deţine şi aminteşte de acest mister, dar nu trebuie uitat niciodată faptul că ele au şi dreptul de a-şi nega rolul încredinţat. Toate aceste texte încearcă să găsească un răspuns la întrebarea referitoare la existenţa unei legături între dorinţa umană şi responsabilitate. „O voce ca multe altele" merge mai departe şi adresează această întrebare cetăţenilor din ţările democratice.

„Epopeea lacaniană: hidra cu două capete" ne duce cu gândul la un moment din istoria psihanalizei la care F. Dolto a participat în mod direct, fiind un martor credibil. Ea împrumută rezonanţele profunde ale realităţi pe care ea a apărat-o mereu unui cuvânt numit de J. Lacan cuvânt plin: „Cuvântul plin reprezintă acele cuvinte care trezesc în noi ecoul turgescenţei, formelor rotunde, sânului sau al mamei generoase şi mereu disponibilă[1]". Celui care, în opinia lui F. Dolto, îi conferea femeii în cadrul teoriei sale rolul „unei cutii de rezonanţă[2]", nu i-a mărturisit ea oare, în cele din urmă, adeziunea deplină la discursul său, în ciuda faptului că nu-i înţelesese dimensiunea intelectuală. Lacan i-a dat atunci următoarea replică: „Dar nici nu trebuie să înţelegi ce spun, fiindcă tu faci exact ceea ce spun eu" — a spune şi a face, aceste două modalităţi de exprimare

1 **„Hidra cu două capete",** *infra,* **p. 284**
2 *Ibid.,* **p.** 288

sunt ele ireconciliabile, se exclud reciproc? Oare ele au valențe comune? Ceea ce ştim cu siguranță este faptul că amândouă au fost ținta neînțelegerilor alimentate permanent de detractorii lor, care le-au considerat fie de un intelectualism excesiv, fie bazate pe o intuiție clinică la fel de exagerată. în interviul acordat lui F. Martens şi R. Kramermann, F. Dolto va vorbi totuşi despre ceea ce a reuşit să înțeleagă din munca teoreticianului şi clinicianului Lacan prin intermediul sondării amănunțite a inconştientului pe care, în calitatea sa de a realiza analize sub control cu pacienții acestuia deveniți ulterior analişti pentru copii, o putea sesiza.

„Reflecții asupra iubirii" încheie această culegere cu o scriere poetică, obsedantă şi incantatorie, în care gândirea şi limbajul se îmbină într-o muzicalitate cu modulații desăvârşite, fondatoare şi creatoare a ceea ce autoarea însăşi numea „armonici ale simbolizării şi eticii care însoțesc întâlnirea întru iubire şi întru bucurie[1]", legi ale cuvântului pe care le-a căutat o viață întreagă, cum obişnuia ea să spună despre sugari, stând la pândă.

Muriel Djeribi-Valentin

i **Cf.** *Sexualite feminine,* **op. cit., p. 332**

NOTA EDITORULUI

Cele nouă texte publicate pentru prima dată în această Mre poartă menţiunea „Inedit".

Notele precedate de un asterisc sunt fie notele făcute însăşi F. Dolto (purtând menţiunea: *Nota autorului),* notele editorului, toate figurând în josul paginii. Notele precedate de cifre sunt grupate la sfârşitul li de faţă (p.).

LIBIDOUL DECLINAT LA FEMININ: TRUPUL ŞI INIMA, DORINŢA ŞI IUBIREA[1]

Le Journal des psychologues, **nr. 58, iunie 1988**

ÉVELINE LEHNISCH: *Françoise Dolto, cui se adresează cartea dumneavoastră* Libido féminine?

FRANÇOISE DOLTO: Se adresează tuturor cititorilor interesaţi de evoluţia fetelor, care, aparent, cresc ca nişte copii „neutri" şi care, începând cu vârsta de 2 ani şi jumătate[2], au o dezvoltare complet diferită de cea a băieţilor. Relaţiile pe care fetiţa le are cu fiinţele umane sunt întotdeauna marcate de intuiţia sexului ei, nu din punct de vedere organic, ci ca limbaj al dorinţei[3], ca privire a Celuilalt asupra ei, în raport cu propria dorinţă. Acest Celălalt, fie că este vorba de un el sau de o ea, vine în întâmpinarea sau, dimpotrivă, se opune dorinţei sale, situaţie în care acesta devine rivalul ei — fapt valorizant pentru sexul căruia îi aparţine şi pentru propria persoană — sau îi dispreţuieşte persoana şi sexul pe care îl reprezintă.

Am vrut ca oamenii să înţeleagă faptul că libidoul este o energie inconştientă care însoţeşte dezvoltarea fiinţelor umane, băieţi şi fete, şi că această energie psihică impregnează întreaga persoană se şi exprimă prin intermediul limbajului, în sensul larg al cuvântului, nu

numai limbajul comportamental, privit ca sănătate corporală, ci şi cel afectiv — sentimentele inteligenţei pe care le organizează libidoul, articulările mintale ale receptării şi emiterii verbale, în funcţie de sexul copilului-locutor şi de interlocutorul acestuia.

La naştere, există în fiinţa umană o premoniţie dinamică a mijloacelor care urmează să fie perfecţionate până la atingerea fecundităţii nu numai fizice, ci şi emoţionale, cu caracter de întâlniri purtătoare de înţelesuri, declanşatoare sau nu de plăcere, şi procreatoare, la pubertate sau chiar mai devreme.

Acest lucru nu mai fusese studiat din cauza numărului mare[4] de bărbaţi psihanalişti şi a faptului că emoţiile care caracterizează dorinţa masculină ajunsă la maturitate sexuală — vreau să spun erecţia — îi trădează pe posesorii lor, spre deosebire de femei care, mai ales pe timpul lui Freud, îşi ascundeau emoţia sexuală.

Libidoul nu este nici feminin, nici masculin. El este o energie interiorizată, de atracţie, dacă se declină la feminin, şi exteriorizată, iradiantă, dacă se declină la masculin[5], dar amândouă sunt energii complementare. Libidoul poate fi studiat sub cele două forme ale sale: forma pulsiunilor active, iradiante, predominante în comportamentul masculin, chiar între 3 şi 5 ani — aceste pulsiuni se exprimă la băieţei în cadrul jocurilor lor: lansarea de săgeţi, bătaia de dragul jocului, lansarea de pietre; cînd sunt mai mari, le place să facă legi, să stabilească reguli, pe care însă, în jocurile preferate, le încalcă; libidoul declinat la feminin ia forma pulsiunilor de atracţie, pasive şi înflăcărate, predominante după pubertate la fete, ceea ce nu înseamnă inactivism, ci încercare de a seduce persoana iubită.

Pentru a înţelege mai bine organizarea libidinală feminină şi masculină putem să ne folosim de imaginea

curentului electric cu cei doi poli ai săi, pozitiv şi negativ, care se atrag reciproc — în electricitatea magnetică, energia este emisă la ambii poli.

Energia emitentă a fetei este o energie de atracție care stă la pândă şi care ar putea să aducă roade, în timp ce energia emitentă a băiatului vrea s-o cucerească pe cea care o admiră pentru a-şi apropria prezența ei şi astfel, prin intermediul cuplului, să-şi asigure descendența.

Fetele au o bogăție energetică ce urmăreşte organizarea a tot ceea ce reuşesc ele să asimileze, spre deosebire de băieți, care beneficiază de o bogăție energetică cu substrat creativ. Ei sunt mult mai nerăbdători decât fetele şi renunță la obiectul dorit anterior în favoarea unuia nou care s-a interpus între ei şi acest prim obiect.

În mod normal, dorința băiatului se îndreaptă către mai multe obiecte decât cea a fetelor, iar imaginația lui creatoare concretizată în realitate este mai bogată; imaginația fetei alimentează proiecte secrete pe care ea aşteaptă, adesea cu mare răbdare, ca viața şi întâlnirile să le realizeze. Fata este un bun organizator în privința punerii în practică.

Cele două modalități de exprimare ale dorinței, feminină şi masculină, sunt de fapt complementare. Dar libidoul sub cele două forme ale sale, activă şi pasivă, există la ambele sexe, în perioada copilăriei. în momentul maturității genitale, băieții constată o intensificare a dorinței lor active, manifestată prin căutarea companiei fetelor, iar acestea din urmă resimt mai intens că aşteptările lor se leagă de băieți[6]. în ceea ce priveşte activitatea de procreare, dominanța „activă" primeşte din punct de vedere funcțional rol masculin, iar cea „pasivă" rol feminin, de primire a sământei. Femeia prevede viitorul, posibilitatea de a avea copii, iar bărbatul

plasează procrearea în imediat. Ei sunt în acelaşi timp diferiţi şi complementari.

înainte de atingerea stadiului genital (la vârsta de 5 ani), în fiinţa umană sunt prezente şi îmbinate atât pulsiunile masculine, cât şi cele feminine, pulsiuni ce vor contribui la structurarea personalităţii. în gândirea plină de iubire a părinţilor, porţi în tine copilul propriilor tale pulsiuni, active şi pasive. Obiectele dorite sunt persoanele din anturaj — părinţi, persoane familiare şi fraţi. Educaţia interzice incestul.

É.L.: *în acest sens, în carte, faceţi o distincţie între „sexualitate" şi „libido"*[7].

F.D.: Aşa este. Libidoul este dorinţă psihică. Pentru Freud, libidoul este o energie inconştientă permanent emisivă, „falică[8]": are rolul de a cuceri, de a fecunda, de a atrage şi de a fructifica. în cadrul întâlnirilor, al relaţiilor care implică participarea corpului, este vorba despre comportamentele reciproce care dau impresia de a fi mai active sau mai pasive, şi nu de libido. Sexualitatea fără componenta libidinală ar lua forma nevoii şi a rutului speciei umane. Sexualitatea este mediată de organele sexuale genitale, care sunt responsabile de fecunditate.

É.L.: *Adevărul este că limbajul obişnuit tinde să pună semn de egalitate între cele două noţiuni.*

F.D.: Da, ajungându-se până acolo încât prima ediţie a cărţii mele avea ca titlu *Sexualité féminine,* fiindcă editorul considera că termenul de „libido" nu va atrage atenţia cititorilor cu o pregătire ştiinţifică modestă, iar cartea trebuia să fie accesibilă tuturor.

fl.L: Considerați că abordarea sexualității de către femei s-a schimbat?

F.D.: Nicidecum! Comportamentul sexual în societate este o chestiune de modă. în esență, lucrurile au rămas aceleaşi. S-au modificat atitudinile complet superficiale. Se întâmplă ca femei aparent independente să fie, în actul sexual, patologic pasive, chiar frigide, iar în viața lor civică şi de familie, nişte „leneşe". O femeie care încearcă o emoție sexuală nu este pasivă din cauza prezenței pulsiunilor libidinale numite pasive în dorința ei de iubire. Dimpotrivă, fetițele, şi mai târziu tinerele şi femeile, sunt în general foarte harnice, bătăioase, îndemânatice în activitățile migăloase şi active manual şi corporal, mai ales când este vorba despre persoana iubită.

Este important ca în formarea cuplului, în viața familială şi cea civică, în căutarea Celuilalt, să existe o complementarizare caracterială, care să respecte prisma libidoului — inconştient — al fiecăruia, pentru ca astfel fiecare să-i procure plăcere celui de lângă el. Uneori, bărbați efeminați şi femei cu aspect masculin se adaptează reciproc foarte bine în viață şi sunt fericiți împreună. Este fundamental ca bărbatul să formeze un cuplu cu femeia care îl întregeşte şi pe care trebuie s-o iubească mereu, lucru valabil şi pentru femeie.

Este o greşeală să ne luăm după aparențe, deoarece ele nu caracterizează nici ceea ce este cu adevărat o persoană, nici profunzimea schimburilor interumane, toate acestea stând sub semnul modului în care fiecare dintre noi îşi trăieşte simbolic pulsiunile şi se angajează în acțiuni constructive, deoarece dorința sexuală îşi capătă întreaga semnificație în iubire, iar dorința pentru Celălalt — în toate aspectele persoanei acestuia.

E.L.: *Ce valoare poate avea contracepția în sexualitatea feminină?*

F.D.: Totul este prea recent. Am cunoscut de multe ori suferința femeilor care nu au avut atâția copii cât şi-ar fi dorit cu adevărat, adică atâția câți şi-ar fi dorit corpul şi pulsiunile lor materne. La ființa umană, dorința de a avea copii este simbolică şi are origini în dorința de dragoste conjugală, dar nevoia de a avea copii există, mai ales la femei, independent de iubirea pentru un soț. Când femeia verbalizează şi recunoaşte ca fiind legitimă această nevoie, deşi uneori ea se dovedeşte a fi nerezonabilă, suferința se diminuează. De altfel, numeroase patologii psihosomatice, ginecologice şi stări depresive sunt consecința acestei suferințe. Femeilor trebuie să li se ofere şansa de a se elibera de aceste frustrări şi de „a face tot posibilul", nu numai în planul dorinței carnale, pentru a-şi întrebuința libidoul, adică dorința tuturor nivelurilor de exprimare, împreună cu şi pentru ceilalți.

Contracepția reprezintă o mare cucerire a omului în raport cu natura, dar greu de controlat. Un subiect îşi poate sublima pulsiunile, adică el renunță la satisfacerea lor imediată pentru a le realiza pe un alt palier — creativitate utilitară, ludică, socială sau artistică. Anumite femei care nu au copii adoptă unul sau au grijă de copiii altora. Nevoia de maternitate, altfel spus nevoia de a creşte un copil, educarea acestuia în spiritul respectului pentru propriul corp, pentru bunurile personale şi ale celorlalți, orientarea şi sprijinul acordat unui copil pentru dobândirea autonomiei o dată cu asumarea zilnică a propriilor eşecuri, toată această ucenicie personală şi civică a copilului a aparținut dintotdeauna femeilor, mamelor, nu neapărat naturale, cât afectuoase şi sim--

bolice, grijulii, care îşi părăsesc temporar căminul pentru a se pune în slujba grupului social.

£.L.: *Care este poziţia dvs. în problema avortului?*

F.D.: Consider că o lege care ar legaliza avortul[9] ar fi un semn de îmbolnăvire a societăţii. Dar o lege care să nu pedepsească ajutorul acordat unei femei care, pradă sentimentului responsabilităţii sale de femeie, mamă, iubită sau soţie, ia hotărârea de a împiedica venirea pe lume a unui copil conceput cu uşurinţă sau împotriva voinţei sale, cum este cazul violului, aceasta era indispensabilă. Prea multe femei îşi puneau în pericol sănătatea şi fertilitatea viitoare prin avorturile practicate în condiţii de clandestinitate. Dar să nu exagerăm cu ideea de legalizare. Nu putem legaliza ceea ce este un rău, o gravă neînţelegere, un accident. Nu putem decât să remediem această situaţie nedorită şi să ne ajutăm reciproc.

Cunosc multe exemple de tinere minore sau fără o profesie care au bebeluşi proveniţi dintr-o iubire din tinereţe, mama şi genitorul fiind consideraţi imaturi de către părinţi sau serviciile sociale cărora această lege a „legalizării" le permite nu numai să le propună celor doi minori, ci chiar să-i intimideze şi să-i convingă să recurgă la o întrerupere voluntară de sarcină. Am întâlnit mai multe cazuri de astfel de tineri profund dezgustaţi de ei înşişi, de familia lor şi de societatea privită ca un duşman. Acceptarea venirii pe lume a copilului, prin susţinerea iubirii şi mândriei parentale a cuplului, ajutorul oferit în vederea emancipării morale de sub tutela familiei, dacă aceasta se opune naşterii copilului, toate acestea ar putea într-adevăr să contribuie la maturizarea tinerilor care mai ezită încă.

Sensul legii care nu sancționează avortul este acela că ea deculpabilizează actul sexual pentru a responsabiliza şi, astfel, a favoriza o procreație concertată. în acest caz, vorbim de o triplă dorință, cea a fiecărui genitor pentru partenerul de viață şi dorința de a zămisli o ființă iubită de dinainte, dorită, aşteptată, copilul care se va naşte cândva şi va lua parte la aventura umană.

Conceperea unei ființe umane este un act important. Asumarea conştientă a responsabilităților acestui moment — care este valabilă şi în cazul procreației asistate[10], secretul dorinței de copil care se va naşte în acest mod — reprezintă rolul parental şi social. Este necesar ca întrajutorarea în ceea ce priveşte cuplul şi decizia ce trebuie luată în legătură cu viitorul să fie un prilej de promovare a vieții, care înseamnă uneori şi acceptare a morții, atunci când viața nu mai are sens de dragoste. Căci iubirea uneşte, nu desparte, ea construieşte.

E.L.: *Arătați la un moment dat că fătul refuzat de genitorii săi este deja orfan de părinți simbolici.*

F.D.: Aceasta dovedeşte totala iresponsabilitate a genitorilor față de ei înşişi, dar, vorbind cu ei, îți dai seama uneori de faptul că surpriza de a li se confirma statutul de bărbat sau femeie, prin anunțarea acestui eveniment, le poate conferi acestor părinți uimiți un elan deosebit. Niciodată nu vom vorbi îndeajuns despre forța pe care un copil le-o imprimă genitorilor săi. Societatea noastră nu vorbeşte decât despre costuri economice şi programare.

O iubire adevărată poate fi confirmată de anunțarea unei sarcini viitoare, iar o iubire fragilă poate fi periclitată de această răspundere precoce pe care trebuie să şi-o

asume unul dintre genitori. De aceea, asistența acordată, în special întrajutorarea familială, prietenească şi socială, este foarte importantă.

Nu sunt împotriva ridicării sancțiunii în cazul avortului, el poate constitui un rău mai mic. Era inadmisibil ca femeile să fie mereu victime şi să fie învinovățite pentru ca refuzau plăcerea iresponsabilă a bărbaților infantili sau, în cazul în care erau soții lor legitimi, incapabili de a purta răspunderea pentru educația propriilor copii, venind cu scuza că se debarasează de propria spermă ca un excrement dispreţuit pentru o femeie sclavă sau „în mod legitim" aservită plăcerii lor egoiste.

£.L.: *Dați următorul citat din Freud atunci când vorbiți despre caracteristicile sexualității feminine: „Relațiile pe care femeia le stabileşte cu soțul său au la bază modelul celor avute cu mama sa, şi nu cu tatăl său". Această idee pare că se află în contradicție cu opinia generală potrivit căreia femeia ar căuta în partenerul de viață imaginea tatălui.*

F.D.: Da, o femeie, mai ales la începutul vieții sale genitale, şi imediat după ce devine mamă, vrea ca soțul ei s-o ajute cum ar face o mamă. Cât despre comportamentul său față de acesta, ea susține că ar căuta un tată pentru copilul ei, dar ea ar vrea în acelaşi timp şi să-i prescrie în mod absolut atitudinea unui bărbat. Ea caută o „mamă *bis*", de vreme ce altfel şi-ar încredința bucuroasă copilul familiei soțului; dar adesea femeile primi-pare îşi dau copiii în grija propriilor mame.

E.L.: *Este interesantă şi observația cu privire la faptul că psihanaliştii femei au mai mult „succes" decât colegii lor de sex opus*[11].

F.D.: Vreau să spun cu aceasta că ele sunt mult mai solicitate — *a priori* — decât psihanaliştii bărbaţi. Da, este o constatare făcută de mine. S-ar spune că oamenilor le este mai uşor să-şi exprime angoasele în faţa unei femei. In orice caz, la sfârşitul curei psihanalitice, indiferent de sexul psihanalistului, acesta este mereu reprezentantul mamei — deoarece acest moment al analizei coincide cu găsirea originii propriei dorinţe, deci cu venirea sa pe lume — şi este nevoie de un travaliu al doliului în legătură cu această iluzie de sprijin tutelar care s-a creat prin intermediul transferului asupra psihanalistului — sau psihanalistei — a tuturor fixaţiilor tranzitorii ale dorinţei umane, ajungând uneori până la dorinţa de a se fi întrupat. Cel care ascultă este mereu un substitut al mamei, fără a juca însă un rol în realitate, aceasta permiţându-i pacientului, care şi-a încheiat călătoria, ajutat fiind până şi în dorinţa lui esenţială de a trăi, să-şi asume întreaga existenţă, oricare ar fi fost ea până atunci.

E.L.: *Faceţi o distincţie între sexualitatea masculină şi cea feminină. în acest fel confirmaţi spusele bunicilor noastre: inima, emoţiile şi sensibilitatea influenţează mai mult raporturile sexuale ale femeii decât pe cele ale bărbatului.*

F.D.: Da. Poate ca urmare a locului organelor genitale feminine care fac invizibilă excitarea? Este rar la bărbaţi ca orgasmele lor să fie foarte diferite în privinţa plăcerii resimţite — cel puţin mulţi dintre ei afirmă acest lucru. Bărbaţii înşişi recunosc că au orgasme repetitive şi juisează cam în acelaşi fel, în timp ce femeile nu au niciodată două orgasme „identice". Pentru femeie, orgasmul este mereu ceva nou, ea este adesea surprinsă

să se regăsească împreună cu partenerul ei într-un moment pe care eu îl numesc „suprarealist[12]", imprevizibil, şi să resimtă o plăcere care pare cu totul deosebită de cele anterioare. Acel ceva repetitiv din punct de vedere funcţional la bărbat explică poate faptul că el va căuta să-şi procure plăcerea nu doar în cadrul conjugal şi prin muncă, ci şi în urma stabilirii unor raporturi sexuale cu alte femei.

6.L.: în esenţă, pentru bărbat este mai uşor să devină mulţumit de el însuşi după ce a obţinut propria plăcere şi pe cea a partenerei sale, spre deosebire de femeie, pentru care „corpul şi inima sunt un întreg". Credeţi că aşa va fi mereu?

F.D.: Nu ştiu nici eu. în orice caz nu poate fi vorba decât despre modificări superficiale. Fiecare îşi poate resimţi sexualitatea ca atare drept un privilegiu.

Femeia poate evolua prin intermediul sexualităţii sale, căci o dată cu fiecare naştere descoperă în fiinţa copilului o nouă legătură cu genitorul acestuia, în funcţie de calităţile şi caracteristicile tatălui pe care le regăseşte la copil.

Psihanaliza a explicat evoluţia raporturilor sexuale dintre bărbat şi femeie — astfel că, dacă nu există suficientă comunicare, totul se va limita la căutarea plăcerii.

E.L.: *Insistaţi adesea asupra necesităţii folosirii limbajului.*

F.D.: Mă refer la modalităţile verbale de exprimare a sentimentelor, şi am în vedere, bineînţeles, sinceritatea şi nuanţarea acestei exprimări; dorinţele noastre sunt cu adevărat umane dacă sunt transpuse în cuvinte. Atunci

când nu vorbim, redevenim specimene ale speciei, mamifere copleşite de senzaţii şi supuse rutului. Or, noi j suntem subiecţi. Fiecare are o viaţă şi sentimente subiective, pe care încearcă să le transmită celuilalt. Tocmai misterul fiinţei Celuilalt care nu se lasă niciodată pe deplin descifrat menţine vie flacăra iubirii.

Drama care este azi această boală gravă, SIDA, îi obligă pe oameni să se reumanizeze, adică să se exprime prin intermediul limbajului şi să sublimeze tot ceea ce reprezintă pentru ei dragostea pentru aproapele şi care, până nu demult, se manifesta în îmbrăţişările ce ofereau plăcere, dar însoţite prea puţin de preambuluri emoţionale şi de cuvinte. Mijloacele contraceptive i-au scutit pe partenerii sexuali încă neexperimentaţi de efortul cuceririi amoroase. Experienţa iubirii se câştiga în cazul tinerilor datorită eliminării riscului unei sarcini nedorite. Dar iată că SIDA a schimbat această situaţie.

E.L.: *Vă referiţi de asemenea şi la problema frigidităţii*[13], *afirmând că psihanaliza se pretează şi la o astfel de abordare...*

F.D.: Da, dacă femeia are energia, perseverenţa, timpul şi banii necesari unei cure psihanalitice. Trebuie să fu motivată de o mare angoasă legată de această frigiditate pentru a accepta travaliul pe care îl presupune un astfel de demers. O femeie care ajunge la sfârşitul analizei personale nu mai este frigidă şi depăşeşte această interdicţie inconştientă referitoare la plăcerea de a se dărui persoanei iubite. Oricum, ea îşi îmbunătăţeşte întreaga ei viaţă emoţională.

E.L.: *Spuneţi de altfel că nu este vorba neapărat de partenerul masculin, ci de cauze mult mai vechi şi mai arhaice.*

F.D.: Desigur! în majoritatea cazurilor, cauza frigidităţii trebuie căutată în educaţia primită în prima copilărie[14].

É.L.: *Credeţi că orice femeie a cunoscut sau este posibil să cunoască în viitor o etapă, chiar şi tranzitorie, care să stea sub semnul frigidităţii ?*

F.D.: Aşa este. Multe femei care nu sunt în realitate frigide cred acest lucru şi desfăşoară anumite raporturi sexuale cu bărbatul iubit într-o stare emoţională caracteristică unei femei frigide. De altfel, şi mulţi bărbaţi au experienţe sexuale satisfăcătoare în plan fizic pe care le iau drept orgasme, experienţe ce nu le-au adus însă nimic în planul emoţional al întâlnirii esenţiale cu persoana Celuilalt, capabile să-i alimenteze şi să-i redea încrederea în sine şi în ceilalţi.

într-un raport sexual, dragostea şi dorinţa adevărată pentru persoana Celuilalt, care stă la baza relaţiei conferindu-i sens, sunt esenţiale. Dacă partenerii nu s-ar duce unul către celălalt decât dacă au comunicat verbal şi dacă dincolo de aceasta ar rămâne ceva ce nu poate fi spus prin cuvinte, atunci amândoi ar avea orgasm.

Educaţia este cea care, în momentul în care părinţii îi interzic copilului incestul, va prelua ulterior această funcţie de valorizare a actului sexual, cu un partener iubit din afara familiei.

Mass-media, banalizând relaţiile sexuale dintre tineri, de exemplu, au provocat efecte uneori nedorite — tânăra care crede că trebuie să se culce cu bărbatul care a vrăjit-o, dar pe care nu îl iubeşte, face aceasta doar pentru a-şi satisface în mod iresponsabil plăcerea. Tuturor copiilor trebuie să li se ofere informaţii despre existenţa şi rolul sexului. Părinţii ar trebui să le explice

copiilor că sexul trebuie respectat în pudoare ca loc al plăcerii în iubirea adultă.

Încă de la primele întrebări ale copilului despre viață, el ar trebui să primească lămuriri cu privire la diferența dintre paternitate şi maternitate, după modelul deosebirii dintre bărbat şi femeie, la rolul procreației ca promisiune a prelungirii vieții părinților dincolo de moarte.

E.L.: *Credeți că sexualitatea feminină este un mister pentru bărbați?*

F.D.: Dacă este să ne luăm după cărțile lor, acest lucru este adevărat! Pe ei ar trebui să-i întrebăm. Pentru femei, sexualitatea masculină este un mister. De aceea, de fiecare dată când iubim un bărbat, dragostea noastră este pusă la încercare. Când am aflat totul despre cineva, nu-l mai dorim, fiindcă dorința, spre deosebire de nevoie, se caracteriează prin lipsa ei de repetiție.

Sigur că imaginația amoroasă a unei femei este o surpriză pentru un bărbat uimit să ia parte la senzațiile ei orgastice variate şi să simtă până în ce punct ea vibrează ca o vioară în funcție de virtuozitatea artistului, care nu este nici el, nici ea, ci însuşi cuplul, întâlnirea lor de iubire.

E.L.: *Ce ar avea de câştigat femeile dacă şi-ar controla mai bine emoțiile sexuale?*

F.D.: Nu e vorba de control, ci de sublimare; altfel spus să reuşească să vorbească despre sexualitatea lor şi mai ales să nu le fie ruşine să aibă dorințe. Multor femei le este ruşine de ceea ce simt, ca şi cum numai bărbații ar avea dreptul să dorească, ca şi cum ele ar trebui doar să

se supună dorinței partenerului sau să joace uneori rolul celei care suscită această dorință, fără să simtă dragoste sau să vrea acest lucru.

Este vorba despre o moştenire ancestrală în care femeile erau considerate un aspect minor al societăților umane — stă mărturie machismul. Or, în viața civică, ele sunt înzestrate de la natură cu mai multă hărnicie şi eficacitate decât bărbații. Spectacolul politicii este rezervat bărbaților. Destinul femeii este acela de a se implica în lucruri mai vitale, spre deosebire de bărbat care alege actele colective mai spectaculoase şi care presupun responsabilitate. Femeile care intră în acțiune în situații concrete, acolo unde se face simțită prezența lor, nu țin neapărat ca acest lucru să fie cunoscut.

E.*L.: în acest sens, evocați simbolistica sexuală masculină emisivă. Totuşi, unele femei au încercat să-şi însuşească anumite privilegii masculine.*

F.D.: Vreți să spuneți ceea ce credeau ele a fi privilegii, poate dintr-o eroare de interpretare, fapt ce le-a diminuat eficacitatea, în condițiile în care această eficacitate s-ar traduce printr-o rivalitate dusă cu armele bărbaților. Femeile au alte arme. Le este absolut necesar să-şi îndeplinească rolul pe care îl au în societate. Dar să nu uităm de importanța sublimărilor pulsiunilor libidinale active — genital-masculine — şi pasive — genital-feminine — întâlnite deopotrivă la bărbați şi la femei.

E.L.: *în cartea dumneavoastră, repuneți în discuție multe idei preconcepute, iar definițiile pe care le dați iubirii sunt uneori foarte poetice.*

F.D.: Poezia înseamnă viață. Am încercat să surprind cele mai carnale şi cele mai poetice, cele mai creative şi cele mai sterile aspecte ale libidoului. Libidoul este mereu creativ, indiferent dacă este vorba despre sexualitatea masculină sau feminină. Spre deosebire de indiferență, dragostea şi ura sunt dinamice. Ura este o formă de dorință care adesea se apropie de dragoste. Ambivalența dorinței este specifică ființelor umane vii. Indiferența este sinonimă cu moartea dorinței.

E.L.: *O femeie se poate împlini şi altfel decât prin intermediul sexualității?*

F.D: Vă referiți la satisfacția fizică genitală, la relații sexuale fericite şi maternități reuşite? Bineînțeles că da. Se pot întâlni sublimări de ordin religios, artistic sau cultural. Aceste femei nu au copii, dar au fii spirituali. Femeile nu sunt interesate de „paternitatea" a ceea ce fac — şi aici folosesc anume cuvântul „paternitate" —, în a fi recunoscute drept „autorul" fecundității lor. Ele se simt mame ale creației lor într-o aşa măsură încât nu au nevoie de confirmări, din moment ce opera lor este vie. Li se pare firesc să-şi îndeplinească menirea lor pe pământ, în timp ce bărbații simt nevoia ca cineva să le ducă numele mai departe; activitatea lor creativă trebuie să lase urme, să se constituie în ceva demn de respect.

E.L.: *Ați scris 350 de pagini despre sexualitatea feminină. Va urma curând şi o lucrare despre sexualitatea masculină?*

F.D.: Mă gândisem la acest lucru. Dar acum am 80 de ani. Cred că un bărbat ar trebui să scrie o astfel de carte.

Este curios faptul că bărbații preferă să scrie însă despre femei.

Constat că azi există o practică educativă confuză în privința rolului copiilor în viața familială şi civică, şi mai ales o ambiguitate totală în raport cu inițierea băieților de către tați. In fața acestei neputințe a bărbatului, anumite femei încearcă să îndeplinească şi după 5-6 ani un dublu rol: matern şi patern. însă o femeie nu poate să-l înlocuiască pe tatăl copilului ei fără să-i pună acestuia viitorul în pericol. Din fericire există educatori valoroşi pe care o parte din aceşti copii îi pot lua drept model. în următoarele decenii va trebui realizată o recentrare a funcțiilor educative, care să fie bazate pe sinceritatea discursului şi pe propriul exemplu. Educația poate constitui o modalitate de prevenire a tulburărilor dureroase cărora le cad victime tinerii din cauza insecurității şi a unei autocunoaşteri insuficiente.

În esență, sexualitatea feminină este aceeaşi. Dar acum am descoperit „adevărata" putere a femeii.

Prima parte

MITURI ALE FEMINITĂȚII
ŞI FANTASME LA FEMININ

DESPRE FEMINITATE[15]

Conferință ținută la
Institutul catolic din Louvain, 1968
Text inedit

Monsenior, domnilor şi prieteni dragi, colegi şi viitori medici, profesori şi toți cei prezenți,

Probabil că este o provocare să vă vorbesc despre feminitate şi despre problematica ei timp de o oră şi un sfert, în condițiile în care putem face acest lucru o viață întreagă fără să ajungem să epuizăm subiectul. Dar voi încerca să abordez această problemă din perspectivă psihanalitică.

Eva şi Adam, pulsiunile active şi pulsiunile pasive ale uneia şi aceleiaşi ființe umane

De ce să nu începem cu Adam şi Eva? De ce nu? Bietul de Adam se plictisea şi, în bunătatea Sa, Dumnezeu Şi-a spus că nu-i tocmai bine să se întâmple aceasta, aşa că n-a găsit altceva de făcut decât să-1 mutileze. Deci i-a scos lui Adam o coastă, pe care acesta este condamnat să o caute cât va trăi!

În termeni psihanalitici, Eva şi Adam reprezintă pulsiunile active şi pasive ale uneia şi aceleiaşi ființe umane, individualizate, bărbat sau femeie. Probabil că este un adevărat şoc pentru cine vrea să creadă că este

vorba despre un bărbat şi despre o femeie, dar mie mi se pare că este vorba mai degrabă despre geneza unei ființe umane în prima sa copilărie, înainte de primele deziluzii de mai târziu. Şi din acest punct de vedere vă voi prezenta eu lucrurile. De altfel, dacă nu sunteți în acord cu ceea ce spun, sunteți invitați să vă spuneți părerea.

Mi se pare că, dacă vom vedea în Eva pasivitatea, mai precis dorința pasivă din orice ființă umană, şi în Adam, activitatea care nu se poate declanşa decât în prezența unei mutilări, ce obligă la căutarea a ceea ce a fost mutilat, vom putea înțelege cum complexul de castrare reprezintă centrul întregii dinamici libidinale, fiind la originea însăşi a vieții. Eva se lasă mai uşor pradă ispitei deoarece ea este pasivă. Ea râvneşte la ceva şi îşi spune: „Nu este bine să rămâi mereu în acelaşi loc", căci ei nu i-a fost luat nimic. Ea este liberă şi nu se uită încă la Adam. Pentru Eva, Adam este tovarăşul dintotdeauna, partea activă din *psyché* aflată în contact cu partea pasivă — sau cu cota-parte pasivă (putem spune „coasta-parte" dacă facem un joc de cuvinte total neinspirat).

Această ființă umană, ai cărei ochi şi gură exprimă o dorință avidă, simte cum în ea se nasc membrele ce vor ajuta această gură şi aceşti ochi lacomi să ajungă undeva departe, la ceea ce doreşte gura propriului ei corp. Şi ea îl ia pe Adam, partea activă, ca să meargă mai departe. Şi cum Adam este tovarăşul ei, este şi normal ca în cazul în care acesta nu se implică[16] vina să-i aparțină ei, fiindcă probabil nu este capabilă încă să facă această mişcare spre el astfel încât partea activă să se pună în slujba ei. Este vorba aici de Eva, pe care putem s-o numim partea stângă, iar pe Adam, partea dreaptă[17].

În acest moment, gestul care reuneşte dorința arzătoare a ochilor şi a gurii se finalizează, cu ajutorul lui

Adam, prin faptul că această fantasmă devine efectivă şi, astfel, se realizează. Dar aceasta numai după ce Adam D gustat din fructul oprit, fiindcă, atunci când Eva muşcnse din el, ea îl găsise foarte bun, şi nu se întâmplase nimic rău. Numai în clipa în care Adam a muşcat din măr, ei au realizat amândoi că nesocotiseră voia Domnului.

Cum şi-au dat ei seama de acest lucru? După cumplita frică resimţită imediat. Este totuşi extrem de interesant dacă observăm că această frică, urmare a neascultării, este consecutivă realizării fantasmei care scurtcircuitează voinţa Celuilalt, a părţii active, conştiente. Căci Adam nu era activ în mod conştient atunci când s-a lăsat ispitit de partea pasivă — se spune că de către şarpe — care, aproape vermicular, reptilian, a adus ceva pe care partea activă şi 1-a însuşit.

Şi ce urmează mai departe? Ei se bucură împreună de plăcerea părţii fantasmatice. Ce aduce această imagine, asociată cu o organizare orală, fiinţei umane? Aduce pericolul că de acum încolo totul ar putea fi mâncat, inclusiv propriul corp, şi iată cum această ameninţare se materializează: „Măcar să-mi protejez sexul!", şi el şi-l ascunde, fiindcă, pentru bebeluş, încă nu a sosit clipa în care va descoperi activitatea, când va afla totodată că şi el posedă un sex[18].

Este momentul lui Trafalgar! Coboară îngerul şi-i izgoneşte pe cei doi. Putem spune din fericire, deoarece ei îşi descoperiseră membrele cu scopul de a face ceva cu ele, dar aceasta nu înseamna că se putea băga orice în gură şi că puteai deveni antropofag, adică bebeluşul putea să-şi mănânce complet mama, ceea ce implica în acelaşi timp încorporarea celei care ţi-a dat viaţă şi autofagie.

Aşa înţeleg eu acest Paradis, această *Facere* care mi par simbolice pentru viaţa umană în cele mai vechi începuturi ale ei, înaintea dicotomiei eu-lume, în momentul în care Adam şi Eva alcătuiesc o singură fiinţă, în legătură directă cu Dumnezeu Tatăl, fiinţă umană care, de acum încolo, va trebui să muncească pentru că nu mai există drum de întoarcere pentru ea.

Dacă ar regresa la un stadiu iniţial, aceasta ar însemna că fiinţa umană ar reveni doar la fantasme, fără să treacă vreodată la activitate. Ea ar deveni astfel schizofrenică; Dacă, dimpotrivă, pentru ea nu mai există cale de întoarcere, va experimenta activitatea acestor membre ale sale — mâini şi picioare — şi se va implica în Joate medierile pe care le presupune relaţia cu mama, indiferent că este vorba de medieri prehensile, contondente, penetrante — ca în cazul brăzdarului cu plugul — sau cu valenţă organizatorică. Totul este permis atâta vreme cât toate pulsiunile sale nu au drept obiect o altă fiinţă umană şi toate acestea nu vizează cucerirea doar pasivă, cu ajutorul fantasmelor, a ceea ce va constitui ulterior întreaga lume.

In acel moment apare angoasa transgresării, deoarece, pentru a transgresa ceva, trebuie să-ţi doreşti acest lucru. Dar „dorinţa de a transgresa" este o fantasmă şi dacă, în cursul trecerii în act a acestei fantasme, nu intervine prudenţa[19]protectoare a părinţilor noştri, vom muri rapid şi astfel nu s-ar mai fi scris nici Istoria, nici nimic altceva. Deci, începând cu momentul în care copilul, fiinţa umană, află că este viu şi că se mişcă, află că zonele erogene îi pot satisface o dorinţă interzisă — în Paradis este vorba despre aceeaşi gură —, ea se va supune legilor naturii — a propriei naturi şi a naturii întregului univers — şi va fi expusă pericolelor reale cărora

Protecția parentală li se va opune însă. Aceasta a fost o scurtă introducere la *Facere*[20].

Femeia ca origine a lumii și ca deschizătoare de drumuri spre această lume

Acum ar trebui să vă vorbesc despre problematica feminității. Ce este o femeie? Firește că nu ne va veni în minte imaginea fetiței-bebeluș, deoarece tocmai am arătat mai sus că a ieșit de puțin timp din paradisul terestru și că are părinți. Să vorbim despre femeie.

Femeia se naște, deci are o mamă. Se spune că Eva este singura femeie care nu poseda ombilic. La fel ca Adam, de altfel. Dar de mii de ani, noi, oamenii, suntem foarte departe de toate acestea, trăind într-o epocă în care, indiferent de sex, încă din copilărie, proiectăm Asupra acestei ființe inepuizabile care ne-a dat viață — fără să știm de la început acest lucru, urmând a deveni conștienți de el abia mai târziu — și anume de faptul că este, această mamă, lumea întreagă pentru nou-născut.

Femeia este la originea lumii, deschide drumuri spre lume, îl primește pe cel fără adăpost, se face ecoul viu al sonorităților inconștiente care ies din gura unei ființe umane care nu știe încă să vorbească. Toate acestea sunt valabile până în clipa în care bărbatul, chemat de către ea — căci am văzut încă de la început cum îi era scris acestuia să fie chemat la ea —, devine spațiul, terenul fertil, teritoriul ei și al copiilor pe care îi va naște, precum și era ei de creativitate, timpul ei care nu stă numai sub semnul fecundității, ci și al împlinirii trupești și a celei pe care i-o dă ingeniozitatea, gândirea, poezia și cunoștințele sale.

Crescându-și copilul, care va deveni mai târziu bărbat sau femeie, tot femeii îi revine rolul de a verbaliza în

fiecare clipă a evoluției fiziologice a acestuia timpiț mutațiilor — un alt înger în Paradis! — ce îl vor face să renunțe definitiv la trecutul pe care l-a experimentat până atunci. Altfel spus, la un moment dat, aşa cu~; găina sparge coaja oului pe care l-a clocit, mama s desparte de copilul ei, înțărcându-l şi separându-1 d propriul ei corp, nemaioferindu-i în timpul mersulu ajutorul mâinilor sale salvatoare, astfel încât, în confuzi creată de nevoile sale, el să găsească singur o soluție, ajutat, ghidat, inițiat prin intermediul cuvântului care, din ce în ce mai mult, va media şi îl va consola de toate aceste pierderi, copilul fiind mereu călăuzit pe parcursul întregului drum dificil al vieții spre un viitor — pe care adesea mama nu-l va cunoaşte —, şi anume acela care îl va despărți pentru totdeauna de ea.

Vom vedea mai departe din ce motive mamele ratează adesea acest moment şi de ce devine necesar ca în astfel de cazuri întregul grup, familia, societatea şi bineînțeles tatăl să intervină, tatăl putând uneori şi să simtă că, dacă copilul său îşi găseşte singur drumul în viață sau dacă îl lasă să ia decizii cu privire la propria lui viață, el parcurge deja ultima parte a traiectoriei sale.

Emanciparea copiilor provoacă părinților pulsiuni ale instinctului de moarte greu de suportat. De aceea, pentru a depăşi această problemă a separării definitive de fiica lor ajunsă la adolescență şi capabilă să-şi ia viața în mâini, cu excepția anumitor perioade în care fiziologia acesteia sau dragostea pe care ea ar putea-o simți o nelinişteşte căci i se pare că este cuprinsă de tentația de transgresare, trebuie ca femeile să se ajute reciproc, cele care au trecut cu bine de această etapă ajutându-le pe cele care nu au reuşit încă acest lucru. în acel moment, adolescenta întâlneşte o femeie care îi interzice să se

întoarcă înapoi din drum şi o alta sau chiar aceeaşi care, prin intermediul cuvântului, îi dă încredere într-un viitor pe care şi ea, la rândul ei, îl văzuse ca pe o transgresare, dar care până la urmă s-a dovedit normal. Toate acestea reprezintă o femeie şi rolul jucat de ea.

Cum reuşeşte femeia să fie la originea unei asemenea civilizaţii? Fiindcă de ea depinde civilizaţia, elanul, curajul partenerului de viaţă, supravieţuirea corpului copiilor săi şi sănătatea simbolică a aceastora, care nu se poate realiza decât prin intermediul desprinderilor de trecutul lor, mediatizate de cuvinte ce îi vor iniţia în viaţa de grup corespunzătoare vârstei şi vor contribui la dezvoltarea lor.

Probabil că destinul femeii este acesta, de vreme ce sexul ei este în interiorul corpului, astfel încât ea este mult mai liniştită decât bărbatul. Cum nu i-a fost nimic tăiat — aşa cum vom vedea în continuare —, ea nu a riscat nimic sau mult mai puţin decât băiatul. Născută de o femeie, ea s-a despărţit de cineva ca ea, ea nu se află sub presiunea unei tensiuni sexuale care să o facă să o dorească pe cea care a născut-o, altfel spus, fetiţă fiind, ea manifestă mai puţin tendinţa de a regresa către mama ei, cu excepţia cazurilor de nevroză. Mama nu constituie un obiect al dorinţei sale, ci o ajută să îşi îndrepte atenţia spre cel de-al treilea termen al trinităţii creatoare — tatăl.

Deci fetei, încă de la începutul vieţii, îi este mult mai puţină frică decât băiatului, deoarece, după naştere şi înţărcare, ea îşi părăseşte mama şi, dacă beneficiază de un mediu familial favorabil, în care fiecare membru al familiei oferă bebeluşului un climat securizant, ea va putea „să se expună", dar nu aşa cum va face băiatul care are intuiţia naturală că sexul pe care îl posedă este

ceva extrem de valoros[21]. Şi fata are intuiţia sexului dar cum acesta este în interiorul ei, ea nu îl percepe fiind ameninţat de aceleaşi pericole aşa cum simte băiatul, fiindcă o muşcătură nu ar afecta-o cu nimic, în timp ce băiatul, în stadiul oral, simte şi are intuiţia corectă această eventualitate ar fi un adevărat genocid.

Cred că de aceea fetiţele, în secretul fiziologiei lor, se simt în mare siguranţă şi sunt convinse că au tot drepul de a seduce, de a fi cochete, de a vorbi mult, de a „bune de gură" cum se spune.

Autonomia şi descoperirea formei sexuale

O dată cu dezvoltarea ochilor, corpului, pipăitului motricităţii, formele devin importante pentru toţi copiii deoarece forma obiectelor îi va iniţia în motricitatea prudentă a existenţei.

Corpul lor, în ceea ce priveşte forma, devine important începând cu perioada denumită în psihanaliză castrarea anală, adică atunci când a sosit momentul desprinderii de acest obiect, atât de valoros prin faptul că le-a fost furnizat copiilor de mamele lor prin consumarea orală, că a intrat în corpul lor oferind căldură şi viaţă şi, ieşind din acest corp, el devine şi mai preţios deoarece reprezintă deocamdată singurul lucru pe care copilul i-1 poate da mamei sale, aşa cum aceasta i-a pus la dispoziţie toate cele necesare supravieţuirii.

învestirea materiilor fecale este la început o învestire de tip oral. Bebeluşul, indiferent că este fetiţă sau băieţel, nu poate să gândească faptul că, dacă mama lui vine să-i schimbe scutecele şi să-1 şteargă la fund cu grijă şi cu pricepere, aceasta este ceva lipsit de importanţă

pentru el. Astfel, bebeluşul îşi proiectează propriile pulsiuni şi dorinţe şi, dacă mama este interesată de ceea el îi dă la nivelul centurii pelviene, aceasta este posibil deoarece şi mama este ca el când manifestă interes faţă de ceea ce ea îi oferă la nivelul centurii scapulare, adică Atunci când îl hrăneşte.

Dar tocmai mama este cea care îi va interzice bebeluşului să se orienteze, cu polul său oral de absorbţie, ipre obiectul pe care el crede că şi aceasta îl preferă, acest obiect care se naşte din polul său, cu origine caudală şi care va deveni polul sfincterian. Este o privare însoţită de cuvinte resimţite cu angoasă. El simte angoasa mamei Care consideră că, dacă un copil îşi mănâncă materiile fecale, va muri. Deci copilul simte că nu este vorba aici numai de o interdicţie banală.

Este o interdicţie care presupune un pericol adevărat şi atunci când cuvintele de încurajare sunt spuse la momentul potrivit, dacă, mai ales, în acea clipă, mama îi va arăta copilului că mâinile, care până atunci îl ajutaseră doar să introducă ceva în gură, pot folosi şi la Introducerea a ceva în gura ei, nu numai în gura lui, obiectul pe care el poate să i-l dea mamei ca să-l continuie, aşa cum reuşeşte să se hrănească singur, îi va da posibilitatea de a se identifica cu ea în cadrul acestei funcţionări a consumului de hrană.

După ce va intra în contact cu obiectele pe care le bagă în gură, copilul le va atinge pe cele pe care mama refuză să le mănânce, dar pe care acceptă să le ia, să i le dea, să se joace cu ele, cele pe care ea le numeşte şi cele pe care le percepe vorbind despre acest lucru. Ea numeşte obiectele, percepţiile, denumeşte noţiunile de cald, rece, delicat etc. şi limbajul apare chiar în momentul doliului fecal, excremenţial. Această perioadă este foarte

importantă pentru noi psihanaliştii, care observăm copiii care au trecut de etapa inițierii în limbaj la etapa în ce limbajul s-a instalat deja şi s-a constituit ca legătură, mediere, drept cel de-al treilea termen subtil, auditiv, doliul fecal, la doliul oral, ca la ceva care nu mai este băgat în gură, ci de care se vorbeşte.

Copilul continuă să se dezvolte utilizând un limbaj din ce în ce mai rafinat, care face loc verbelor, pe care de altfel, le intuise chiar de la început, deoarece pentru el orice obiect spre care întinde mâna este un obiect-veridic, un obiect-acțiune. Mamei îi revine rolul de a-1 învăța conjugarea verbelor cu ajutorul cuvintelor şi în acest fel este lăsat în urmă jocul pe care îl juca cu ea sau cu tatal şi care se referea la limbaj, la gramatică, la funcția sintactică de subiect, la verb, la complemente şi adverb etc. — se face şi un studiu lingvistic în acest sens[23] —, se transcend, în egală măsură, relațiile de obiect parțiale dintre părinți şi relațiile de subiecți care sunt văzuți ca obiecte sau ca atribute.

De acum încolo, însuşi copilul începe să simtă că este numai atributul verbului mamă — fiindcă mama tatăl sunt verbe —, el nemaifiind un atribut. Astfel, el îşi va putea câştiga autonomia şi descoperi întreaga formă adică forma sexuală. De ce descoperă el această forma sexuală? Deoarece mama nu-i mai atinge corpul, învățându-1 să aibă singur grijă de propriul corp şi, în acest mod, el va descoperi formele corpului său.

Dacă o fată nu va vedea niciodată un băiat, ea nu va descoperi forma băieților. Poate să vadă statui, ceea ce, de altfel, va da naştere unor traume foarte grave — sau nu vor exista traume, lucru la fel de grav —, dar în esență va trăi într-o ignoranță totală.

Am cunoscut un caz foarte rar de fată crescută numai în preajma femeilor într-un colț uitat de lume şi care suferea de grave tulburări mintale, fiind nonsocială din cauza dorinței bărbaților. Starea ei s-a ameliorat mult în Urma unei cure psihanalitice, dar ea nu a reuşit să depăşească acest handicap constituit de ignoranța totală I elementului masculin din existența sa, timp de trei generații[24]. Era o epocă în care şcolile erau numai de fete şi, cum ea nu locuia într-un oraş, pentru ea nu existau nici măcar statuile care să reprezinte bărbați. Nu avea nici o noțiune despre corpul masculin, ignorând faptul Că bărbații au un corp diferit față de femei. Când am întâlnit-o prima dată, era la Paris de doi ani. Dar acest lucru se întâmplă atât de rar, încât nici nu ar trebui să amintim de el.

În general, în jurul vârstei de trei ani, copiii care au frați şi surori sau prieteni de joacă sunt conştienți de diferența între sexe. Despre ce este vorba de fapt? Inițial, psihanaliza a insistat foarte mult asupra angoasei de castrare trăite de fete[25], dar această angoasă nu este absolut deloc una reală şi nici măcar nu este resimțită de acestea, ținând de reprezentările spiritului lor. Fata nu se simte privată de nimic. Ea se simte privată numai de ceea ce mama nu a făcut pentru ea, dar a făcut în schimb pentru fratele ei, privată în raport cu tatăl, cu mama, altfel spus, dezamăgirea ei este strict narcisică, fără a constitui un pericol real. Şi dacă, în acest moment, i se va spune că fetele, mamele, bunicile, toate persoanele iubite de sex feminin sunt ca ea, va fi încântată de aceasta. Astfel, în loc să-şi imagineze că i s-a adus un anumit prejudiciu, ea se simte gratificată fiindcă are dreptul de a juca rolul unei femei în devenire în fața tatălui ei.

Dimpotrivă, dacă această descoperire este însoţită o angoasă a părinţilor care nu îndrăznesc să vorbească cu fiica lor despre toate acestea, aceasta din urmă va cunoaşte treptat invidia, adică dorinţa de a trăi ca să aibă şi ea penis. Nu este vorba de dorinţa a ceva din exteri' ci, dimpotrivă, de o invidie, de o dorinţă care, pe măsură ce se amplifică, devine şi invidie de un penis centrifug dar această dorinţă de penis centrifug se regăseşte m" mai rar la fetiţele dezgheţate din zilele noastre. Este vorba mai degrabă, la fetiţe, de o invidie pe mamei centrifuge. Ele ar vrea încă de pe acum, înainte s împlinească 7-8 ani, să aibă sâni. Ele transpun sexi masculin: evident, din dorinţa de a-1 impresiona pe celălalt, fără a fi vorba însă de invidia de penis centrifug întâlnită la generaţiile anterioare. S-ar părea că atunci şi în acest sens studiile sociologice sunt esenţiale — fiinţele umane dotate cu penis aveau drepturi sociale De aceea, tinerele trăiau o angoasă teribilă la gândul c" nu s-au născut băieţi, cu excepţia cazurilor în care tată şi mama formau un cuplu cu adevărat echilibrat, tatăl şi întreaga familie conferindu-i mamei un rol extrem de important.

In fapt, această angoasă primară de castrare se manifestă mai ales la băieţi. Băiatul, văzând fanta din dreptul sexului unei fete, deschizătură pe care el nu o are, se va simţi complet răvăşit dacă nu este lămurit — deşi nu există nici o explicaţie pentru această stare de lucruri — că aşa este, tatăl lui asemenea tuturor celorlalţi bărbaţi este ca el şi mama lui, la rândul ei, a fost cândva cum este această fată. Ei bine, explicaţiile nu-i vor fi de nici un folos şi el va încerca o deziluzie mai mare când va afla că mama lui nu are penis, faţă de fetiţele care îşi vor

spune: „Numai tăticul şi frățiorii mei au penis", deoarece băiatul se vede obligat să evite identificarea cu corpul matern, în condițiile în care până atunci se identificase cu modul ei de a vorbi, de a trăi şi de a se mişca. Această femeie îl învățase să trăiască cu prudență[26], deci identificarea cu ea făcea parte din particularitatea dezvoltării sale, din specificul masculin. Şi iată că, brusc, identificarea cu ea ar însemna de fapt o identificare cu cineva mutilat, cineva pe care el şi-l imaginează aşa. Conştiința *ți* chiar intuiția lui nu sunt încă destul de dezvoltate, astfel încât nu poate avea noțiunea de fecunditate Viitoare. într-adevăr, în cazul băiatului este vorba de o castrare primară extraordinară, în condițiile în care până acum, în psihologie, se considera că descoperirea diferenței sexuale de către copil le dezamăgea pe fetițe, şi nu pe băieți.

De altfel, tocmai de aceea, adică pentru a nu fi decepționați, majoritatea băieților vor şi continuă în fantasmă să-şi imagineze că au o mamă peniană. Dacă în cazul nurorii lor vor accepta până la urmă acest lucru, ei nu vor reuşi niciodată să se împace cu ideea că mama lor nu posedă un penis, fireşte că mama lor care are două mamele — aceşti sâni atât de tulburători şi care nu mai pot fi atinşi după înțărcare —, este la fel ca ei de la brâu în jos, altfel tăticul lor nici nu ar putea să-i iubească — deoarece ei proiectează imaginea unui tată care este ca şi ei — şi, la fel ca şi lor, i-ar fi şi lui teamă de această diferență. Iată cum la bărbat multe nevroze se nasc din teama de femei, din teama produsă de sexul acestora. Este momentul când debutează la băiat deoarece nu depăşeşte nonidentificarea cu mama, se află într-un cerc vicios din care nu poate ieşi. Pentru a nu fi dezamăgit atunci când va descoperi diferența dintre sexe, este

absolut necesar ca băiatul să audă de la tatăl său următoarele cuvinte: „Noi, bărbaţii, desfăşurăm activităţi departe de locul în care stau femeile, ne ducem să ne plimbăm singuri, le lăsăm pe femei să îngrijească de copii, acasă, cu treaba". Trebuie neapărat ca tatăl să susţină verbal nonidentificarea cu femeile şi identificarea cu bărbaţii.

Dar de ce vă vorbesc despre bărbaţi? Fiindcă, de câte ori este în joc feminitatea, acest lucru devine necesar. Cum bărbatul şi femeia sunt destinaţi să se completeze unul pe celălalt pentru realizarea întrupării falice — nu numai carnal, ci şi afectiv, spiritual, cultural —, mă văd obligată să vă vorbesc despre pericolul ce le poate ameninţa pe fete în momentul în care vor întâlni băieţi care, spre deosebire de ele, au eşuat în parcurgerea etapei pe care şi ei o avuseseră de parcurs.

Dialectica falică

O dată cu înţelegerea diferenţei sexuale, întreaga dezvoltare a feminităţii şi a masculinităţii va fi una marcată complet de dialectica falică. Acest subiect a fost dezbătut în ultimele decenii de către psihanalişti[27].

Până nu demult, falus şi penis erau cuvinte sinonime, din acest motiv, în literatura psihanalitică, complexul de castrare este mereu confundat cu un complex de mutilare a penisului, ceea ce este cât se poate de fals. Această fantasmă de mutilare a penisului poate fi în raport cu oralitatea şi analitatea, în timp ce complexul de castrare se referă la angoasa genocidului al cărui autor ar putea fi tata dacă eu, băiatul, aş transgresa interdicţia genitală referitoare la mamă. Acesta este complexul de castrare, deci nu este vorba atât de penis, cât mai ales de testi-

cule[28], testicule pe care le vizează sau se presupune că le vizează angoasa băiatului.

Orice copil se naşte dintr-o dorinţă trinitară. Şi iată că la 3 ani el se simte la originea unei dorinţe, chiar dacă nu este încă stăpânit de una. în cazul fetei este vorba de o dorinţă de penis centripet, iar în cel al băiatului, de dorinţa unui penis pe care îl are, dar pe care îl vrea centrifug, neştiind încă în ce loc, spre deosebire de fată care ştie deja acest lucru. Fata ştie că tocmai acest organ masculin o atrage la băieţi. Dacă îl zăreşte în timpul îmbăierii — ca în *Facerea* —, va trage de el şi va striga: „Este al meu!", la care băiatul va râde şi se va simţi jenat, iar fetiţa va spune: „Dar înţelege că este numai al meu!" şi are mare dreptate spunând acestea. Fiindcă îi va aparţine dacă va reuşi să-1 cucerească, dacă va renunţa la pretenţia de a face parte din propriul corp, acceptând că va rămâne în corpul Celuilalt şi dacă va reuşi să-1 atragă nu prin asalt, ci prin seducţie, prin convingerea pe care o va avea bărbatul că femeia care va deveni ea va fi pentru el un teritoriu adevărat, pe care îşi va putea construi casa în care o va invita să locuiască şi să o umple de copii.

Căci se pierde mereu din vedere faptul că bărbatul fecundează şi femeia concepe. Este vorba de două destine diferite ale corpului, fiind tocmai contrariul a ceea ce crede psihologia atunci când afirmă că bărbatul este cel care concepe şi femeia este aceea care îl fecundează. Curios, dar aşa stau lucrurile.

Tot curios este şi faptul că, la bărbat, reprezentantul corporal al dorinţei din afara lui pentru o fecunditate pe care nu o poate realiza singur este femeia şi, de aceea, pentru el femeia pare a fi falusul însuşi, deoarece ea este cea care îl face să intre în erecţie. Ea este cea care deţine

secretul erecției. Tocmai ea, femeia, care nu are nimic 1a vedere, i se pare bărbatului a fi falusul prin definiție Femeia nu are impresia că bărbatul ar fi falusul, ci mai degrabă medierea necesară pentru a intra în posesia acestuia, pentru ea copilul îndeplinind rolul de falus Numai în momentul în care dorințele lor — în caz femeii, aceea de a atrage bărbatul, şi, în cazul bărbatului aceea de a ieşi din el prin intermediul ejaculării — se conjugă apare falusul. Acesta nu-i apare nici unui dintre ei, ci este zămislit în această încarnare a împreu nării a două ființe care provin din familii diferite» şi care mai ales, au ştiut să renunțe la primele lor identificări.

îmi veți spune că acestea nu sunt suficiente pentru venirea pe lume a unui copil! Căci dorința unui bărbat şi dorința unei femei nu sunt de ajuns pentru a aduce pe lume un copil, trebuie mai întâi ca şi acesta să-şi do rească să se nască. Iată ceea ce este cel mai ciudat: 1a originea primei celule formate prin moartea acestor doua celule parentale se află dorința. Un instinct al morții aduce viața pe pământ. în cazul bărbatului, instinctul morții este acela de a ieşi din el însuşi, în condițiile în care este periculos să fii fără vlagă şi fără viață, să nu mai fii erectil când tocmai aceasta îți dă sentimentul puterii, O femeie este în pericol atunci când un bărbat o penetrează chiar şi atunci când ea consimte la acest lucru însă aceasta este condiția forței sale dacă ea devine mamă. Şi astfel este conceput un copil, fiindcă el îşi dorea să trăiască.

La vârsta de 3 ani, copilul *va şti din nou* că doreşte să trăiască, dar de data aceasta el o ştie afectiv. El este atras cu întregul său corp, care se deplasează rapid şi cu paşi mărunți, băieții către tinere şi femei, iar fetele către tineri şi bărbați, bineînțeles cu o preferință pentru tată, deoa-

rece există şi o formă de regresie aici — încă de când se află în uter, fetiţa a auzit vocea masculină a tatălui ei, şi tot tata o lua în braţe când era foarte mică —, de vreme ce este vorba de un bărbat puţin „mama"-izat[30], ceea ce este mult mai liniştitor pentru fetiţă.

Şi băiatul trece prin aceeaşi situaţie. El este atras de toate femeile, dar, deşi se simte ameninţat, mult mai mult decât fata, de dorinţa de a merge la mămica lui, el îşi doreşte aceasta, chiar dacă ştie că mama lui este o mamă nonpeniană — iar dacă ştie acest lucru este la fel de periculos pentru el, căci este dovada clară că nu a crescut şl că a rămas un bebeluş. Este periculoasă această femeie **Care** îi provoacă erecţii. Relaţia pe care o avea cu ea este o imagine regresivă pe care o avusese deja când era mic. **EL** este, desigur, atras de această voce de bărbat care este aceea care va corespunde corpului pe care îl va avea mai târziu, dar îi va fi foarte greu dacă acest tată nu va împrumuta trăsături materne căci, şi pentru el, acesta va fi ca o garanţie că nu va regresa spre mamă. De aceea, în cest moment, băiatul dezvoltă ceea ce putem numi o omosexualitate structurantă asupra modelului tatălui El rămâne mut de admiraţie în faţa tatălui lui, este lin de atenţii faţă de el, caută să fie mereu în preajma lui, mai ales dacă acesta va şti cum să procedeze pentru nu-i alimenta sentimentele de nelinişte declanşate de neputinţa lui în ceea ce-l priveşte.

Momentul tragic trăit de fată

Acum nu voi mai vorbi despre băiat, ci despre femitate. Vom reveni la acest subiect mai târziu, când fata va deveni o tânără fată. Vă voi vorbi în cele ce urmează despre această fată-copil care poate continua în minia-

tură, ca un triunghi mai mic asemănător cu un triunghi mai mare, să facă gesturi afectate, să se mişte, să cucerească, să seducă, să ţină o casă precum mămica ei, fără nici o problemă. Mama îi are pe tatăl şi pe fraţii săi iar fetiţa, fiind ca mama ei, nu poate prezenta nici un interes pentru aceasta. Deci fetiţa poate să acţioneze, să stea tot timpul în calea mamei, să încerce s-o imite în toate, să atragă astfel atenţia bărbaţilor şi să accentueze rivalitate dintre ele iniţiată la naştere, din cauza faptului că mama a refuzat să mai fie lângă ea din momentul înţărcări" Totuşi, ea poate să înainteze liniştită, în toată perioada micii copilării, spre destinul ei de fetiţă, până în jur vârstei de 9 ani — adesea între 7 şi 9 ani —, înainte de cunoaşte interdicţia incestului, cu condiţia ca nimeni s nu-i fi vorbit despre acesta, până în clipa în care, d rindu-şi propriul tată, ea se va certa de-adevăratelea c mama ei.

Aceste certuri nu sunt deloc amuzante în familiile în care fata face în aşa fel încât mama să iasă mereu vin vată în ochii soţului ei, atunci când acesta vine acasă fiica lui îi sare în braţe spunându-i: „Ştii că mami a făcut multe cumpărături azi" sau: „Ştii că mami avea de dimi neaţă mulţi bani în portofel şi acum şi-a cumpărat: rochie frumoasă". Mica gaiţă îl va deprima mereu p tăticul amintindu-i acestuia că mami este o egoistă car vrea să-1 pună pe jar: „Şi mami de ce nu mai vine?" Dacă tatăl se lasă păcălit, această rivalitate feminină capătă uneori accente dramatice în cazul unui copil inteligent. Astfel, în asemenea situaţii, exasperată, mama va urmări cu consecvenţă ca fiica ei să-şi bage minţile în cap şi să renunţe la intenţiile ei de a fi femeie, spunându-i: „Stai cuminte la locul tău, nu este treaba ta şi nu te priveşte ce fac eu".

Evident că există tensiuni, momente dificile şi că, în fele din urmă, din fericire, se întâmplă aproape mereu CA tatăl să intervină: „Dacă nu te potoleşti, vei merge la internat". în acea clipă, fetița va realiza că în zadar se Credea invincibilă atunci când tăticul mai dorea încă să-şi protejeze fiica, considerând că soția lui exagera. Şi apoi există toată această tensiune. Micuța mai poate să creadă că încă deține o poziție privilegiată față de mamă până tn momentul în care, în camera conjugală, va fi conceput un bebeluş[31]. Urmează o adevărată catastrofă, fiindcă fetița simte că nu poate rivaliza cu mama în acest plan, •n ştie bine că organul masculin patern îi provoacă Iremediabil dispareunie[32] şi aşa se instalează teroarea — dur şi dorința — de a îndeplini, în mod real, condițiile care ar face şi din ea o mamă.

Astfel, ea renunță la rivalitate şi, elegant, începe să Acorde atenție păpuşilor, ca şi cum ar fi vorba de sentimentul matern, şi, cum adulții sunt nişte fraieri — din fericire, de altfel —, ei vor spune: „Ce mămică bună în devenire avem aici!", dar dacă ar fi întrebată despre tatăl păpuşii, ea ar răspunde, bineînțeles: „Este tăticul meu!"

Ce este cu acest obiect? Este poate un bebeluş, aşa-zis, şi, datorită cuvintelor pe care fetița îşi imaginează că le aude de la el — ea este de altfel chiar nebună în acea perioadă, delirează[33] —, ea se joacă şi se autoeducă răzbunându-se pe propriile păpuşi pentru tot ceea ce i-a făcut mai înainte mama ei. Este deci foarte adevărat că păpuşile sunt copii, însă ele reprezintă ambii părinți: păpuşile-fete reprezintă relația inversată pe care fetița a avut-o cu mama ei, o mamă în miniatură, iar păpuşile-băieți, relația inversată cu tatăl, un substitut al penisului patern, de vreme ce ea este convinsă că băiatul este un substitut al penisului pentru mamă, căci încă nu

a înțeles că este vorba de o creație dincolo de aceste dou persoane.

Instinctul morții este foarte slab reprezentat la copii. Instinctul vieții este atât de puternic, încât instinct morții apare numai dacă părinții se vor opune progreselor care i-ar permite fetiței să acceadă la statutul de femeie. In acel moment ea va trece printr-o mare depresie, fapt ce poate duce la instalarea instinctului morții adică o pierdere a dorinței de a trăi, de vreme ce nu va putea niciodată să fie cu tăticul ei.

Este un moment foarte fertil, adevăratul moment castrării genitale a fetei. Incestul este interzis şi tot ceea ce a construit ea de la vârsta de 3 ani şi până la 7, 8, ani, chiar şi mersul la şcoală, numai ca tăticul să fie mulțumit — cu atât mai bine dacă şi mămica va fi mulțumită —, deci tot ce a realizat ea în acest timp a fost în zadar: „Nu-1 vei avea niciodată pe tăticul şi nu vei avea niciodată copii cu el".

Acesta este momentul tragic pentru fată şi, de aceea el este amânat, mult timp ea nevrând să ştie nimic de aceasta — de la 9 la 13 ani —, şi, contrar opiniei psihanaliştilor, fetița îşi va rezolva Oedipul după vârsta de 7 ani; Uneori, pare că a depăşit acest stadiu, dacă are mulți fra şi se satură să vadă atâția copii; ea devine pasivă, nu se mai joacă nici măcar cu păpuşile şi acordă importanța activităților intelectuale şi studiului considerate neutre neispititoare, inofensive şi lipsite de răspunderea pe care o presupune creşterea copiilor. Dar adevăratul moment al renunțării la incest, şi mai ales la relația incestuoasă ci fratele[34]care, în societatea noastră, în general nu este consemnată, are loc în jurul vârstei de 12-13 ani.

Se înregistrează astfel impasuri importante care anunță diverse forme de debilitate — falsă sau adevărată —

care ar putea fi evitate dacă interdicția fratelee ar fi semnificată prin cuvânt, ceea ce, chiar dacă pare de necrezut, nu se mai practică în societatea ijlonstră. Totuşi, şi mă sprijin pe numeroase cazuri clinice ~ând afirm răspicat acest lucru, de multe ori, chiar părinții, ignorând complet posibilele dorințe ale copiilor, dorințe ce pot avea ca obiect regiunea genitală, care se nasc între membrii unei aceleiaşi familii, sunt aceia care îi culcă pe cei doi copii de sex diferit în acelaşi pat, spunându-i fratelui: „Du-te să dormi cu sora ta fiindcă noi ne ducem la film şi tu trebuie să-i ții de urât până venim toi acasă!" Iar copiii devin şi ei actori într-un film, lăsându-şi mai ales corpurile să joace pe ecran.

Aceasta are drept consecință, mai ales asupra fetelor, obnubilarea cerebrală la posibilitățile culturale oferite de scris, lectură, calcul etc. In condițiile în care fata devine importantă pentru un băiat, fără să depună nici un efort -'deosebit pentru aceasta, doar punând în scenă fantasme care ulterior au prins viață, ea se simte ca şi cum ar trăi raiul pe pământ, unde nu faci nimic şi de unde nimeni nu te alungă. Ei bine, nici de acolo nu vine nimeni să te dea afară, dar rămâi în starea de natură, incapabil să îtingi stadiul de cultură.

Atunci când descoperim acest lucru, trebuie să fim atenți, putem practica psihoterapii-fulger, dar fără să culpabilizăm, căci copiii nu cunosc încă sentimentul Vinovăției, ci „enunțând legea"[35] şi, spre marea noastră surpriză, fetița va reveni şi ne va spune: „Când i-am spus fratelui meu, el mi-a răspuns: «Ah! Mama nu te-a **Certat»",** fiindcă fratele ştia că fetița făcea ceva rău[36]. Curios, în *Facerea,* răul a apărut după ce Adam a muşcat »din fructul oprit: când Eva a cedat tentației şi a găsit că mărul din care muşcase era bun, 1-a îndemnat şi pe

Adam să încerce, iar acesta, fiind principiul activ, ştia face ceva rău.

Băiatul ştie că nu se bucură decât de o palidă copie mamei sale şi că îl păcăleşte pe tatăl lui luându-i fii mai ştie şi că se distrează fără ca acest lucru să-1 coste prea mult, nu se simte jenat în starea de cultură, în care poate deveni homosexual dacă nu se intervine la timp întrucât nu încearcă deloc să cucerească o fată, luptădu-se pentru ea cu alți băieți — el o are pe sora lui lângă el, în pat, fără să facă nimic special pentru a obține aceasta, ci spunându-i doar: „Mâine, dacă nu vrei dormi lângă mine, o să rămâi fără desert. Mâine o să zic mamei că tu ai fost cea care a spart..." ceva ce el sparge în mod intenționat. Şi astfel, fratele îşi şantajează sora, fără ca aceasta să aibă vreo noțiune a culpabilită" ea pur şi simplu înregistrează un randament şcolar scăzut.

Veți vedea cum concomitent cu acest incest între fra şi soră apare şi un alt fenomen: sora va începe să fur Mereu se întâmplă aşa într-o astfel de situație, deoare talentul ei de a căuta în altă parte şi departe, despre ca vă vorbeam mai înainte, nu se poate realiza, de vreme ce a obținut obiectul dorit nu prin cucerire, ci, dimpotrivă cu amenințări. Dacă s-ar opune, ar ieşi un scandal monstru. De aceea, specificul ei feminin îi va permite răpească din exterior o valoare falică, astfel că va începe să fure bijuterii, creioane, lucruri cu formă sau străluci falică, obiecte care au pentru ea o valoare falică anală sa orală, precum prăjiturile de la cofetărie.

Sindroamele furtului şi al obnubilării mintale sunt dovada clară a unui incest între frate şi soră, posibil între tată şi fiică — din nefericire —, dar acesta din urmă apare mai târziu, fiind vorba de fete cu rezultate şcolare

destul de bune, inteligente şi îndemânatice până la 12-13 ani, pi care, la un moment dat, necesită control medical, In cauza regresiei importante înregistrate la nivelul dexterităţii manuale şi dezvoltării mintale. în acest caz, în care vina aparţine tatălui, fetele nu fură, ci se curb intră în derivă, sunt dominate de pulsiuni de moarte şi manifestă o dependenţă maternă evidentă. Paradoxal, astfel de condiţii, nu există nici o rivalitate mamă-fiică, iele sunt doar lipsite de pulsiunile de viaţă din cauza situaţiei incestuoase cu tatăl lor.

Dacă nu apar probleme şi fata experimentează această intimă castrare a incestului interzis, atunci se vor crea premisele unei dezvoltări armonioase în acord cu vârsta la ea va înceta să se mai simtă vinovată de faptul că este fel de îndemânatică precum mama ei şi se va pregăti pentru integrarea în societate. Există totuşi o restricţie: cum va învăţa ceva, se va duce să pună în practică cele învăţaţe în altă parte decât în prezenţa mamei. Ii va face plăcere să ajute toate mămicile care au bebeluşi, se va uce să aibă grijă de toţi bebeluşii din lume, dar, pe bună reptate, nu se va ocupa cu dragoste de propriii ei fraţi, deoarece există pericolul ca aceştia să o confunde cu mama lor şi, astfel, ea să-şi alimenteze iluzia copilului fantasmat al Oedipului.

Deci nu este o idee bună ca surorile mai mari să aibă grijă de fraţii lor mai mici, decât în mod episodic, dar este foarte bine dacă ele au învăţat acest lucru o dată cu mama, care nu trebuie să uite să le felicite pentru aceasta, şi dacă au loc cât mai de timpuriu „împrumuturi" între familii apropiate: fata dintr-o familie va veni să se ocupe de copiii celeilalte familii. Astfel nu mai există nici un pericol, fiindcă este vorba de alţi copii, şi nu de propriii

frați care înseamnă tentația să retrăiască regresiv acest incest interzis la nivel genital, să-1 domine pe micuț, să-l maltrateze, să-1 supună toată ziua unor perversiuni sexuale, să-1 distrugă, să nu-1 mai lase să trăiască liniște și să nu-i ofere șansa unor mutații sănătoase care va ține cont orice mamă normală. în caz contr copilul ar rămâne la stadiul de dependență.

Primim în cabinete copii nevrotici, băieți crescuți surorile lor mai mari cu șase ani decât ei sau fete crescut de fete și băieți ce sunt mai mari cu șase ani decât este. Băieții sunt crescuți de fete, și foarte rar de băieți chiar mari decât ei — în funcție puțin și de tată —, dar fetele vor dezvolta automat o nevroză dacă sunt crescute de o fată cu șase ani mai mare decât ele, chiar dacă aceasta este blândă și atentă. Acest lucru vă surprinde probabil de vreme ce, în cadrul familiilor, este și acum o bine cuvântare ca sora mai mare cu șase ani decât sora cea mică să fie nașa acesteia[37]. Surorii mai mari i se spun „Tu te vei ocupa de micuță!" Dar, mai târziu, va fi tot un adevărat dezastru, mai ales la nunta fetei celei mici, câ va fi o situație cumplită atât pentru fata mai mare, cât pentru ginere, nu tocmai ginere al acestei fete, mai rău decât o soacră.

„Nimic nu-i mai important
decât să umblăm după băieți"

Apare și momentul maturității gonadice, diferită fete față de băieți. Spunem că băiatul traversează pe oada pubertății. Și în legătură cu fată se amintește în treacăt despre acest lucru, considerându-se mai degrabă că ea începe să aibă forme. Este interesant, pentru că ceaa ce va arăta celorlalți că fata este deja femeie sunt tocmai

urmele ei care se modifică, talia şi sânii ei şi, desigur, Menstruaţia, care nu este pentru ea un avantaj, ci un iconvenient al vieţii de zi cu zi. La anumite fete, care au vorbit despre această problemă cu mama lor, ciclul menstrual va fi o armă psihosomatică de care se vor servi pentru a provoca milă celor din jur sau pentru a fi bolnave — se presupune că sunt indispuse —, şi nu ceva absolut natural aşa cum ar trebuie să fie, un semn al fertilităţii viitoare, probabil că nu neapărat măgulitor, aşa cum poate spune despr taliei; însă este de neiertat inabilitatea mamelor de a-şi ajuta fiicele să-şi pună în valoare calităţile, ca o compensare a jenei resimţite trei zile pe lună — în cazul exerciţilui fizic, de exemplu —, căci, într-adevăr, pentru fete este o situaţie puţin incomodă care le bulversează viaţa. Ce înseamnă aceasta? La ciclu, totul se schimbă pentru o fată. Devine mai sensibilă. De aceea, este absolut necesar ca ea să înveţe să treacă peste o depresie care nu te de fapt o depresie propriu-zisă, ci o lipsă de satisfacere mai dureroasă a dorinţei sale trezite la viaţă, şi anume a dorinţei de mascul. în acel moment, ea se simte distrată, mai ales dacă mama nu o ajută prin intermediul compensărilor, vorbindu-i despre această dorinţă, asigurând-o că nu suferă de tulburări fiziologice şi fătându-i că dorinţa ei este mai intensă. Fiindcă doreşte mai mult, se ceartă urât cu prietenele ei. în timpul menstruaţiei, am fi în stare să ne sfâşiem de vii prietenele şi vrem să părem obosite pentru a le atrage simpatia. Nu judecăm corect, este o luptă în surdină cu celelalte fete, mai ales cu profesoarele. Ni se trece cu vederea faptul că nu putem face nimic într-un astfel de moment dificil.

Este momentul în care, dacă îşi investeşte feminitatea, fata îşi spune:

„Nimic nu-i mai important decât să umblăm

după băieți". Acum ea are nevoie de o mare stăpână de sine. Deoarece nimic nu o protejează şi, chiar dacă este vorba de o dorință genitală, ci doar se preface face ochi dulci cuiva ca atunci când era mică, ea poate cădea în mâinile unui băiat, deşi nu-şi doreşte acel lucru, în condițiile în care un copil se poate naşte din dorință inconştientă.

Este foarte important să vorbim acum despre dorința inconştientă. Multe fete care au început să aibă ciclu simt încă o dorință evidentă şi conştientă... In loc să aibă această dorință, ele nu ştiu despre ce este vorba şi o refula dacă nu sunt ajutate să şi-o exprime. Şi, ca obicei, refulatul provoacă angoasă, care se traduce printr-o regresie simptomatică, adică durere de burtă etc.

Când fata ştie ce se întâmplă cu ea, apare un alt pericol: trebuie să-şi educe sensibilitatea ca să reziste în fața băieților şi, dacă insist acum asupra acestui lucru, e nu numai pentru că intrăm într-o eră a bombelor atomice reale, ci şi într-un război, căci sterilitatea voluntară reprezintă o adevărată bombă atomică, interzicerea ovulației, care îşi va reintra în drepturi abia în clipa care posesorul acestui corp şi sex, sau mai degrabă posesoarea lor, îi va permite.

Bunăstarea materială nu va putea compensa ima turitatea caracterială, iar femeile îşi vor pierde cultura feminină. Aceasta nu înseamnă că mă opun progresului dimpotrivă, dar noi, femeile, noi, mamele, şi voi, viitorii părinți, va trebui să le oferim fiicelor noastre o educa solidă în ceea ce priveşte autocontrolul şi evitarea refulării. Maturitatea sexuală presupune conştiința diferenței între dorința de a-ți pu cum făceai cu părinții, şi, dimpotrivă, dăruirea de sine pentru un băiat, astfel încât, în viață, ambilor parteneri

să fie mai bine, ceea ce este cu totul altceva. Căci în cazul regresiei întâlnite la fetele care nu au dorințe **Utile,** există două Charybde*: fie nu mai respectă nici orală, devenind practic nişte nimfomane, fie refuză totul pentru a-şi putea continua studiile.
Acum, pilula le va da posibilitatea să nu refuleze. Dar, din nefericire, ea nu le este prescrisă decât celor peste 21 de ani sau celor căsătoriți[38], în condițiile în care te fetele care îşi încep viața sexuală ar trebui să o folosească. Bineînțeles că părinții sunt îngrijorați, deoarece se simt în stare să rezolve o problemă atât de delicată, altfel, ei îşi spun: „Ar fi mult prea comod". în ce sens, re? Totul este foarte periculos, pentru că fetele ar risca devină simple obiecte şi să aibă un copil, înainte de i fi format şi consolidat sentimentul complementarității cu sexul opus, ci în clipa în care simt *nevoia* unui copilaş cu care să se joace, aşa cum făceau cu păpuşile şi țiorul, şi care nu va fi o piedică în calea frigiderului, bicicletei, maşinii, motocicletei, scooter-ului, a tot ce vreți dumneavoastră. Nu va mai exista atunci nici un obstacol femeia se va plictisi fiindcă soțul va avea tot ceea ce-i buie. Ea va avea un copil, nu pentru că şi-ar *dori* acest cru, ci ea îşi va satisface dorința inconştientă din *nevoia* de un copil şi este cumplit pentru copii să se nască intr-o nevoie.

În momentul de față, este un poncif psihologic să întrebi dacă un copil a fost dorit. „ Categoric, sigur că a dorit!" Ei bine, dacă auziți această frază, să ştiți că

Charybda: în mitologia antică, monstru marin, fiica lui Poseidon Geea, care sălăşuia pe coastele Siciliei, lângă Mesina. De trei ori pe zi ea înghițea apele mării şi navele care se aventurau pe acolo *(n. trad.)*

persoana care o rosteşte vrea să spună de fapt: „Aveam nevoie de el", ceea ce este total anticultural[39]. Este vorba despre o nevoie naturală, o nevoie de copil parten genetic al unei femei care nu evoluase şi care se trezeşte cu un copil de la un partener, fiindcă este exclusă eventua litatea unei partenogeneze. Am văzut cu ochii mei anunţuri de genul: „O domnişoara X anunţă naşterea copilului ei cu un oarecare Y (inseminare artificială)", aceste inseminări artificiale fantasmate, rolul partenerei lui este absolut secundar.

Cu pilula se poate întâmpla acelaşi lucru. Cum nu mai există riscuri de sarcină nedorită, fetele nu vor mai refula dacă nu vor primi o educaţie solidă acasă. Nu este rău că nu refulează, dar educaţia pe care ar fi trebuit să o primească la 7 ani o vor primi începând cu vârsta la care vor deveni ele însele mame şi vor avea o păpuşă vie la îndemână, pur şi simplu atunci când pilula le va permite, dacă nu le-a învăţat nimeni mai înainte să se întâi întâlească cu băieţii nu pentru a se culca cu ei, ci pentru şti cum sunt aceştia, ce înseamnă iubirea împărtăşită şi o relaţie stabilă cu un băiat.

Iubirile „trecătoare" nu sunt deloc formatoare: cadrul lor, băiatul îşi satisface nevoia de ejaculare, iar fata, sub pretextul maliţiozităţii, întrucât ia anticoncepţi şi pentru a-i oferi plăcere partenerului, se lasă, păcălită de acesta. Vom întâlni această cădere culturală care se produce ca la copiii debili. Nu va mai exista simţul estetic specific femeilor.

Este necesar ca fetele să primească o educaţie extrem de serioasă în privinţa sexualităţii culturale, pentru ca ele să fie mândre când au relaţii stabile, de lungă durată, renunţând pe cât posibil la aventuri. Iubirile de durată atrag după sine, datorită repetiţiei creatoare a raportu-

rilor sexuale, o cunoaştere reciprocă mai profundă a partenerilor decât simplul fapt al întâlnirii pe fondul fricii de a întreţine relaţii sexuale.

Sunt de acord cu folosirea anticoncepţionalelor numai în condiţiile existenţei unei comuniuni sufleteşti şi spirituale şi unei relaţii stabile cu un băiat, în scopul intercunoaşterii şi al unei vieţi sexuale armonioase. In acel moment, se poate renunţa la pilulă, deoarece copilul este dorit de părinţii care se iubesc cu adevărat, ceea ce nu este cazul anticoncepţionalelor, prin care sunt rezolvate problemele fără ca cei doi să se fi structurat suficient, căci, dacă nu există un risc asumat de a da un rod împreună, într-o bună zi, un rod viu, dar în primul rând unul social şi cultural, dacă toate acestea nu structurează iubirea, atunci nici nu poate fi vorba de dragoste, deoarece se întâlnesc doar nişte obiecte parţiale, nişte corpuri mutilate care încearcă să scoată bani din ce li se întâmplă, o putere aparentă că suntem cu tipul ăla, ceea ce nu este deloc complementaritatea visată a două fiinţe sexuate.

Or, femeia este pentru bărbat purtătoarea pulsiunilor de moarte

Aş vrea să vă mai spun câte ceva despre pulsiunile de moarte şi cele de viaţă, deoarece cred că unii dintre cei prezenţi aici sunt interesaţi de psihanaliză.

Se vorbeşte foarte puţin de pulsiunile de moarte. Or, femeia este pentru bărbat purtătoarea pulsiunilor de moarte. Este adevărat că femeia diminuează forţele bărbatului, îl obligă să muncească şi să aducă mâncare pe masă pentru a creşte copiii şi, după încheierea raportului sexual, partenerul o percepe ca reprezentând

pulsiunile de moarte. Cu excepția momentelor de dorință sexuală reciprocă, pentru bărbat, femeia este castratoare, întrucât îi consumă energiile pe care ar putea să le întrebuințeze în altă parte.

Ea reprezintă pentru el pulsiunile de moarte — de altfel, Parcele[40] nu sunt ele oare femei? —, fiindcă, aşa cum v-am spus mai înainte, mama este cea care tot „rupe firul" până la 5-6 ani, vârsta la care copilul îşi va dobândi autonomia — ceea ce nu se întâmplă cu cordon ombilical pe care nu-l taie singură — o dată cu venirea momentului înțărcării, apoi, cel al dusului în brațe şi maşina, ea este cea care îi interzice băiețelului relația sexuală cu sora şi chiar cu ea şi, în sfârşit, tot mama — sau femeia care reprezintă mama — este cea care pune brutal capăt dorinței de identificare cu ea când el descoperă sexul ei este diferit de al lui. De aceea, mama şi, asemenea ei, toate celelalte femei care vor apărea în viitor sun pentru bărbați, nişte reprezentări ale morții.

Astfel, când bărbații se simt amenințați de nonviață, de nonagresivitate, de acest heleşteu cu apă care urcă paralizează orice dorință de a ieşi la suprafață, în clip în care ei simt că devin pasivi, copleşiți de nevoi pulsiuni pasive de atracție specific feminine, dacă fe meile vin să-i ajute, ei presimt din nou pericolul: „Vor numai când sunt la pământ, deci mă iubeşte când sunt aşa". Femeile reprezintă pentru bărbați pulsiunea moarte şi din cauza pasivității deosebite a acestora, aşa încât, în momentul identificării cu ele, bărbații simt că vor pierde din nou, la fel ca altădată, când erau mici, din procesul de identificare cu mama lor.

Femeile sunt un adevărat pericol pentru bărbați, nu numai o amenințare fantasmată, ci una apărută în urma unui contact care se prelungeşte prea mult. Aceasta este

şi la originea răsturnărilor de situaţii din cadrul cuplurilor, deoarece partenerii sunt prea mult timp împreună şi femeile nu au înţeles că bărbaţii au nevoie destul de des de un spaţiu al lor, căci apropierea prelungită le Creează acestora angoasa că femeia este cea care distruge forţele vii ale bărbatului.

Când apar la femei aceste pulsiuni de moarte? In momentul în care acest obiect falie reprezentativ pentru dragostea ce i-o poartă partenerului, reprezentativ pentru fie însele în afara lor, acest copil care, într-un anume sens, este falusul lor, se îndepărtează complet de ele şi ţiu mai are deloc nevoie de mamă, toate pulsiunile de inţă ale femeii, active şi pasive — pulsiunile pasive se feferă la faptul că se gândeşte la copilul ei fără să îl aibă frică, la faptul că îl vede trăind şi că este pregătită să fie etivă când acesta ar avea nevoie de ea —, îşi pierd "opul şi fac loc pulsiunilor de moarte, femeia fiind doinată de o stare anorganică, „în-moarte", şi nu de una rganică, „în-viaţă". Pulsiunile de moarte nu sunt pulsiunile pasive care nu mai au ele însele scop.

Femeile trăiesc momentul atât de periculos al ultiului abandon, de aceea au fost sortite să nască în ureri, şi chiar dacă nu se întâmplă aşa, este vorba de işterea totală a fiinţei umane, complet detaşată de ama ei, la care nimic nu mai trimite şi care se îndreaptă spre partenerul sau partenera ei „Mămico dragă, ~ u mai văd nici un motiv ca să ai grijă de mine". Acum apar la mamă pulsiunile de moarte, de vreme ce a trăit fără rost: „Şi iată cum copiii pleacă de lângă tine şi nu îţi ai rămâne nimic, şi îmbătrâneşti, şi nu mai ai nimic", astfel că pulsiunile de moarte vor domina pulsiunile isive şi ce se va întâmpla atunci cu mamele frustrate? le vor deveni psihosomatice. Este a doua etapă psiho--

somatică din viața femeii, începând cu menopauza prima fiind momentul pubertății la fete, adică acela; formării care nu este neapărat unul triumfător.

Dar când mai are loc o acumulare de pulsiuni moarte[41] la femeie? Atunci când copilul ei, indiferent de vârstă, moare — chiar dacă este vorba de un avort, adie de o ființă umană în formare, de o întrerupere voluntari a sarcinii —, aceste pulsiuni de moarte inconştiente dau năvală. Ele pot fi conştiente dacă este vorba de un cop! care a fost iubit, dar în cazul avortului este ceva incor ştient deoarece, dimpotrivă, nu voiam să aducem lume acest copil, şi totuşi! Pulsiunile de moarte îşi face apariția şi, uneori, tânăra care a făcut un avort pentru a-şi putea continua viața va regresa semnificativ şi noii psihanaliştii, asistăm exact la contrariu.

Înloc să-i oferim tot sprijinul de care are nevoie în acel moment, din cauza pulsiunilor de moarte ale incon ştientului care dau năvală, o vedem cum regreseazâ deoarece ea a pierdut o dată cu acest copil sentimentul inconştient al propriei sale vieți, al specificului ei fer şi, după două-trei avorturi, va cunoaşte depresia. În ziua în care va avea un copil, acesta va plăti pentru toatei pulsiunile de moarte acumulate de mamă. Ea va simți o angoasă atât de mare din cauza lor încât acest copil nu l mai poate trăi, căci ea îl privează de toate castrările gratificante de tipul „ruperea firului", realizată în fiecare stadiu de dezvoltare, şi de încurajare necesare trecerii probei abandonului, de la cel parțial până la cel total din momentul interzicerii incestului.

V-am spus cam tot ce aveam de spus, nu aşa cum îmi propusesem, dar probabil aşa m-ați determinat dumnea-voastră să spun totul.

INCESTURI[42]

Le Nouvel Observateur,
11 noiembrie 1983

IEAN-PAUL ENTHOVEN: *In fond, ce este incestul, un mit sau o realitate?*

FRANÇOISE DOLTO: Bineînțeles că este o realitate, şi o realitate des întâlnită pe divanul analiştilor. Incestul frate-soră[43], de exemplu, este aproape ceva normal. în majoritatea cazurilor, am putut observa că acest tip de incest avea loc fără ca unul dintre frați să fie conştient de acest lucru — în general fata care chiar „nu ştie" că, având o relație incestuoasă cu fratele ei, comite un act împotriva legii.

JJ.-P.E.: *împotriva cărei legi?*

F.**D.:** împotriva legii care interzice incestul, evident, o lege a cărei universalitate i-a dat prilejul lui Freud, şi ştiți desigur acest lucru, să formuleze câteva idei geniale[44].

J.-P.E.: *Dar de unde provine această „ignoranță" din partea surorilor incestuoase[45]?*

F.D.: Aşa stau lucrurile, şi nu pot decât să constat că se întâmplă. Aşa cum am constatat şi faptul că o relație

incestuoasă nu va întârzia să-şi arate efectele asupra celor implicați: capacitatea de simbolizare a subiectul se blochează; dezvoltarea lui afectivă sau intelectuală întrerupe, copilul incestuos trezindu-se astfel într singurătate infinită, tragică. O fetiță care face dragoste zilnic cu fratele ei, căreia îi place să facă ceea ce face orgasmele copiilor sunt foarte intense —, nu va mai căuta nimic altceva; ea va deveni o prostuță, o perversă, o hoață. Cum corpul nu-i permite să aibă copii, pulsiunile ei trebuie să-şi găsească un scop, astfel încât ea poată acumula altceva.

J.-P.E.: *Dar când primiți în consultație o fetiță care fură, es perversă şi suferă de un blocaj depresiv, veți şti imediat toate acestea decurg dintr-o situație incestuoasă?*

F.D.: Cel mai adesea, aşa se întâmplă. Fireşte că feti nu-mi va spune acest lucru, dar eu descopăr repede intermediul conținuturilor inconştiente vehiculate desenele copiilor şi al explicațiilor lor cu privire la ace tea, al cuvintelor prin care îşi exprimă, fiecare în fel său, singurătatea. Astfel, la întrebarea mea: „De ce nu prieteni?", fetița — căci, o dată în plus, se întâmplă m des în rândul fetițelor — îmi va răspunde: „Dacă aş av prieteni, fratele meu s-ar supăra pe mine" sau „Fratele meu nu va mai vrea să se joace cu mine" şi aşa se de văluie din ce în ce mai mult realitatea.

J.-P.E.: *Cum rămâne cu fratele? Din ce spuneți, ar rezulta c el nu este foarte afectat în urma incestului?*

F.D.: Din observațiile mele, ar rezulta că, în cazul băie ților, consecințele vor apărea mai târziu, la alte vârste:

5 ani, de exemplu, şi dacă sora lui mai mare
îl masturbează în mod regul
eventă. Dar dacă incestul este clasic, cu relaţii sexuale complete, fata, ca o drogată, ajunge pe divan. în acel ciment, terapeutul va încerca să o ajute. Părinţii nu trebuie să afle nimic. Totuşi, de îndată ce vom reuşi să deblocăm această situaţie, copilul va face nişte progrese uriaşe: în câteva săptămâni, va redeveni „normal", va ivea rezultate bune la şcoală, îşi va face prieteni. În curând, însuşi copilul ne va mulţumi: el nu ştia nimic din ce i se întâmpla.

P.E.: *Ce ne puteţi spune despre incestul fiică-tată?*

,D.: ...Sau incestul fiică-amant al mamei[46]. Există multe Hemenea cazuri, fără îndoială, dar n-aş şti să vă spun rea multe despre ele, deoarece ele nu ajung în psihoterapie, oricum nu la mine. Uneori, după mulţi ani, bărbaţi care au avut o relaţie incestuoasă cu fiica lor vin la mine atunci când nu mai pot să ţină totul pentru ei, dar este deja prea târziu şi nu se mai poate face mare «lucru. Ar trebui evocat şi cazul incesturilor fiică-amant al mamei, cu complicitatea mamei care se face că nu-şi dă seama de nimic pentru a-şi păstra amantul. în ambele cenzuri citate mai sus, am constatat că incesturile prilejuiau coituri *a tergo,* ca şi cum trebuia ca aceasta să se întâmple „pe la spate". Din faţă, poate că ar fi altceva. În general, incesturile de acest fel (m putea include în această categorie şi incestul „prin atingere indiscretă, insistentă şi neruşinată" sau incestul sub influenţa alcoolului) se soldează cu distrugerea unui psihism, cu regresia dramatică a acestuia.

J.-P.E.: *Se pare că nu credeți prea mult în existența incestul celui mai „pur“, cel dintre Oedip şi locasta. Doar un număr mic de adolescenți au relații intime cu mamele lor?*

F.D.: Acesta este mai mult un caz literar, şi mai puțin unul clinic. Eu nu am întâlnit decât două cazuri: într-unul fiul incestuos s-a sinucis, iar în celălalt, fiul incestuos a luat viața celui mai bun prieten al său, în loc să-şi ia propria viață.

J.-P.E.: *în ce împrejurări au avut loc toate acestea?*

F.D.: ...Un accident rutier, cred. Mama lui de 82 de ani a venit la mine. Biata femeie trăise o dramă şi voia ca e să ard scrisorile pe care i le scrisese fiul ei. O poveste ciudată. Ea fusese o femeie foarte frumoasă, foarte curtată şi al cărei fiu fusese îndepărtat de lângă ea d către soțul ei, încă de când copilul avea patru ani. Dou zeci de ani mai târziu, mama şi fiul se reîntâlnesc; ea es fericită, maternă, şi fiul ei se îndrăgosteşte de ea şi va face dragoste în cele din urmă. Nefericita femeie nu şi-a revenit niciodată şi, nici măcar după cincizeci de ani, n îndrăznea să ardă aceste scrisori.

J.-P.E.: *Din ce cauză?*

F.D.: Nu ştiu. Poate pentru că focul este şi el un fel de dorință, iar această femeie nu avea curajul să arunce într-o dorință ceva ce provenea dintr-o altă dorință, făcut eu în locul ei acest lucru. Fiul, după ce a provocat accidentul de maşină în care prietenul lui cel mai bun a murit în locul său, a devenit psihiatru şi a plecat în Australia, pentru a vorbi o altă limbă şi a-şi construi o

noua viață. Mama a fost distrusă: să-ți regăsești fiul după douăzeci de ani pentru a-1 pierde apoi din nou! Pentru ea, incestul nu era ceva rău, ci o nenorocire. La fel ca fetițele despre care am vorbit mai sus și care se culcă cu tstăl sau cu fratele lor, fără să aibă sentimentul că fac ceva rău, chiar dacă actul lor le catapultează în singurătate și nu pot spune nimănui ce simt cu adevărat. Incestul lor este trăit ca o crimă nu împotriva naturii, ci împotriva culturii. De unde această nenorocire nedorită...

J,-I\E.: *De ce spuneți „nenorocire nedorită"? Nu există și cazuri în care incestul să fie dorit pentru ceea ce este el?*

*F,D.: Sigur că există fetițe care fac tot posibilul pentru a-și seduce tatăl și care doresc să facă dragoste cu el. Nenorocirea apare când această fantasmă — necesară, Indispensabilă dezvoltării psihice — devine realitate: dorința de incest este un lucru bun, incestul este o dramă. Nimic nu este mai favorabil dezvoltării intelectuale sau afective a unui băiețel decât dorința acestuia de a se culca cu mama lui, de a avea copii cu ea, mai frumoși și mai puternici decât cei pe care îi are deja tatăl lui cu ea: grație unor fantasme de acest fel, băiețelul va deveni el însuși. Mai târziu, nu are decât să se culce cu femei mai în vârstă decât el pentru a-și realiza imaginar fantasma. De altfel, de ce credeți că moda revine la fiecare douăzeci de ani? Fiindcă tinerii vor ca logodnicele lor să se îmbrace la fel cum se îmbrăcau mamele lor în epoca în care le doreau...

FEMINITATEA ÎN VIAȚA UMANĂ ŞI ÎN VIAȚA MÂNTUITĂ DE HRISTOS[47]

Text inedit

Citind cu atenție *Psychopathologie de la vie quotidien* a lui Freud[48], mi-am dat seama că, într-adevăr, inconş entul şi asociațiile inconştiente de idei implică întregime comportamentul față de sine însuşi. Există limbaj interior prin care corpul îşi realizează rolul să acela de a reacționa la emoții: inima bate, peristaltism se blochează sau se activează, ca să nu vorbim decât manifestările viscerale cele mai importante, precu angoasa, sau de inhibițiile motrice. Putem vorbi de trecere imediată a angoasei în corp, gândirea, rațiun persoanei care simte toate acestea în corpul ei con derându-le stupide. Aceasta trimite la conceptul creat Freud pornind de la cuvântul uzual „Es" care se bucură de o dinamică vitală, deja umană, adică dominată limbaj, dar complet inconştientă. Sinele există încă de întâlnirea biologică a două celule germinative, creşte pântecele matern pentru a deveni o ființă umană, d este influențat de limbajul visceral al mamei.

*** Triada, în germană — „Es, Ich, Uber-Ich", în franceză — Moi, Surmoi", în engleză — „id, ego, superego", are în romă echivalentul „sine, eu, supraeu" (***n. trad.).*

/ — Feminitatea: dinamică creatoare şi receptivă

Ființa umană sub aspectul ei de sexualitate genitală feminină, pe care o numim femeie, nu prezintă specificitatea exclusivă a feminității. Feminitatea, cu alte cuvinte puterile creatoare pasive, nu pasive-lucruri — căci nimic nu este lucru în ființa umană —, ci în sensul de pasiv-dinamic, pasiv-receptor şi fecund în întâlnirea aceea ce ea primeşte, nu este ceva tipic feminin. în multe dintre aspectele vii ale bărbatului întâlnim caracteristici ale feminității, doar că, atunci când vorbim despre genialitate, femeia este aceea care primeşte germenele pe care bărbatul i-1 dăruieşte, care va rodi şi va prinde viață sub înfățişarea copilului din specia umană. Dar trebuie înțeles faptul că feminitatea, în sens simbolic, reprezintă 0 dinamică receptivă, creatoare în cadrul întâlnirii vii a «dinamismului care îi va uni puternic pe cei doi.

Funcționarea organului genital masculin care prezintă o protruziune, atunci când întâlneşte funcționarea organului genital feminin care receptează, ne-a făcut să «credem, în mod eronat, că femininul nu poate fi prezent decât în corpul femeii. Caracterele feminității exemplare, întâlnite mai ales la Fecioara Maria, se ridică la nivelul simbolului viu al feminității pe care îl reprezintă Fecioara şi al virilității pe care aceasta o promovează, exemplară şi ea în mod potențial prin copilul purtat de ea în pântece. Multe femei sunt lipsite de feminitate în sensul simbolic al termenului, puteri feminine receptive, organizatorice şi Creatoare putând fi întâlnite şi la bărbați. Cum metaforele limbajului se referă la corp, să vorbim acum despre acesta.

Orice făt trăieşte şi se dezvoltă în corpul unei femei de la care primeşte hrana prin intermediul variațiilor

date de curenții sangvini — şi prin alte multe schimbări dinamice pe care nu le cunoaştem — , variații mediatizate de placentă, copilul nefiind legat direct de ma lui, ci cu ajutorul placentei. El nu are sângele părintelui, ci sângele lui propriu, sânge care provine de placentă. Copilul se găseşte într-o placentă care la rândul ei, se află în mod obligatoriu în corpul unei femei fiind încă de la început complet dependent de placenta lui astfel încât, la naştere, el va trebui să treacă prin doliul pierderii placentei[49] şi mai puțin a mamei, dovada creaturile vii, bărbați sau femei (uneori lupoaice sau căprioare), care îngrijesc ca o mamă orice bebeluş ce reuşeşte să supraviețuiască.

Naşterea provoacă o mutație fiziologică visceral acelui *modus vivendi* cu elementele — aerul, gravitația frigul. Ceea ce se întâmplă în momentul naşterii cu ființa umană şi cu cea care a purtat-o în pântece li se întâmpla primeia din cauza faptului că a părăsit placenta şi celei de-a doua ca urmare a faptului că placenta, cu care a coexistat luni de zile, i-a fost scoasă din pântecele protec tor. Această nouă viață extrauterină stabileşte o relație cu umanitatea sub forma unei mame care alaptează — cel mai adesea o femeie, fiindcă aşa este lăsat la natură — care va face posibile, prin intermediul variațiilor perceptive noi (digestive, senzoriale, dar absența celor circulatorii), pe care bebeluşul le va primi de la ea, schimburile cu mediul şi supraviețuirea lui.

Asigurând supraviețuirea copilului, mama organi zează încă de la început ritmurile fiziologice ale acestuia punându-le în acord cu ale sale. Dar ea face mai mult decât atât: în condițiile în care ființa umană este înzestrată, mai mult decât toate celelalte specii, cu o funcție simbolică, c

elemente, oricât de subtilă ar fi natura lui, perceput de organele de simț devine un limbaj al copilului şi al mamei sale.

Ființa umană, ca orice mamifer, se naşte cu nevoi repetitive care îi alimentează corpul, dar şi cu o funcție simmbolică, să spunem a limbajului, o dorință permanent împlinită de comunicare interpsihică, pe care somnul o eclipsează numai în raport cu lumea exterioară. Chiar dacă noi, pediatrii, nu ştim prea bine ce înseamnă această comunicare interpsihică *in utero,* ştim, în schimb, ce presupune ea încă din prima zi de viață.

Comunicarea interpsihică a sugarului cu persoana re îl îngrijeşte prima dată este intim legată de comunicarea cu cea care 1-a purtat în pântece, asistată la naştere — funcții purtătoare de maternitate şi paternitate care sunt intricate — de persoanele care se bucură de îngrijirea pe lume a nou-născutului, îl îngrijesc, îi dau un nume, îi vorbesc mamei despre el şi, împreună cu aceasta, îi recunosc ireductibila individuație sexuală de fiu sau de fiică. Dar cea care rămâne esențială pentru pravietuirea lui este mama şi, atunci când copilul intră contact cu ea, apare o nevoie de comunicare interpsihică niciodată satisfăcută pe deplin. Despre toate cestea trebuie să ştim mai multe lucruri şi Freud a studiat tocmai această problemă a dorinței, a rolului ndamental al comunicării interpsihice la ființele umane, cepând cu mama, cu care copilul se află în raport de O-ființare, fiindcă, dacă aceasta nu l-ar hrăni şi nu l-ar griji, el ar muri.

Aşa cum fătul, prin intermediul schimburilor placenre, comunica interpsihic cu stările emoționale ale mamei sale în relațiile acesteia cu ceilalți şi cu lumea, la e1, încă de la naştere, prin aerul pe care îl respirăm, noi,

toţi cei vii, suntem conectaţi la una şi aceeaşi placentă respiratorie, care este atmosfera, urmând ritmuri zilelor şi ale anotimpurilor[50]. Pe calea aerului, vibraţiile ajung la simţurile noastre şi ne leagă de ceilalţi în această relaţie a unuia cu toţi ceilalţi percepuţi şi, invers, a tuturor cu unul, recunoscut ca fiind viu atât prin efectul pe care îl manifestă ca urmare a acestor percepţii, cât prin cel determinat de dispariţia percepţiilor sale şi consecinţele lor asupra subiectului, efect prin care cel viu i se revelează moartea.

Persoanele care asigură protecţia şi supravieţuire copilului, părinţi sau substituţi, îl iniţiază în comunicare codată în limbaj, cuvinte care conturează sentimentul cunoaştere, de recunoaştere a mai multă sau mai puţină vitalitate, în funcţie de ritmurile puse în acord între ale emoţiilor, ale plăcerilor şi neplăcerilor provocate schimburi, ale cererilor şi răspunsurilor venite pentru îndeplinirea lor, ale temporizărilor, intensificărilor reprimărilor tensionale ale dorinţei.

Primul grup familial sunt mama şi interlocutorul ei care vorbesc pe înţelesul copilului. Amândoi vor fi pentru copil cei care îi vor media vorbirea, dimensiune care pentru corpul lui rămâne deocamdată necunoscută, dar pe care modulaţiile relaţiei sale cu mama şi cu acest al treilea, care copilul îl resimte ca preferatul mamei, o vor modela sub formă de limbaj — gestual, tactil, optic, acustic — variaţiilor senzoriale cu substrat de limbă maternă atunci când cuvântul, născut din dorinţa creată de iubire, în frecvenţele sale audibile, în modulaţiile sale timbrate, în fonemele sale articulate, se exprimă prin intermediul limbii vorbite de fiinţele umane tutelare, în schimbul de replici cu privire la existenţa celui aflat sub protecţia lor.

Confundat adesea cu adultul care transmite semnificații și asigură supraviețuirea în care putem să ne erijăm, confundat cu această lume vibrantă și sonoră sau cu această lume armonioasă în care și trăim, tocmai acest schimb de replici ne construiește individualitatea și Independența, ne creează o singularitate în semnificația noastră de băiat sau fată, ne dă un prenume a cărui focalizare corespunde reprezentării pe care fiecare o are despre ceilalți și, astfel, îi acordă fiecăruia unicitatea[51] conservată, rămasă intactă după toate experiențele sau percepțiile modificatoare avute în lume. Acest schimb de replici, mereu altele, ne conferă specificitate după legea alterității și permite comuniunea sufletească, prin intermediul comunicării psihice între indivizi asemănători sau diferiți, diferențe care vor modula valoarea nergetică și dinamică a comunicării, în funcție de amploarea și intensitatea dorinței care astfel își găsește satisfacție.

Dacă vorbim acum despre ceea ce s-a întâmplat în ființa Fecioarei Maria, vedem cum în această mamă, a Cărei bucurie exultantă o cunoaștem din textul biblic, care exprimată spiritualitatea strălucitoare și contagioasă, ca urmare a prezenței în ea a acestui făt cu intuiția destinului său. Cel puțin aceasta ne-a fost transmis prin folclorul creștin profund spiritual și poetic, dacă este vorba într-adevăr de folclor, maternitatea exemplară a Fecioarei, dăruită de Dumnezeu, și devenită astfel mamă A lui Iisus Nazarineanul în realitatea temporală. Această maternitate este ceva veridic, trăit de ființa umană, certificat de Evanghelie. Este vorba despre spiritualitatea fiecărei ființe umane (ce deja există, cu siguranță, în intuiția vieții sale) care o însuflețește zilnic și al cărei

potențial germinativ este valorificat de corpul mamifer al mamei sale. Şi care de ce nu moare, ne putem întreba?

Există fetuşi care mor, fără să ştim dacă mor fiindcă au din ce să trăiască biologic sau simbolic. Oare vom vreodată acest lucru? Biologicul şi simbolicul sunt inter legate în viața concretă a ființei umane. Simbolicul e reprezentat de limbajul care face posibilă supraviețuirea iar biologicul este mediul propice, teluricul după o

noua studiată de medicină, însă fiin

o fiiță înzestrată cu limb

oamenilor li se face acest dar: este po

de fetus prin conviețuir

spirituale contează în cadrul relației

destinul unei ființe umane să-i fie de

ca limbaj.

Limbajul întâlnirii a doi fetuşi exemplari, Iisus şi Ioan Botezătorul, reprezintă un moment crucial care, în

pâmtecele celor două mame, Maria

prima să strige şi să exulte de bucurie, o bucurie pe care o exprimă, fără să cunoaştem muzica, extraordinar cuvinte ale *Magnificat*-ului[53]. Este vorba, între ele co-Maria[54] şi Ioan Botezătorul co-Elisabeta, de cunoaşterea

şi recunoaşterea unei dorințe spirituale autentice. Copilul care se naşte este, aşa cum spunem noi în jargon psihanalitic, falusul mamei sale; el este semnificant acest moment inițial al Valorii cu majusculă, valoare reprezentativă a vieții. într-adevăr, orice femeie cunoaşte o bucurie care nu poate fi exprimată decât poate Fecioara Maria a găsit cuvintele potrivite pentru a exprima, glorificând astfel destinul matern al tuturor femeilor şi al tuturor bărbaților, în amintirea acestei bucurii coexistente cu prima lor bucurie, ca model tuturor bucuriilor adevărate ulterioare.

Ce se va întâmpla în momentul în care bebeluşul va creşte pe fondul acestor alternanțe şi ritmuri impuse de conviețuire suficient de plăcută cu mama lui, care îi asigură supraviețuirea zilnică? Această viață de nevoi petitive a dus la crearea, în teoria freudiană, a unor cuvinte care traduc stadiile pe care le traversează dorința umană. Aceasta nu înseamnă că dorința este de tip oral, mii sau genital. Dorința este de cu totul altă natură, deoarece este o comunicare interpsihică. Dar ea împrumută, ca urmare a întrupării, stilul cerințelor substanțiale şi la zonele care au selectiv, prin intermediul dezvoltării neurosenzitive, percepția liminară a plăcerii şi a doliului prezenței materne. Aceste zone devin zone erogene prin acest joc al plăcerii şi al doliului, al prezenței de coexistență regăsită şi pierdută o dată cu absența care îl va despărți de copil de mamă. în aceste zone, contactul este vigorant şi restructurant şi te face să te simți bine în lulea ta. De aceea, teoria freudiană, studiind însăşi organizarea dinamicii inconştiente a dorinței, a descoperit că această organizare este determinată de copilăria fiecărei ființe umane.

Vorbim de zone erogene atunci când ne referim la tapele de dezvoltare şi la modalitatea de fixare a orinței în aceste etape, o dată cu experiențele care tructurează baza afectivă a oricărui limbaj. La începutul Vieții, pulsiunile se organizează în funcție de caracristicile oralității (a percepe şi a exprima), mai târziu le analității (a face ceva în cadrul schimbului şi a roduce) etc. Aceste vocabule psihanalitice folosite entru denumirea stadiului anal nu ascund nici o intenie depreciativă şi vreau să vă vorbesc despre aceasta, deoarece Fecioara Maria corespunde în mod exemplar, calitate de adult, spiritualității specifice acestui stadiu.

Dorința nu este niciodată orală sau anală, ea repreztă un „punct de atracție" pentru comunicarea interpsihic. Acest tip de comunicare se face prin limbaj şi, între copil şi mama lui, în această perioadă a vieții noastre, ce

infans-ului, care nu ne permite încă să ne exprimăm, comunicăm fără ajutorul cuiva cu ceilalți oameni, lipsa exprimării verbale poate fi compensată, în funcție mamă, fie de o comunicare permanentă între copil mamă, fie de o tăcere desăvârşită. Limbajul corpului tactil, olfactiv, vizual, vocal sau ritmic mediatizea psihismul uman. Aceasta îi dă posibilitatea copilului perceapă dacă Celălalt este bun, dacă Celălalt îi vrea binele aşa cum se raportează el la lume. Aşa ia naşte la ființa umană, ceea ce numim stadiul oral văzut *ca* modalitate de a dori.

La începuturile vieții ființei umane putem vorbi d pasivitate totală în privința modalităților de exprim personală. Ea nu are încă mijloacele necesare, din calea dezvoltării incomplete a sistemului ei neurologic, pen a-şi exprima dorințele, dar stă la pândă, pândeşte

prezența mamei, mirosul ei, ver

o recunoaşte după modul de deplasare rămas acelaşi timpul în care îl purta în pântece —, pândeşte acea căldură liniştitoare, în condițiile în care copilul a cu noscut prima lui angoasă, la naştere, din cauza varia bruşte de temperatură. Dacă ceva îți produce angoa ți se face frig, dar mama, cu bunătatea ei, îți vine ajutor şi, nu numai fizic, ci şi prin modulațiile vocii sa reîncălzeşte trupul şi inima copilului ei. În tot ceea ce fi resecurizant pentru el (ceea ce numim securitat maternă), copilul percepe în mamă ceva care adu calmul şi, avid de prezența ei, excitat în mod pasiv ea stând la pândă, el o aşteaptă, pentru că prezența

de o garanție a înlăturării tuturor privațiunilor şi cerințelor sale. De aceea, în condițiile în care, în jargon psihanalitic, orice încetare a unei privațiuni este numită falică, mama, ca simbol al sânului care astâmpără foamea şi a brațelor care leagănă, este considerată falică indiferent daca sugarul al cărui corp este receptiv, indiferent dacă acesta este bă nu, sub aspectul dorințelor sale, încărcat cu o potențilitate cu dominanță genitală de mascul sau de femelă. Mama îşi dă seama când sugarul îşi exprimă anumite dorințe şi afecte, ea ştie, când bebeluşul ei plânge, dacă plânsul reprezintă un semnal pentru satisfacerea unei nevoi sau îndeplinirea unei dorințe. Mama ştie când copilul vrea să sugă sau dacă îi este frig, de exemplu, dar ai ştie şi faptul că el are nevoie de mult mai mult decât tât, ea ştie că el mai are nevoie de zâmbete, de mişcări, de cuvinte prin intermediul cărora întreaga lui ființă dezvoltă, căci prin aceste cuvinte copilul îşi structurează conviețuirea umanizată cu mama şi — fiind And atributul său, când obiectul său, când stăpânul său lipsa altuia) — îi descoperă în jurul acesteia şi în jurul lui pe ceilalți, pe toți ceilalți reprezentanți ai acestui al său prim altul, un pseudo el însuşi.

II — Relația triunghiulară: mamă-tată-copil

Acest copil, care percepe în mamă primul lui „celălalt" care îi permite autocunoaşterea, o vede şi o aude pe mama lui vorbind cu altcineva, având aceeaşi voce care îl linişteşte de fiecare dată pe el; aşa apare cea dintâi triangulație fără de care limbajul expresiv gramatical al limbii materne nu s-ar putea forma la un bebeluş. Dacă un bebeluş nu o vede şi nu o aude pe mama lui cum

vorbeşte cu el şi cum îi vorbeşte altuia, la fel ca atunci când vorbeşte cu el, atunci el nu va şti să vorbească. Această triangulaţie este necesară deoarece celălalt Celuilalt face posibilă identificarea. Debutul vieţii unui copil este aproape ca o hipnoză, o consecinţă a preva lenţei falice a mamei. Această *imago* a mamei, care conferă copilului sentimentul securităţii, îl ajută, mul mită „celuilalt" al mamei, să-1 detroneze pe Celălalt a în preajma mamei şi care îl îndepărta de ea şi determină să caute (dacă nu reuşeşte să-şi atingă scopurile)

să comunice cu ea, aşa cum vede că face şi Celălalt total diferit faţă de modul în care mama obişnuia procedeze cu el.

Această primă triangulaţie — a copilului cu mama lui şi cu tatăl lui, adică Celălalt prevalent pentru mamă între cei familiari — declanşează dorinţa micuţului de iden tificare cu comunicarea dintre aceşti doi adulţi, între aceste două forme prefigurative ale stadiului său viitor de adult, pe care îl intuiesc toţi copiii: „Atunci când va fi mare". Acest stadiu se regăseşte în dorinţa de identificare

cu modalitatea considerată de el ca fiind cea m „falică", extrem de valoroasă în ochii lui, întrucât da rită ei mama se exprimă vocal şi motric, vivacitat cuvintelor ei se modifică, ceea ce nu se întâmplă şi cazul lui, şi modulaţiile vocii ei sunt diferite, în funcţie de sentimentele ei determinate de percepţiile lui în prezenţa ei. Aşa începe viaţa umană, astfel copilul tre de la sine la „eu-mămica mea[55]", „eu-mămica mea-tă cui meu", „eu-tăticul meu-mămica mea".

Copilul face mereu parte dintr-o triangulaţie. absenţa ei, copilul nu se poate cunoaşte pe sine şi nu poate cunoaşte pe Celălalt, aşa cum este acest Celălalt Copilul introiectează securitatea maternă care devine

tu"-ul din ceea ce este „eul" amintindu-mi de suptul care mă calma. în toate limbile, „tu"-ul este primul fonetism al cărei „mamă-parte" este simbolul reflectă-cunoaştere de sine fericit. Dacă nu va exista acest tu", care este această persoană grație căreia eu sunt eu-l, copilul nu poate ajunge la un Eu[56] care să exprime sensul relației „eul-eu". Când el va spune „eu", el înțelege de fapt prin aceasta „nu tu-ul" sau „tu-ul-parte". Ei mici vorbesc despre „eu" ca şi cum ar vorbi despre un „el". Acest pronume arată că există un „eu" pe c
însă copilul nu-l asumă, iar dacă este vorba de un a
intru copil, acesta este un „tu" sau un „el". Cu alte cuvinte, vocabula „eul" converteşte copilul care o pronunță în a doua persoană a relației (şi mai rar în a treia persoană), fapt subliniat de forma verbală întrebuințată pentru acest pronume. Acest „eu" este non-individualizat tunci când verbul este la infinitiv.

Abia mai târziu copilul va face legătura între „tu" şi tu", în calitate de subiect liber, între „eu"şi „eu" atunci când va vorbi despre el şi despre ceea ce simte. „Eu" va întrebuințat pe lângă un verb la persoana I abia la vârsta de 3 ani numai dacă acesta a fost precedat de un „nu" categoric din partea părinților în privința însuşirii coninutului vehiculat de anumite cuvinte, acest „nu" permițându-i disocierea de aceştia şi inițierea unor acțiuni ersonale. Deci ființa umană îşi are originile în relația ei cu Celălalt, care reprezintă primul său Celălalt, în dialogul dintre inconştiente (fapt atestat de anorexia sugarului). Acest dialog este într-un anumit raport cu spiritualul, dar acesta nu este domeniul meu de activitate.

Acest tip de comunicare există şi, în Evanghelie, cuvintele care îi sunt atribuite Fecioarei manifestă o

posibilitate pentru ființele umane — pentru cel care, mica lui întrupare, în viața lui fetală, se identifică fi numai puțin cu Iisus Nazarineanul purtat în pântece Maria din Nazaret — de a regăsi ceva intuit de noi toți faptul că am dorit să trăim şi am ales să trăim în condițiile în care am fi putut muri, în absența conştiinței noastre de subiecți vii născuți pentru a realiza schimb şi a comunica dacă pulsiunile de moarte, stăpâne somnului profund, ar fi devenit predominante, în loc asigure numai ceea ce supraviețuieşte din tot ceea ascultă în noi de ritmurile repetitive, care sunt toate nevoile noastre.

Am ajuns deci la această conştiință, ca parte a Sinelui care conviețuieşte cu mama, care, la rândul ei, este *imago* a securității existențiale a corpului, însoțită sau de o *imago* a securității paterne, cu alte cuvinte a schi burilor şi a comunicărilor individuante cu Celălalt reprezentat de mamă, adică tatăl, ales cel mai adesea drept celălalt de către mamă. Copilul îl cunoaşte pe ac Celălalt, fie că este vorba de tatăl său sau nu, care a rolul de tată inițiator al schimbului de replici. Obser vându-1, copilul îl ia drept model pentru actele sale deoarece acestea par s-o intereseze pe mamă, dovada reacțiile ei. De aceea, copilul încearcă să o facă pe mama să reacționeze la fel la actele sale. Acest altul, tovarăş mamei, este o *imago* a securității paterne. El are rolul a interveni în diada mamă-copil şi, astfel, un lucru sine neplăcut, el va promova individuarea copilului procesul de structurare a persoanei sale în devenire.

Această primă triangulație se soldează cu dobândirea de către copil a unei securități comportamentale în capa citatea lui de a acționa singur, fără ajutorul mamei sale

tatălui, adică o securitate paternă, după ce incorporase anterior securitatea maternă şi securitatea comunicării mamei cu Celălalt. Copilul nu are încă o conştiință proprie. El este reflectarea hipnoidă a climatului, a acestui climat triangular în care trăieşte. El va dobâ această conştiință de sine care îi va permite să fie stăpân actele sale o dată cu asimilarea relației „eu, şi nu tu", AItfel spus „eul ca şi tu-ul, dar fără ca tu să-mi fi spus Aceasta". „Nu" al copilului este un „nu" al dinamicii pozitive a subiectului care prinde viață. El va intra în posesia „eu"-lui său: „Fac asta fiindcă eu sunt cel care o iubesc pe mămica sau fiindcă eu sunt cel care îl iubesc pe tăticul". Conştientizarea propriei dorințe va fa posibilă sau nu identificarea, şi, în acest moment, educației îi revine rolul important de a-1 determina pe copil să accepte acest „nu". În caz contrar, în această perioadă apare nevroza obsesională.

Conceptul de „eu" se naşte în momentul formării sistemului nervos, deci nu mai devreme de 23 de luni de viață şi, în general, nu mai târziu de 28 de luni de viață. Numai atunci copilul va fi capabil să-şi controleze propriile acte. În cadrul acestei motricități, nu este vorba de dorința de a sparge tot, ci de aceea de a comunica, deci de a deveni precum cei pe care el îi consideră perfecți în raport cu imaginea lui imperfectă. El se serveşte de propriile mijloace pentru a distruge obiectele şi, aşa cum în stadiul oral gura l-a ajutat să supraviețuiască, acum va distruge cu mâinile, cu alte cuvinte va muşca, va sfâşia, funcția simbolică intrând astfel în scenă, pentru că el îşi va da seama că pornind de la un element poate ajunge să aibă mai multe, că are idei în legătură cu aceste elemente şi că se identifică cu Celălalt şi cu celălaltul

acestui Celălalt în străduința de a deveni ca „oamenii mari".

Apoi, încetul cu încetul, copilul va dobândi noțiunea cognitivă a sexului său fiziologic, adică a formei acesteia care este diferită de a celuilalt care se întâmplă să fie fetiță. Copilul ştie deja să se folosească de limbajul verificat pentru a spune că este fată sau băiat, deoarece cuvântul 1-a informat de acest lucru, dar el habar nu are din care motive. „Mămica şi tăticul mi-au spus mereu că sunt fetiță (sau un băiețel); deci sunt o fetiță (sau un băiețel. Copilul nu ştie încă ce implică acest lucru. El va afla, va şti despre ce este vorba o dată cu ceea ce numim psihanaliză castrarea primară, adică descoperirea faptului că umanitatea se divide în două forme genitale ~ această regiune care îi produce copilului nişte senzații deosebite, senzații ce nu au fost niciodată văzute prin însele ca având vreun sens. Senzațiile pe care copilul are în zona genitală îl fac să pună întrebări, şi astfel va afla că este fetiță sau băiețel.

De acum încolo se va produce o ruptură care îl determina să creadă — şi care pe mulți dintre noi ne face să credem — că feminitatea este legată de fete masculinitatea, de băieți. Acest lucru este adevărat în plan genital, dar nu şi sub aspectul relațiilor de dorințe dintre ființe, al ascultării receptive şi al celui ca vorbeşte: cel care vorbeşte este falie în raport cu cel ca ascultă, iar cel care ascultă este receptiv în raport cu cel care vorbeşte.

La om, există o coeziune între feminitate şi masculi nitate. Fiziologia îi conferă femeii un rol pasiv, de primire a spermei, şi bărbatului un rol activ, de dăruire a acesteia. Este ceva care este înscris încă de la origini insatisfacția pe care o simte ființa umană. Aceasta se află

de-o stare permanentă de privațiune în ceea ce priveşte satisfacerea dorinței, a dorinței în Sinele care, inițial, este corporal, feminitatea neputându-se defini decât în raport cu masculinitatea. Cuvintele pe care le rostim se definesc mereu unele prin altele. Or, în planul prohibiției, activul şi pasivul țin de drept de femeie — pasivul — femeii şi de bărbat — activul — din motive ideologice. De aceea, pasivitatea se confundă cu feminitatea. Polul feminitate-pasivitate este la fel de dinamic precum masculinitatea. Se poate vorbi despre o putere dorinței feminine care vine în întâmpinarea puterii exercitate de dorința masculină.

În această dinamică a dorinței, care este o dinamică energetică, există o lipsă de satisfacere pe care Celălalt o prezintă. Această privațiune este reprezentată de spermă în cazul unui copil, indiferent de sexul acestuia, prin însuşi faptul că, pentru a supraviețui, copilul nu trebuie să fie privat de ceea ce este prezent în corporali tatea feminină complementară celei masculine.

Şi pentru a reveni la ceea ce se spune despre Fecioara aria în *Evanghelii*, cum se pot integra toate acestea în structura dinamică fundamentală interioară şi inconştiientă a unei ființe umane? Eu cred că este vorba despre a2a ce este remanent în ființa umană, în urma suferinței de a nu fi înțeleasă în dorințele ei pasive. Spiritualita marianică, prin ceea ce s-a spus despre Fecioară, îi poate destăinui ființei umane faptul că nu a fost înțeleasă în nevoia ei de a primi răspunsurile aşteptate şi securitatea maternă. S-a spus despre Fecioara Maria că păstrează altul în inimă. Acest lucru este ştiut de toți creştinii. S-a spus că, în timpul sarcinii, Fecioara a crezut în Cuvânt — astfel încât ceea ce a avut importanță pentru ea nu a fost

fiziologia de a fi însărcinată, ci Cuvântul — şi că a aleasă; tocmai ea, care era o femeie umilă şi care este evreică, a fost aleasă pentru a duce mai departe spe ranțele lumii. Dar orice mamă duce mai departe speran țele lumii şi orice copil, orice făt care se naşte, este speranța perpetuării speciei umane; şi el va ajunge să aibă această speranță, căci, dacă nu ar fi aici ca să depună mărturie despre toate acestea, nu s-ar mai şti nimic, fiindcă este în lume şi este un creştin viu, el ar avea speranță, el nu poate trăi fără speranță, aşa cum nu paote trăi fără să se iubească, adică fără o anumită securitate corporală. Deci, are nevoie de o securitate maternă Fecioara îi dă ființei umane, îi poate oferi un plus spiritualitate care să compenseze tot ceea ce este în nesiguranță, angoasă, mai ales în acțiunile ei.

Dincolo de această angoasă, Fecioara este un ajutor pentru om, deoarece a asistat la eşecul total al destinului uman al Fiului ei, pe care l-a trăit alături de El la Cruce. Ea continua să-L iubească, deşi era văzut ca paria de către societate. Bebeluşul, ca şi adultul, nevoie de această securitate maternă pentru a-şi păstra încrederea în sine; el are nevoie ca Celălalt introiectat spună: „Chiar dacă eşti cel din urmă om de pe păm~ chiar dacă eşti în pragul morții, chiar dacă nu mai ştii te aperi, există cineva care te iubeşte în ceea ce ai tu mai profund, chiar în ființa ta atât de puțin dinamică, starea ta de nondinamism mintal, intelectual sau fiziologic, cineva care transcende dragostea şi care nu află lângă tine pentru a-şi pierde definitiv speranța puterea de regenerare a ființei şi a persoanei tale".

Ființele umane de ambele sexe pot găsi în Fecioră tocmai acest pol pozitiv dinamic, întrucât orice ființă umană, bărbat sau femeie, a fost purtata în pântece de

femeie şi, drept urmare, sentimentele sale, homosexuale la origine (cele genitale) în cazul unei fetițe, adică contraceptive ale mamei, au fost suficiente pentru ca ea să supraviețuiască şi să se nască, fără să ne mai gândim la urmări, dacă s-a format ca femeie care trăieşte în societate; deci, la un moment dat, ea s-a identificat cu o femeie, Băiatul a fost dominat, încă de când a fost conceput, de dorințe heterosexuale pentru o femeie[57]. Apoi, la naştere, el s-a identificat cu aceasta pentru a vorbi, pentru a vorbi acest altul, şi şi-a dat seama că, fiind de acelaşi sex cu acest celălalt, cu acesta ar trebui să se identifice.

Băiatul dezvoltă un Eu ideal masculin, iar fata un Eu ideal feminin, fapt care îi face să dezvolte ceea ce psihanaliza descrie sub numele de complexul lui Oedip, adică iubirea identificatoare pentru ființa de acelaşi sex, scopul de a cuceri, în viața genitală şi în procreație, celălaltul acelui altul, cu care te identifici. Din această cauză, copiii intră în acest coflict de dorință genitală tru care nu sunt pregătiți fiziologic, dar, din punctul vedere al dorinței, ei sunt poate mult mai înflăcărați cât adulții. Dorința genitală a unui copil este, poate, atât mai intensă cu cât genitalitatea sa fiziologică este ai puțin pregătită. Dorința nu are nici o legătură cu iologicul. Dorința este de natură verbală, afectivă, ea transcende planul nevoilor.

Psihanaliza a întrebuințat cuvinte precum oral, anal, uretral, vaginal etc., pentru a descrie etapele revelării corporale în relația cu Celălalt, şi dorința trece prin defileul nevoilor, ale căror ritmuri sunt ritmuri de satisfacere şi de privațiune. Corpul ne condiționează totdeauna, astfel încât limbajul, chiar şi limbajul gestual, este diferit în funcție de sex; de exemplu, anumite cuvinte modifică sensul după sexul persoanei care le pronunță,

deoarece inconştientul joacă un rol foarte important în cadrul corpului şi al înţelegerii vocabularului. Vocabularul s-a constituit într-o perioadă în care copilul nu ştia ce înseamnă în plan cognitiv masculinul şi femininul şi într-o stare de co-naştere, în contact cu mama dorinţa lui în plină formare, dar interceptată de cuvinte în vederea unei intercomunicări psihice.

Ce observă un psihanalist atunci când încearcă să ajute un bolnav mintal creştin crescut cu fantasmele pe care le creează creştinismul în plan cultural?

Există mai întâi Sărbătoarea Crăciunului pe poetul Francisc de Assisi[58] a instaurat-o în creştinism era original, la fel ca mama lui; de altfel, dacă mama a trebuit să se mărite cu acel bărbat din Assisi, a pentru că nu era văzută cu ochi buni de vreme ce pic cu un poet care cânta prin oraşe în numele lui. Familia ei a considerat, deoarece lipsise de acasă nopţi, că nu se mai putea căsători cu fabricanţii de mătăsuri din regiunea lioneză. De aceea, ea a *deven* soţia unui negustor de ţesături din Assisi. Şi astfel Sfântul Francisc a fost iubit de o mamă care regreta acel pământ al Franţei (tocmai de aceea i-a pus şi numele Francisc). Probabil că Francisc de Assisi a suferit în lui copilărie o dată cu mama lui, care era angoasată cauza faptului că greşise în tinereţe, când de fapt fusese decât o inconştientă şi o adolescentă plină de fervoare religioasă. Sfântul Francisc a inaugurat folclorul ieslei, adică psihodrama Nativităţii.

III – Relaţia triunghiulară dintre lisus, Maria şi Iosif

Toţi cei pe care îi analizăm azi au văzut aceste picturi ale Fecioarei cu Pruncul pe toate panourile din biserici

tot acest falism matern, în absența Sfântului Iosif, a fost valorificat. Biserica stătea sub semnul puterii emanate de fecioaara cu Pruncul, ceea ce conferea o forță mai mare naşterii Pruncului, şi nu feminității Fecioarei, fiind trecută cu vederea credința ei în bărbatul împreună cu care şi-ar educa copilul care avea să împlinească destinul Iisus Nazarineanul, copil care reprezenta pentru amândoi un Idol care trebuia crescut, un copil care avea nevoie de protecție şi de modele. Este lamentabil fiindcă, fără sfântul Iosif, Fecioara nu ar fi putut singură să-şi crească fiul astfel încât Acesta să nu aibă sentimentul segregării, adică al nonintegrării în societate.

Or, Sfântul Iosif, în mod inconştient — aşa cum se vede din visul descris în *Evanghelie*[59] —, este receptiv la Dumnezeu, la Cuvântul Domnului, ştie că a fost fecundat pentru a deveni tată, adică o ființă care trebuie să dăruiască ceea ce are de dăruit pentru a fi negat, căci numai atunci când fiul lui îl va respinge acesta din urmă deveni el însuşi. Sfântul Iosif a primit în inconştientul lui Cuvântul divin, în timp ce Fecioara a făcut acest lucru în mod conştient, în stare de veghe, ea a fost fecundată de Sfântul Duh pentru a deveni mamă[60].

Această situație este foarte tipică pentru masculinitate feminitate. Astfel, atunci când bărbatul este conştient, nu trebuie să-i dăm idei pe care să le accepte şi pe care să le pună în practică. Dar, în inconştientul său, el este, de asemenea, în raport cu divinitatea, în stare de receptivitate, spre deosebire de femeie, care este conştientă şi receptivă față de tot. Femeia este prezentificarea falică a «puterilor telurice şi a puterii creatoare a limbajului. Ea poate să fie receptivă în stare de veghe, în timp ce părbatul nu poate fi astfel decât când doarme şi este inconştient.

Tocmai acest lucru este foarte frumos în cuplul Maria-Iosif. Şi nu cred că, în studiile marianice, mai putem să vorbim despre Fecioară fără să realizăm permanent triangulația cu Iisus, în educația acestuia, şi cu soțul în caz contrar nu vom putea vorbi despre formarea un ființe umane. O ființă umană marcată de privațiune totală a celuilalt masculin al mamei sale feminine poate să se structureze ca un bărbat capabil să-şi asume drama destinului său în forță, aşa cum a făcut-o El.

În folclorul creştin, copilul Iisus este prezentat ca un castr ceea ce reprezintă aspectul nevrotic al prezentificării 1ui Iisus şi a Măriei. Este şi normal, atâta vreme cât Sfântul Iosif este absent din relație. Dar Maria şi Iosif formea o unitate în calitate de primire a întrupării care 1-a făcut pe acest copil Iisus să devină adultul violent pe care întâlnim la Templu: violența nu derivă din narcisism său, ci apare pentru a apăra casa Domnului, cu al cuvinte structura care va pregăti Cuvântul lui Dumne zeu în rezonanța Lui fecundă care este Templul[61]./

Este imposibil ca bărbatul Iisus să fi fost un copil emasculat. El trebuie că a fost un tânăr care avea sim virilității sale şi sentimentul transcendent al unei justi Raportarea la tatăl său era fără îndoială una structurantă pentru puterile sale masculine. în acelaşi timp, între părinții Lui exista un acord deplin, astfel încât M a r i a păstra în inimă tot ceea ce-i mărturisea Iosif. Ea 1-a lăsat pe bărbat să vorbească pentru că femeia trebuia să şi să asculte.

Toate acestea sunt foarte frumoase, sunt poate un tocmai această triangulație a securității cu mama şi tatăl. De aceea, în calitate de psihanalist, nu cred Sfântul Iosif poate fi reprezentat ca un bătrân, câ probabil era un tânăr de 25-26 de ani. A fi tată înseamnă

A-ți fi dăruită o paternitate, a-ți fi dat să înfăptuieşti ceea iv există în această ființă umană care ți-a fost încredințată spre creştere pentru a deveni cel care deține misterul destinului său, destin pe care trebuie să-1 realizeze. Sfântul Iosif, sărmanul tată, nu este fericit că Iisus se duce la Templu şi c;ă nu se duce împreună cu bărbații Nau împreună cu femeile. El are poate o vocație de îndeplinit, dar rolul tatălui este acela de a-şi mustra fiul, ceea ce se şi întâmplă, de altfel.

Această viață specific umană în care plonjează cititorul *Evangheliei* nu poate fi prezentată copilului ca şi cum Iisus ar fi fost o ființă ştearsă şi insensibilă care nu făcea decât să predice din *Sfânta Scriptură.* Cred că, având asemenea mamă, El se bucura de o sănătate psihosomatică de invidiat, avea o mare pricepere manuală în prelucrarea lemnului, de vreme ce tatăl lui era dulgher, şi a fost crescut în spiritul structurii inteligente a şarpantei caselor. Trupul omului este o casă şi templul Domnului este casa Cuvântului transcendent. Totul este simbolic şi vorbeşte prin intermediul imaginarului uman, fiindcă simbolicul nu survine brusc, ci mediat de Imaginar.

în cadrul educației catehetice a copiilor ar trebui să se insiste asupra importanței covârşitoare pe care o avea în inconştientul Sfântului Iosif, în somnul său, certitudinea acestuia cu privire la rolul patern care îi fusese încredințat şi fără de care nu ar fi fost posibilă naşterea unui fiu în cadrul acestui cuplu. Numai în prezența Fecioarei era imposibil pentru o ființă umană să-şi structureze acest „eul-eu" pentru a-1 conduce la ceea ce era destinul lui de la început, destin născut din speranța unui popor şi pentru că nu putea altfel decât să se săvârşească. Cu atât mai mult cu cât în *Evanghelie* Sfântul

Iosif moare înainte ca Iisus să debuteze în viaţa public Din punct de vedere psihologic, acest lucru este cât poate de normal.

Pentru ca băiatul să devină un bărbat de o valoare egală cu cea a tatălui trebuie să accepte faptul că acesta nu este decât un muritor, un om ca toţi ceilalţi. Dar da tatăl reprezintă esenţa dorinţei băiatului de a trăi şi da el are încă manifestări de tandreţe puerile faţă de acesta atunci el nu va accede încă la stadiul de adult. Un bărbat trebuie să-şi asume destinul fără a avea nevoie de pri virea paternă care să-i spună: „Nu sunt de acord tine". Are loc o integrare a ceea ce a fost pentru moment Idealul Eului băiatului după vârsta de 7 ani. în clipa care simte că trebuie să se maturizeze (tatăl lui şi al bărbaţi fiind pe rând idealurile Eului său), băiatul ar trebui să reuşească să trăiască un ideal pe care consideră a fi vocaţia lui, indiferent de părerea tatăl său. Aceasta este moartea simbolică a tatălui în inima unui bărbat şi moartea simbolică a mamei în cazul un femei — altfel, femeia nu se maturizează şi atunci copiii ei o vor privi nu vor vedea în ea un Eu ideal femeie.

IV – Fecioara Maria, un exemplu transcendent al feminităţii

Fecioara Maria poate fi pentru femei uri exemplu Categoric, nu. Viaţa ei era de mult hotărâtă. Şi fiecare om, bărbat sau femeie, are vocaţia lui, aceea de a urma ceea ce simte ca fiind propria dorinţă, dorinţa lui cea mai autentică (chiar dacă nu este aşa), cerându-I ajutor Fecioarei care a acceptat acest destin, fiind în acest sens un exemplu. Având în minte ideea Fecioarei, putem

revenim în spiritual, la fel cum am face cu o mamă. Dar transcendența feminității este un exemplu. Este vorba de transcendența țărânei întrupate şi a țărânei luminate de Cuvântul divin, căci femeia este pământul care a rodit ţii care a mediat pentru prima dată iubirea lui Dumnezeu pentru om. Aceasta este umanizant şi umanizat, în asumarea unui destin care face parte dintr-un popor întreg, nu numai dintr-o familie.

Acest bărbat cu numele de Iisus, a cărui mamă a fost l'ecioara Maria, a avut o credință neclintită în destinul Hilu şi, în ciuda avatarurilor momentane, Fecioara ştia că îşi făcuse datoria şi că Dumnezeu o veghea. Şi acest lucru este valabil în orice viață umană, cu condiția renunțării la narcisismul propriu. Este remarcabil şi singular modul în care narcisismul lui Hristos a fost redus la minimum pentru ca, la învierea lui Lazăr[62], să dispară complet: şi cu această ocazie s-a revelat faptul că era destinat morții. Umanitatea nu-L mai putea păstra. El trecuse dincolo de limitele umanului, fiindcă omul este mereu narcisic. El experimentase această identificare cu cadavrul în emoția cutremurătoare a acestuia.

Dar, chiar dacă viața noastră nu este la fel de exemplară ca aceea a lui Hristos, fiecare dintre noi are de îndeplinit rolul său. La început, avem nevoie să luăm contact cu acest rol prin intermediul comportamentelor socioculturale ale timpului în care trăim şi să mergem mai departe, urmând exemplul dat de Iisus şi părinții Lui care, deoarece au crezut în Cuvântul Domnului, şi-au împlinit dorința. Fiecare om este un Cuvânt rostit de Dumnezeu, Cuvânt întrupat, şi toți oamenii au fost copiii unei femei, deci ai Fecioarei Maria care transcende feminitatea. Noi toți am fost în căutarea dorinței noastre

celei mai adevărate pentru a o satisface, căci sterilitatea este o încercare resimțită narcisic ca o moarte. Dar, ființa umană, sterilitatea şi fertilitatea nu sunt numai natură fiziologică. Fiziologicul este numai o imagine ceea ce, în transcendență, există în planul Cuvântului. Fecioara Maria este răspunzătoare pentru aceasta.

BUCURĂ-TE, FECIOARĂ

Convorbire apărută în lucrarea colectivă
Comblée de grâce, **Nouvelle Cité, 1988**

FRANÇOISE DOLTO: Această rugăciune îmi evocă istoricitatea fondării creştinismului, începutul acestui dialog între vizibil şi invizibil, care este o veritabilă revoluţie. îmi place să spun această rugăciune şi, de altfel, ea este cea care îmi vine spontan în minte, mai ales când sunt la volan. Mă gândesc îndelung la ceea ce spun şl, uneori, după ce am parcurs o bună parte din drum, îmi dau seama că nu am ajuns decât la a patra frază din această rugăciune. Cred că este o rugăciune deosebit de frumoasă şi de profundă. întâmpin ceva dificultăţi cu mătăniile: sunt, mi se pare mie, o formă de rugăciune prea repetitivă, în care zgomotul riscă să diminueze Valoarea cuvintelor.

Relaţia de ascultare permite o fecunditate de natură spirituală. Fecioara reprezintă umanitatea care tinde să fie pasivă la intervenţia divină, ea este imaginea totalităţii feminităţii în pasivitatea acesteia, care este căldură şi capacitatea de a spune mereu „da"... Dacă cineva îi spune altcuiva: „Te iubesc", fiind emiţătorul afectului de iubire considerat de el cel mai desăvârşit, celălalt va înţelege cu adevărat — dacă va şti s-o primească — dragostea cu care sunt rostite aceste cuvinte... Şi Fecioara

reprezintă, repet încă o dată, toată umanitatea care devine primitoare, pasivă faţă de Dumnezeu, emiţătorea iubirii prin excelenţă.

FRANÇOIS VAYNE: *„Acolo unde este prezentă Fecioara, harul ei se revarsă şi omul se videcă", spunea nu demult Pa loan Paul al II-lea. Ce ecou au în dumneavoastră aceste cuvinte?*

F.D.: Imaginarul uman este luat în considerare de Dumnezeu. Duhul Său „trece" prin acest imaginar, în mod pozitiv: El porneşte de la el. Noi toţi ne-am născut dintr'o fiinţă-femeie care ne-a dat viaţă. Fecioara este imagine sublimată a acestei mame, a mamei fiecăruia dintre noi căreia îi vom purta mereu o dragoste profundă. Ajutoi oferit de puterile invizibile din creştinism se regăseşte, în imaginarul copilăriei noastre, în puterea invizibilă mamei noastre de care suntem legaţi chiar înainte de a şti că existăm. Noi toţi ne-am născut din lichidul amniotic matern, astfel încât orice fiinţă umană, indiferent de rasa sau epocă, are acces la o reprezentare ideală a feminităţii. Stau mărturie pelerinajele la originile sacre ale mamei Această „trecere" a lui Dumnezeu prin psihologia umană accentuează maternitatea divin-umană a Fecioarei Maria. Pe scurt, s-ar putea spune că Fecioara fuzionează cu Duhul dătător de viaţă, cu acest duh christic vindecăt Atunci când ne rugăm la Fecioară să ne vindece, ne rugăm de fapt la Duhul din noi, Duh care sălăşluieşte ea. în acest sens putem considera că Fecioara „intervine în favoarea noastră.

F.V.: *De ce anume Fecioara poate face ceva pentru noi păcătoşii „acum şi în clipa morţii"?*

F.D..: Un lucru este cert: toţi vom muri într-o zi, însă acest moment al morţii noastre va fi şi cel al vieţii noastre spirituale..., al acestei vieţi adevărate mult aşteptate. Fecioara ne pregăteşte pentru această viaţă adevărată pe care o trăieşte deja. Fecioara este martoră la moartea noastră trupească, dar este alături de noi şi de fiecare dată când uităm de Sfântul Duh, „acum", când suntem dominaţi de păcate şi rutină... Şi în acest caz este vorba tot de „moarte". Fecioara face în aşa fel încât să fim mereu în aşteptarea Celui Viu! Un puternic instinct de Conservare ne ţine legaţi de acest trup muritor; Fecioara Măria dăruia şi accepta totul. Este important ca Fecioara, -tn calitatea ei de Mamă a tot ceea ce este divin în noi, să e lângă noi pentru a ne atinge scopul.

,V.: *De ce credeţi că Dumnezeu are nevoie de intermediari ntru a ne îndeplini dorinţa de a ne atinge „scopul", acela de ne bucura întru El de viaţa veşnică?*

,D.: Toate femeile înţeleg foarte bine necesitatea medierii Fecioarei, fiindcă ne trebuie un ideal de mamă care să fie modelul celei mai împlinite maternităţi posibile, fecioara este aceea care a ştiut să spună mereu da, acolo unde nouă nu ne convine ceva şi refuzăm. Ea a simţit vocaţia Fiului ei şi L-a lăsat să Şi-o urmeze, fără să se pună. Fiul ei, deşi la fel ca ceilalţi, era de fapt total diferit de ei, şi totuşi, ea nu a intervenit exagerat, fiind imaginea mamei ideale care ajută viaţa să se afirme şi nu dă dovadă niciodată de posesivitate. Fecioara susţine omportamentele materne ale femeii. Când eram adolescentă, mă revolta cultul marianic, cum se întâmplă cu multe tinere, am vrut chiar să devin protestantă din aeastă cauză, dar imediat mi-am dat seama de ceea ce

reprezintă Fecioara Maria ca Mamă: tot ce poate dărui femeie dincolo de întoarcere către sine şi de narcisism.

F.V.: *Preoţii le reproşează adesea creştinilor că văd în Feciora „un refugiu.. Sunteţi de acord?*

F.D.: Şi de ce ar fi rău să ai nevoie de un refugiu? Cum a crescut în condiţii bune? Există printre noi oamenii înclinaţii pronunţate pentru eroism şi vor să fie în prima linie a ascetismului[63], dar cei mai mulţi creştini stau semnul neputinţei, al incertitudinii şi al păcatului. Ei nevoie de mângâieri şi tandreţe, de vocea unei mame să-ţi spună cu dragoste: „Da, chiar dacă faci numai pentru că te iubesc totuşi. Dormi liniştit fiindcă te iubesc mult mâine totul o să se rezolve..." Fecioara ne învaţă să acceptăm cu defectele şi cu limitele noastre... Este adevă rat că, de când taţii nu mai sunt taţi şi mamele nu mai sunt mame, tinerilor le este foarte greu să-I numească pe Dumnezeu „Tată" şi pe Fecioara Maria „Maşaă-". în orice caz Fecioara este un refugiu salvator în măsura în care reite rează imaginea mamei aşa cum ar trebui să fie aceasta

Sunt fascinată când mă gândesc la cât de excepţionala a trebuit să fie Fecioara pentru a-şi lăsa Fiul să devină cel mai dispreţuit om, convinsă că aceasta era menirea Lui, că trebuia să apară ca ultimul om în ochii tuturor inclusiv în cei ai propriei mame care îşi pierduse definitiv fiul, de vreme ce simţea o durere atât de intensă, esenţial ca părinţii să-şi lase copiii să-şi împlinea vocaţia şi să le permită să iubească. în momentul în care Fecioara „Mama" le călăuzeşte paşii copiilor cărora Y arată, aceştia experimentează adesea o răsturnare tuturor a valorilor umane pe care le predică *Evanghelia*, răstur nare ce reprezintă cheia fericirii.

V.; Magnificat-ul *ilustrează bine această răsturnare a valorilor. Fecioara arată că Dumnezeu „îi distruge pe cei puternici şi îi salvează pe cei slabi". Oare nu există tendința de a edulcora această cântare?*

D.: Fecioara era trează atunci când a primit vestea fecundității sale. Acest lucru este important, dacă ne gândim că Iosif dormea în momentul în care i s-a revelat ceea ce urma să îndeplinească... Maria era trează, conştientă, ea nu dormea, ea era în aşteptarea lui Dumnezeu numele umanității şi aceasta anunță bucuria care va izbucni în *Magnificat*-ul pe care îl cântă Elisabetei, o altă femeie. Această cântare depăşeşte inteligența umană, fiind expresia unei intense jubilații, un poem de dragoste închinat vieții inspirate de Duh, care a prins „corp de fe*meie*" în persoana Măriei... Acest poem este un miracol prin noutatea şi frumusețea lui infinită. Totuşi, noi am înțeles încă şi nici nu am transpus în practică această răsturnare a valorilor din *Magnificat.* Acumulăm bunuri, ne păstrăm avuțiile, îl strivim pe cel de lângă noi, punându-i propria noastră voință. Mai avem mult până atunci, dar poate că „vecii vecilor" vor fi acele zile care vom înțelege în sfârşit că trebuie să trăim la unison cu Sfântul Duh, cu pulsiunile pasive, pentru a primi totul de la Dumnezeu, în fiecare clipă, la fel ca Fecioara. Totul va fi făcut în noi, de către noi înşine aparent" şi cu ajutorul Duhului, singurul „actant".

V.: *De ce viața umană s-ar afla sub semnul unui păcat originar" şi cum ar putea Fecioara să ne salveze?*

iD.: Strămoşul nostru Adam ne aminteşte mereu de acest lucru, el continuă să confunde binele şi plăcerea,

răul şi dezagreabilul. Explicaţia este următoarea: acceptăm uşor ceea ce este plăcut şi refuzăm ceea ce este neplăcut, de unde şi originea păcatului, de vreme scara noastră valorică nu prea ne permite să întrezărim faptul că am putea muri din cauza a ceea ce este „plăcut". Este plăcut să mănânci ciuperca aceasta, dar poţi să mori din ea... Cum să-1 faci pe un copil să înţeleagă acest lucru? Păcatul nostru originar se află în natura carnală a mamiferelor. Ne naştem atât de dependenţi părinţii noştri încât ajungem să-i iubim pe ei în locul 1ui Dumnezeu. Dacă procesul de separare de părinţi decurge normal şi produce conflicte, consecinţele vor fi grave, căci transferăm acest Oedip nerezolvat asupra copiilor noştri şi aşa mai departe... Fără îndoială Fecioara Maria a fost la adăpost de concupiscenţa părinţilor ei pentru a avea libertatea necesară desfacerii nodului care ar fi împiedicat acţiunea Duhului. Cred că toţi suntem în legătură cu strămoşii şi cu descendenţii noastră şi că, numai în măsura în care nu-l luăm pe Celălalt în noi ca un bun personal, vom reuşi să iubim adică să ajungem la Dumnezeu.

F.V.: *Credeţi în comuniunea sfinţilor? Ce loc credeţi că ocupă Fecioara în această comuniune?*

F.D.: Creştinismul este unica religie care recunoaşte această realitate a comuniunii sfinţilor. O persoană singură, care suferă, îi va ajuta pe alţi oameni, care trăişte undeva pe Pământ, astfel că suferinţa ei serveşte ceva..., tot aşa cum, datorită rugăciunii altor persoane, un prieten îşi poate găsi liniştea. Prefer această dogmă a Bisericii Catolice, această solidaritate spirituală invizibilă între cei vii... Fecioara se află în centrul acestei comu-

niuni deoarece ea este iubire şi dorinţă, şi intimitatea ei cu Dumnezeu este sublimată la infinit.

Şi îngerii au importanţa lor în cadrul comuniunii Minţilor. îl invoc mereu pe îngerul meu păzitor, cred în el fără a crede cu adevărat în acest lucru, dar crezând totuşi în el... îngerul este cel care nu ne judecă comportamentele din perspectiva noastră. El aşteaptă, relativizează, se distanţează... Râde cu compasiune şi fără ranchiună atunci când credem că am procedat bine sau rău. îngerul ne redă umilinţa când suntem mulţumiţi de noi înşine şi ne consolează de ceea ce credem că am pierdut prea uşor. Şi Fecioara are acest rol. Amândoi **Văd** clar lucrurile, aşa cum ni se va întâmpla şi nouă într-o bună zi.

DESPRE EXCIZIE[64]

Apostrophes, **Antenne 2, 14 ianuarie**

BERNARD PIVOT: *Ce credeți despre teoriile asupra exciziei. Pentru început, sunteți toate de acord cu faptul că aceste mutilări sexuale sunt cumplite?*

FRANÇOISE DOLTO: Pentru noi, acest lucru este în zitor. M-am gândit la această problemă în calitate psihanalist şi mi-am spus: cu siguranță, fiindcă excizia este realizată de femei, şi nu de bărbați ci de femei *aflate* la menopauză, geloase pe fetele tinere.

SÉVERINE AUFRET: *Uneori este vorba de mamele acelor fete, cum este cazul Somaliei.*

F.D.: îmi spun că trebuie că pesemne s-o fi întâmplat cauza fricii bărbaților de a redeveni bebeluşi cu soția fiindcă să nu uităm că există totuşi în forma sexuală a femeii ceva foarte tulburător pentru bărbat. Acea deschizătură verticală, în loc să fie orizontală, şi acest orificiu, clitorisul, care seamănă cu un sân, ca şi cum corpul femeii ar conține în el gura bebeluşului şi o parte din sânul mamei acestuia. Este ciudat pentru un bărbat să descopere sexul unei femei — într-un mod supra

realist — pentru că această descoperire îi provoacă un adevărat şoc. El vede o gură şi un sân. Aşa încât nu mai vrea să vadă nimic din toate acestea. Bărbatul vrea ca femeia să-i semene şi crede că organul pe care îl are el şi care se penetrează este un anus. De aceea, el vrea ca femeia să aibă un anus pentru ca astfel ea să devină egala lui — cred că despre aceasta este vorba aici —, să fie la fel de respectabilă ca el şi să evite situaţia în care el fie bebeluşul şi partenera să joace rolul de mamă-doică. Există aici ceva arhaic. Ei bine, da, cartea dumneavoastră m-a făcut să reflectez mult şi să constat

Nu întâmplător sunt 70 de milioane de femei care au suferit o excizie [...] şi care nu s-ar simţi demne să nu fie soţii [...] ca toate celelalte femei.

Partea a doua

MATERNUL

FUNCȚIA MATERNĂ ŞI SIMBOLISTICA SA

Inedit, 1960

Pentru orice ființă umană, cuvântul mamă nu se referă doar la o femeie cu atributul de creatură pasivă gravidă şi la o femeie conştientă de starea ei de graviditate şi de faptul că a adus pe lume copii în carne şi oase; dincolo de istoria anecdotică fastă sau nefastă referitoare la făt sau sugar, acest cuvânt este pentru oricine reprezentarea umană a creativității, adică simbolul însuşi al fertilității. Se consideră că fecunditatea este condiționată de falus[66], deci mama care procreează devine astfel imaginea de falus autohton, nu numai în perioada gestației, ci şi când alăptează, înainte de momentul în care corpul copilului va dobândi motilitate expresivă în raport cu lumea înconjurătoare.

Mama este matricea vie care ştie cum, de către cine şi pentru cine are un sens această viață pe care o poartă în pântece, un sens pe care ea nu-l poate dezvălui, deoarece însuşi copilul pe care îl va aduce pe lume îl va face cunoscut. Femeia însărcinată, conştientă sau nu de starea ei, poate să se înşele când vorbeşte despre aceasta, folosind cuvinte adesea contradictorii în raport cu sentimentele inconştiente trăite în mod efectiv şi pe care le exprimă limbajul corpului ei. Un copil este mereu o

viață, iar o viață întrupată este un cuvânt necunoscut, adevărat, viu, carnal. Indiferent de atitudinea conştientă a femeii gravide, prin comportamentul ei somatic față de copilul pe care îl poartă în pântece ea manifestă autentică acceptare, jubilare sau respingere, resimțite mereu la nivel inconştient, uneori chiar şi conştient, deşi nu recunoaşte acest lucru.

Când este gravidă, femeia îşi exprimă printr-un act corporal sexual refuzul, acceptarea sau darul necondiționat în mod asimptotic al sexului ei legilor creației, prin intermediul proceselor sale biologice. Copilul poate fi respins de corpul mamei sau nedorit de aceasta, ceea ce va da naştere unor incidente somatice sau psihologice trăite de gravide, chiar dacă fătul se dezvoltă normal. Există şi cazuri în care femeia se simte foarte bine, dar nu-şi poate duce sarcina la termen. Patologia femeilor însărcinate, care este, în cele mai multe cazuri, o patologie psihosomatică prin excelență, permite observații cu privire la relațiile inițiale ale ființei umane cu ea însăşi şi cu ceilalți, în combinația în devenire a fizio-psihologiei sale cu cea a mamei sale.

De exemplu, am remarcat mereu că un copil care, în perioada fetală, s-a dezvoltat normal, în ciuda disperării conştiente a mamei sale de a-1 purta în pântece, este mult mai rezistent la frustrările afective, din punct de vedere psihologic; va fi nevoie ca în dezvoltarea sa primul mediu educativ să fie exigent, chiar sever, față de care se va raporta în acest fel cu mult succes. Dacă mediul este prea permisiv, el va deveni ostil şi va manifesta tulburări psihosomatice. Oare nu apare acelaşi fenomen şi în regnul vegetal? Plantele care reuşesc să crească, în ciuda intemperiilor ce distrug de timpuriu multe alte exemplare din specia lor, sunt mult mai

rezistente, dar vor pieri dacă condițiile de mai târziu vor fi prea „bune".

Copilul primeşte, o dată cu acest adevăr viu trăit de părinții lui deopotrivă în inimile şi în trupurile lor, părinți care îi sunt prezenți în mod primitiv deocamdată numai prin intermediul mamei, sensul şi forța pulsiunilor libidoului său — sens vector mereu masculin şi forță mereu falică, dar pulsiuni pasive sau active în serviciul acestui sens. Numai pulsiunile active se manifestă. Pulsiunile genitale ale femelei sunt în raport de complementaritate cu cele ale masculului, contribuind la menținerea în viață şi la creşterea rodului. Pulsiunile active şi pasive ale libidoului pregenital al mamei, trezite la viață şi supraactivate de gestație, atunci când nu sunt puse în slujba unui Supraeu arhaic, dau prioritate pulsiunilor genitale şi se supun Supraeului genital de pregătire a condițiilor materne de primire a copilului.

Un copil purtat în pântece într-un climat de fixație inconştientă orală sau anală a mamei sale, a tatălui său sau a amândurora este anulat, violat, castrat în cele două treimi ale originii sale triple (aceste două treimi fiind dorința celor doi părinți ai săi); o singură treime umană plină de forță şi încărcată de sens a libidoului său îi rămâne, singurul Eu, insuficient carnal şi rănit în procesul său de umanizare, din cauza lipsei de dorință umană pentru descendență umană care a stat la baza raportului sexual în urma căruia a fost conceput, scena sa primitivă, în sensul de scenă primordială originară, şi nu în cel care i se atribuie uneori chiar şi de psihanaliză, acela de scenă a coitului la care copilul asistă în mica copilărie. Doar dorința în sens animal de rut şi dorința vegetală în sens de tropism sunt vii şi declanşează acțiuni[67].

Atunci când dragostea adevărată a cuplului uman, a unui bărbat şi a unei femei, în sensul genital al dăruirii însoţite de tandreţe reciprocă şi de orgasm pentru ambii parteneri, lipseşte sau este prezentă la începutul vieţii umane, ea modifică în mod evident puterea libidinală iniţială a fiinţei umane sub raportul cantităţii şi probabil al calităţii, ceea ce ar putea fi exprimat şi în termeni de putere de masă ritmică şi de putere de propagare energetică.

Mama este pentru copil reprezentantul carnal al instanţei conjugate a ei înseşi şi a bărbatului pe care aceasta îl are în minte, ca semn de recunoaştere cu accente narcisice sau de nerecunoaştere fără accente narcisice a cadoului pe care corpul ei i-l pregăteşte, sub chipul unui copil.

Voinţa conştientă a părinţilor de a aduce pe lume un copil care să trăiască pentru el însuşi şi care să fie punctul de intersecţie al dorinţelor lor şi al ascendenţelor conjugate, recunoscând în propriul lor rod trăsăturile reprezentanţilor celor două familii (dincolo de persoanele caduce), mediatori ai întâlnirii falice creatoare, toate acestea sunt criteriile din inima oricărui om a cărui dezvoltare este susţinută de un Ideal al Eului parental genital.

Copilul este concretizarea ireversibilă a sensului stabilit de actul care fecundează între genitorii lui. Acest act are o triplă semnificaţie: exprimă persoanele lor falice, sexele lor complementare din punct de vedere formal şi biologic, precum şi emoţiile lor referitoare la ascendenţa lor, origine inconştientă şi prefigurare emoţională a sensului lor creativ în raport cu descendenţa lor.

Această concretizare a sensului, care va fi susţinută de anturajul său familial şi educativ, se înscrie ireversibil

până în momentul dobândirii autonomiei comportamentale a copilului. Ființa umană este simbol întrupat, născut în urma întâlnirii unor mase şi energii mereu tributare imaginii corpului uman, care se deplasează în plan vertical. La o analiză finală, se constată că această imagine a corpului este falusul. Tot relativ la ceea ce este falie se poate spune că sensul de om dăinuie şi iradiază sau se pierde şi moare, moarte care, prin definiție, este absurdă deoarece ea nu se referă decât la absența referențelor formale şi energetice, la absența referirii la falus.

Pentru făt, a fi mamă înseamnă a fi mamă în alegerea ei în ceea ce priveşte tatăl acestuia care, cu ocazia maternității ei, îi dă sau nu vigoare biologică, îi conferă sau nu valoare biologică. Gestația este un fenomen biologic care este deja un simbol al schimburilor trinitare. Mama este pentru făt învigorare prezentificată prin emoții organice, de care adesea ea nu este conştientă, dar pe care, prin simbioză, copilul le resimte. Această circulație tonică psihosomatică provenită de la mamă este un început de limbaj şi se poate manifesta sau nu ca prezență falică, ce învigorează sau nu, în funcție de bucuria electivă resimțită de ea când devine conştientă de făt, când se gândeşte la prezentul şi destinul acestuia, cînd îşi imaginează viitorul lui, în raport cu natura legăturii cu tatăl copilului, ca dinamică şi învigorare. Fătul şi mama sunt de fapt într-o simbioză trinitară.

Mama are acest rol de a iriga şi de a proteja şi prin aceasta devine sursa tuturor emoțiilor, inconştiente poate pentru ea, dar mereu perceptibile de *sensorium*-ul[68] şi tonusul psihosomatic al fătului. Ea îşi pune graviditatea sub semnul unui raport emoțional interpersonal cu Celălalt, tatăl copilului sau altcineva, sub semnul unor

emoții de o intensitate mai mare sau mai mică, pozitive (emoții de bucurie, de învigorare) sau de anxietate (emoții de tristețe devitalizante sau de nefericire agonică), emoții perceptibile în mod organic, de linişte, de tensiune sau de moarte iminentă.

Pentru făt, mama nu poate exista în afara relației ei cu Celălalt, adică cu tatăl lui. Orice raportare la mamă presupune conjugarea personală şi vie a acesteia cu persoana Celuilalt, de preferință tatăl, conjugare pe care corporalitatea lui o prezentifică până la dobândirea autonomiei corporale funcționale în privința hranei, igienei personale şi mersului, punându-se astfel bazele corporalizate ale unei posibile simbolizări a persoanei sale de către Eu.

Pentru copil, tatăl este mai întâi o stare care variază în funcție de mamă şi de el însuşi, o discontinuitate resimțită ca fiind calitativă pe un fond continuu resimțit ca fiind cantitativ. Ceea ce este continuu este ființa simbiotică ea însăşi, cantitate calificată, calitate cuantificată. în perioada postnatală, Celălalt perceptibil prin intermediul masei lui sau rolului său emoțional care variază în funcție de mamă — lucru, reprezentant al regnului vegetal sau animal, persoană — este resimțit de copil, asemenea lui, în diadă cu mama, ca un rival când acest celălalt are nevoie de mama dorită şi o acaparează, sau, dimpotrivă, calificând şi cuantificând diada lui, după cum polul mamă este resimțit în cadrul diadei mai mult sau mai puțin gratificant prin coaptația sa de masă la această masă discontinuă ocazională.

SIMBIOZA MAMĂ-COPIL, ORGANICĂ ŞI SUBIECTIVĂ PENTRU POLUL MAMĂ, ORGANICĂ ŞI TIMICĂ PENTRU POLUL COPIL[69]

Inedit, 1960

Toate observaţiile demonstrează faptul că schimburile umane interemoţionale se realizează încă de la început, inclusiv în corelarea lor valorică, în funcţie de buna sau proasta funcţionare pe care o determină, însufleţindu-1 sau nu pe fătul şi pe sugarul care tocmai s-au născut. Este vorba despre o viaţă simbolică ce se construieşte treptat, creatoare a nucleului viu organo-psihic şi deja activ sexual sau, ca să fim şi mai precişi, activ într-un mod care lasă urme dinamice, o viaţă simbolică potenţială. în cadrul dezvoltării sexuale ulterioare, aceste urme se vor asocia cu forţele inhibitorii sau stimulative ale libidoului narcisic al subiectului.

Acest studiu nu este posibil decât dacă psihoterapia psihanalitică a părinţilor sau chiar psihanalizele lor, în adevăratul sens al cuvântului, se vor realiza până la capăt. Studiul fantasmelor mamei sau ale tatălui confirmă prin efect retroactiv fantasmele trăite-mimate, am putea spune, de comportamentul copilului. Prin intermediul comportamentelor lui precocisime, copilul devine cuvântul adevărat, inconştient şi întrupat al genitorilor săi. Somatizările funcţionale ale copilului îi sunt induse de mama care îl îngrijeşte sau sunt în relaţie

cu opțiunea inconștientă a acesteia în privința funcției sale de procreare, adică libidoul cu reprezentare genitală sau pregenitală angajat în relația sa emoțională cu acest organism parazit, în dependența orală pasivă a suptului care intervine după naștere.

Este ca și cum perioadele de gestație și de alăptare ar fi momente de încarnare afectivă și somatică, este ca și cum fătul s-ar construi pornind de la un registru organo-emotiv indus de către mama sa.

Care este materia organică a unui făt? Ea poate fi descrisă ca un continuum ritmat pulsatil de senzații de intumescențe, variate din punctul de vedere al tensiunii, în funcție de schimburile endogene cu aporturile placentare, într-un spațiu închis cu pereți coaptanți și vii, adică în uter. Și organicul mamei este însuflețit de ritmul continuu exogen al fătului, fiind receptiv la reprezentările perceptive inerente subiectivității materne.

Care este sfera emotivă a fătului? Aceasta poate fi descrisă ca reprezentând pentru el (care este irigat permanent) percepțiile circulatorii, variabile în funcție de creșterea sau scăderea debitului circulator ombilical, și percepțiile variațiilor în imobilitatea uterină.

Variații mari și bruște, asociate unor angoase trăite de mamă, pot fi prefigurări senzoriale de penetrare forțată la nivelul orificiului ombilical, la punctul erogen dominant, de către „ceva puternic" din exterior cu semnificație centripetă (schema arhaică a angoasei provocate de viol); senzațiile puternice de dispariție a turgescenței, o dată cu diminuarea bruscă a curentului care irigă, pot prefigura pierderea energetică cauzată de o simbioză aflată în pericol (castrare endogenă). Variațiile de presiune din interiorul pereților coaptanți pot prefigura angoasele de inhibiție expansionale (castrare exogenă).

Aceste variații de irigare și de conservare impuse masei fetale parazite sunt modulate, cum am arătat, asemenea undelor amortizate pe un fond pulsatil endogen de ritm de unde care întreține și prefigurează trăirea narcisică internă continuă. Fătul trăiește într-un mediu lichid cald, în care înghite și urinează permanent.

Această emoție arhaică a perioadei fetale lasă urme adânci în asociațiile reprezentative organo-emoționale narcisice, în toate reprezentările sexuale ulterioare ale oamenilor, legate de funcțiile și disfuncțiile organice inconștiente pe care le confirmă. Aceste reprezentări pot fi întâlnite în tot corpul sau numai în anumite organe vegetative, resturi arhaice ale sistemelor de releu emoțional sau în anumite segmente corporale cutanate[71]. Turgescențele, senzațiile de căldură sau de frig, de erectilitate, mai ales în organele genitale sau în cap, sunt legate în mod cu totul special de toate acestea. Se știe de altfel că sistemele gonadice sunt active încă de la naștere; turgescența și erectilitatea lor sunt manifeste. Sugarii de sex feminin au pierderi de sânge vaginale și cei de sex masculin au erecții stenice, sugarii de sex feminin sau masculin au o „febră a laptelui" asociată cu cea a mamei lor.

La copil, medierea de satisfacere erotică este constituită de comportamentul descris de Spitz sub numele de *rooting*[72] activ, urmat de supt, dilatarea și închiderea orificiilor orbiculare (sfincter), alternanța activă de deschidere și închidere ale orificiilor musculare ale tubului digestiv, totul fiind în legătură cu turgescența, semn de sănătate, orificiilor fixe cartilaginoase de schimburi, a canalelor auditive și nărilor care asigură cantitatea de gaze, substitut postnatal al curentului sangvin și placentar, vital în perioada prenatală. Etica acestui stadiu, care valorizează ceea ce este bun aditiv, necesită

respectarea jocului liber din căile de conducție fixă. Ea mai presupune şi acordarea ritmurilor funcționării (suptul) şi repausului deschiderilor la activarea ieşirilor de funcționare, ieşiri comandate endogen de pulsiunile care privesc satisfacerea nevoilor vitale.

Medierea de satisfacere presupune vigilența maternă: mama va pune în acord mişcările ei active cu alimentarea şi îngrijirea sugarului în funcție de necesitățile acestuia. Turgescența mamară corporală şi secreția lactată fac din mamă sursa de hrană al cărei ritm — în ceea ce priveşte calitatea, cantitatea, densitatea şi căldura — respectă ritmul şi nevoile copilului. Astuparea nărilor sugarului din cauza abundenței laptelui, suptul prea rapid al biberonului din cauza găurii prea mari a suzetei, supturi prea apropiate sau prea distanțate în timp, toate acestea îl pot perturba şi scoate din ritm pe nou-născut.

Antrenarea treptată a toleranței la tensiuni variabile compatibile cu funcționarea organo-psihică normală va duce la constituirea unei diade mamă-copil de calitate umană, dacă mama, în condițiile astfel admise de copil, va continua să fie o rotiță socială şi iscusită în grupul ei, o persoană sexuată genital pentru o persoană adultă a sexului complementar, mamă care îi atrage pe ceilalți copii ai săi, gospodină, dar şi mamă a sugarului. Orice diadă mamă-copil în care mama este superdependentă de bebeluşul ei, el trecând pe primul plan, înainte de soțul, copilul mai mare sau casa ei, reprezintă un criteriu pentru o mamă frustrată falie castratoare în viitor.

Ca urmare a eşecurilor terapeutice multiple, psihanaliza a studiat tulburările copiilor aparent sănătoşi din punct de vedere organic, dar complet inadaptați în plan psihosocial. Acest studiu pare să pună în lumină fun-

damentul arhaic al structurii Eului. Structura narcisismului sugarului, reprezentările dorinței lui apar însoțite de caracteristicile lor esențiale oribil intensificate atunci când mai sunt prezente la un copil de 7-8 ani.

Astfel, studierea fetelor prepsihotice şi psihotice ne-a permis să sesizăm economia narcisică aberantă care însoțeşte un comportament de relație cu celălalt, comportament caracterizat de un stil libidinal propriu stadiului oral — fără să uităm deformările cauzate de stagnarea subiectului şi suferința anturajului acestuia, cu reacțiile în lanț corespunzătoare. Această observație ne-a permis să punem în evidență o organizare subiacentă organizării digestive a libidoului, pe care am denumit-o ulterior organizare respiratorie cu erotism olfactiv.

Cu ocazia unei cercetări cu privire la imaginile corpului mutilat precoce pe care le au fobicii[73], am citat observația în premieră a unui sugar pentru care am fost urgent solicitată prin telefon[74]. Era vorba de o familie care locuia departe de Paris şi care voia să-şi aducă bebeluşul nou-născut, un băiețel de câteva zile, la mine, pentru că mama lui, obligată să plece într-o clinică, nu 1-a mai alăptat. Copilul, care fusese sănătos până atunci, refuza acum să mănânce, slăbind tot mai mult, o dată cu plecarea mamei sale. Familia nu se gândise la soluția alăptării de către altcineva, preferând-o pe cea a folosirii a diverse tipuri de biberoane, fără nici un rezultat însă. Copilul nici măcar nu mai încerca să sugă. Dacă i se punea lapte în gură, el nu putea să-1 înghită.

Ipoteza lui Freud de regresie libidinală în raport cu obiectul, mereu mai mult sau mai puțin răspunzătoare de regresia în raport cu stadiul de organizare în care acest obiect specifica o dorință, mă determinase de mai multe

ori să studiez imaginile arhaice ale reacțiilor corporale, drept cheie a condițiilor prealabile ale structurărilor funcționale. Mi se părea atunci că nişte imagini reprezentative inconştiente ale narcisismului primordial[75], care, văd eu acum, ar fi putut să se numească imagini reprezentative ale Sinelui în timpul genezei persoanei, explică nevrozele traumatice extrem de premature. Avem impresia că reacțiile în lanț determinate de aceste traumatisme sunt secundare față de intensificările dorințelor devenite neorganizabile în absența medierii, deci prin definiție în imposibilitate de a se exprima într-un obiect şi de a fi astfel satisfăcute. Angoasa creşte şi, dacă imaginea remanentă a corpului subiectului, la care acesta a regresat pentru a-şi salva dorința erotică, este o imagine de organizare juxtanatală sau chiar prenatală fetală, atunci subiectul poate muri prin inaniție.

în cazul citat, dat fiind că traumatismul era încă recent, speram ca destructurarea să nu se fi produs şi am sfătuit familia, gândindu-mă la ipoteza erotismului olfactiv al stadiului respirator preoral (pe care l-am putea denumi stadiu osmic), să pună în jurul gâtului bebeluşului ceva impregnat de mirosul corpului mamei sale în momentul în care i se dădea biberonul. în acest fel, biberonul a fost imediat acceptat, aşa că soluția mea a fost adoptată. După câteva supturi, nu a mai fost necesară medierea prezentifiantă a mamei. A fost de, ajuns biberonul cu lapte de vacă. Biberonul, cu care; bebeluşul se familiariza prin repetiție şi pe care îl asocia cu satisfacțiile precedente, provoca şi poftă de mâncare, dorință, o dată cu regăsirea gurii. Această experiență reuşită a fost repetată de mai multe ori în cazuri asemănătoare de anorexie a sugarilor, fetițe sau băiețel, de fiecare dată cu succes.

Un alt exemplu clinic ne va permite să observăm şi mai bine aceste procese simbolice creative şi necreative narcisice, de această dată prin intermediul transferului sesizabil asupra unei persoane prin relaţie de chip intervizual şi inter auditiv[76].

O fetiţă de trei luni alunecase din braţele mamei sale şi căzuse în cap. Ea prezenta o elongaţie vertebrală (o fractură dorsală în lemn verde) şi o pierdere totală a funcţiei nutritive. Ea nu mai dormea deloc şi bătăile inimii erau aşa de rapide încât nu puteau fi numărate, în câteva zile, ajunsese la o greutate cu o jumătate de kilogram inferioară celei avute la naştere. Copilul supravieţuia totuşi datorită unor injecţii cu apă de mare. Pediatrii şi chirurgii consultaţi nu-i mai dădeau nici o şansă de supravieţuire. I se mai prescrisese doar un tratament kinetoterapeutic de elongaţii vertebrale pentru redresarea coloanei dorsale, unica speranţă a părinţilor. O tânără moaşă cu diplomă de kinetoterapeut, pe care o cunoşteam şi eu, se ocupa de recuperarea fetiţei. După ce avusese primul contact cu micuţa pacientă, ea a venit la mine ca să o sfătuiesc într-o anumită problemă. „Copilul are o privire care pare a unui copil mult mai mare decât 3 luni, mi-a mărturisit, privirea ei este intensă şi m-a urmărit cu atenţie. De fiecare dată când am încercat să mă apropii de ea, a început să emită gemete. Dar, a adăugat ea, are ochii unui copil care vrea să trăiască."

Având în cap ideea de regresie a imaginii corpului, credeam că acest bebeluş de 3 luni a regresat probabil la o imagine a sa din perioada fetală, atunci când nu exista pericolul căzăturilor sau angoaselor şi mama îi oferise protecţie. I-am sugerat tinerei kinetoterapeute să stabilească un contact cu distanţă preangoasantă cu copilul, apoi, vorbindu-i mereu fetiţei, în ciuda angoasei, fricii şi

suferinței acesteia, să realizeze treptat o postură din ce în ce mai asemănătoare cu cea fetală, menținând pentru câteva clipe cea mai apropiată postură obținută de cea urmărită. Toate acestea însoțite de cuvinte valorizante de o sonoritate monocordă cu timbru foarte înalt adresate copilului, căruia trebuie să i se spună mereu pe nume. Pentru început de două ori pe zi, urmând să stabilim ulterior cum vom proceda mai departe.

După câteva zile, coloana vertebrală a fetiței era complet refăcută, dormea bine şi ritmul cardiac era normal; însă tot refuza să se hrănească, nu ştia nici să sugă, nici să înghită. Kinetoterapeuta mă ținea la curent cu progresele înregistrate. Copilului i se făceau în continuare perfuzii. Părea că tratamentul kinetoterapeutic luase sfârşit. Dar copilul slăbea pe zi ce trecea. Situația era critică. Se ştie că bebeluşul *in utero* suge şi înghite. De ce uitase fetița cum să sugă şi cum să înghită? Poate din cauză că era hrănită prin perfuzii administrate pe cale intravenoasă. M-am gândit că este necesară reluarea, în mod artificial, cu ajutorul transferului, a prezentificării condițiilor pierdute de relație fetală erogenă cu mama a căror certitudine, tradusă prin somnul liniştit şi seninătatea copilului, fusese regăsită datorită transferului realizat asupra kinetoterapeutei şi retransferată asupra infirmierei, mamei şi tuturor persoanelor din anturaj.

Tânăra kinetoterapeută nu-l mai vedea pe copil decât o dată pe zi, timp de o jumătate de oră. Şi ea încercase, fără succes, să o facă pe fetiță să bea lapte. Am sfătuit-o să găsească o persoană care s-o ajute şi care să mențină postura fetală a fetiței, în timp ce ea cu o mână îi va prezenta acesteia biberonul cu zece grame de lapte necesare unui nou-născut, iar cu cealaltă mână o va mângâia în regiunea ombilicală vibratorie. Aceeaşi voce,

aceleaşi cuvinte de alint pe tonuri înalte vor însoţi întregul proces. Tânăra mi-a urmat sfatul. Imediat fetiţa a înghiţit cantitatea de lapte. La un interval de două ore, kinetoterapeuta a revenit şi a reluat întregul proces; la al treilea biberon, în timp ce copilul se alimenta, s-a renunţat la postura în care se afla, fetiţa fiind astfel vindecată complet. Ştia din nou să sugă, să ţină limba în formă de U, să-şi folosească buccinatorii şi să înghită. Acest traumatism nu produsese sechele fizice sau psihice.

Cred că şi în acest caz au fost decisive, pe de o parte, funcţia simbolică emoţională, graţie imaginii segmentare erogene, inferate (mai mult decât transferate) prin mângâierea zonei ombilicale şi, pe de altă parte, regăsirea unei senzaţii specifice tocmai din cauza naturii sale erogene, prezentificată în imanenţa posibilităţilor remanente energetice libidinale refulate ale imaginii stadiului oral, posibilităţi care nu s-ar fi realizat fără învestirea preobiectală fetală reactualizată de postura şi vibraţia ombilicală ritmată asociate imaginii presubiectului, masă vie în relaţie osmică şi tropică faţă de elementele aduse în zonele erogene ale masei sale vegetative. Odată recuperate condiţiile de corp din perioada fetală, ceea ce numim reflexe, care apar în acest caz ca inflexiuni de supt şi înghiţit, sunt imediat regăsite, fără să fie nevoie de un proces de reînvăţare.

Această funcţie simbolică foarte precoce care, în stadiul fetal parazitar, decurge din funcţia simbolică a fiinţei umane este una dintre descoperirile recente cele mai semnificative ale psihanalizei psihozelor infantile, psihoze care necesită încă multe observaţii şi demersuri critice pentru a fi mai bine înţelese şi, în măsura posibilului, vindecate sau atenuate prin exprimarea primită a conflictelor endogene rezolvate de subiectul alienat.

Cred că din această experiență se pot desprinde elementele componente ale unei legi sau teorii a economiei libidinale narcisice primare, pe care am putea să ne-o reprezentăm ca fiind autohtonă şi care ar urmări crearea intra-emoțională a imaginii întregului corp al subiectului pentru el însuşi punct focal existențial al propriei sale persoane ca simbol falie.

Această primă experiență evidențiază condiționarea erotică specifică necesară construirii unei imagini complete a corpului narcisic, integră în stadiul organizării libidinale care pregătea îndeaproape stadiul imediat următor în curs de elaborare în condițiile unei trebuințe libidinale actuale.

Se pare că putem afirma că, dacă o dorință nu se manifestă încă sau nu se mai manifestă într-o zonă erogenă aflată în raport cu pulsiunile sale omoloage (gura — pentru pulsiunile orale, anusul — pentru pulsiunile anale şi sexul, pentru pulsiunile genitale), aceasta înseamnă că dorința nu este conectată la imaginea unui corp din respectiva zonă erogenă, ceea ce nu este neapărat consecința unei refulări endogene (din cauza Supraeului sau pre-Supraeului de dinainte de vârsta de 7 ani, dacă acceptăm sensul pe care îl are Supraeul, sens rezultat din rezolvarea conflictului oedipian prin castrare simbolică). Aceasta se poate datora unei absențe libidinale de existență corporalizată a complementului exogen corespunzător continuumului imaginii corpului satisfăcut libidinal în stadiul care a precedat apariția acestei noi imagini a corpului, care nu s-a putut revela subiectului ca imagine umanizată.

Se mai poate spune că dorința, atunci când este la originea unei nevoi care rămâne fără răspuns omolog într-o complementarizare creatoare caracteristică evo-

luției existențiale, revine de unde a plecat, asigurând din nou integritatea narcisică. Pentru aceasta, dorința va urmări în primul rând o satisfacere senzorială remanentă, corespunzând erotic unei satisfaceri cunoscute anterior, creatoare a unei imagini a corpului erotic construite în contact cu o ființă umană aleasă, dar pe care lipsa de învestire libidinală actuală de origine exogenă, nerăspunzând cerințelor erotice primitive de proveniență endogenă, a compromis-o în opțiunea sa de expansiune dinamică.

Atunci când un nou-născut suge liniştit, el nu face decât să înghită ceea ce pentru el este într-un fel legat de suptul precedent, când s-a săturat. în exemplul anterior, sugarului îi era foame. Cum „mâncatul" nu este „mama" prin atributul olfactiv cunoscut mai înainte, copilul refuză *rooting*-ul descris de Spitz, evită introducerea în gură caracteristică investirii polare olfactivo-orale, întoarce capul refuzând suzeta din cauciuc şi țipă în loc să înghită.

După mai multe astfel de experiențe, copilul nu mai evită biberonul, dar nu poate înghiți nimic şi nu duce la gură nici un obiect. Copilul nu mai dispune de o altă formă oro-laringo-faringiană în afara țipătului. El doreşte mirosul mamei; o dată cu dispariția mamei, a dispărut şi imaginea gurii sale care sugea sau care refuza să sugă în mod stenic. El nu mai țipă, îşi restrânge schimburile, se stinge încetul cu încetul. Nu mai are nevoi, ceea ce duce la o involuție dinamică.

în acest exemplu clinic, mirosul specific al mamei regăsit recreează imaginea corpului lui recuperat, prezent mamei prezente olfactiv şi dinamizantă falie, mamelonar reprezentificată pentru el, plină de promisiuni orale. Copilului îi revine apetitul endogen care îl

face să accepte un substitut matern, biberonul transferențial.

Faptul că bebeluşul îşi potoleşte foamea este un simbol de validitate existențială experimentată evolutivă a imaginii pe care copilul o are despre corpul său oral şi creează pentru el o gură potrivită față de vârful de cauciuc al biberonului, care, regăsind apoi suzeta, se va cunoaşte în continuum față de corpul său olfactiv care îi va aparține pentru totdeauna.

Se mai poate întâmpla ca dorința să reinvestească o zonă erogenă mult mai anterioară perioadei imediat precedente, din cauza involuției (ca urmare a nerealizării în obiect a pulsiunilor endogene, consecință a absenței simbolice a complementului exogen). Cred că despre aceasta este vorba în traumatisme, unde durerile resimțite în zonele erogene sau aşteptările prelungite de satisfacere determinate de pulsiunile fără obiect, în mod endogen, vor conduce la apariția unei imagini a corpului imediat remanente, lipsită de zonă erogenă, provocând astfel reacții în lanț déstructurante ale imaginii corpului.

Această lege de funcționare economică libidinală narcisică primară are următorul corolar: trebuie ca o zonă erogenă, caracteristică unei organizări libidinale considerate, să fie în mod specific satisfăcută prin obiectul său structurant sau justificată erotic prin raportare la acest obiect pentru ca o zonă erogenă a unui stadiu evolutiv ulterior să se găsească economic în prezența pulsiunilor endogene, în condițiile unei posibile învestiri libidinale funcționale, pasive sau active. (Importanța acestei legi a raportării la obiectul structurant pune în lumină mecanismele transferului.)

Fără o raportare asociativă erotică la obiectul de satisfacere narcisică a stadiului celui mai arhaic la care

subiectul regresează în cazul unei lipse de răspuns libidinal, nu se poate vorbi de restructurare narcisică şi de imagine a corpului organizată dinamic şi polarizată erotic spre o căutare obiectală.

Oricum, în cazul comportamentelor perturbate încă din primele săptămâni la nou-născuţi organic sănătoşi, faţă de comportamentul normal al sugarilor nonpsihotici, este de presupus că atitudinile acestor bebeluşi sunt reactive la proiecţiile inconştiente ale părinţilor lor prin intermediul emoţiilor trăite de mamă.

Cazurile de perturbări grave care lasă urme vulnerante le-au amintit anumitor psihanalişti de traumatismul naşterii[77]. La o analiză mai atentă, acest traumatism pare, atunci când există, mult mai activ emoţional decât organic (cu excepţia cazului de hemoragie uterină a mamei sau a cazului de hemoragie ombilicală a copilului).

în dezvoltarea ulterioară a libidoului narcisic, acest traumatism va fi ca un fel de decapare cu angoasele endogene de castrare şi de viol pentru un prag de tensiune liminară minimă de fiecare dată când subiectul are dorinţe, în sensul difuz al termenului, sau dorinţe în sensul exact, sexual al termenului, şi în special când subiectul are dorinţe pasive.

O fată născută în urma unui coit orgastic, a cărei zămislire a fost, dacă nu dorită, cel puţin acceptată, şi al cărei sex nu a fost dezaprobat la naştere de către părinţi, este semnul prezentificat în lume al uniunii genitale a celor doi parteneri, uniune genetic asumată; existenţa ei feminină întâlneşte existenţa părinţilor. Existenţa în mediul diferit de cel uterin, mediu de aer, o va găsi în plină vitalitate şi virtualitate de putere endogenă somatică şi sexuală.

în aceste cazuri care lasă urme vulnerante nu este vorba de simple perturbări, ci de unele care, pentru ambii părinți sau numai pentru unul dintre ei, erau consecința unei contestări etice intrapersonale, cu rezonanță de culpabilitate oedipiană referitoare la fertilitatea lor simbolic umană, prezentificată în conştiinţă prin existența cunoscută a acestei procreări angajate, dovadă publică a faptului că amândoi „au căzut la învoială".

în psihanaliza copiilor psihotici, totul ne duce acum cu gândul la ideea că ei sunt perturbați precoce în sexualitatea lor în rezonanță simbolică cu angoasele generate de situații conflictuale reale exogene sau nevrotice endogene trăite de părinții lor. Totul demonstrează că la originea acestor perturbări sexuale se află o fecunditate de care mama se simte vinovată, fie din cauza anticoncepţionalelor şi a atitudinii părinților ei cu privire la acest aspect sau ca urmare a unei fixații oedipiene, fie din cauza relațiilor pe care le-a avut în timpul sarcinii cu tatăl copilului ei.

Copilul conceput în urma unui coit dezaprobat de părinți, pe care corpurile şi inimile acestora l-au refuzat, sau copilul care nu a fost primit cu bucurie la naştere din cauza sexului lui nu va fi învestit cu energia sexuală, falie multiplicată de conjugarea filiațiilor părinților şi de satisfacerea peste măsură a dorințelor amândurora. Rodul organic uman nu este purtătorul de cuvânt liber şi liber purtător de putere creativă. El nu este învestit proiectiv, genital şi genetic.

Observarea unui copil psihotic arată că el va prezenta anomalii în ceea ce priveşte prezentificarea lui în lume, cu atât mai grave în stadiile precoce ale dezvoltării, cu cât sexualitatea părinților şi relațiile acestora cu proprii

părinți în plan emoțional (relații transferate asupra partenerului şi copilului lor) erau pentru ei, în momentul zămislirii copilului lor şi în timpul sarcinii, într-o criză anxiogenă generatoare de regresie sau care se va solda cu o tentativă de rezolvare şi depăşire a ei, adică un travaliu al doliului, două atitudini inconştiente negativante actuale pentru libidoul obiectual şi prin definiție pentru cel genital — trebuie luată în considerare îndeosebi această ultimă ipoteză.

In cazul regresiei este vorba tot de o resuscitare, în inconştientul pasional al reactualizării de obiect arhaic de fixație, a zonei erogene arhaice de fixație.

Produsul de concepție astfel corporalizat, într-o asemenea situație, nu poate fi decât anulat sau mutilat, în plan simbolic, de părinții săi în propria lui opțiune genitală şi în propria lui opțiune de dorință genetică, aceste opțiuni fiind pentru ei, în acest caz, neasumabile sau renegate. Această cantitate variabilă (supraabundentă, suficientă sau insuficientă) de energie sexuală iradiantă emoțional apărută între persoanele genitorilor sau această lipsă de dorință, consecință a anulării destructurante narcisice, întâlnită la unul dintre aceştia în cazul dezaprobării sexului copilului lor, dezaprobare alienantă pentru acesta din urmă, reprezintă libidoul genital care, ca prezență sau absență falică, îi va conferi ființei umane astfel constituite o existență falică (indiferent de sexul copilului), pe fondul unor condiții inițiale favorabile sau nefavorabile din punct de vedere libidinal, bogate sau nu în rezerve libidinale, în originea ei biologică endogenă.

Astfel, încă din momentul concepției sale şi datorită relațiilor interpersonale şi intrapersonale avute cu mama lui, bebeluşul este deja marcat libidinal, este susceptibil

de a putea sau nu, fără riscul apariţiei unor angoase parazitare, să-şi asume propriul destin intrafecund structurant al prepersoanei sale arhaice, aceasta din urmă fiind pregătită să depăşească atât mutaţia existenţială şi libidinală reprezentată de naştere, cât şi castrarea ombilicală care rezultă din experimentarea prefigurativă a violului, ca o consecinţă a hipertensiunii pereţilor amniotici despărţitori.

înţelegem acum că vitalitatea somatică şi libidoul, care se suprapun în aceste stadii precoce ale narcisismului primar, sunt rezultatul libidoului genital investit în coitul iniţial, libido efectiv sau neefectiv energetic în mod pozitiv. Un libido genital efectiv pozitiv în cazul fetusului este învigorant în plan emoţional pentru persoanele ambilor părinţi, care formează o singură fiinţă recunoscătoare fiindcă ştie că va dăinui în timp, prin intermediul copilului lor, purtător de speranţe şi simbol al conjugării celor două descendenţe ale lor, şi datorită dublului lor narcisism, excentrat dincolo de persoana lor şi focalizat în urmaşul lor, semn al uniunii lor falice pe care o atestă, prin ceea ce s-a întrupat, această nouă viaţă mai de preţ decât propriile lor vieţi.

Naşterea

Naşterea a fost însoţită de fenomene descrise ca generând, în timpul vieţii intrauterine, reacţii emoţionale majore. Trecerea compresivă de-a lungul căilor genitale, însoţită de o senzaţie apropiată de cea de asfixie sau chiar de o asfixie pasageră în cazul anumitor nou-născuţi, conferă şi mai mult acestei senzaţii[78] un semn emoţional diferit, în funcţie de felul în care copilul este primit la naştere, cu bucurie sau cu dezamăgire, de

către mama care l-a purtat în pântece şi care l-a conectat la lumea exterioară, fără a uita de prezenţa obligatorie a tatălui.

Această scurgere circulară a masei fătului, pentru prima dată nesupusă flexiei, este urmată de îndepărtarea învelişurilor protectoare, de acest şoc pe care îl produce frigul, de acest mediu extrauterin care ia locul celui intrauterin, de această presiune atmosferică exterioară care face posibilă percepţia propriei mase corporale, de această ventilaţie a cavităţii toracice aspirante, fatigante şi zgomotoase, cu rol de perfuzie şi cu funcţie respiratorie osmică, de acest peristaltism expulziv care, pe fondul angoasei, creează, pentru a fi folosit, un nou orificiu, anusul, încă necunoscut la acest stadiu, aşa cum se întâmplă şi cu plămânii şi aparatul naso-laringian.

Această adevărată revoluţie se desfăşoară pe fondul unor „ţipete" discordante care par să se audă de peste tot: imobilitatea unui pat înlocuieşte ritmul uterin viu, căldura braţelor, liniştea provocată de legănat, mirosul matern, sonorităţile modulate şi mângâietor-admiratoare ale vocii pe care, poate de departe, copilul o auzise, nazală şi de un timbru deosebit de înalt, o dată cu sforăitul scandat al circulaţiei materne.

După degajarea rotativă expulzivă, la care este supus corpul copilului faţă de corpul mamei, boltă şi căldură lichidă, care pentru prima dată îl abandonează şi îi devine necunoscută, copilul găseşte, cu ajutorul mamei, un alt mod perfuzant de a fi împreună, şi anume suptul, precum şi „manevrele" de rigoare urmate de acţiuni complementare ale mamei. Mama este obiectul acestui libido şi mirosul specific al acesteia va fi atributul care va mediatiza erotismul manifestat de copil faţă de persoana care îl hrăneşte şi îl îngrijeşte.

Observațiile făcute de Spitz cu privire la *rooting* pot fi asociate structural cu acest stadiu. Şi patologia *cavum-ului* pare să fie în raport cu această perioadă. Mutația castratoare provocată de naştere, prefigurare a tuturor schimbărilor ce vor surveni în urma proceselor de dezvoltare, are loc între acest stadiu libidinal postnatal, în care libidoul se organizează paralel cu condițiile vitale ale acestui organism suspendat de sânii perfuzanți ai mamei sale gestante, depinzând de îngrijirile conştiente oferite de aceasta şi de stilul ei afectiv mediat de mişcările ei şi stadiul precedent prenatal, în care libidoul fetal se organizează paralel cu condițiile vitale de dependență şi de aprovizionare absolut vegetative şi inconştiente pentru mamă.

Din studiile care se desfăşoară asupra adulților şi copiilor reiese clar faptul că acest eveniment inițial pentru viața în mediul de aer, în funcție de felul în care s-a desfăşurat primul schimb emoțional proiectiv-introiectiv între ceea ce a resimțit nou-născutul şi reacția lumii exterioare la existența şi sexul lui, este un moment critic, fie rezolutiv cathartic, fie potențial morbid. Studiile comparate asupra animalelor cărora le sunt induse filiații aberante din cauza faptului că, la naştere, au fost preluate de un individ din altă specie animală sau de om ne ajută să înțelegem rolul dinamic inconştient al primelor impresii senzoriale exogene, complement al impresiilor decisive vitale endogene. (J. Bowlby, *International Journal of Psychoanalysis*, 1958, XXXIX).

Nou-născutul dă deja semne de vigoare energetică difuză sau de lipsă de vigoare. Se ştie că, încă din primele sale zile de viață (câteva ore în experiențele noastre personale), copilul răspunde cu o mimică de dilatare, adică zâmbeşte, dacă mama îl laudă (o dată cu perce-

perea sunetului vocii care mediază îngăduința mamei), şi se îmbufnează imediat dacă mama îi reproşează ceva. Aceste două anticipări, dependente timic de discursul matern, sunt mediate de mimica feței.

Aceste două manifestări timice, mimică a zonei orale organice, nu sunt legate de o nevoie nutritivă organică, de la originea existențială a ființei umane, ele modelând senzațiile subiective ale copilului, senzații care vor permite unificarea falomorfă cu noțiunile de mare bine şi de mare rău, de cel mai frumos şi de cel mai urât, de bine suveran şi de rău suveran.

Senzațiile unificatoare generate de relația de dependență emoțională față de o mamă falomorfă în miniatură îl vor conduce pe copil, din experiență de comuniune timică în experiență de comuniune timică, la o dialectică a inimii, dialectică a întâlnirii libidinale creatoare. Această dialectică, concomitentă sau nu cu o tensiune organică sau de satisfacere, este articulată mereu de la distanță de o dialectică a unui corp la corp care fragmentează, de la care, la rândul său, preia ca fiind valoros, în tot ce are şi bun, şi rău, ceea ce rezultă din prezența percepută sau nepercepută a aceleiaşi mame.

Se pare deci că noțiunea etică a valorilor de bine şi de rău, în această accepțiune validată de observația clinică, există în referență falomorfă şi în referență interumană cu mult înainte de raportarea la obiectul bun şi la cel rău, raportări articulate pe aceste două referențe, începând cu stadiul digestiv stenic, altfel spus — târziu în istoria unei vieți umane.

Cele două modalități mimice de participare emoțională dependente timic de cuvintele pronunțate de mamă, zâmbetul şi bosumflarea, constituie primele senzații controlabile de subiectivare a valorilor, rezultatul unei

comuniuni afective cu ceea ce spune celălalt. Se creează astfel premisele controlabile ale pre-Eului ideal şi ale pre-Supraeului, în relaţie cu o mediere verbală introiectată şi sugestionantă.

Se mai poate întâmpla ca aceste mimici să fie rezultatul unor disfuncţii vegetative, în jocul dintre tensiuni şi descărcarea lor; în acest caz se poate vorbi de faptul că ele sunt asociate cu buna şi proasta funcţionare organică, fără nici o influenţă verbală, şi asociază aceste senzaţii unor devalorizări şi supravalorizări iniţial etice, apoi estetice ale noţiunilor de frumos şi urât.

Această întâlnire cu virtuţi omologatoare care are loc la nivelul a trei registre simbolice (plăcere-neplăcere procurată mamei, bun-rău, frumos-urât), împreună cu tumescenţa dilatată sau cu detumescenţa retractată, va constitui baza libidinală a relaţiilor de dependenţă. Tot ceea ce vom regăsi în organizările libidinale ulterioare va face parte din registrul creativ al umanului interemoţional preverbal[79]. Această raportare rămâne prevalentă în relaţiile intersubiective imanente şi nonverbalizabile — fobotrope, însoţite de o mimică de retractare, sau filotrope, însoţite de o mimică de dilatare —, iar analizarea transferului analizatului şi contratransferului analistului va demonstra că ea este prezentă în fantasme, în reacţii neurovegetative *(acting-in)* şi în comportamente reacţionale *(acting-out).*

Astfel, dezaprobarea sexului copilului în organicitatea sa sau o dată cu primele sale manifestări este înregistrată timic de acesta sub formă de „articulate" emoţionale etice, estetice sau timice (tonus psihic) alterate. Ea este legată perceptiv de simbolizarea schimburilor primitive umane (ele însele indisociabile de organicitatea intra-somatică şi interfuncţională cu lumea exterioară) care au

condus, într-un climat de bucurie sau de tristețe, la rădăcinile Eului falomorf.

Pre-Eul va rămâne marcat asociativ, psihosomatic, de aceste rădăcini ale Eului, în climatul emoțional normal, specific fiecărei „naturi", cum se spune, climat bazat pe încredere sau neîncredere, *a priori,* în momentul apariției opțiunilor, gusturilor şi dorințelor spontane fireşti. Pe scurt, din această primă etapă ia naştere o ființă, acceptată sau nu de oameni, demnă sau nedemnă de a se întâlni cu ceilalți şi cu ea însăşi.

Fragranță[80]

Sorcières, nr. 5,1976

FRANÇOISE DOLTO: Sugarul își recunoaște mama după miros, fiindcă nu o vede încă. Cred că îmbinarea treptată a celor două percepții distale care sunt auzul și mirosul creează spațiul corpului sugarului, în contact cu masa corpului mamei lui și grație percepțiilor din jurul gurii lui realizate în cavum[81]. Apropierea mamei îi semnalizează sugarului mirosul acesteia, în timp ce îndepărtarea de ea îi solicită auzul, în acest caz percepția auditivă fiind mai eficientă decât simțul olfactiv. Prin diferențierea între senzațiile auditive și cele olfactive, copilul va recunoaște spațiul și tot aceste două simțuri, de o intensitate puternică, îi vor permite să recunoască corpul mamei care se apropie și, atunci când el este cu ea, la contactul cu ea, propriul corp dispare pentru a fi unul cu cel al mamei: el nu mai simte mirosul acestuia de vreme ce, pentru a avea o percepție, este nevoie de o variație a senzației. El distinge percepția olfactivă atunci când se îndepărtează în spațiul relativ apropiat și renunță la percepția auditivă când se distanțează și mai mult, ceea ce îl va ajuta să perceapă o diferență în proximitatea mamei. Percepția auditivă va continua să se dezvolte și se va modifica atunci când mama îl va ține

în brațe, deoarece corpul produce vibrații. Sugarul simte aceste vibrații. Şi urechea lui reacționează la vibrații. Sugarul simte vibrația şi vocea mamei, fără să-i mai perceapă mirosul. Şi când suge el simte această vibrație până în stomac.

în timpul războiului am primit un telefon în legătură cu o fetiță de trei zile[82]. După naştere, mama fetiței revenise la o fermă, acolo unde locuia, prezentând o complicație uterină în perioada de lăuzie care o obligase să se ducă din nou la spital. Copilul rămăsese la fermă, fiind lăsat în grija unei femei, în condițiile în care mama o alăptase de 4-5 ori. De două zile, de când plecase mama, fetița refuza biberonul sau să înghită apă cu lingurița. Nu mai voia să bage nimic în gură. Totuşi, tatăl era cu ea, la fel şi femeia-substitut matern se ocupa de ea; copilul nu era trist, nu plângea, totuşi anturajul era înnebunit. Aşa au ajuns la mine. în acel moment aveam deja formulată ipoteza cu privire la recunoaşterea mamei după miros — fetița fiind primul copil care se va vindeca în acest fel. I-am spus tatălui: „Domnule, vă sfătuiesc să vă duceți la spital, să luați cămaşa de noapte a soției dumneavoastră şi s-o înfăşurați într-o hârtie de împachetat flori[83] pentru ca mirosul mamei să se păstreze cât mai mult timp până ajungeți acasă. O veți împături apoi pe fiica dumneavoastră în această cămaşă, în timp ce femeia care o îngrijeşte îi va da să sugă din biberon. Pe urmă mă sunați. Cred că aşa fetița îşi va recunoaşte mama şi va redescoperi suptul".

Seara mi-a telefonat din nou, spunându-mi: „Este extraordinar! Micuța era de-a dreptul înfometată, a înghițit tot ce era în biberon!" I-am răspuns: „Procedați la fel în continuare şi povestiți-i şi soției dumneavoastră

cele întâmplate, deoarece mai târziu angoasa mamei — soțul se ducea la spital din două în două zile — poate dăuna copilului". Şi aşa, copilul a crescut normal, în ciuda faptului că îi lipsea percepția olfactivă necesară recunoaşterii mamei, adică tot *cavum*-ul. Deglutiția sugarului implică prezența mamei în *cavum* şi sentimentul acestuia că totul este în ordine. Nu ştiu cum era posibil acest lucru în plan simbolic, dar fetița reuşea să recunoască prin miros corpul matern care îi conferea siguranță şi deci poftă de mâncare. De fapt, cred că acest copil era încă sănătos şi rezista în această situație, datorită unei regresii fetale. în acel moment, consideram deja că orice regresie are loc prin raportare fie la obiect, fie la imaginea corpului pe care o avea subiectul. Fetiței îi „lipsea" mama, ea nu se mai cunoştea şi regresase la un stadiu cunoscut, în care era „o ființă protejată", o perioadă anterioară cunoaşterii unei mame exterioare ei. Ea nu mai avea gură deoarece aştepta ca ombilicul să-i ia locul. Ea avea nevoie de mirosul mamei ei pentru a-şi regăsi gura cunoscută anterior[84].

Dacă, *in utero,* există o simbioză între făt şi mamă încă din primele clipe de viață, nu înseamnă că nu există şi un alt tip de simbioză care, după câteva săptămâni, se va transforma în diadă până în momentul înțărcării. Oare nu se vorbeşte despre copilul „din pântece" şi de copilul „alăptat la piept"?

Copiii îi diferențiază pe bărbați de femei tot după miros. Bebeluşii de sex feminin alăptați la sân sau cu biberonul de către propriile mame, dacă şi-au satisfăcut foamea cât de cât, este de ajuns ca un bărbat să intre în cameră pentru ca ei să întoarcă capul şi să refuze să mai sugă. Dorința este mai puternică decât nevoia atunci

când aceasta din urmă este relativ satisfăcută. Cum fetița nu îl poate vedea încă, ea va recunoaşte un bărbat după miros[85]. Dacă mama ei îi urăşte pe bărbați, nu ştim deocamdată care vor fi urmările. Spre deosebire de fetițe, băiețeii alăptați la sân, la sosirea unui bărbat, vor fi şi mai lacomi, rămânând imperturbabili. Dacă intră în cameră o femeie şi ei sunt pe terminate, se uită la persoana respectivă, apoi îşi întorc privirea spre mamă şi privesc din nou în direcția musafirei; ei sunt interesați de ce se petrece, dar nu vor să fie prinşi între cele două imagini olfactive feminine; nu se despart de mamele lor, întrucât acestea reprezintă pentru ei, în plan olfactiv şi genital, obiectul complementar[86].

Cititorii cunosc cazul bebeluşilor de sex masculin care nu se bucură deloc de prezența paternă. Relația dintre părinți trebuie să aibă o asemenea natură încât tatăl să fie la fel de important pentru copil ca şi mama[87].

Cred că mirosul are un anumit specific, în sensul că se asociază cu auzul — la surdomuți, mirosul este asociat numai cu pipăitul — prin care, în timp, copilul descoperă spațiul care desparte sau uneşte două corpuri.

Limbajul aduce împreună, de la distanță, doi subiecți complici mânați de acelaşi sentiment şi uneşte corpurile lor separate atunci când aceştia îşi vorbesc într-un spațiu-timp identic. Sugarul trebuie să-şi construiască imaginea corpului. Corpul este un amestec de spațiu şi timp într-o semnificație de complicitate şi interpsihism. Imaginea corpului este un limbaj introiectat de prezență pentru Celălalt, deja de umanizare.

La copil există mirosul laptelui, al sânului şi al biberonului, adică olfacții de obiecte parțiale, a căror referență tactilă este în jurul gurii, nasului şi obrazului,

precum şi tactilitatea de mucoasă la mucoasă, inclusiv limba şi sânul. Dar există şi olfacţia obiectului total aflat la distanţă, reprezentat de mamă şi de celelalte persoane. Există şi olfacţia propriilor excremente ale copilului, care constituie tot obiecte parţiale, atunci când mama îi schimbă scutecele. în acel moment, el este singur cu mama lui şi cu aceste materii fecale. Mai există şi o altă tactilitate a scaunului bebeluşului, loc parţial al corpului său asociat cu obiectul total, până în ziua în care acesta va recunoaşte rolul activ al mâinilor mamei în ceea ce priveşte aceste excremente ale lui. Mâinile materne, asemenea propriilor sale mâini, pot deveni nişte obiecte parţiale. Dar atunci când mama lipseşte şi sugarul are nevoie de ea, el face pe el din dorinţă de comunicare interpsihică, mirosul degajat fiind ca o chemare adresată mamei, mulţumită acestei zone intermediare a relaţiei lor. Copilul produce ceva care vine din partea inferioară a corpului său şi beneficiază de altceva perceput de partea superioară a propriului corp: faţă de lumea exterioară el este pasiv, prin intermediul oralităţii, şi activ, prin intermediul analităţii, ca urmare a faptului că este cel care creează mirosul cu ajutorul aparatului excretor. Un scaun normal ne face să înţelegem importanţa sentimentului de securitate pe care i-o dă sugarului vederea propriilor excremente cu aspect de prăjitură, dovadă a complicităţii materne interpsihice[88].

De exemplu, stadiul anal — acest moment insuficient studiat de mine — mi se pare esenţial pentru rezolvarea contradicţiei: „Chiar dacă eşti şi tu un om, nu ai dreptul să faci ca mama". în momentul în care copilul dezvoltă o motricitate care i-ar permite să arate cu mâna obiectele pe care le doreşte şi s-o imite pe mama lui care ia fecalele, aceasta îi interzice să facă ceva. Până acum, spriji-

nindu-se pe o logică orală, copilul credea că mama putea mânca sau manevra în voie aceste excremente, aşa cum proceda el cu propriile jucării. Lalațiile sunt deja, prin intermediul vocii, mijlocul de a o prezentifica pe mamă aşa cum ea se prezentifică, adică în spațiu. Plângând, copilul va încerca să-şi aducă mama înapoi. Uneori reuşeşte, alteori nu. în schimb, prin intermediul acestor lalații, el va avea mereu succes, fiindcă ele creează iluzia prezenței materne. Prin pronunțarea fonemelor limbii materne, el se va elibera de aceste sunete informe. Aceasta va fi sublimarea oralității, ca rezultat al promovării fără contradicție. în cazul analității, lucrurile stau diferit. Dacă înainte bebeluşul putea să bage în gură orice obiect parțial, inclusiv propriile mâini — şi să se joace de-a „eu şi mama" cu tot ce avea la îndemână —, iată că acum nu are voie[89] să se joace cu propriile materii fecale (ceea ce înțeleg adulții prin joc, şi anume a mânca, a lua în mână, a manipula, tot ce făcea, se pare, cu scutecele lui pline de pipi şi caca, scumpa lui mamă). Este ca şi cum mama ar spune: „Nu! Tu nu ai voie să te atingi de aşa ceva. Numai eu aveam dreptul să fac acest lucru". Mama este cuprinsă de angoasă la gândul că aceste fecale dezgustătoare i-ar putea infecta copilul — ce idei mai au şi mamele! Pentru ele, pipi şi caca sunt sinonime cu otrava. Dar se ştie că aceste produse sunt în raport cu sexul.

Stadiul anal trebuie să depăşească această percepție greşită a excrementelor, ca obiecte parțiale bune de aruncat, înainte de a vedea mai întâi ce gust au. Copilul va gândi în felul următor: „Ți se interzice să devii adult. Faptul că nu ai voie să cunoşti această regiune a propriului tău corp şi să experimentezi tot ceea ce adulții au experimentat deja în legătură cu acest aspect este dovada vie că ți se interzice să devii adult". Etica oralității avea

la bază noțiunile de bunătate şi frumusețe. Şi etica analităţii va avea pentru început aceleaşi coordonate. Dar iată că mai târziu nu va mai fi frumos să atingi, chiar dacă aceasta îți provoacă plăcere, miroase frumos, deci nu vei avea voie să atingi şi să mănânci propriile excremente. Deşi pentru copil fecalele au un miros frumos, mama nu este de aceeaşi părere. Apare astfel un carambolaj al scării valorice[90] care modifică oarecum complicitatea interpsihică dintre mamă şi copil. Este ca şi cum, dintr-o dată, i-ar fi interzis, din cauza acestui obiect parțial şi în legătură cu acesta, să continue să se identifice cu mama. Copilul va trebui să introiecteze un limbaj şi o etică ce nu acordă valoare unei părți din ființa lui vie care până atunci era sursă de narcisism.

Cred că bebeluşul resimte această „minciună" care îl va ajuta să trăiască drept o alienare a adevărului său şi o acceptare a unui alt adevăr pe care trebuie să-1 descopere pentru a-şi continua ascensiunea către identificarea cu adulții. Este necesar ca el să recurgă la o minciună, chiar dacă nu înțelege de ce trebuie să facă acest lucru. Acesta este un moment important pentru limbaj, pentru diferențierea între gestica în ceea ce priveşte propria persoană şi gestica în legătură cu ceilalți. Pentru bebeluşii a căror mamă este atentă, lăsându-i să se bucure de plăcerea de a vorbi de toate funcțiile lor, de a verbaliza tot ce ține de excremente şi de sex (care nu este supus negării), acest moment este un moment structurant care le permite să se extindă asupra celorlalte obiecte de schimb şi de manipulare cu mama[91]. Transferul plăcerii anale înseamnă a respinge, a lăsa să cadă, a împinge obiecte, a controla motricitatea, a dezvolta forță, adică tot ceea ce face ca mama să devină mândră de bebeluşul ei şi totodată complicea acestuia. Dar toți ştim că există

momente în viața acestor bebeluşi mai mari în care obiectele simbolice alese de aceştia dispar în acelaşi colț al casei." în acest caz este vorba despre integrarea castrării anale.

în schimb, alți copii prezintă dificultăți de adaptare, fie din cauză că interdicția a fost prea violentă şi astfel rana narcisică foarte adâncă, fie pentru că nu au reuşit, cu ajutorul limbajului şi al jucăriilor, să transfere interesul anal într-o complicitate cu mama, complicitate care să compenseze civilizator complicitatea precedentă a plăcerilor excremențiale cu aceasta. Fiecare dintre noi este conştient că suportăm mai mult sau mai puțin mirosul degajat de propriile materii fecale, spre deosebire de mirosul excremențial al altora care ne este insuportabil. Pentru mulți oameni, mirosul de bălegar este un miros plăcut.

Am cunoscut un domn care părea absolut normal şi care venise la mine pentru a se trata de ceva, fără să ştie bine dacă voia cu adevărat să se vindece. „Sufăr de ceva care nu mă lasă să fac nimic, mă simt ca într-un loc plăcut care îmi aparține numai mie şi nu pot să întâlnesc nici o femeie deoarece am nevoie de mirosul corpului meu. Atunci când se întâmplă totuşi acest lucru, elimin gaze tot timpul, gândindu-mă mai mult la mirosul degajat de propriul corp decât la femeia cu care sunt şi pe care o doresc/' Era în cabinetul meu şi îşi spunea povestea. „înțelegeți dumneavoastră, pentru mine acest miros este minunat, sunt complet fericit în acele clipe. Şi simțeam nevoia să-i spun şi altcuiva acest lucru." Nu am început o analiză fiindcă bărbatul nu a venit decât de

*** Unii băieței pun toate cheile în spatele caloriferului, iar unele fetițe ascund într-un anumit loc obiectele considerate valoroase.**

două ori, dar, oricum, el nu voia să se facă bine de vreme ce, mai mult ca sigur, era obsedat de incest. Era cu mama lui care urma să vină, care era acolo. Şi-ar fi dorit mult să întâlnească o femeie, dar în acelaşi timp îşi spunea în gând: „Mă iubesc aşa de mult, cu toate mirosurile care provin din corpul meu, încât nu pot să am o femeie. Femeile cu care ies nu sunt ca mine, ele se simt jenate de situaţie, iar eu aş vrea ca pentru ele această situaţie să fie plăcută".

în acest caz este vorba despre o perversiune, de cineva care nu a depăşit stadiul narcisismului unei olfacţii excremenţiale proprii, de care este indisolubil legat şi fără de care nu ar mai fi el, deci nu ar mai fi puternic. Ne-am fi putut gândi şi la ipoteza unor tendinţe homosexuale aproape conştiente, dar acest tânăr avea dorinţe heterosexuale, fiind însă sortit să trăiască singur din cauza mirosului securizant degajat de propriile materii fecale.

Cred că mecanismele umane de apărare împotriva mirosului apar ca urmare a faptului că simţul olfactiv se înrudeşte prea mult cu animalitatea, fiind mult prea arhaic, şi din cauza dramei trăite de om în momentul învestirii excremenţiale. Acest lucru este de dată recentă, este ceva nou adus de civilizaţie. înainte să apară moda englezească a înfăşatului[92], copiii erau înfăşaţi normal, iar când începeau să meargă, nu mai purtau scutece şi, de altfel, de foarte multe ori, mergeau în fundul gol. Mama sau bunica îi ţinea în braţe tot timpul. După ce îşi făceau nevoile, erau şterşi imediat la fund. Li se acorda multă atenţie. învăţând să meargă, copiii erau îmbrăcaţi în salopete şi, astfel, îşi puteau face nevoile oriunde, iar mamele, chiar dacă nu erau înnebunite după

acest lucru, nici nu păreau să deteste să strângă după ei, de vreme ce solul putea suporta orice.

Moda englezească a înfăşatului, care a însemnat familiarizarea cu noțiunea de curat, a apărut la începutul secolului XX, pe timpul reginei Victoria. înainte de acest moment nu exista această contradicție etică pe care copilul trebuia s-o înțeleagă: „Nu ai dreptul să devii adult în această privință". Totul este complet refulat, dar să ne gândim la numărul mare de mame îngrozite numai la gândul că pruncul lor va pune mâna pe plastilină. Este ca şi cum nu ai avea voie să atingi un material moale care poate lua diverse forme, din cauza asocierii acestuia cu mirosul excremențial, cu suprafețele plăcute la pipăit, cu verbalizările referitoare la ceea ce este bine să faci. Este foarte important tot ce se întâmplă în acest sens, deoarece simțul olfactiv rămâne ceva care nu este educat. Copilului nu i se spune că nu este bine că miroase, dar altcineva îi spune: „ Nu este deloc bine că ai făcut pe tine", deoarece acest altcineva are percepția a toate acestea şi tocmai de aceea nu acceptăm mirosul degajat de fecalele altcuiva.

Mirosurile corporale ale Celuilalt nu sunt total respingătoare, dimpotrivă, dacă este vorba, de exemplu, de ființa iubită. în cuplu, multe neînțelegeri apar pe fondul acestor mirosuri degajate de corpurile partenerilor. Mirosul ființei iubite devine în aceeaşi măsură şi mirosul propriu. în persoana iubită ne recunoaştem în dragostea ei mai intensă, atunci când se apropie datorită mirosului ei specific care poate fi distins dintre toate celelalte. îmi amintesc de o bătrână care mi-a povestit cum soțul ei era un muzician deosebit de amuzant, un om cultivat de care era foarte îndrăgostită, până în ziua în care, căsătorindu-se — cum în epoca respectivă nu

exista contact fizic prematrimonial —, nu s-a simțit deloc atrasă de mirosul corpului lui, situație nefericită care şi-a pus definitiv amprenta asupra cuplului lor. Femeia mi-a spus atunci: „De ce nu li se spune oamenilor că trebuie mai întâi să afle dacă mirosurile lor corporale se potrivesc pentru a se căsători?" Ulterior, ea a cunoscut şi alți bărbați şi situația a fost complet diferită de această dată. Doamna a conchis: „îmi plăcea totul la el, mai puțin cum mirosea".

Există şi mirosuri de angoasă, fiindcă angoasa degajă un anumit miros, şi mă întreb dacă nu cumva copiii cu mame cuprinse de angoasă sunt mult mai îndrăgostiți de angoasă decât ceilalți, fără să ştie că este vorba de angoasă, din cauza faptului că au nevoie de acest miros de angoasă. în inconştient, acest miros de angoasă este legat de securitatea existențială şi siguranța pe care ți-o dă faptul de a fi fost hrănit, de a fi avut o viață liniştită, de a fi avut satisfăcute toate nevoile şi dorințele de iubire ale unei mame care era cuprinsă de angoasă şi care exala angoasa. Uneori se spune că angoasa este ereditară, ca şi cum ar fi vorba despre o dispoziție genetică. Oare noțiunea de ereditate nu ar trebui s-o includă şi pe cea de zestre semnificantă, în complicitate cu limbajul, sub toate formele acestuia, încă din primele luni de viață, marcate de o dădacă, de mamă sau de o altă femeie? Şi limbajul matern al mirosului, de care copilul nu poate scăpa fiindcă îi lipsesc cuvintele pentru a verbaliza toate acestea, poate fi ereditat. Mă întreb dacă nu cumva narcisismul angoasat necesar, pe care l-am putea considera o nevroză de tip masochist, nu reprezintă, pentru a utiliza în continuare termeni specifici unei limbi olfactive materne, o primă formă de relație umană cu o mamă care era cuprinsă de angoasă în perioada în care,

în cadrul relației interpsihice, se înregistra o intensitate deosebită.

Mirosul este în legătură cu incestul. Am întâlnit copii care sunt sigură că erau anosmici[93] înainte de a urma un tratament, anosmie responsabilă de întârzierea lor mintală. Există copii care nu mai posedă capacitatea de discriminare olfactivă. Această anosmie pare o isterie precoce, deoarece, cu tratament adecvat, dispare. Oare aceşti copii au fost nevoiți să renunțe la referențele olfactive, pentru a face față fenomenului de schimbare frecventă de persoane care aveau grijă de ei, şi să nege diferența, acest miros diferit şi angoasant al spațiului lor mereu schimbător? Copiii care schimbă dădace, care sunt internați în spitale la diferite intervale de timp, până la urmă îşi vor pierde simțul olfactiv. Aceste schimbări le distrug complet referențele olfactive şi raportarea la celălalt într-un cadru temporal şi spațial neliniştitor şi care se modifică în permanență[94]. Dar ei trebuie să se hrănească şi deci, din cauza nevoilor care trebuie să fie satisfăcute, aceşti copii sunt obligați să nege faptul că au dorințe pe care vor să le aducă suprafață şi că sunt percepție de dorințe pentru celălalt. Lipsa verbalizării în legătură cu toate aceste percepții semnificante îi face pe copii insignifiați şi insignifianți, de unde şi întârzierea lor prudențială[95].

în orice caz, am avut pacienți care nu ştiau că sunt anosmici, dar care au descoperit acest lucru vorbind, de exemplu, despre flori: „Nu înțeleg de ce oamenii iubesc florile. Sunt de acord că au culori frumoase, dar prefer florile artificiale". Apoi, într-o bună zi, ei constată că pot din nou mirosi, ca atunci când erau mici, le revin mirosuri uitate, simt iar parfumul florilor şi al lucrurilor. îmi

aduc aminte de cazul unui bărbat care fusese crescut de trei femei care se certau mereu pentru el. Pentru a tolera această tensiune declanşată de „confiscarea" lui în copilărie de către aceste femei, bărbatul trebuise să-şi nege simţul olfactiv. Este o modalitate de a-şi apăra secretele, devenind mut în legătură cu această dorinţă, care este o dorinţă pasivă pentru *cavum* şi activă pentru excremente. Era vorba şi despre o persoană pentru care erotizarea defecării rămăsese ceva extrem de important şi consolator, de-a lungul tuturor experienţelor sale: cel puţin mai avea ceva, acest moment plăcut al dimineţii, dar aceasta era în raport numai cu mama sa, căci ea era cea care îi schimba mereu scutecele.

Există o necesitate culturală a refulării pentru a atinge stadiul verbalizării. Renunţând la primul său obiect, dorinţa îşi găseşte o altă formă de mediere, devalorizată însă de cealaltă alegere făcută de copil în persoana mamei sale. Dar aceasta nu este posibil decât dacă obiecte substitutive între mamă şi copil înlocuiesc primul obiect pentru a obţine o plăcere şi mai mare. Ceea ce capătă valoare în schimbul dintre copil şi adult trebuie să fie verbalizat.

Probabil că acest fapt este important în ceea ce priveşte erotizarea genitală la om, în condiţiile în care numai omul este capabil de o astfel de realizare. Copiii îşi pun mâna la sex şi după aceea şi-o miros: multe mame miros mâinile copiilor lor şi le reproşează apoi acestora „Ai pus mâna acolo!" Există mulţi oameni pentru care „ochiul de la spate" era nasul mamei. Aceasta era mereu obsedată de mirosul mâinilor copilului care îşi băgase degetul în funduleţ şi nu în partea din faţă. Ce mister trebuie să reprezinte pentru copil

corpul lui care, din această cauză, va trebui să funcționeze pe ascuns, fără participarea a ceva ce-i aparține, şi anume sexul, într-atât refularea mirosului în perioada sfincteriană a fost dependéntà de o erotizare parțială a obiectului sexual, a sexului ca obiect parțial asociat cu materiile fecale, mai mult ca niciodată până atunci[96].

Sexul nu este un obiect parțial, ci expresia autentică a subiectului devenit om şi dotat cu limbaj. în literatura erotică de altădată nu întâlnim această formă de erotizare; dacă vom studia lucrările scrise în legătură cu epoca medievală, vom constata că atunci oamenii erau mult mai liberi în privința pulsiunilor lor anale. Şi aceasta datorită faptului că acestea nu erau ceva condamnabil. Exista o civilizație în ceea ce priveşte interumanul, fără interdicții legate de corporalitate, cu excepția atitudinii Bisericii, dar învățătura acesteia se referea numai la controlul genitalului sau renunțarea la el, nefiind interesată de ceea ce existase înainte de relațiile interumane ale unor subiecți conştienți.

FRANÇOISE PETITOT: *Ce părere aveți despre importanța tot mai mare de care se bucură azi dezodorizarea şi parfumurile?*

F.D.: Probabil că acest lucru este o încercare de negare a animalității care să-i permită subiectului să nu se afirme decât prin felul său de a fi şi de a vorbi şi care, dată fiind creşterea demografică actuală, să-i oblige pe oameni să aibă raporturi sexuale bazate pe afectivitate discriminatorie. Poate pentru ca mirosul oricărui bărbat şi al oricărei femei să nu fie pentru celălalt o tentație, o invitație la împreunare sexuală, nedorită de persoanele lor concepute ca subiecți dotați cu limbaj; pentru ca

aceste mase de oameni, în mijloacele de transport, să nu fie supuse unei erotizări în care nu ar fi implicat decât corpul, în care nu ai pune suflet şi nu ai participa spiritual, adică ai fi copleşit de pulsiunile de moarte, în acest mod, corpul fiind privat de istoria lui de subiect.

Poate că şi prea mult parfum nu este decât o modalitate ieftină de a-ţi fabrica o personalitate, o altă cale de a-l păcăli pe celălalt şi de a te păcăli pe tine. Unele parfumuri sunt discordante, multe femei căzând în această capcană a discordanţei. Este ca şi cum la o înmormântare orchestra ar interpreta un fox-trot sau într-un frumos cadru natural s-ar auzi un marş funebru. Există femei şi bărbaţi care îşi anulează vitalitatea personală folosind un parfum cu efect contradictoriu faţă de efectul pe care l-ar obţine în planul seducţiei dacă ar renunţa la acest parfum.

Felul în care miroase un corp vorbeşte despre angoasa, munca şi nevoile posesorului acestui corp. Acest miros semnalizează ceva, dar nu este semnificant pentru subiectul în cauză. Civilizaţia nu a reuşit să educe şi narcisismul mirosului. O fiinţă umană curată miroase mereu frumos pentru cel care o iubeşte. Dar, din nefericire, în civilizaţia în care trăim azi, mulţi consideră că mirosul de curat este ceva burghez. Când cineva miroase urât, înseamnă că mirosul este ceea ce provoacă angoasa celuilalt. Dacă cineva miroase frumos, eşti tentat să te apropii de el pentru a-l cunoaşte.

F.P.: *în aceste condiţii, ce credeţi despre dezodorizare?*

F.D.: Corpul este obiectul, iar subiectul este psihismul. Interpsihismul nu mai este destul de liber atunci când obiectul este dintr-o dată prea prezent. Neputând plăti

acest preț, dezodorizarea devine un proces de umanizare cu cheltuieli minime.

Simțul olfactiv, asemenea vocii şi văzului, ține, fără să fim neapărat conştienți de acest lucru, de simpatia pe care o simțim unii față de alții.

INSTINCTUL MATERN
CE ÎNSEAMNĂ SĂ IUBEŞTI UN COPIL?
UN PSIHANALIST VĂ OFERĂ RĂSPUNSURI[97]

VExpress, **10 martie 1960**

O dată în plus, justiția a ezitat în legătură cu rezolvarea problemei dificile ridicate de copiii din Roubaix. Peste aproximativ o lună se va da sentința finală în acest caz. Să amintim pe scurt ce s-a întâmplat: doi copii, un băiat şi o fată, au fost din greşeală înlocuiți unul cu altul la maternitatea în care s-au născut. Dându-şi seama de acest lucru, mama fetiței, doamna Derock, a luptat ani la rând pentru a-şi recupera copilul. Dar mama băiețelului, doamna Piesset, puternic ataşată de fetiță, a refuzat încă de la început nu numai să admită înlocuirea de bebeluşi, dar şi să-şi recunoască propriul fiu.

Aceasta înseamnă că nu există instinct matern? Ce este dragostea maternă?

în legătură cu toate acestea, am vorbit cu unul dintre cei mai cunoscuți psihanalişti ai momentului, doamna D. Iată mai jos interviul pe care dânsa a avut amabilitatea de a ni-l acorda, păstrându-şi anonimatul, după cum cer regulile profesiei sale.

L'EXPRESS: *Cazul copiilor din Roubaix este dramatic. Este posibil ca o femeie să-şi renege propriul copil pe motivul că acesta nu are sexul pe care îl dorea pentru el?*

Dna D.: Da, este posibil. De foarte multe ori, părinții sunt categorici în privința sexului copilului pe care îl vor avea: „Vrem să avem un băiat" (sau o fată).

E.: *Credeți că în cazul copiilor din Roubaix se mai poate face ceva?*

Dna D.: Nu ştiu ce-aş fi făcut în locul judecătorului. în orice caz, ar fi trebuit ca cei doi copii să fie supuşi mai întâi unui examen psihologic amănunțit pentru a şti cu exactitate dacă ei se bucură în cadrul familiilor în care sunt crescuți de toate condițiile necesare unei dezvoltări normale.

Fetița crescută de familia Derock este foarte „dezghețată". Ea se simte responsabilă față de ceilalți şi de ea însăşi; are de îndeplinit multe sarcini şi trebuie să aibă grijă de frații ei mai mici. în aceste condiții, dacă fetița este trimisă la o pensiune, va fi foarte nefericită. Nu va fi fericită nici dacă i se găseşte o altă mamă care îi va oferi protecție, dar care astfel va face din ea un copil lipsit de responsabilități.

în realitate, cea mai bună soluție ar fi aceea în care cei doi copii rămân la dna Derock, chiar dacă ea nu are o situație materială suficient de bună, care să-i permită acest lucru.

Dacă, până la urmă, băiețelul îi va fi încredințat dnei Piesset, ar fi bine ca aceasta să-1 trimită la pensiune, cel puțin pentru o anumită perioadă. Faptul că ai adus pe lume un copil nu te obligă neapărat să-1 adori din prima clipă, de vreme ce este pentru prima dată când trebuie să conviețuieşti cu el...

Mai există un aspect important ignorat adesea: mama satisface nevoile copilului. Dacă acesta doreşte să fie

respins, mama îi îndeplineşte dorinţa. în termeni de psihologie infantilă, este normal ca, atunci când un copil face tot posibilul ca să fie pedepsit sau plesnit, educatoarea, care nu este mama lui, să nu-1 pedepsească, deoarece ea are principii şi, în fond, acest copil nu o interesează prea mult. Mama adevărată a copilului, în schimb, îl va trata pe copil în consecinţă. în acest caz este vorba despre un copil negativist, cel puţin reactiv la această situaţie de abandon sau de răpire; instinctele lui îl determină să manifeste opoziţie sau să fie refuzat de cea pe care nu o doreşte. Agresivitatea acestei mame îi face poate mai bine decât mângâierile unei necunoscute.

Lipsa de interes este singura atitudine nefastă, în condiţiile în care manifestarea agresivă a interesului este o formă de iubire (iubire perversă în cazul unei persoane care nu este mama). De altfel, un fapt este cert pentru toţi educatorii: se întâmplă ca un copil să şi-o caute cu lumânarea şi să-i oblige să-1 plesnească. La şcoală, copiii masochişti sunt ţinta ideală pentru toată lumea. Frecvent, astfel de copii ajung în terapie[98]: educatorii nu trebuie să intervină pentru ca aceşti copii să nu fie bătuţi, fiindcă, dacă ei au nevoie de un asemenea tratament şi nu-1 primesc, atunci problema se agravează. Nu este bine să protejezi un copil de agresivitatea celorlalţi, dacă el are nevoie tocmai de acest lucru. El trebuie ajutat să înveţe ceva din experienţa pe care el însuşi a declanşat-o.

Nu pot să fac afirmaţia: „Dna Piesset este o mamă denaturată care manifestă indiferenţă faţă de propriul copil". Poate că, pentru moment, ea încearcă un sentiment afectiv negativ, pe care nu îndrăzneşte să-1 exprime în mod agresiv, dar care demonstrează totuşi un interes. Este greu să faci aprecieri în legătură cu aceasta numai după comportamentul exterior. Trebuie să mergi mult

mai departe pentru a înțelege comportamentul unei mame față de copilul ei.

E.: *Există un instinct matern?*

Dna D.: Da, există femei materne *a priori,* chiar şi în rândul celor care nu sunt mame. Femeile care au mai mulți copii îşi iubesc toți copiii, dar au o preferință agresivă pentru cei care seamănă cu ea.

E.: *Ce înțelegeți prin această sintagmă „preferință agresivă"?*

Dna D.: Dragostea maternă matură este rară. Această dragoste este resimțită exclusiv în legătură cu persoana copilului, fapt pentru care ea necesită o anumită detaşare. în aceste condiții, mama trebuie să se arate suficient de matură emoțional şi, în acelaşi timp, să nu mai fie aşa de tânără pentru a nu mai simți nevoia să-şi seducă soțul prin intermediul copiilor ei, ceea ce este un aspect deosebit de important.

E/.*Să înțelegem că dragostea maternă este de multe ori o dovadă de iubire, un cadou oferit bărbatului ?*

Dna D.: Nu şi în cazul femeilor mature, ci numai în cel al femeilor-copii, care au nevoie de un copil ca să accepte să rămână lângă un bărbat. Femeile-copii au nevoie de un bebeluş care să fie pentru ele ca o păpuşă sau ca un pisoi. Acest fenomen poate fi observat la mamele adoptive, **Q**1 căpătând în acest caz accente tragice. Motivele pentru care aceste femei adoptă un băiat sau o fată sunt identice cu cele care stau la baza cazurilor patologice ale unor copii legitimi, atât timp cât aceşti copii vor fi iubiți

de către mamă deoarece sunt „băieți" sau „fetițe", adică în calitate de corpuri în cadrul unui anumit sex, şi nu ca persoane, entități dotate cu acest sex.

E.: *Este deci un lucru grav ca mama să fie obsedată de sexul pe care îl va avea copilul ei?*

Dna D.: Este nociv pentru nou-născutul care nu are sexul dorit de mama lui — aceasta putându-se adăuga la celelalte traumatisme ale naşterii —, naşterea însăşi fiind primul traumatism înregistrat.

Copilul întâmpinat cu bucurie de părinții lui demarează în viață cu o rezervă de încredere extrem de folositoare în fața tuturor traumatismelor pe care urmează să le cunoască.

E.: *Vreți să spuneți că un sugar de câteva ore sau de câteva zile este sensibil la atmosfera în care trăieşte?*

Dna D.: Nu numai sugarul, ci şi fătul *in utero.* De altfel, munca noastră de psihanalişti de copii constă în tratarea de probă, pentru cazurile de psihoză foarte gravă.

E.: *De la ce vârstă vin aceşti copii în terapie?*

Dna D.: încă de la câteva zile de la naştere, simbioza mamă-copil poate fi luată în discuție.

Mai târziu (după ce copilul învață să meargă), mama asistă la şedința terapeutică a copilului sau este de acord cu ea, deşi ignoră conştient suferința profundă din timpul sarcinii. Este evident că mama nu uită niciodată că a fost afectată de un conflict familial, un şoc nervos, o depresie sau un doliu suferite în perioada de gravi-

ditate..fără să ştie rolul acestor evenimente în declanşarea a ceea ce aş îndrăzni să numesc „hemoragie energetică". Copilul însă a ştiut. Mama nu ştie decât anecdotic ce s-a întâmplat şi, în cadrul terapiei urmate de copil, ea va retrăi această stare emoţională complet uitată, prin intermediul bebeluşului ei care şi-o aminteşte.

E.: *în concluzie, acest gen de traumatism este provocat de un şoc psihologic suferit de mamă?*

Dna D.: în toate cazurile. Chiar şi în cazul unui şoc istoric (de exemplu, un bombardament care ameninţa cu moartea), acesta nu va avea nici o influenţă asupra copilului dacă femeia însărcinată nu a suferit, cu ocazia acestui şoc real, un şoc simbolic". Acest şoc simbolic al mamei poate fi rezumat în ceva de tipul: „Nu am destulă viaţă pentru a trăi eu, cum să mai pot aduce pe lume o nouă viaţă?" Cel mai mare şoc *in utero* care ar putea să se producă rezultă din faptul că viitoarea mamă uită că este însărcinată.

De exemplu, se poate întâmpla ca o viitoare mamă să-şi piardă tatăl în perioada de gestaţie şi totuşi să-şi ducă sarcina la termen fără a fi suferit aparent nici un şoc profund, însă o femeie care manifesta un ataşament infantil faţă de tatăl decedat, ataşament încă prezent (complex oedipian nerezolvat), în disperarea ei, poate să simtă că viaţa nu mai are sens pentru ea, dându-şi seama numai în acea clipă că tatăl era mai important pentru ea decât soţul ei.

E.: *Şi, deci, decât propriul copil.*

Dna D.: în acest caz, femeile spun următoarele: „Am fost atât de afectată încât pentru două zile am uitat că sunt

însărcinată" sau chiar „Eram sigură că fătul murise, fiindcă simţeam că nu se mai mişca deloc; m-am dus la doctor şi el mi-a confirmat acest lucru". Toate aceste mărturisiri ne dau o idee despre importanţa traumatismului. în realitate, copilul nu murise; el primise doar „lovitura de graţie", resimţindu-se şi mai puternic decât mama după şocul psihologic suferit de aceasta. în acest ultim caz, era vorba despre o sarcină nelegitimă, anturajul considerând că moartea accidentală a tatălui era ca o pedeapsă divină pentru acest fapt delincvent.

E.: *Toate acestea au vreo legătură cu euforia sau tristeţea resimţită de o femeie în timpul sarcinii?*

Dna D.: Nici vorbă. Interesul manifestat în mod agresiv de o femeie faţă de propriul copil este mereu un interes. Nu rezultă în acest caz un negativ pentru inconştient.

E.: *Există mame foarte dedicate cărora maternitatea nu le-a adus satisfacţii imense. Aceasta dovedeşte în mod sistematic că ele nu-şi iubesc copilul ?*

Dna D.: Aici nu are absolut nici un sens să invocăm sentimentul conştient de a iubi mult sau puţin. Psihanaliştii aud adesea declaraţii de tipul: „îmi iubesc enorm copilul!" Dar de îndată ce pătrundem în viaţa inconştientă a acestor femei, ne dăm seama de contrariul acestei afirmaţii.

Să luăm cazul unei mame care pare că îşi adoră atât de mult copilul încât, atunci când acesta dispare de curând din câmpul ei vizual, ea îşi imaginează că el moare de colici sau în urma diverselor tipuri de accidente. De fapt, este vorba despre o femeie care nu-şi iubeşte

copilul, fiindcă această fantasmă a dispariției lui permanente este o fantasmă de distrugere. Ea se gândeşte la propriul copil văzându-1 distrus, ceea ce nu seamănă deloc cu iubirea.

E.: *Aşadar, mamele prea grijulii sunt anormale?*

Dna D.: Da.

E.: *în acest caz, ce înseamnă „iubirea de mamă"? Să te simți responsabilă?*

Dna D,: Exact. Cea mai bună dovadă a dragostei materne este să fii mereu disponibilă, de fiecare dată când copilul are nevoie de tine. între mamă şi copil funcționează un adevărat radar. Dar, dacă este vorba despre un capriciu al bebeluşului, dacă acest radar funcționează numai la nivelul mamei, iar copilul nu are nevoie de el, aceasta înseamnă că mama este o mamă anxioasă care, probabil, ea însăşi nu s-a simțit în siguranță alături de propria mamă atunci când era mică.

într-adevăr, reacțiile în lanț, de la mamă la fiică, sunt cele mai frecvente. O femeie traumatizată de o dramă petrecută în copilărie riscă să devină o mamă anxioasă.

E.: *O mamă nevrotică nu poate transmite şi copiilor ei nevroza de care suferă?*

Dna D.: O mamă care suferă de o nevroză obsesională transmite şi copiilor ei, indiferent de sexul acestora, acest tip de nevroză. O mamă care suferă de o nevroză de abandon matern transmite această nevroză mai ales fiicelor ei.

E.: *în general, femeile preferă fetele sau băieții?*

Dna D.: Nu există „în general". Dar a prefera un sex celuilalt este ceva semnificativ. Aceasta demonstrează că femeia a întâmpinat dificultăți în relația cu tatăl ei, dacă se teme să aibă băiat, sau cu mama ei, dacă o sperie gândul să dea naştere unei fetițe.

E.: *Ce puteți să ne spuneți despre dragostea paternă?Există ea* a priori?

Dna D.: Tatăl copilului este permanent inclus în mamă, fie că mama este sau nu conştientă de aceasta. La fel se întâmplă şi cu copilul. Un copil dă impresia că îşi iubeşte numai maJma. De fapt, el iubeşte o mamă cooptată de un tată. încă de la început există o trinitate.

Şi în acest caz, realitatea trăită a acestei trinități este o constatare clinică. Când tatăl se implică, copilul nici nu-şi dă seama că are un tată. Dar dacă tatăl nu este prezent, el realizează că ceva îi lipseşte. Pentru copil, mama este o mamă-tată.

E.: *Ce se întâmplă în cazul dizolvării acestei trinități?*

Dna D.: Copilul nu resimte această ruptură, de vreme ce tatăl este prezent în viața mamei sale (cu o influență pozitivă sau negativă). Dacă părinții s-au despărțit, această ruptură nu este adesea decât aparentă, dat fiind că un tată are mereu grijă de copilul lui, fie şi numai pentru a-1 certa când face prostii. Sunt rare cazurile în care un tată uită că are un copil cu o femeie, chiar dacă se desparte de ea.

De aceea, suma de bani lunară, deşi minimă şi deci simbolică, pe care judecătorul o stabileşte pentru tată în

caz de divorț, este o clauză importantă pentru viitorul copilului. Anumite mame divorțate, cu o bună situație materială, renunță uneori la ratele lunare plătite de tată, fapt pentru care ar trebui sancționate legal, fiindcă în acest fel își privează copiii de ceea ce le aparține de drept.

E.: *în consecință, este anormal să vrei să ai un copil care să nu fie conceput în urma unui raport sexual?*

Dna D.: Da. „Dşoara X anunță naşterea copilului ei (prin inseminare artificială)[100]." Este ceva cumplit, fiindcă aceasta înseamnă că acest copil este un copil incestuos. Este un copil născut din dorința avută de fetița devenită femeia de acum de a avea un copil cu tatăl ei. Este evident ceva inconştient. Este monstruos şi din cauză că aceasta va provoca nevroze grave copiilor astfel concepuți. Ei sunt (inconştient) în afara legii, nu numai a oamenilor, ci şi a naturii; ei sunt copii anti-natură.

E.: *Şi bărbații își doresc să aibă un copil în absența „partenerei" ...*

Dna D.: Este adevărat. Am cunoscut un caz pasionant, al unui copil de şase ani. Părinții lui nu erau căsătoriți. S-a ajuns la o înțelegere, şi anume ca bunica maternă a copilului să-1 declare ca având tată necunoscut. Tatăl copilului era de familie bună, dar se afla într-o situație familială complicată. Tânăra mamă, dimpotrivă, nu avea bani, dar ținea să declare copilul pe numele ei, fiindcă îşi spunea: „îl va creşte mama şi tatăl lui va avea grijă mai încolo de el, până atunci însă este copilul meu".

Dar tatăl a făcut în aşa fel încât a ajuns la primărie şi a recunoscut copilul înaintea bunicii lui. Copilul a fost declarat ca având mamă necunoscută. Familia tatălui a luat copilul şi nu s-a mai putut face nimic.

De ce i-a răpit tatăl mamei copilul? Pentru a comite o crimă simbolică asupra acestei femei şi, în acelaşi timp, pentru a distruge o filiaţie pe care o refuza. Acest bărbat are în profunzime psihologia unui delincvent; este un homosexual care voia să aibă un copil, care s-a folosit de căile genitale feminine pentru a-şi îndeplini dorinţa şi care şi-a încredinţat copilul propriei mame.

E.: *Din cauză că, în realitate, el ar fi vrut să aibă un copil cu propria mamă?*

Dna D.: Părinţii lui îl condamnaseră la un dezechilibru psihic, infantilizându-1, dar acum, dându-le „partea focului", adică acest copil, el iese de sub influenţa lor nefastă. Părinţii lui au acum o victimă, aceeaşi care îl va ajuta pe el să se elibereze. Este o situaţie extraordinară.

E.: *Nu sunteţi de acord ca mama să-şi încredinţeze copilul unei terţe persoane ale cărei condiţii materiale îi vor permite să-l crească?*

Dna D.: Mă opun categoric acestui demers. Nu trebuie ca mama să-şi dea copilul în grija unei persoane care să-i facă rău. Sunt frecvente cazurile în care mama îşi încredinţează copilul unei bone pe care acesta nu are dreptul s-o iubească din cauza geloziei resimţite de mamă care nu poate suporta ideea ca bebeluşul ei să se ataşeze şi de o altă persoană în afară de ea.

E.: *Este o soluție bună ca mama să-şi încredințeze copilul bunicii acestuia?*

Dna D.: Da. Este curios că multe femei refuză să-şi lase copilul în grija soacrei lor: de fapt, pentru copil, aceasta ar fi o soluție bună. Femeile îşi doresc mult să-şi încredințeze copilul propriilor mame pentru a se desprinde de acestea, dar refuză să-1 încredințeze soacrelor fiindcă, în adâncul sufletului lor, ele simt că nu\au un copil cu soțul lor, ci este vorba despre un copil care le aparține în întregime, adică un copil care aparține descendenței materne.

E.: *Este grav ca un copil să-şi iubească numai mama?*

Dna D.: Cu cât copilul va dezvolta un ataşament matern exclusiv, cu atât mai mari vor fi şansele ca ruptura față de mamă, fără tranziție, să-1 mutileze. Şi nu exagerez deloc atunci când folosesc termenul de „mutilare" întrucât, dacă un copil va fi despărțit în mod brutal de mama lui la o vârstă cuprinsă între 1 şi 5 luni, ca o consecință a acestui fapt el poate prezenta o nevroză foarte gravă sau chiar o psihoză, adică o formă de nebunie infantilă numită hospitalism[101]. Acest copil este ca o plantă care a fost dezrădăcinată, nemaiputând vreodată să-şi regăsească rădăcinile.

E.: *Vreți să spuneți că niciodată o mamă n-ar trebui să-şi abandoneze copilul?*
)

Dna D.: Nu neapărat. Dar tranziția trebuie pregătită. Se întâmplă adesea ca mamele, în momentul înțărcării, să-şi încredințeze copilul unei alte persoane aflate într-un loc

necunoscut. Dacă această persoană a venit să petreacă mai multe zile în casa familiară copilului şi dacă, cu această ocazie, copilul a auzit-o vorbind cu mama lui, ea va deveni un atribut al mamei, deci ea este mama. Toate obiectele învestite de mamă (lucruri sau persoane) sunt, pentru a utiliza un neologism, „mamaizate[102]".

E.: *Medicii s-au declarat mereu favorabili alăptării la sân. Credeţi că acest mod de alimentare este important din punct de vedere psihologic?*

Dna D.: Da, în măsura în care laptele matern este bun. Dar există şi femei care se cramponează de ideea de a-şi alimenta copilul, chiar dacă laptele lor nu este de bună calitate. Regăsim aici ideea de posesivitate: „Fiindcă este vorba despre mine, trebuie să fie bun". Pentru copil, alăptarea care presupune contactul cu corpul matern este mai puţin importantă decât aceea care implică mirosul mamei, în ritmul corporal caracteristic mişcărilor mamei, ale *propriei sale* mame.

E.: *O femeie maternă care alăptează cu biberonul îşi îndeplineşte deci rolul care îi revine ?*

Dna D.: Faptul de a-şi alăpta ea însăşi copilul este fundamental. în timp ce îşi alimentează copilul, este necesar ca mama să-i vorbească permanent acestuia, oferindu-i o „baie de cuvinte".

O mamă care pune biberonul între perne şi pleacă nu este o mamă bună: o dată cu laptele înghiţit, sugarul „înghite" şi tavanul, adică neantul care este ceva lipsit de viaţă.

E.: *Este pasionant să constatăm că, din ceea ce spuneți, ar rezulta că totul trimite la perioada micii copilării, la sugari, pentru care totul este instinct. Dar majoritatea femeilor consideră că educația este esențială.*

Dna D.: Şi educația îşi are importanța ei.

E.: *în clipa în care intervine educația, nu mai putem vorbi despre instinct matern, ci de inteligență. Aceasta nu mai este o problemă de dragoste?*

Dna D.: Este foarte adevărat: copilul are mereu nevoie de mama lui, chiar dacă nu mai vrea lapte. De altfel, dragostea adevărată este mereu inteligentă, chiar şi în cazul unei mame fără multă cultură.

E.: *între 16 şi 20 de ani, copiii au adesea sentimentul că sunt neînțeleşi de adulți. Aceasta este un eşec al părinților?Acest lucru este grav?*

Dna D.: Dimpotrivă. Acest sentiment le va permite tinerilor să devină adulți. în caz contrar, ei ar simți că primesc mereu aprobarea acestora şi astfel nu ar mai părăsi niciodată casa părintească. Acest sentiment apare încă de la originea vieții: dacă sugarul se simte prea bine în uter, el nu se naşte; dacă adolescentul se simte prea bine în climatul său familial, el nu-şi asumă responsabilitățile care-i revin.

E.: *Este greu ca părinții să se obişnuiască cu gândul acestei conştientizări?*

Dna D.: Mai târziu, părinții vor accepta această decizie a copilului lor.

E.: *Unele mame sunt puse la grea încercare şi resimt acest lucru ca pe o adevărată ruptură.*

Dna D.: Este valabil şi pentru anumiţi taţi. Este un moment de risc social, tot aşa cum naşterea este un risc biologic. Prima separare de mamă, intrarea la şcoală sau adolescenţa implică un risc. Trebuie ca mama să abordeze toate aceste probleme plină de încredere spunându-şi: „Nu ştiu ce se va întâmpla, dar ştiu că a sosit momentul."

E.: *De aceea, mamele care caută să prelungească toate aceste etape transformă un copil de 4 ani într-un sugar şi unul de 7 ani într-un bebeluş... ?*

Dna D.: Acest fenomen este mai frecvent acum şi poate fi observat mai ales la oraş. Are o explicaţie simplă: femeile îşi limitează numărul de copii din motive economice, şi nu din raţiuni biologice; dar există femei care simt cu adevărat nevoia de a fi mamele unor copii foarte mici, de cel puţin 7-8 ori în viaţa lor de femeie, situaţie în care un acelaşi copil le va satisface această nevoie biologică de 2-3 ori.

în orice caz, a deveni om este un proces îndelungat şi dificil pentru fiecare copil. Mama trebuie să ştie să-şi iubească copilul cu măsură, nici prea mult, nici prea puţin, altfel spus să-1 iubească cu adevărat. De asemenea, este necesar ca ea să-şi recunoască greşelile. Dacă într-o zi copilul devenit acum adult îi va spune mamei sale: „Nu m-ai crescut cum trebuie! Nu m-ai înţeles niciodată!", aceasta trebuie să fie mândră de el, deoarece aceasta înseamnă că el este un adult în adevăratul înţeles al cuvântului. Trecerea de la copilărie la maturitate este

însoțită de numeroase experiențe dificile, şi este mult mai uşor să le trăieşti plângându-te de ele cuiva care să fie tras la răspundere pentru ele: părinții sunt „responsabilii de serviciu".

Partea a treia

TEORIA ŞI CLINICA LIBIDOULUI

/

DESPRE MASOCHISMUL FEMININ[103]

REFLECȚII CU PRIVIRE LA ARTICOLUL DNEI LUQUET, ARTICOL INTITULAT „ROLUL MIŞCĂRII MASOCHISTE ÎN EVOLUȚIA FEMEII"*

Text inedit, 1959-1960

Se pare că bolnava[104] şi-a retrăit, în cadrul transferului *[rândurile* 2-32], naşterea, şi nu scena primitivă. Este vorba despre pericolul pe care îl reprezintă o naştere mortală, adică prematură. Acest lucru rezultă din nevoia pacientei de a urina, prin care se exprimă dorința de a lăsa în urmă momentul pierderii apelor care a făcut posibilă apariția ei pe lume (trezirea ei[105]), din fantasma defecării — altfel spus a face caca şi a expulza un bebeluş-ea de către o mamă-ea sunt unul şi acelaşi lucru — şi din teama ca nu cumva psihanalistul, aşa cum se întâmpla în realitate cu mama, să nu fie cineva nesătul care s-o mănânce şi s-o priveze de ceea ce îi aparține. „Urmele lăsate de crima săvârşită de ea": după părerea mea, şi contrar afirmațiilor făcute de dna Luquet, nu este vorba aici de o scenă primitivă (trei forme corporale, dintre care două sunt definitivate şi sexuate, iar una

*** Reflecțiile lui F. Dolto se referă la un articol al dnei C.-J. Luquet apărut în** *Revue française de psychanalyse*, **tomul XXIII, nr. 3,1959, pp. 305-352. Acest articol extras de noi şi reprodus în Anexa 2 (p. XXX) depăşeşte pasajul avut în vedere de aceste reflecții, cu sopul de a-i permite cititorului să realizeze o lectură care să fie urmată de observațiile şi concluziile dnei Luquet.**

urmează să devină sexuată), ci de propria ei existență, opunându-se dorinței mamei sale (pată = caca = bebeluş). Culpabilitatea de a se identifica, în contemplarea coitului părinților, cu una dintre persoanele cuplului provoacă o angoasă de decentrare în afara corpului, sediul Eului, cu refuzul, prin angoasă de regresie, de a-şi rememora originea într-o scenă identică veche. Prin transferul realizat asupra analistului, pacienta devine aşadar tatăl sau mama, se decentrează, de unde şi criza ei isterică, şi apare pericolul pierderii propriului corp sau psihic, precum şi a ceea ce le reuneşte, adică axa etică pe care o reprezintă, la nivel de imagine corporală, axa vertebrală.

Prima criză:

Ea este „cuprinsă de groază numai la gândul de a-mi vedea coapsele" *[rândul* 60], adică la ideea de *a se naşte* *

„Mi-era teamă că înfățişarea mea sexuală o să vă ucidă" *[rândul 63]:* teama de a nu ucide psihanalistul cu înfățişarea ei sexuală. Fătul, copilul, este falie pentru mamă. La naştere, el *aude* țipetele violului la care îşi supune propria mamă atunci când vine pe lume. Smulgerea peniană castratoare va fi trăită ca o memorare a naşterii şi a defecării.** Este evident că părinții şi-au dorit

*** Cf. jocul fetiței, aşa cum se va vedea mai departe în acelaşi articol** *[rândurile 195-197].* **Prin joc, ea urmăreşte să domine fantasma, reziduu al trăirii sale experimentate o dată cu naşterea. în acest joc, în care tatăl este numit şi mamă, se pune problema naşterii din sexul celor doi părinți prin intermediul corpului matern. Iată un gând al unui băiat aflat în analiză: „Nu este politicos atât timp cât ți-ai văzut mama pe când îți scoteai capul dintre coapsele ei, fiindcă amândoi eram dezbrăcați, şi este urât un asemenea lucru//.** *(Nota editorului)*

**** Privirea angoasată.a sugarului din timpul primului şi uneori al celui de-al doilea scaun. (***Nota editorului)*

băiat. Dezamăgirea tatălui la vederea sexului copilului şi devalorizarea pe care a instaurat-o mama prin exclamaţia ei de după momentul naşterii: „Nu puteam să fac decât o fată!" sunt în raport cu acest „chip sexual". Deci pacienta este o falsă frigidă, lucru de altfel recunoscut şi de ea. Ea se strâmbă pentru a ascunde emoţia resimţită de părinţi la venirea ei pe lume, primire care i-a certificat existenţa şi recunoaşterea ei ca relaţie obiectală de către aceştia, relaţie care, în stadiul fetal, era încă satisfăcătoare, pentru ca în mediul extrauterin să devină nesatisfăcătoare. Grimasa este în legătură şi cu narcisismul ei prea precoce: este obligată să se iubească, să se cunoască fiind fată, în condiţiile în care îşi decepţiona părinţii şi riscase să-şi ucidă mama, aşa cum dovedesc ţipetele auzite şi depresia narcisică *post partum* a mamei, să caute plăcerea de a trăi de pe o poziţie defavorabilă, fără să se simtă bine, fără să fie frumoasă şi bună[106].

A doua criză:

Gâfâitul şi *opisthotonos*-ul[107] sunt posturile corporale care reunesc mama şi copilul (respiraţie supraînvestită şi deflexia naşterii).

„Dragostea şi moartea": dragostea şi nonexistenţa în acest corp care nu are soluţie de continuitate cu refuzul la venirea lui pe lume, cu acel *continuum* matern din cauza primirii depresive. Este adevărat că orgasmul matricial şi centralizarea trinitară anexistenţială sunt unul şi acelaşi lucru, dar consecinţa emoţională a acestui orgasm matricial este nirvana, care atestă modul în care s-au realizat primele mitoze în celulele iniţiale.

Pacienta retrăieşte toate scenele epocii falice şi vaginale sub impactul acestei naşteri neîntâmpinate cu bucurie de către tată, care îşi dorea băiat şi care considera că

dacă a ieşit o fată este fiindcă mama a conceput greşit copilul pe care 1-a purtat apoi în pântece datorită faptului că fătul îi producea o satisfacţie falică:

1. coit nedorit;

2. absenţa orgasmului matricial şi a plăcerii;

3. naştere resimţită ca fiind castratoare, deoarece sexul copilului îl dezamăgise pe tată şi nu adusese bucuria narcisică după experienţa abandonului ventral al obiectului fetal penian pe care o reprezenta situaţia „interesantă"[108].

Fantasma în care tatăl ei îşi ameninţă cu moartea soţia este o fantasmă de dragoste de complementaritate. Iubirea orală înseamnă „să consumi", de fapt, în mod material, săruturi; în plan etic, după apariţia tabuului canibalismului, înseamnă să recunoşti ceva ca fiind al tău. Iubirea anală presupune, pe de o parte, a transforma acest consum în excremente frumoase, bune şi plăcut mirositoare şi, pe de altă parte, „a profita" de pe urma lui pentru a dezvolta o turgescenţă corporală în cazul ambelor sexe, care, dacă este proprie masculului, este mai puternică, deci va distruge, va bate şi va ucide, fiind vorba despre turgescenţă sexuală masculină, puternică, peniană, violatoare şi, dacă este proprie femelei, această turgescenţă, la fel de puternică şi resimţită ca perivulvară, va seduce prin puterea ei de atracţie şi va determina o dispariţie prin înghiţire, fragmentare, castrare parţială sau moarte definitivă.

Este vorba despre un transfer de iubire pasivă asupra analistului. Acesta trebuie să fie obiectul iubirii active şi pasive (bisexuate) şi să trăiască neapărat cu pacienta un contact care să corespundă cu ceea ce aceasta a resimţit fie în momentul în care venirea ei pe lume nu a fost un motiv de bucurie pentru părinţii ei, fie atunci când şi-a

dorit să nu se fi născut în această familie, adică să nu fi fost conceputa, să fi fost avortată, să fi avut un alt sex (alienată). Ea retrăieşte emoţia pozitivă resimţită de părinţii care se bucură de naşterea propriului copil. Dacă părinţii i-ar fi dăruit tot ceea ce simţeau fără să le fie teamă de acest lucru, fetiţa de atunci ar fi primit acest dar de crimă şi de moarte. De aceea, ea trebuie mai întâi să integreze toate acestea pentru a putea ulterior să ierte şi să devină astfel Eul-Eu care, fără a mai simţi nevoia afectivă de a-şi despăgubi părinţii, îi va respecta în mod dezinteresat.

Acestei femei aflate în analiză, analiză care, ca orice analiză, odată începută, trebuia continuată şi dusă până la capăt, îi era greu să ajungă imaginar la retrăirea scenei originare, nu în sensul de coit văzut sau imaginat, ci ca retrăire a coitului efectiv, iniţial în urma căruia a fost conceput subiectul. Ea trebuia mai întâi să-şi retrăiască naşterea ca pe o traumă simbolică", din cauza faptului că această naştere era negată valoric atât de ea, cât şi de părinţii ei, deci pentru toţi trei era vorba despre o naştere fără învestire narcisică (vom vedea mai târziu cum fetiţa aflată sub observaţie retrăise deja această traumă a naşterii în stadiul preoedipian), pentru ca apoi să retrăiască scena originară încă şi mai puţin umanizată de către nişte părinţi infantili, care, la nivelul relaţiei interpersonale, încercau rar satisfacţie, la fel ca în plan sexual, şi în orice caz nu satisfacţie genitală.

în cazul acestei paciente fals frigide s-ar fi impus o psihoterapie de scurtă durată de tip Stekel[109], care ar fi

*** în vreme ce naşterea a însemnat învestire narcisică pentru părinţi, viaţa în mediul extrauterin este retrăită ca un traumatism creator şi, în egală măsură, învestit narcisic.** *(Nota autorului)*

ajutat-o să-şi depăşească frigiditatea fără apelul la psihanaliză, adică o „psihoterapie de susţinere", în cadrul căreia Supraeul terapeutului ar fi valorizat agresiunea emoţională orală şi anală manifestată faţă de obiecte de iubire (cu sau fără contact corporal genital). Contactele ei corporale genitale, realizate cu ajutorul transferului neanalizat asupra unor amanţi succesivi în cadrul unor relaţii interesate, legale sau nu, dar mai ales culturale, ar fi contribuit la „deculpabilizarea" aspectului masturbator şi homosexual camuflat. Şi astfel, având aprobarea tacită a medicului ei, bărbat sau femeie, medic care ar fi încurajat-o în „progresele" ei culturale şi în manifestarea unei atitudini îndrăzneţe faţă de partenerii ei sexuali, şi având curajul să refuze sexual, în loc să-şi „despăgubească" partenerul sau să rişte să aibă un raport sexual care să nu aibă ca scop procrearea cu cineva lipsit de interes cultural concomitent, oral şi anal (a lua de la el sau a face cu el), ea ar fi putut avea orgasme vaginale. Aceste măsuri psihoterapeutice, focalizate de un terapeut, ale cărui mesaje verbale şi gesturi ar fi fost rezervate şi încurajatoare, i-ar fi permis să acceadă la situaţia oedipiană, pe care nu o putuse experimenta la timp din cauza infantilismului părinţilor ei care o „transpuseseră" în viaţa de adult.

[110]Căci este uimitor să constaţi că viaţa emoţională şi sexuală a oamenilor din civilizaţia noastră europeană, din ce în ce mai des, se întrerupe înainte de rezolvarea conflictului oedipian[111]. La adult, situaţia oedipiană este deplasată de la genitori tabu şi perimaţi către contemporani. Aceasta este modalitatea obişnuită de relaţionare afectivă şi sexuală. Această situaţie oedipiană, permanent repusă în discuţie şi având pioni variaţi ca nişte marionete, alternează sau este intricată cu homosexualita-

tea inconştientă cu genitorii şi urmaşii şi atât conştientă şi inconştientă, cât şi cu persoane de ambele sexe din aceeaşi generaţie. Este vorba aici de instabilitatea vieţii sexuale oedipiene, ameninţată de castrare valorizantă pentru bărbat şi de viol valorizant pentru femeie. Această intricare de relaţii de obiecte oedipiene creează stilul erotic aşa-zis genital al culturii noastre. Spun „aşa-zis genital" deoarece nu numai zona erogenă este genitală, dar pentru adult condiţiile oedipiene sunt necesare şi suficiente pentru atingerea voluptăţii orgastice, pentru descărcarea fiziologică reconfortantă şi învestită narcisic. Legăturile homosexuale conştiente şi asumate cu persoane de aceeaşi vârstă implică adesea mai mult cele două persoane umane şi cele două sexe ale elementelor cuplului decât cele heterosexuale şi, datorită acestui fapt, „produsele" lor simbolice culturale sunt mai de calitate decât copiii cuplurilor heterosexuale obişnuite. Şi aceasta probabil fiindcă, la acest nivel general al evoluţiei libidinale, situaţia oedipiană inconştientă este valorizată pretutindeni în romane, în teatru şi în viaţă, sub forma asumării propriei opţiuni sexuale fără preocuparea de a întruni consensul social, pentru care teatrul de marionete reprezentate de corpurile umane care construiesc doar aparent o relaţie de cuplu în baza complementarităţii sexuale pare să fie de ajuns, sau poate fiindcă nonfecunditatea genitală — spre deosebire de această tristă şi fatală fecunditate acceptată care justifică legăturile interpersonale şi intersexuale incompatibile oral, anal şi genital — determină două persoane, care se iubesc una pe cealaltă cu o iubire din care fecunditatea corporală este exclusă, să creeze ceva, să dea viaţă unei opere care, într-un plan simbolic, este concepută genital într-o manieră adesea mai autentică decât mulţi copii adevăraţi,

născuți în urma unor coituri rapace sau sadomasochiste, însoțite sau nu de orgasme[112].

Oricum, este important de subliniat faptul că orgasmul clitoridian, vulvar sau vaginal nu este deloc semnificativ pentru accesul la un libido genital, ci numai pentru o învestire narcisică, orală şi anală, deculpabilizată, a căilor genitale ale subiectului observat[113].

Să revenim la cazul bogat în observații al acestei femei care şi-a dus până la capăt analiza pentru a-şi recupera narcisismul feminin şi pentru a crea condițiile necesare depăşirii complexului oedipian. Dar tot analiza a obligat-o să retrăiască somatic şi sadic, şi astfel să simbolizeze cu ajutorul mesajelor nonverbale şi somatizărilor, anularea reziduului invertit, anti-genetic, semnificativ pentru dublul nonparental al existenței sale umane feminine datând de la scena originară, coitul în urma căruia fusese concepută fără ca părinții ei să-şi dorească acest lucru şi fără să trăiască acest moment cu plăcere. In cadrul analizei, clienta a retrăit „corect" această scenă originară, după scena retrăită a propriei naşteri. Ea a retrăit corporal scena originară, în locul focal al rezultantei celor trei vectori divergenți de forțe semnificative ale unui corp uman feminin, în stadiul genital oedipian — acest corp, nevalorizat genital de cei doi părinți, deci, în mod firesc, renegat de posesorul lui, un corp care refuză iubirea —, şi nu în cel al rezultantei celor trei vectori de forțe convergente intenționate ale tatălui, mamei şi copilului, adică în cel mai vechi loc narcisic imaginabil, celula primordială care se naşte din doi gameți, precum şi emoția de tandrețe umană bulversantă, focalizată în regiunea cordială şi care însoțeşte afectiv această imaginație de existență punctiformă a trei persoane legate prin iubire[114].

Această joncțiune lombo-sacrală* este, în cazul acestei femei, locul geometric al unității articulate a unui corp dominat de trei forțe divergente. Ea este momentul de întâlnire al acestor trei forțe:

— forța trunchiului şi centurii scapulare, forță falică, cu vector cefalic, heliotropic, sediu al emoțiilor din partea superioară a corpului, precum şi al medierilor obiectale orale, anale, falice, culturale cu caracter pragmatic;

— forța centurii pelviene şi a membrelor inferioare, forță falică şi etică a alternanței, ilustrată de „fanta" mersului, cu vector geotropic, supus legilor deambulatorii de a lăsa în urmă mediul şi de a „muşca" din drumul pe care îl ai de parcurs prin mişcări ale membrelor inferioare, care funcționează ca nişte maxilare; medierile dansului sunt singurele medieri culturale posibile;

— forța căilor genitale vulvo-matriciale falotropice centripete.

Calificativele vectorilor acestor tropisme divergente pasive semnifică valența lor narcisică, resimțită divergent în plan emoțional. Discul vertebral focaliza această divergență semnificând obstacolul în fața acestei convergențe de unitate articulată, armonioasă, între verticalitatea statică, etica socială bivalorică şi împreunarea sexuală genitală asumată şi bazată pe atracție complementară, creatoare a unei vieți umane, verigă apărută în urma întâlnirii cruciale dintre două filiații conjugate.

Se poate spune că această scenă originară trăită, aşa cum a făcut-o ea, în operația chirurgicală din perioada analitică i-a permis clientei să aibă o abreacție isterică legată de incestul sadic heterosexual cu tatăl, activ

*** Patologie psihosomatică lombară (***Nota autorului)*

(chirurgul), de incestul homosexual masochist cu mama, pasivă (psihanalista), şi de avortul provocat de enucleaţia discului, fetiş al zămislirii vinovate în urma căreia a apărut ea pe lume şi pe care, fiind mereu de acord cu deciziile tatălui ei (chirurgul), şi-o reasuma cu o plăcere masochistă, plăcere care va sta la baza unui nou concept de sănătate. Ea reuşea astfel, prin intermediul acestei operaţii, să-şi ierte genitorii infantili care o concepuseră în absenţa libidoului genital, să pună capăt transferului ei parental oral şi anal asupra persoanei protetice a analistului şi să depăşească stadiul structurii pregenitale invertite. Ea îşi integra acum toate experienţele trecute având un corp nou, în cele din urmă violat şi castrat de un element corporal obiect de transfer isteric autosuficient în legătură cu sexul său renegat. Ea avea astfel acces la ceea ce reprezintă emoţia degajată din scena originară, învestirea narcisică a corpului ei feminin şi a sexului ei, a libidoului oral şi anal, activ şi pasiv, la sublimarea lor în forma raportului sexual bazat pe satisfacţie reciprocă, împreună cu obiectul complementar sexual şi emoţional.

Visul „consumării" buburuzei de către falusul-lucru poate fi interpretat ca o integrare a activităţii orale, a sânului, prin intermediul activităţii anale şi genitale. Mai rezultă de aici că „boul-Domnului" (sân, corp ierarhizat, etică) poate fi un „aduce noroc" şi că, în acest fel, consumarea sadică a mamei ei de către tatăl ei (din lemn) era acceptată. Oricum ar fi fost părinţii ei în ei înşişi şi faţă de propria lor fiică, aceasta, chemată să depăşească nivelul lor libidinal, poate să-şi lase în urmă mentorii nepricepuţi şi să valorizeze actul de dăruire sexuală, fără să mai aibă rezerve narcisice, în relaţia cu un corp mas-

culin a cărui dorință asumată de penetrare falică este o garanție a valorii lui complementare, de care ea poate să se bucure în deplină libertate, deoarece are în acelaşi timp şi dreptul de refuza toate acestea.

Masochismul moral de care suferea această femeie era o consecință a identificării sale preoedipiene cu propria mamă, cu scopul de a prelungi la infinit o situație obsesională dominată de teamă şi care să anuleze dorința de viol[115], obsesie care o făcea să rămână fată, ca şi cum, în cazul ei, ar fi fost imposibilă o maturizare genitală, cu părinți neinteresați în formarea persoanei ei, părinți care nu o doriseră şi care nu se obişnuiseră niciodată cu ideea de a avea un copil de sex feminin, care pur şi simplu o suportau şi o acceptau drept o consecință supărătoare a copulației lor sordide şi dezavuate.

[116]Cât despre aşa-numitul masochism feminin genital, acesta exprimă destul de neclar, şi în termeni inventați de bărbați, aşteptarea plină de dorințe a întâlnirii, prin intermediul penetrării, al participării falice la EU-ul dihotomizat în două existențe corporalizate complementare, ale unui Eu corespunzător sexului vulvo-matricial, ascunzând în adâncul pereților săi vaginali hemifragranța lui atractivă şi turgescentă, şi al unui Eu reprezentat sexual printr-un membru penian şi prin aparatul spermatogen al acestuia, penis care caută zona şi modalitatea de satisfacere a dorinței lui de penetrare a unui sex feminin care îl cheamă pentru ca el să-şi descarce acolo hemifragranța complementară.

Atunci când întâlnirea complementară a partenerilor este însoțită de emoții afective conjugate şi când partenerii împărtăşesc o valoare morală comună care îi determină să se valorieze reciproc, în ceea ce priveşte

persoana şi sexul lor, astfel încât să uite toate experienţele trăite anterior, această explorare sexuală actuală aruncă în aer două Euri: Eul masculin îşi reasumă castrarea simbolică iniţiatică, Eul feminin îşi reasumă violul simbolic iniţiatic, în beneficiul EU-lui, numai el fiind falie, creativ şi născut din două răni narcisice.

Pentru femeie, orgasmul vaginal este conştient, voluptuos şi învestit narcisic, fiind urmat de orgasmul utero-anexial, care rămâne complet inconştient atât timp cât durează şi care este, fără nici o îndoială, mecanismul de apărare ultim al sexului ei care, posedat în totalitate, refuză să se lase în voia plăcerii, plăcere pe care conştiinţa a acceptat-o deja în întregime. Noţiunea de juisanţă orgastică este posterioară orgasmului trăit la nivel organic şi perceput de partenerul de sex masculin, numai dacă acesta nu are şi el orgasm în acelaşi timp cu partenera; însă în momentul în care atinge climaxul, orgasmul nu poate fi nici perceput, nici exprimat de către femeia care îl trăieşte cu toată fiinţa ei.

Orgasmul are trei consecinţe principale: detensionarea totală, beatitudinea nirvanică şi certitudinea unei fericiri niciodată trăite până atunci la o intensitate atât de estetică. în condiţiile în care acest raport sexual are şanse de a fi „roditor" şi dacă fiecare partener este pregătit să-şi asume eventuala descendenţă din punct de vedere social, tandreţea resimţită de fiecare pentru celălalt adaugă rezonanţe de o calitate cu totul deosebită. Aşa se face o breşă eventuală în viitor, în urma unui act care, prin el însuşi, vehiculase deja cel mai bogat sens pe care un act uman poate să-1 aibă într-un timp şi într-un loc, între nişte parteneri derealizaţi de o trăire orgastică desăvârşită, concomitentă cu anularea oricărui narcisism şi a tuturor dorinţelor.

împlinirea orgastică duce în punctul de maximă tensiune confruntarea decisivă dintre instinctele de viaţă şi cele de moarte, acest conflict de o intensitate ritmică, respiratorie, corporală, care caută satisfacţie sexuală şi care îi va permite Eului să se debaraseze de mecanismele lui de apărare conştiente şi preconştiente. Este curios faptul că orgasmul este urmat (sau plătit cu preţul) de senzaţia de plenitudine senzuală, etică, estetică de „potolire a foamei", în sensul de libido oral calmant, de eliminare, în sensul de libido anal renovator, de recunoştinţă manifestată faţă de Celălalt, de corpul său, de lume, de suprimare totală a angoasei morţii, adică de o adevărată *restitutio ad integrum* a persoanei fizice şi emoţionale.

Coitul orgastic poate constitui din punct de vedere filogenetic scena originară a fiecărui partener, oferindu-le acestora, o dată cu regresia ontogenetică trăită de ei, siguranţa pe care ţi-o dă respectarea legilor creatoare ale speciei, legi care, la rândul lor, ţin seama de legile cosmice[118].

*

Observaţiile făcute în legătură cu evoluţia fetiţei sănătoase până la vârsta de 4 ani mi se par foarte interesante.

La început, mama şi tatăl sunt o singură fiinţă, căci fetiţa este sau nu (ca amintire a vieţii fetale) *o parte din acest întreg*, „în pântece" şi „la sânul" mamei, apoi în relaţie cu mama, vrea să pară din ce în ce mai mult falică, posesivă, asemenea impresiei pe care o lasă uterul asupra fătului şi asemenea fătului protejat de pereţii uterului — coaptaţie unificatoare. Pentru tată, existenţa copilului este nediferenţiată, tatăl fiind deci pentru copil

un avatar sau un calificant al mamei sale, iar aceasta, un calificant al tatălui. Mersul îl ajută pe copil să-şi însuşească noţiunea de libertate de deplasare:

— în raport cu mama, persoană falică animată;

— asupra mamei, suport fix, pământul;

— descoperire a tatălui şi a mamei falice neutre, a pământului ce acţionează ca o forţă de atracţie sub picioare, a cerului de deasupra capului şi a unei verticalităţi mediatoare.

La vârsta de 15-16 luni

Jocul de-a controlul expulzării dintre coapse *[rândurile 195-201*], jocul de-a naşterea[119], nepericulos pentru această copilă dorită şi recunoscută de părinţi. Ea se naşte din pântecele mamei (a mânca) deoarece aceasta a mâncat-o şi, de asemenea, fiindcă ea şi-a mâncat mama şi tatăl.

Agresiune exercitată asupra unor obiecte mici şi falice, în egală măsură mameloane şi penis, simboluri ale părţii terminale, turgescentă, detaşată de universul lumii şi al părinţilor şi guvernat de momentanul cel mai falie şi cel mai bogat.

Prin însuşirea unor flecuşteţe, la fel ca în simptomul copiilor hoţi din perioada de latenţă[120], fetiţa urmăreşte să recupereze ceea ce i-a fost luat:

— de la mamă (de către propriul tată, bineînţeles): mamelonul, prezenţa falică;

— de către mama ei: biberonul gol, excrementele de care nu a reuşit încă să se detaşeze, adică obiecte de completudine somatică ale pre-Eului ei de femelă turgescent.

Ea vrea să cunoască specificul matricial al femelei — orice obiect cavitar făcut pentru a prelua impactul,

impulsul, sensul dorințelor ei pentru băieți, reprezentanți ai corpului în reliefuri — ş i atitudinea ei de aşteptare a sensului erotic, plăcere a ambilor ei părinți, demonstrează faptul că se simte fiica lor.

18-19 luni:

Opțiunea pentru cea mai falică dintre cele două persoane: sânii nu-i mai permit mamei să fie falică, în timp ce tatăl, prin intermediul penisului său, este falie, spre deosebire de mamă. Atitudinea membrului falie aflat în partea inferioară a corpului tatălui este supravalorizată o dată cu identificarea comportamentului kinezic (aceasta este simptomatologia care apare în cazul adolescentei ce nu a trecut prin experiența oedipiană, simptomatologie aparent homosexuală datorită sentimentului de iubire rezultat din dorința de identificare cu băieții-tați, stadiu pe nedrept denumit falie de vreme ce, sub această mască specifică masculului, o adolescentă se ascunde de fapt pentru a trăi emoții tipice unei femele). Este vorba mereu despre o trinitate, dar nu despre trei persoane autonome ca în perioda postoedipiană, ci despre o dualitate de persoane cu mama şi de o unicitate cu tatăl sau cu mama, de tipul „a-şi impune sensul valoric în fața mamei" (însărcinată cu mama ei). Dualitatea se articulează cultural în raport cu mama, mamă care are o formă asemănătoare (în ceea ce priveşte masa eului ei) cu forma în devenire a fetiței.

Jocul curelei — fetița „se joacă de-a introdusul extremității curelei tatălui ei în gura mamei ei" —, (cordon ombilical), ca simbol falie al vieții în raport cu femeia, demonstrează că fata crede că a adus-o pe lume pe mama ei pe care o încorporase (a dormi cu amândouă în uter), şi că astfel, prin expulzarea femeii-fete, ea va

rămâne cu tatăl genitor[121]. Exhibiţionismul anal este o dovadă a lipsei trăsăturilor oedipiene. Nu este vorba despre o scenă originară, fetiţa trăieşte prin intermediul jocului propria naştere. Apoi, se observă cum ea se acceptă ca fată, dorind să ia sânul mamei în gură, penis în acest sex, şi identificându-se cu mama, copilul cu mâini şi braţe, excrementul copilului în mână.

în acest caz este foarte greu să analizăm dorinţa penisului personal. Oare această dorinţă nu este de fapt reprezentarea în exterior a senzaţiilor ei sexuale vulvo-matriciale pe care vrea să le exprime (aşa cum procedează femeia adultă bolnavă atunci când se refugiază în micţiune[122])?

Să nu uităm că, la această vârstă, la polul oral, limba are un rol important, ea făcând posibilă vorbirea, prin intermediul cavităţii bucale (atât la băieţi, cât şi la fete). Fetele scot mereu limba, mimică ce arată că îşi afirmă dreptul de a gândi. Oare acest joc care aduce în scenă fantasma penisului personal, după modelul adulţilor, nu înseamnă asumarea propriului sex"?

*** Aceasta îmi aminteşte de cazul unui băiat de şapte ani care era trist că nu este fată. El se travestea, imita comportamentul feminin, fiind adus la cabinet din cauza acestui simptom neliniştitor pe care îl politiza, fabulând la şcoală că el este de fapt o fată, dar părinţii îl îmbracă aşa, ca pe un băieţel, pentru a-1 supăra. Băiatul era conştient de diferenţa sexuală. In aceste condiţii, oare nu voia să aibă „robinet"? „Nu se poate aşa ceva! — înseamnă că nu eşti fată! — Dar eu vreau totuşi să fiu fată şi să am şi «robinet», fără să ştie cineva despre asta, ca să am şi eu rochii frumoase precum surorile mele şi ca să mă joc cu surorile mele, şi o să mă căsătoresc cu prietena surorii mele. — Şi o să aveţi copii? — Dacă vreau, o să avem. — Băieţi sau fete? — La început numai băieţi, apoi vom avea şi fete, fetiţe numai pentru mine, nu şi pentru soţia mea, fiindcă femeile au deja tot ce le trebuie. — Dar ele nu au «robinet»? — Da, aşa este, dar asta deoarece nu merită unul. Eu şi tata şi toţi băieţii merităm unul, dar nu suntem**

Sfârşitul celui de-al treilea an de viaţă[123]*:*

Debutul complexului lui Oedip — căci maturizarea ei sexuală s-a produs fără întreruperi. Clienta doreşte bărbaţii şi îşi asumă această dorinţă, ea nu a încetat niciodată să-i dorească. Se arată că ea îi reproşează mamei faptul că nu a făcut-o băiat şi că o doare sexul. Oare acesta nu este un joc de seducţie? „Cine va veni acolo unde simt nevoia de a fi penetrată? în nici un caz tu, făptură rea ce eşti, şi care nu simţi la fel ca mine şi pe care nu te doresc." Şi, cum se simte vinovată de acest sentiment de lipsă de iubire care riscă să o facă pe mamă să nu mai manifeste interes faţă de propria fiică, în ceea ce priveşte corpul şi culturalul, fata vrea s-o consoleze pe mamă dându-i posibilitatea de a-i acorda „îngrijiri",

buni la capitolul haine, lucruri, casă, bone. La mine acasă mama comandă, nu tata. — Şi el nu dă ordine? — Nu-i pasă lui de asta, el are munca lui şi colegii lui de serviciu. El nu zice niciodată nimic, fetele se ocupă de tot, de bani, de rochii şi de casă, spune el mereu/'

Iată cazul unui alt băiat de 8 ani, profund dislexic şi cu tulburări de comportament, care avea drept fetiş absorbantele mamei sale, folosite sau nu, pe care şi le punea între picioare. A fost unul dintre cei mai virili băieţi pe care i-am analizat. El se născuse în cuplul unui homosexual şi al unei femei nesatisfăcute sexual, care căuta amanţi şi care nu întâlnea decât homosexuali de care se îndrăgostea nebuneşte. Mama băiatului prezenta întregul *habitus* **al unei lesbiene, fără să fie totuşi o lesbiană, fiind o femeie de afaceri. Ea nu era deloc feminină şi maternă acasă. Soţul şi copiii ei (doi băieţi), înregimentaţi cu severitate de către mamă, se ocupau de casă. Băiatul cel mare, cu masca lui feminină „aşezată" pe sexul lui masculin, asuma această situaţie, ascunzând acest lucru şi devenind astfel un heterosexual viril. Fiul mai mic, uşor de manipulat, blând, plin de şarm, bun elev până la 12 ani, a devenit la pubertate un elev leneş şi un pervers. Numai băiatul cel mare a urmat o cură psihanalitică, fără de care ar fi rămas un bărbat viril şi adaptat social, dar analfabet. Cel de-al doilea băieţel, în privinţa aspectului şi dezvoltării sale culturale din copilărie, a devenit un homosexual pasiv. (***Nota autorului)*

de a fi în continuare obiectul pe care să-1 palpeze cu grijă maternă, aşa cum se întâmpla în momentul micţiunilor şi defecaţiilor altădată erotice.

Contextul oedipian rezultat arată — pune punctele pe i — pentru adulţi. Fetiţa le demonstrează acestora că ea nu are membru sexual şi că este mândră de acest lucru. Ea exprimă aceasta printr-un simulacru de tăiere a piciorului *[rândul 312]* — dovadă că se simte pregătită să primească forme ascuţite, chiar dacă o va durea, căci ea aşteaptă penetrarea la polul cloacal („dacă cineva te împunge cu un ac în fund, vei simţi atunci o înţepătură"). Ea trebuie să verbalizeze şi să pună în scenă fantasme în ceea ce priveşte trăirile ei sexuale. In mod evident, caută ceea ce este permis:

1) permis de către ceea ce ea cunoaşte în mod experimental prin intermediul propriului corp, în dialectica lui de formă corporală, turgescentă, emisivă şi receptivă, pe care, narcisic, trebuie s-o conserve, aşa cum mama ei a întreţinut-o şi a menţinut-o;

2) permis de către mama ei, model al acestei îngrijiri cu scop de conservare şi eu ideal pentru libidoul ei oral, anal şi acum genital.

Acest comportament va limita imaginile şi afectele pe care le va tolera narcisismul subiectului. întreaga structură a Eului aflat în slujba libidoului genital va depinde de comportamentul cultural imaginar, gestual, expresiv şi verbal, autorizat implicit sau explicit de mamă şi tată.

Ceea ce este permis de către corpul însuşi în procesul său de conservare şi dezvoltare pe bazele de funcţionare orală, anală şi corporală, apoi ceea ce este permis de către mamă, prima care răspunde la ea, consiliera experimentată — de două ori experimentată pentru fiică, datorită corpurilor lor asemănătoare.

Este adevărat că mama este, din momentul „efracției" pe care ea a suferit-o, asemenea infracțiunii comise de fetiță la naştere, şi anume aceea de a transgresa limitele sale fetale, cea care, protectoare, „însărcinată", dotată cu mameloane şi expertă în palpare, a fost forma ridicată (falism corporal), simbolică a calmului şi a înțelepciunii, a tuturor rețetelor de întreținere şi de reparație, a conservării, a integrității regăsite a corpului ca formă şi ca funcționare orală, anală, erotică şi corporală, în valorizarea lui alternativă de tumescență şi detumescență, a vigilenței vieții „trezite" (animale) şi „adormite" (vegetale), a reconcilierii elementelor dispersate, a protecției elementelor cosmice. Mama (doica) şi femeia care i-a urmat sunt deci pentru copil, indiferent de sex, resimțite în mod specific ca posesoarele secretelor vieții, cu toate încercările şi schimbările ei. Bucuroasă şi liniştită sau tristă şi tulburată, dispoziția mamei indică limitele binelui („Poți să mergi acolo") sau ale răului („Atenție, nu te duce acolo, fiindcă este periculos pentru tine"), în viziunea ei. Interzicerea a ceva de către mamă echivalează cu o castrare pentru corpul fetei (sau pentru corpul şi sexul băiatului), cu un viol iminent pentru sexul fetei, deci cu un pericol resimțit în aşteptarea ei de a deveni atrăgătoare în plan sexual.

Prezența concomitentă a emoțiilor pulsionale şi a insecurității emoționale materne are rol inhibitor şi neînvestit narcisic, dezînvestind fie corpul, fie pulsiunea. Prezența simultană în locul cosmic sau în corp a emoțiilor pulsionale şi a unei insecurități sau securități materne învesteşte narcisic şi împlineşte. Toate fantasmele sau inițiativele care au drept scop exprimarea pulsiunilor sexuale ale copilului-fată, care a atins stadiul recunoaşterii celor trei tipuri de voință proprie, independente, dar

articulate, ale persoanelor care formează cuplul parental şi ale ei înseşi, vor fi catalogate drept bune sau rele, în funcție de:

— ceea ce este permis sau interzis de către corp, în ceea ce acesta are deja ca învestire narcisică în zonele erogene cu forme şi funcții deja socializate, corp devenit obiect de solicitudine pentru subiectul însuşi, ceea ce este permis ca fiind conform, din punct de vedere funcțional, cu regăsirea unei securități bazale;

— ceea ce este permis sau interzis, inițial de către mamă, apoi de către celelalte persoane (falice) de sex feminin valorizate de tată, în planul acțiunilor şi al imaginației;

— ceea ce este permis sau interzis, de către persoana tatălui şi, în rezonanță cu el, de către alți reprezentanți ai sexului masculin, valorizați de mamă, în planul acțiunilor şi al imaginației.

în articolul dnei Luquet, pornindu-se de la observațiile făcute asupra fetiței analizate, apare ideea că, în momentul în care copilul atinge stadiul oedipian, apropierea libidinală de tată ar fi însoțită de o „recrudescență a fantasmelor masochiste". Fetița simte față de tatăl ei o tandrețe pe care însă şi-o inhibă, ea se relaționează cu el în mod pozitiv şi activ, dacă tatăl este pasiv, şi, atunci când tatăl are inițiativa şi caută compania fiicei sale, aceasta adoptă față de el o atitudine pasivă, evitându-1 şi refuzând să-1 vadă prin acoperirea ochilor.

Acest comportament specific vârstei de 4-5 ani este absolut tipic pentru băieți şi fetițe față de orice persoană adultă, părinte sau persoană străină, de sex opus. Nu este vorba aici de masochism feminin, ci de o prudență relațională[124] arătată oricărei alte persoane, falice prin

definiție, deoarece este o persoană care adoptă poziții verticale în timpul mersului, care este puternică datorită greutății sale şi care este astfel adaptabilă lumii celor puternici. în aceste condiții, copilul, indiferent de sex, acționează cu prudență — adultul de sex opus este prea tentant, deci tulburător. Este vorba despre prudența orală şi anală dobândită. Tot ceea ce este prea puternic şi prea mare, brusc şi fără nici o mediere, este riscant pentru propriul corp. De altfel, prin intermediul acestui joc de-a v-ați ascunselea, de tipul: „Mă uit la tine numai dacă tu nu te uiți la mine" sau „Nu mă uit la tine numai dacă tu te uiți la mine", joc care, corporal şi etic, este identic cu cel de genul „Te-am prins!"[125], îşi afirmă copilul, o dată cu negarea interesului pentru acest joc, propriul său interes. în orice caz, toate acestea nu sunt specifice fetelor.

în ceea ce priveşte jocurile simbolice comportamentale bazate pe contact corporal sexual, observăm că fata are în joc o atitudine de securitate care denotă un comportament de menținere la distanță a bărbaților. Şi la băiat putem identifica acelaşi comportament de menținere la distanță a femeii. Astfel, el se apropie de ea pentru a o seduce, numai la câțiva centimetri de corpul ei, fără să o atingă însă cu penisul său, ea se îndepărtează, dar el, ființă ludică, nu o pierde din vedere şi, dacă ea se opreşte şi îl aşteaptă, rămâne la distanță şi verbalizează ceea ce face, în absența contactului fizic. Contactul fizic îi provoacă anxietate, jocul nu mai are virtuți de învestire narcisică, bucuria lui de mascul cuceritor se loveşte de problema reală a corpurilor disproporționate falie, de unde angoasa de castrare, dacă îşi imaginează femeia dentală, sau angoasa de viol, dacă proiectează asupra ei penetrarea sexuală fantasmată anterior în legătură cu propriul său sex.

Deci, în opinia mea, această deviere masochistă nu are legătură cu sexul subiectului, ci cu diferența de dezvoltare corporală. De altfel, este vorba despre componenta heterosexuală a copilului aflat în stadiul oedipian şi în relație duală cu obiectul celuilalt sex, această agresivitate activă sau pasivă inhibată fiind însă nedureroasă. Dacă această inhibare a agresivității este încununată de succes, atunci va fi posibilă acumularea tensiunii erotice, agresivitatea fiind în acest fel învestită narcisic. în urma unor observații recente făcute la hotel asupra unor băieți de această vârstă, am constatat că băiatul care încerca să seducă o femeie se ascundea de celelalte femei, apropiindu-se de corpul tatălui său — dacă acesta se afla prin preajmă, împreună cu soția lui —, şi nu de mama lui, venind lângă ea numai dacă aceasta era singură în încăpere. Fata se apropie atât de corpul matern, atunci când participă la jocuri provocatoare împreună cu persoanele adulte de sex opus, cât şi de cel patern, numai în absența mamei. în concluzie, copilul se apropie de orice adult nonactual şi momentan învestit cu atracție erotică, şi, mai degrabă, în cazul în care nu are experiența anturajului său, iar părinții sunt absenți, de persoana adultă care i se pare că poate fi asociată cu propria mamă sau cu propriul tată.

Deci nu poate fi vorba despre o dialectică sexuală între trei persoane sexuate, caracteristică situației oedipiene, ci de jocul a două persoane kinezice orale şi anale, şi anume el, copilul, şi celălalt, un joc în care un sex, sexul copilului, îl creează pe al treilea, atras în acest joc pentru a-şi pune în valoare talentul specific, penetrant sau sedus de penetrare, joc de coloratură narcisică marcat de libido oral sau anal, chiar dacă este însoțit de descoperirea senzațiilor excitante din regiunea genitală,

erectilă la copii, indiferent de sexul acestora. Băiatul nu vrea să se „descarce" corp la corp, cel mult la distanța unui jet: lansare de obiecte, stropire uretrală. Fata nu îşi doreşte o penetrare care să presupună o relație corporală, ci vrea ca o persoană masculină să îi acorde o atenție electivă, focalizată. Ea vrea să focalizeze vectorii pulsionali ai masculului, dar aceasta la distanță corporală. în acest sens este adevărat că fetița va accepta bomboanele oferite de bărbatul care nu prezintă pentru ea vreun interes erotic, spre deosebire de bărbatul care îi place şi o atrage, pe care îl va refuza, acesta din urmă fiind cu atât mai mult învestit cu erotism voluptuos, cu cât bomboana este „mediată", pusă pe masă sau primită din mâna unei persoane neutre, şi toate acestea în absența unei mame geloase. Pulsiunea sexuală narcisică este ținută sub control dacă nu intră în conflict cu realitatea senzorială a corpului Celuilalt, oral sau anal, periculoasă inițial pentru corpul copilului şi ulterior pentru sexul acestuia.

Indiferent de sex, din acest moment va fi posibilă sau nu structurarea unei persoane care va trebui să accepte dorințe care îi sunt interzise, o lege dură pentru Eul încarnat care caracterizează libidoul genital în demersul său de ecloziune şi apoi de câştigare a întâietății, compatibil sau nu cu relația corporală voluptuoasă cu persoane de sex complementar, relație la care mulți sunt chemați, dar puțini sunt aleşi — pentru a relua o veche sintagmă —, ceea ce pare să fie adevărat pentru partea feminină a omenirii din epoca noastră, dovadă însuşi studiul de față.

Să ne întoarcem la perioada descrisă în continuare de dna Luquet în legătură cu fetița, perioadă, aşa cum am

văzut, întâlnită şi la băieţi. *între 4 şi 5 ani* se instalează o perioadă care marchează tocmai începutul stadiului oedipian, moment caracterizat de dobândirea autonomiei corporale, de utilizarea independentă a pronumelui personal „eu" şi a numelui de familie ca reprezentând numele tatălui, nume pe care acum ştie să-1 citească, de conştientizare a raportului de existenţă socială cu diferite case cărora le cunoaşte adresele, a propriei vârste şi a unei dialectici subiective a copilului corporalizat ca fiind autonom în raport cu propriul sex şi cu senzaţiile pe care le are în legătură cu acesta, fără să ştie încă dacă aceste senzaţii voluptuoase sunt cunoscute şi de celelalte persoane cu corp falie vertical, asemănător corpului său, reprezentanţii masculini şi feminini ai speciei umane din care el simte, în mod confuz, că face încă parte, căci, deşi vorbeşte cu animalele — şi mult mai puţin cu plantele —, el constată că numai oamenii îi răspund. Apare astfel reciprocitatea actelor şi emoţiilor stăpânite, prin intermediul limbajului verbal, în sine însuşi şi în celălalt."

*** Oare acest comportament al copilului nu este de fapt o profundă intuiţie a faptului că dorinţa nu poate fi localizată, chiar dacă este imaginată prin intermediul locului din corp în care este percepută de subiect, în limita erectilităţii orificiului corporal al manifestării sale organice, împreună cu care, totuşi, dorinţa nu împarte o morală comună. Este vorba, de asemenea, şi de intuirea faptului că acum copilul devine narcisic şi astfel un mic tiran, ca urmare a nedescărcării acestei tensiuni, cu alte cuvinte, el se identifică cu ceea ce ştie despre părinţii lui că sunt în raport cu acest corp despre care ştie deja că este punctul său de referinţă faţă de celălalt — pe care îl descoperă ca fiind cel care îl trădează şi îl expune pericolului de a fi deposedat de propriul corp. El se ascunde, îşi ascunde propriul său corp sau ascunde corpul celuilalt pentru a se bucura de propria dorinţă în voie şi fără teama de a fi castrat.** *(Nota autorului)*

Numai schimbul de simboluri poate media situația oedipiană structurantă. Persoana copilului se formează prin intermediul verbalizării acestor fantasme şi al verbalizărilor fantasmatice, culturale, sociale. Verbalizarea de întrebări despre problemele sexuale senzoriale şi afective, dacă sunt urmate de răspunsuri în acord cu realitățile senzoriale genitale, şi nu generatoare de sentimente de vinovăție, va duce la formarea unui narcisism sexual sănătos, conform cu specificul sexului copilului, sau invertit.

Accesul la libidoul genital este exprimat printr-o întrebare în legătură cu copiii, mai precis cu venirea pe lume a copilului respectiv sau cu naşterea descendenței acestuia. Dacă adultul nu-şi va asuma, prin intermediul răspunsului său, propria participare corporală, alături de cea a celuilalt genitor, adică noțiunea de complementaritate indispensabilă a sexelor parentale ce stă la originea vieții, copilul, indiferent de sex, va resimți interdicția implicită, din cauza pericolului de pierdere a securității, de a depăşi modalitatea de relaționare duală între persoane vii, reale.

Dacă adultul nu va verbaliza noțiunea de validitate reală a raporturilor sexuale, a împlinirii sexuale, a incidenței sociale a copilului, culturală din punct de vedere etic în viața celor care formează anturajul lui, a existenței în general a copilului, a existenței sale cosmice, dincolo de specia umană, de sensul intergenerațional al ataşamentelor familiale — directe sau prin alianță — de persoanele pe care copilul le cunoaşte, dacă acest copil nu ya primi astfel de răspunsuri verbalizate la întrebările sale în legătură cu dorința pe care o simte şi în absența cheii verbalizate a contactului sexual dorit, el va trăi într-o lume lipsită de sens. Se va refugia în fantasme

imaginare de filiații prin contacte extrasenzoriale sau digestive, aflate din punct de vedere emoțional în serviciul camuflat al libidoului său genital în formare, asociat tactil sexului său şi din punct de vedere reprezentativ în serviciul unei dialectici senzoriale, cunoscută în mod repetitiv, de adăugări sau diminuări voluptuoase la limitele tubului său digestiv.

Se pare că întrebările în legătură cu sexualitatea şi voluptatea genitală sau cu venirea pe lume, pe care mulți copii le adresează mamei sau unei alte persoane adulte, nu sunt directe. Din observațiile mele reiese clar caracterul aparent indirect al întrebărilor copiilor, întrebări pe care aceştia le pun neîncetat, încă de la început. Oare aceste întrebări chiar sunt indirecte? De exemplu, un copil de 3 ani poate întreaba: „Cum vor arăta copiii mei?", întrebare formulată pornind de la fundamentele logice, orale şi anale, intuitiv depăşite, ale structurii lui în formare.

Tocmai după formularea unui anumit număr de întrebări directe sau indirecte, centrate asupra acestor aspecte legate de venirea pe lume şi de voluptate corporală, asociate sau nu cu emoții interpersonale, copilul, întâlnind mereu refuzul schimburilor verbale, se îndepărtează de relațiile interpersonale sau continuă să aibă astfel de relații, bazate însă pe simptome repetitive. Un simptom de acest fel este mecanismul verbal bine cunoscut al întrebărilor formulate fără preocuparea de a asculta răspunsul, al de ce-ului absurd care caracterizează acum universul uman.

Totuşi, dezvoltarea instinctuală a copilului nu se poate încheia atât de repede, astfel încât încrederea dobândită anterior, narcisismul în legătură cu propria persoană şi dezvoltarea personală rămân intacte, iar el

continuă să se identifice falie, în putere activă şi pasivă, în comportamentul celor doi părinţi, îndeosebi în cel despre care ştie, fără să fi avut însă dreptul de a verbaliza concret motivele senzoriale ale acestui comportament, că se bazează pe existenţa sau nonexistenţa penisului şi că este de acelaşi sex ca el.

Din fericire, prin intermediul vieţii imaginare şi al reprezentărilor alegorice şi simbolice din care sunt formate fantasmele, copilul şi părinţii, inhibaţi verbal, dar activi sexual, vor dispune de mijloace de verbalizare a dorinţei sexuale presante. Cum ar fi apariţia unor atribute caracteristice, buchete de flori şi receptacule — săculeţul sau coşul cu fructe, asociat mereu cu reprezentarea falică a persoanei sale, persoană atrăgătoare ca ornament. Aşa se explică de ce băieţii din toată lumea, indiferent de rasă şi naţionalitate, îşi populează reprezentările grafice ale propriei persoane cu pipe, bastoane, pălării sau arme, fie că taţii poartă sau nu pălărie şi baston, fumează sau nu din pipă, sunt sau nu militari.[126]

în acest moment, viaţa imaginară îşi delimitează clar două zone învestite narcisic: zona de susţinere a persoanei sociale falice în rândul reprezentanţilor ambelor sexe şi zona de susţinere şi de afirmare a stilului relaţional răbdător, atractiv, ispititor, voluptuos şi învestit narcisic, caracteristic fetelor, şi percutant, expulziv, învestit narcisic şi voluptuos, caracteristic băieţilor.

Indiferent de sex, victoria obţinută de copil în faţa unui adversar de acelaşi sex cu el reprezintă un prilej de valorizare subiectivă, sexuală şi obiectivă, o dată cu admiraţia stârnită în rândul contemporanilor săi aparţinând ambelor sexe. Şi, în cazul în care părintele adult nu aruncă în luptă propriile fantasme sadice şi masochiste din zona voaierismului, pentru a orchestra sau analiza

această combativitate infantilă, anumite legături emoționale sociale de tip homosexual, interpersonale, active şi pasive falie, socializate cu ajutorul regulilor, vor furniza băieților şi fetelor baze sublimate ale libidoului oral şi anal, în vederea asumării opțiunilor lor genitale sexuale.

Interacțiunile fireşti, neorchestrate de adulți, cu copii de vârstă apropiată, de ambele sexe, caracterizate de schimburi interpersonale şi intersexuale corporale realizate într-un cadru de libertate totală, reprezintă cu siguranță una dintre condițiile esențiale ale experimentării unei genitalități sănătoase. Dar acest lucru este insuficient.

O altă condiție la fel de importantă este posibilitatea de a verbaliza viața imaginară populată de părinții adulți, precum şi reacțiile emoționale ale copilului față de includerea acestora în viața lui imaginară — nesupusă judecăților de valoare morală —, care se referă la domeniul actelor efective, intersenzoriale şi interpersonale sociale. Verbalizarea senzațiilor şi dorințelor copilului şi, cu această ocazie, schimbul cultural, prin intermediul verbalizării dorințelor şi senzațiilor celorlalți oameni, reprezintă aspectul cu adevărat structurant al schimburilor cu adultul. Multe nevroze apar ca urmare a faptului că anumite senzații sau dorințe sunt considerate ca fiind în ele însele necuviincioase în absolut, adică în imaginar, ceea ce înseamnă o amenințare la adresa copilului, atâta vreme cât el va rămâne față în față cu propria corporalitate, înainte însă de a fi avut certitudinea că a înțeles, deci înainte să conştientizeze că aparține aceleiaşi specii ca părinții lui şi că posedă un sex, la fel ca aceştia.

Să urmărim în continuare jocurile acestei fetițe combative, activă şi pasivă în persoana ei, cu băieții şi fetele

de vârsta ei. Acasă, ea se identifică din ce în ce mai mult cu mama, în privința comportamentelor ei de persoană, mai ales dacă simte că părinții o încurajează în această direcție. Emoțiile sexuale ale fetiței își fac datoria, ea manifestând atracție sexuală față de sexul patern. Fetița nu se simte imediat vinovată de această sensibilitate, pe care chiar o poate verbaliza mai întâi ca fantasmă şi o împărtăşeşte totodată mamei. Ea îi spune mamei că este sigură că se va căsători cu tăticul ei, şi „amândoi te vom ucide, sau vei fi copilul nostru sau bona noastră, sau te vei căsători cu altcineva".

Dacă nu este vorba de fapte actuale, ci de fantasme, atunci de ce se întâmplă atât de des ca mama, rămasă în parte la acest stadiu evolutiv sau geloasă pe fiica ei, să-i interzică fetei asemenea verbalizări, ca şi cum acestea ar fi nişte acte? Nişte răspunsuri simple de genul „crezi tu acest lucru?", „mai vedem noi", „mai este până atunci" vor permite copilului să-şi continue evoluția oedipiană sublimându-şi afectele în produse culturale, după modelul celor realizate de femeile cu un statut social important din anturajul său.

Când aceste întrebări îi sunt adresate tatălui, atitudinea de complicitate a acestuia, atât față de soție, cât şi față de propria fiică, precum şi aceea de temporizare înțeleaptă, el aşteptând clipa în care fiica lui va şti cum să țină o casă şi să se ocupe de copii, temporizare însoțită de o speranță narcisică şi de o tandrețe nevinovată şi lipsită de seducție genitală, sunt un răspuns la comportamentul bazat pe seducție uneori direct genitală al fiicei. Această atitudine a tatălui sau a substitutului patern valorizat de afecțiunea mamei susține evoluția complexului oedipian, până în momentul în care dorința exprimată direct de a avea un copil cu propriul tată

devine suficient de puternică pentru a se verbaliza în fantasmă.

Până în prezent, aceste fantasme structurează Eul feminin adaptat, combativ pe plan social, în vederea maturizării sale genitale. Dacă fetiței îi sunt autorizate aceste fantasme de promisiune de satisfacere, cândva, a nevoii ei genitale şi de dobândire a autonomiei depline (în absența vreunei rivale sau a vreunui model), atunci ea îşi va însuşi singură logica neconformității volumetrice complementare[127]a propriului vagin, de dimensiuni reduse, şi a penisului patern, adult, mare, de unde angoasa de viol realizat de către cei mai puternici şi mai mari decât ea; ea va înțelege astfel şi logica relativei sale neputințe corporale în condițiile în care devine conştientă că este mică, nu are sâni şi păr pubian, că este tandră şi incapabilă de a-şi asuma anturajul animat şi inanimat, aceasta fiind o condiție esențială pentru a întemeia un cămin alături de persoana iubită, adică alături de tatăl ei sau de substitutul ideal al acestuia.

în cadrul procesului de dezvoltare a fetei care traversează stadiul oedipian, angoasa de viol reprezintă ceea ce reprezintă angoasa de castrare pentru evoluția băiatului.[128] Sentimentul de inferioritate este dublul acestei angoase exprimat social, dar poate deveni un mecanism de apărare exploatat în plan secundar. Angoasa de viol este rezultatul imaginației realizării imediate a dorinței. Sentimentul de inferioritate stimulează dezvoltarea mecanismelor de adaptare socială prin intermediul mijloacelor provenite în urma descărcării tuturor tensiunilor erogene, orale, anale, uretrale, genitale, prin intermediul asimilării culturale a *savoir-dire-uhxi* oral, a *savoir-faire-ului* anal şi a comportamentului apărut ca o consecință a chemării atenției

masculilor asupra propriei persoane şi a evitării unui consum genito-genital nemediat, prin intermediul simbolului valorizat cultural al *savoir-vivre*-ului în termeni de mixitate socială, al regulilor jocurilor sociale mixte, în aşteptarea cunoaşterii, prin exprimarea lor culturală, a emoţiilor partenerului manifestate în comportamentele de corp, de sex şi simbolice ale acestuia. Dacă aceste dorinţe de penetrare sunt cu adevărat legate de valorizarea, învestită narcisic şi securizantă, a corpului partenerului (*restitutio ad integrum)* şi a sexului acestuia, atunci acest contact intersexual, o dată cu penetrarea, mai trebuie să realizeze şi o valorizare etică, umană şi voluptuoasă.

Permisiunea obţinută din partea corpului şi cea dată de mama care dă sfaturi, care are experienţă, care păstrează integritatea corpului, în forma lui specifică şi în funcţionarea lui orală, anală, corporală, integritate care este trăită în mod deosebit ca fiind mai puternică decât moartea însăşi, tot ceea ce va permite mama să fie verbalizat, vor forma ansamblul fantasmelor genitale oedipiene, adică acele fantasme care o vor consola pe fata care aşteaptă iniţiativa masculină, fără a declanşa Supraeul oral şi anal. Dacă mama, în calitate de Eu ideal, va autoriza ideea complementarităţii erogene genitale (prin intermediul cântecelor, povestirii unor întâmplări hazlii, contactelor nesupravegheate cu cineva străin sau cu tatăl), fetiţa va avea, de vreme ce a obţinut permisiunea maternă de a fantasma pe tema dorinţei sexuale faţă de propriul tată şi a dorinţei de a-şi ucide propria mamă, adică permisiunea de a se juca („în glumă" în ordinea lucrurilor şi „de-adevăratelea" în plan simbolic), certitudinea că imaginaţia nu o face nici geloasă, nici temătoare. Aceste raporturi verbale între mamă şi fiică,

aflate una lângă alta, dau roade în cadrul schimbului cultural al fetiței cu mama în ceea ce priveşte dobândirea libertății sale umane.

în acest moment al apariției dorinței de a primi cadou de la propriul tată un copil adevărat, dorință care le va face receptive la orice aspect privind acuplarea, investigațiile sexuale ale altor copii, mai mult sau mai puțin informați, le vor da fetițelor răspunsuri pragmatice, care uneori le vor provoca mirarea, în legătură cu jocurile sexuale ale bărbaților şi femeilor practicate atunci când stau culcați şi sunt singuri.

Este curios faptul că, la vârsta de 6 ani, copiii, indiferent de sex, au uitat deja sau au refulat noțiunea de raporturi sexuale pe bază de contacte genito-genitale, în condițiile în care toate fetițele cu vârste cuprinse între 1 an şi patru luni şi 3 ani, înainte de a-şi însuşi noțiunea de persoană umană şi în afara situației tranzitorii, posedă deja noțiunea sexului lor, care prezintă o cavitate în care băieții îşi introduc sexul „în relief", în joacă şi în absența ideii de procreare, lucru admis de ele. Anumiți copii verbalizează noțiunea de relații sexuale şi, tocmai din această noțiune intuitivă, nonreflexivă, derivă jocurile lor de evitare a contactului fizic cu adulții, contact sexual şi emoționant, spre deosebire de cel cu alți copii care, adesea, înainte de vârsta de 3 ani, conduce la investigații sexuale reciproce şi la apariția unor jocuri resimțite ca fiind normale, netabuizate, spontane, inocente şi care nu dau naştere unor fantasme verbalizate. De altfel, aceste jocuri sexuale nu simt elective în termeni de raport sexual care simulează coitul, cu mici excepții. Aceste jocuri sexuale de corp sunt apoi socializate cu sintagma ambiguă de „joc de-a doctorul", şi nu cum s-ar crede folosind denumirea de „jocul de-a mama şi de-a

tata". Jocurile „;de-a mămica şi de-a tăticul" rămân în general nişte jocuri de persoane falice cu roluri comportamentale specifice, feminin şi masculin, în raport cu progenitura de acasă şi cu instituţiile statale, aceasta neexcluzând prezenţa unor activităţi erotice, orale şi anale, exercitate asupra aşa-numiţilor copii, dar raţionalizate ca fiind educative.

La vârsta de 6 ani, în plină efervescenţă emoţională oedipiană, asistarea la raporturile sexuale ale unui cuplu sau ale cuplului parental sau verbalizarea de către alţi copii a acestor raporturi pot traumatiza, însă totul depinde de situaţia emoţională existentă între mamă şi fiică. într-adevăr, la această vârstă, angoasa de viol, fiind prin ea însăşi un stimulent al voluptăţii genitale „ţinute la respect" de sentimentele legitime de inferioritate personală, face deosebit de utilă cererea de explicaţii mamei. în cadrul acestui schimb de confidenţe, explicaţia oferită de mamă va permite evenimentului să fie perceput cu calm, dacă mama afirmă realitatea penetrării sexului feminin de către cel masculin, vorbindu-i fiicei ei şi despre noţiunea de erectilitate a tatălui, despre motivaţia voluptuoasă a acestui fapt real, fundament al atracţiei amoroase şi al căsătoriei, precum şi despre rolul complementarităţii bărbatului în fecundarea unei femei. Dacă mama afirmă că, atunci când corpurile şi inimile se pun de acord, nu poate exista decât plăcere, şi nu dezgust şi durere, o astfel de conversaţie întâmplătoare, pe marginea unui eveniment aparent fortuit, cu atât mai mult cu cât există o mulţime de evenimente de acest gen în această etapă de viaţă a fetiţei, aduce, o dată cu completarea în cele din urmă a realităţii, un sentiment de securitate în legătură cu emoţiile tulburătoare trăite de ea, dar şi necesitatea internă a renunţării sexuale la

obiectul adult, cel puțin pentru un timp, până la vârsta nubilității, când aspectul fizic al propriului corp îi este anunțat de mamă ca trebuind să devină asemănător cu cel al tuturor celorlalte femei.

Căci, în cazul fetelor, angoasa violului este evitată, datorită renunțării sexuale conştiente a fetei la propriul tată, în cazul în care comportamentul tatălui şi al adulților de sex masculin, plini de afecțiune în relațiile lor interpersonale, nu are putere de seducție şi este lipsit de echivoc. Violul poate să rămână un reziduu oedipian de aşteptare necondiționată în timp, compatibil cu sublimări feminine autentice şi chiar, am putea spune, destul de încurajat în plan inconştient de către societatea actuală, de vreme ce această fixație, caracterizată de încetinirea ritmului vieții sexuale genitale şi emoționale a fetei, amână până la pubertate supraestimările sexuale trecătoare ale băieților de aceeaşi vârstă, incompatibili cu imaginea valoroasă paternă, dezvoltând la fată o dependență homosexuală imitativă în raport cu propria mamă şi cu femeile valorizate şi curtate de tată, ceea ce-i asigură protecție şi împotriva pasiunilor extrafamiliale pentru prietene necunoscute ale părinților. Acest reziduu homosexual.de dependență „artificială" a fetei în raport cu mama ei oedipiană şi de rivalitate sexuală camuflată cu aceasta va da naştere tensiunilor caracteriale dintre cele două protagoniste, alimentate de prezența tatălui, sau, dimpotrivă, raporturilor bazate pe înțelegere, pornind de la un model sadomasochist şi în absența tatălui. Dar, în aceste cazuri, putem vorbi despre o întâlnire plină de tandrețe reală, pe de o parte, între mamă şi fiică, şi, pe de altă parte, între cei doi parteneri, fiindcă tandrețea este rodul scenei originare, trăită şi asumată, în renunțarea deplină la vizualizarea raporturilor sexuale

dintre părinți şi în limitele noțiunii de egalitate interumană personală sororală şi fraternă, indulgentă cu caracterele lor particulare. Aceasta înseamnă eludarea aspectului subiectiv al situației de supraestimare amoroasă, retrogradă, familială.

Această depăşire a complexului oedipian poate avea loc la vârsta pubertății, după apariția emoțiilor oedipiene caracteristice nubilității, după vârsta considerată ingrată, perioadă care poate fi foarte scurtă. Relaționarea culturală şi socială se va preciza din ce în ce mai mult, la baza ei fiind nevoie de schimburi interfamiliale, sub forma uneia sau a două prietenii feminine, extrem de vii şi formative, a tachinărilor amoroase, la început în situație de tip oedipian transferat, împreună cu cel mai bun prieten al celei mai bune prietene, ceea ce va duce la drame rapide şi violente, care vor da tonul suferințelor şi bucuriilor cu caracter formator ale adolescentei. Cele mai bune atitudini de urmat în acest caz sunt: discreția părinților, mai ales dacă este vorba de confidențe spontane, şi intervenția lor numai pentru a favoriza câteva „ieşiri" culturale atractive. Afecțiunea şi încrederea necondiționate arătate de părinți propriei fiice, protejarea ei de curiozitatea şi răutatea fraților şi surorilor ei vor contribui la formarea structurii ei emoționale, ea conservându-şi narcisismul şi depăşind momentele depresive. Dacă părinții îşi încurajează fiica în alegerile personale, în încercarea ei de a-şi îmbunătăți stilul vestimentar şi aspectul fizic, dacă ei acceptă nevoia acesteia de a se retrage pentru a fi singură, departe de grupul familial, atunci această adaptare va fi mult facilitată necenzurând lupta combativă împotriva sentimentelor de inferioritate personală adesea nejustificate, absurde, semne ale angoasei de viol camuflat, angoasă

generată de o dorință sexuală mai mult sau mai puțin pe deplin conştientă.

Cu cât perioada preoedipiană şi cea de latență au fost mai bogate în achiziții culturale sociale valabile în viața unei femei (croitorie, gătit, îndemânare în treburile casnice, dans, muzică) şi în întâlnirea de colegi de clasă de ambele sexe, fără supravegherea adulților, cu atât mai uşor îşi va asuma adolescenta condiția ei genitală de femeie. Instalarea ciclului menstrual şi, o dată cu acesta, a unui nou ritm nu va produce niciodată o traumă şi nu va cauza suferințe sau neplăcere („indispoziție") fetelor care au fost pregătite pentru această etapă a vieții în mod corespunzător de mame feminine, chiar dacă, pe măsura trecerii timpului, starea de sănătate a acestora a fragilizat căile genitale.

Incestul efectiv între tată şi fiică — inițiativa revenind tatălui — nu este ceva rar, cu atât mai puțin incestul cu fratele mai mare.[129] Incestul larvar, adică posedarea exclusivă a persoanei fiicei sale, nu şi a sexului ei fiziologic, pentru satisfacerea nevoilor emoționale, din comoditate sau din amuzament, descurajarea sistematică şi devalorizarea sadică a oricărei relații interumane care l-ar putea îndepărta de ea, este un fapt aproape general, mai ales dacă tatăl are puține fiice, dar, uneori, chiar şi atunci când el are mai multe, despotismul său afectiv exercitându-se asupra fiecăreia în parte, în vederea complementarizării masculinității sale erotice regresive. De regulă, mama îşi dă în mod tacit consimțământul în cazul incestului corporal, simbolic şi afectiv. Ea procedează în acest fel pentru a-şi apăra teritoriul, putându-i urmări îndeaproape pe soțul şi pe fiicele ei, fericită că îi face să plătească pe toți pentru exacerbările frustrării ei şi ale stării de excitație pe care i-o provoacă, în perspec-

L

tivă voaioristă, scenele isterice vizând culpabilizarea fetelor dacă acestea încearcă să se îndepărteze de mediul familial nevrotic. Dar să nu vorbim despre aceste cazuri care stau la baza celor mai grave forme de frigiditate şi constituie veritabile psihanalize la vârsta adultă, cu condiţia să nu fi avut consecinţe nevrotice importante asupra descendenţei.

Să revenim la cazul evoluţiei postoedipiene la pubertate. La pubertate, masturbarea creează uneori un sentiment de culpabilitate în rândul tinerelor, care cred că sunt nişte fiinţe depravate. Aproape mereu mamei i se oferă ocazia, în cursul unei conversaţii oarecare, să facă o aluzie cu caracter deculpabilizant şi asociată noţiunii datoriei pe care o are de a incita aceste fete la căutarea unui eventual logodnic demn de ele, căruia să-i câştige respectul, nu numai favorurile erotice. Lecturile din autori renumiţi în tratarea temei dragostei adevărate, un subiect extrem de captivant la această vârstă — „preluat" din romanele denumite romaneşti —, discuţiile foarte deschise din cadrul familiei în legătură cu diverse filme, cu faptele diverse scabroase sau criminale, respectul pentru opiniile lansate uneori din bravadă, toate acestea vor contribui la formarea unui Eu solid şi a unui Supraeu genital suplu care o va împiedica pe tânăra fată să aibă experienţe sexuale din disperare, din nevoia de schimburi, din dorinţa de a însemna ceva pentru cineva, şi nu din iubire adevărată şi reciprocă, construită pe baza unei încrederi reciproce depline, cum ar trebui mereu să se întâmple în cazul unor tineri încă virgini.

Primul coit şi comportamentul masculin tandru şi afectuos al partenerului sunt esenţiale pentru evoluţia sexuală şi afectivă a adolescentei. Cele mai feminine fete

şi cele mai apte să devină femei în sensul adevărat al cuvântului, capabile de orgasme vaginale şi utero-anexiale, pot fi traumatizate de primul lor raport sexual, mai ales dacă ele iubesc persoana partenerului lor. Cadoul pe care îl face o femeie atunci când se dăruieşte unui bărbat în timpul coitului este, în cazul unei femei care îşi asumă sensibilitatea sexuală, mult mai important decât cel pe care i-1 oferă partenerul. De aceea, sentimentul eşecului ei erotic şi descoperirea faptului că s-a înşelat în alegerea partenerului sunt răni narcisice ale întregii sale persoane, toate acestea conducând la apariţia sentimentelor de inferioritate reale în raport cu o experienţă resimţită de ea ca un viol şi de partenerul ei neexperimentat şi lipsit de delicateţe (realitate inacceptabilă pentru el) ca o castrare. Dacă primul raport sexual a fost un succes sau numai pe jumătate un succes în ceea ce priveşte plăcerea resimţită şi un triumf în privinţa afecţiunii şi încrederii reciproce, este probabil ca evoluţia amoroasă şi sexuală ulterioară a femeii să poată fi descrisă în termenii unor orgasme din ce în ce mai bine conturate, până la obţinerea orgasmului utero-anexial. Este interesant de remarcat faptul că orgasmul, odată experimentat, este, în absenţa evenimentelor emoţionale care să perturbe relaţiile cuplului, mereu repetabil cu un minimum de voluptate foarte satisfăcător.

Consider că variaţiile de intensitate şi de valoare ale orgasmelor unei femei adulte constituie faptul cel mai specific al sexualităţii genitale feminine. Cred că atitudinea emoţională interpersonală a momentului faţă de partener joacă în timpul coitului, pentru femeie, un rol erotic difuz care imprimă sau nu o anumită coloratură schimbului emoţional tandru, jocurilor erotice, indiferent dacă acestea provoacă sau nu femeii orgasmul complet.

Această modula?e sentimentală interpersonală, din cauza intensităţii sale negative, poate antrena instalarea frigidităţii, prin intermediul unei forme de respect preconştient apărute la o femeie până atunci nefrigidă, în aceste condiţii, este evident rolul componentelor emoţionale orale şi anale reactive care combat atitudinea genitală receptoare încă prezentă. Totuşi, tocmai această ambivalenţă, datorată suprapunerii registrului interpersonal faţă de cel intergenital, va justifica cerinţa conştientă sau inconştientă de agresivitate sadică mai mult sau mai puţin marcată a partenerului sexual în legătură cu persoana partenerei, pentru a anula, printr-un control muscular simbolic, mecanismul de apărare activă falică în formare care jenează obţinerea relaxării musculaturii scheletice, condiţie indispensabilă a juisării vaginale intense şi, mai ales, a orgasmului utero-anexial.

Intervalorizarea narcisică a unui partener prin intermediul celuilalt partener în cadrul jocurilor sexuale este mereu importantă în dialectica genitală. în absenţa ei, apar formele normale de frigiditate la femeile capabile de orgasme primitive şi complete, adică cel puţin oedipiene, şi a căror primă experienţă sexuală nu a fost total traumatizantă. După mai multe eşecuri orgastice, este dificilă rectificarea situaţiei create, atât pentru femeia frigidă şi revendicantă tacită, cât şi pentru bărbatul umilit şi nu mai puţin un revendicant în mod tacit. Bărbatul, ameninţat cu angoasa de castrare, legată de trezirea unor sentimente masochiste de inferioritate din perioada infantilă, nu are curajul sau plăcerea de a o aborda pe cea pe care o consideră un zid sau o panteră. El îşi „rumegă" eşecul (bărbaţii fiind la fel de masochişti morali precum femeile) şi fantasmează la cote foarte înalte pentru a se despăgubi cumva altfel sau devine

impotent. Este un cerc vicios. Denarcisizată de aceste declarații, femeia se repliază masochist şi se concentrează asupra anomaliei sale sau pe activitățile menajere sau materne în mod obsesiv, ceea ce îi permite să nu se simtă vinovată față de Supraeul genital. în cazul unor astfel de cupluri, este necesară o stimă socială reciprocă solidă care să le asigure unitatea, ele devenind treptat nişte cupluri fraterne, caste în mod nejustificat, cupluri în care unul dintre parteneri îşi asumă pasiv impotența genitală în cuplul care este totuşi, valabil din punct de vedere cultural şi social.

Acceptarea unor astfel de situații sexuale, în absența unei simptomatologii, se poate prelungi destul de mult, până în momentul apariției unui puseu libidinal alimentat de o tentație extraconjugală care, refulată, va produce simptome fie la femeie, fie la copii. Psihanalistului care se ocupă de copii i se poate întâmpla[130] să deceleze aceste situații conjugale ale părinților, secundare sau primare, şi să-i ajute, prin intermediul anamnezei verbalizate a decepției mutuale a fiecăruia dintre cei doi soți, în mod separat sau împreună, să-şi regândească, eliberați de culpă şi reînvestiți narcisic, problema conjugală erotică. Totuşi, poate exista şi cazul de frigiditate complet asumată al femeilor pentru care faptul de a aparține unui bărbat cu o poziție socială de invidiat, în calitate de amantă sau de soție, este valorizant narcisic şi preferabil unei iubiri sexuale adevărate. Este vorba aici, aproape fără excepție, de femei homosexuale pasive, inconştiente sau conştiente de acest lucru, şi cărora o învestire narcisică a propriului sex le impune masturbarea clitoridiană legată de fantasme masochiste şi umilitoare în care dorința de viol (şi nu angoasa) joacă un rol important, dorință care le-ar permite să renunțe

la dependenţa lor conjugală nu prin represalii, ci punându-1 ulterior pe violator în pericol de castrare de către soţul lor, ele rezervându-şi plăcerea de a-i excita pe aceştia din urmă în schimbul acestui favor. Dacă fata cuplului este crescută de cei doi părinţi, aceasta riscă să fie maltratată şi infantilizată de o astfel de mamă, ea însăşi infantilă, lucru extrem de nociv pentru fiică.

Există categoria femeilor isterice, a căror frigiditate mai mult sau mai puţin totală se instalează în urma unei revendicări pasionale cu atât mai manifestă, cu cât este mai bine disimulată. Aceste femei provoacă suferinţă celor din jur, fără însă ca ele să sufere în vreun fel, psihanaliştii întâlnind rar astfel de cazuri.

Există şi femei frigide care, treptat, intră în categoria femeilor care suferă de depresie cronică, flatate în narcisismul lor de faptul că sunt nişte femei sacrificate şi virtuoase, dar nesatisfăcute sexual, nişte mame redutabile în procesul de formare a propriilor fiice. Aceste femei sunt responsabile de frigidităţile „în lanţ", transmise de la mamă la fiică.

Există apoi multe femei frigide sau pe jumătate frigide, psihosomatice, pentru care propriul corp a devenit substitutul penian, locul „îngrijirilor" erotizate şi socializate active şi pasive continue. Această categorie de femei este cel mai puţin corozivă pentru fetele lor, căci sunt mult prea ocupate ele însele să se joace de-a doctorul şi de-a consultatul păpuşii, schimbând în plus diferiţi medici, rămânând însă nişte adevăraţi copii speriaţi de abandon; ele se pot ataşa de propriile fiice aşa cum te ataşezi de o mamă sau de o infirmieră, obligându-le astfel, printr-un şantaj, să renunţe la viaţa lor sexuală. Luciditatea psihanalitică a unui medic generalist poate să demonteze mecanismul morbid, dislocând,

datorită autorităţii sale uneori luate în considerare la începutul terapiei (din masochism moral faţă de instanţa parentală, transferată asupra lui), cuplul morbid mamă-fiică, în cadrul căruia aceasta din urmă nu-şi dăduse decât în mod pasiv acordul, şi ajutându-1 pe tată să-şi joace adevăratul rol faţă de propria fiică. Deculpabilizarea fiicei îi va permite mamei să-şi manifeste emoţional ura de femeie frustrată şi nemulţumită de tinereţea fetei ei, ceea ce o va face pe mamă să se elibereze şi ea de culpa resimţită şi astfel să-şi revină, iar pe fiică o va ajuta să devină un om liber. Asemenea situaţii sunt rezolvate uneori în plan sexual în ceea ce o priveşte pe mamă, prin intermediul unei căsătorii fericite a fiicei acesteia; astfel, mama se va bucura încă o dată de o evoluţie oedipiană imaginară, cu ajutorul tânărului cuplu, soţul ei servindu-i drept substitut oedipian.

DESPRE AŞA-NUMITUL MASOCHISM FEMININ NORMAL[131]

Inedit, 1960

Reprezentanţii sexului tare, care nu au înţeles încă faptul că femeia juisează altfel decât ei, au lansat în mod greşit sintagma de „masochism feminin". în cazul femeii, totul participă la valorizarea şi justificarea dorinţei sale de a se supune imperioasei penetrări a bărbatului, complementar în forma lui sexuală, şi de a ajunge în acest punct, dincolo de orice ambivalenţă remanentă şi atitudine parazită responsabile de reacţiile anale active de apărare, necesare dialecticii sociale a persoanelor în societate.

„Uitarea", renunţarea femeii la toate reprezentările metaforice despre ea însăşi, mergând până la refuzul falismului[132] persoanei ei corporale pentru a-şi lăsa dorinţa să exalte singura permanenţă falică şi formală care poate exista, şi anume aceea a partenerului ei masculin, pot oare fi considerate masochism? Este oare vorba despre masochism în această aşteptare, dincolo de violul imaginar al limitelor sale corporale, a unei penetrări peniene bogate în promisiuni „fertile", pe care bărbatul va trebui să şi-o asume, lăsând în urmă fantasmele lui de castrare imaginară?

Dacă acesta este masochismul, atunci de câte feluri este el? De ce să nu existe şi în cazul bărbatului această

pregătire şi această dăruire liber consimţite pentru exaltarea „EU-lui", ca subiect al verbului „a fi", singurul verb cu accente falice, verb necunoscut de cei doi parteneri, dincolo de graniţele neînsemnatului „eu", bun prieten cu „eu însumi", pronume personal, registru verbal depăşit în mod absurd în cadrul oricărui act genital, dar manifestându-şi forţa lui existenţială creatoare în împreunarea orgastică a două corpuri care aparţin a două persoane complementare sexual?

Cine sunt partenerii? Există, pe de o parte, persoana femeii, al cărei Eu ţine de conştiinţa propriului sex vulvo-matriceal, central pentru persoana ei cunoscută, care, dincolo de pliurile ei vaginale, îşi emite hemifragranţa[133] şi turgescenţa orbiculară ce atrag bărbatul pe care îl doreşte. De cealaltă parte se află bărbatul, a cărui prezenţă este autentificată de un Eu care aminteşte de falismul excremenţial, cu rădăcini în stadiul anal şi pus în slujba muncii, susţinut de un corp ce desfăşoară o activitate musculară, posesor al unui sex în erecţie şi capabil de penetrare când doreşte o femeie, căutând penetrarea femeii, genital mai puţin înzestrată muscular de natură, cu sex cavitar şi pe care dorinţa o face „să se deschidă" şi să accepte să fie penetrată.

Dorinţa asumată de bărbat în timpul coitului poate să fie, pentru persoana lui conştientă şi valorizată narcisic, doar o dorinţă emisivă de jet stenic de spermă, şi nu o participare responsabilă la geniul fecund al acestei sperme aflate în căutarea ovulului nefecundat al partenerei sale.[134] Dacă, în cadrul actului sexual, dorinţa bărbatului nu presupune şi responsabilitatea sa fecundă, asumată într-un act genital social care să implice o trăire efectivă, în condiţiile în care această dorinţă ar fi cel

puţin recunoscută social chiar şi în raport cu o necunoscută, şi el va avea de suferit în plan libidinal, în ceea ce priveşte specificitatea masculinităţii sale. Responsabilitatea nu este asumată faţă de această femeie sub forma cererii în căsătorie sau a unei eventuale sarcini rezultate în urma comportamentului său genital; totuşi, pentru persoana unui asemenea bărbat, nu se poate vorbi despre o contradicţie naturală dezînvestită narcisic, chiar dacă admitem că în acest caz nu se poate vorbi de o responsabilitate socială a maturităţii în adevăratul sens al cuvântului şi că persoana lui este marcată în continuare de adolescenţă.

Femeia genitală se confruntă cu o situaţie complet diferită. Chiar dacă ea accede la propria dorinţă de a fi penetrată, în corpul ei mai poate exista o dorinţă de fecundare dictată de o necesitate care ţine de legile naturii, o dorinţă ignorată sau refuzată de propria persoană conştientă, dar prezentă în fiinţa ei prin firescul lucrurilor, o dorinţă care, în timpul unui raport sexual, o face eventual să participe total, cu toată persoana şi cu tot corpul ei, antrenând în inconştient dialectica trăită de responsabilitate. La femeie, aceste două dorinţe, dorinţa de a se dărui în cadrul actului sexual şi dorinţa de a primi, pentru a aduce roade, sămânţa bărbătească roditoare în pântecele ei femeiesc în egală măsură fertil, nu pot fi, prin natura lor, contradictorii fără ca aceasta să însemne, în economia libidinală inconştientă a femeii, o regresie pregenitală simbolică la un „joc" de comportamente mimate, şi nu la trăirea autentică a raportului sexual genital. în cadrul cuplului sexual, dacă femeia nu numai că acceptă o eventuală sarcină, ci îşi doreşte cu adevărat un copil, atunci, în cazul ei, se poate vorbi despre transpoziţie simbolică şi sublimare a raporturilor

interpersonale. Prin natura lui, produsul de concepție este legat de dăruirea de sine a femeii în timpul coitului, de penetrare şi de depunerea de spermă a bărbatului. De fapt este vorba de o dorință trăită, la care se pare că bărbatul nu are acces, spre deosebire de femeie, pentru care înseamnă totul. Persoana femeii este simbolic întreagă, nedivizată, nefragmentată în planul ei de evoluție libidinală genitală, indiferent dacă fecunditatea constituie sau nu un fapt senzorial organic, adică efectiv.

Dimpotrivă, bărbatul poate avea o dorință care să nu traverseze spațiul şi timpul decât până în momentul derulării actului sexual propriu-zis şi care să ia în considerare doar responsabilitatea socială a persoanei care deține organul receptor al emisiei sale spermatice. Ignorarea, până şi la nivel inconştient, a fecundabilității sale[135] sau refuzarea acesteia nu este ceva contradictoriu în ceea ce priveşte specificul natural al masculinului. In absența solicitărilor corporale ale gestației, la bărbat, trăirile corporale şi emoționale ale coitului cu ființa umană, aleasă durabil pentru ceea ce înseamnă persoana ei, dincolo de orice raport sexual, promovează sublimarea paternă a responsabilității, care, dacă nu ține cont de potențialul matern al partenerei sau al fiicei, se transformă într-un mim, într-un „joc" ce îşi are resorturile în registrul anal remanent al identificărilor homosexualizante ale perioadei pregenitale oedipiene, epocă în care băiatul confunda trăirile excremențiale, anale şi uretrale.*

Trăirile masculine, pentru a fi sublimate genital, trebuie să cunoască plăcerea dată de emisia spermatică din cadrul coitului. Fericirea cea mai mare pe care o

*** Mamele şi doicile ştiu că băiețelul discriminează, cu mai multe luni, dacă nu cu mai bine de un an mai târziu decât fetițele, nevoia de a defeca de aceea de a urina.** *(Nota autorului)*

trăieşte bărbatul, dincolo de cadoul spermei sale făcut femeii iubite, în persoana lui, prin intermediul persoanei lui, poate fi totală, însoţită sau nu de intenţia de procreaţie. De aceea penetrarea şi mai ales depozitarea seminţei roditoare, „vizibilitatea" sarcinii, dovadă a unei posedări carnale care a lăsat urme în corpul femeii rămase astfel însărcinată, nu pot fi trăite de un bărbat atunci când concepe fenomenul feminin în termeni de suferinţă, înfrângere, supunere servilă, adică de masochism. Toate bucuriile resimţite de femeia genitală sunt de neconceput în mod natural pentru un bărbat cu adevărat genital în cea mai mare proporţie a libidoului său organizat, adică în sexualitatea lui trăită corporal şi sublimată emoţional.

Dacă împreunarea sexuală complementară este însoţită de emoţii şi dacă o valoare comună etică stă la baza valorizării interpersonale şi intersexuale a partenerilor, astfel încât aceştia să uite în momentul acuplării orice experienţă trăită anterior, atunci această întâlnire sexuală actuală va fi „explozivă" pentru cele două Euri. Eul masculin îşi reasumă castrarea simbolică iniţiatică, iar Eul feminin — violul simbolic iniţiatic, în beneficiul singurului Eu care există, falie, creativ, care necesită coaptarea corpurilor lor, şi nu a rănilor lor narcisice asumate în perioada oedipiană care, dincolo de experienţa unei înfrângeri inevitabile şi acceptate, i-a consacrat ca bărbat şi femeie, protejaţi de lege şi purtându-se ca fraţii în plan social.

La femeie, orgasmul clitoridian şi orgasmul vulvo-vaginal sunt conştiente, voluptuoase şi, deşi foarte diferite la nivel senzorial şi emoţional, în egală măsură valorizante narcisic pentru ea deoarece îi permit să se distanţeze de insuficienţa ei, mai ales orgasmul vaginal.

Orgasmul utero-anexial, care succede celui vaginal, dacă femeia se dăruieşte cu toată fiinţa ei, este complet inconştient în momentul derulării lui.[136] Este oare vorba despre ultimul mecanism de apărare al sexului femeii care, prin intermediul unei aspirări spastice, dovadă prezenţa imediată a spermatozoizilor în trompe, încearcă astfel să absoarbă întreaga fiinţă a bărbatului, cu riscul distrugerii complete a persoanei acestuia? Distrugerea în întregime a organismului purtător de spermă nu apare la mamifere, dar există la anumite nevertebrate.[137] De ce să nu admitem că organele noastre sexuale care funcţionează autonom sunt forţe asemănătoare cu cele care pun în mişcare specii diferite de specia umană şi de la care persoanele noastre au moştenit, în cursul structurării Eului uman, o oroare proiectivă?

Se consideră că noţiunea de juisare orgastică utero-anexială este, pentru femeie, imediat posterioară orgasmului trăit organic. Mişcările ei viscerale sunt inimitabile şi, prin natura lor, scapă posibilităţilor de control ale femeii; ele nu sunt perceptibile decât de partenerul masculin, numai dacă acesta nu are un orgasm concomitent. Acest ultim orgasm, ultimă secvenţă a dăruirii de sine a femeii, dăruire ce reprezintă obiectul dorinţei acesteia, nu poate fi nici exprimat, nici perceput în momentul apogeului de către femeie, al cărei corp este mediatorul acestei experienţe. Acest orgasm nu poate fi descris în cuvinte, este inefabil şi nonreferenţial, fiindcă niciodată până atunci femeia nu a mai simţit ceva asemănător. în franceză, uneori, se vorbeşte în acest caz de *„yetite mort"..**

*** în limba franceză, în original: o mică moarte** *(N.t.)*

Se consideră de asemenea că orgasmul poate fi recunoscut după anumite semne emoţionale şi fiziologice. După ce femeia a avut orgasm, ea nu mai poate experimenta nici o bucurie, nici o voluptate, nici o plăcere, oricât de subtile ar fi acestea, care să estompeze amintirea regăsirii fiinţei sale narcisice în braţele celui care i-a procurat plăcere în acest fel, mai ales dacă şi partenerul ei încearcă aceeaşi senzaţie a valorizării narcisice a propriei persoane în mod diferit împlinit de satisfacţia de a fi retrăit, înlăturând dispreţul care însoţeşte castrarea simbolică a sexului său, opera creatoare în care şi-a asumat riscul pierderii partenerei, o dată cu transgresiunea simbolică a preceptului biblic „Să nu ucizi", când, de asemenea, în punctul culminant al contaminării emoţionale orgastice cu accente periculos de similare, el a învins sentimentul de repugnanţă dobândit în urma violului simbolic de către acest corp înlănţuit cu al său, mergând până acolo încât ajunge să-şi confunde propriile referinţe senzuale şi senzoriale cu cele ale partenerei lui.

Noi considerăm că acest coit orgasmic, oricât de pozitiv ar fi el în planul voluptăţilor fizice şi emoţionale, poate fi cu mult mai intens trăit şi în mod total de o femeie şi mai puţin de un bărbat. în cazul femeii, împlinirea orgasmică are efecte benefice în trei direcţii: eliberarea completă de orice tensiune, beatitudinea nirvanică şi certitudinea unei fericiri niciodată trăite la un nivel estetic atât de ridicat ca în acel moment. Tandreţei pline de recunoştinţă, arătate partenerului graţie căruia femeia se recunoaşte ca fiind o nouă persoană, i se adaugă rezonanţe de o calitate cu totul deosebită atunci când acest coit are toate şansele să fi fost fecund şi dacă fiecare partener este „pregătit" social să-şi asume o

eventuală descendență. Este vorba de o posibilă proiecție în viitor a unui act care, deja în esența lui, fusese un act încărcat cu cele mai profunde înțelesuri umane în timp şi în spațiu. Orgasmul îi derealizează[138] pe cei doi parteneri — lucru valabil mai ales în cazul femeii, credem noi — o dată cu dăruirea totală a celor doi în împreunarea sexuală, ceea ce presupune pierderea concomitentă a oricărei forme de narcisism, şi cu realizarea scopului tuturor dorințelor care îi succed.

In orgasm este atins apogeul confruntării dintre pulsiunile de viață şi pulsiunile de moarte, caracterizat de intensitatea ritmică respiratorie şi circulatorie, precum şi de preocuparea pentru dobândirea satisfacției sexuale — căutare „disperată", îmi mărturisea odată un bărbat care, comportându-se aşa cum a spus Freud, dorea cu atât mai violent o femeie cu cât aceasta, până să-1 întâlnească pe el, fusese frigidă, fiind lipsită de orice fel de dorință sexuală.[139] De o intensitate egală, această ardoare exaltantă permite Eului eliberarea de sub povara multor, dacă nu cumva tuturor mecanismelor de apărare conştiente şi preconştiente. Este curios faptul că orgasmul are drept consecință — sau se instalează prin — senzația de plenitudine senzorială, etică, estetică, de potolire în sensul de libido oral liniştitor, de eliminare, în sensul de libido anal eliberator, de *recunoştință* exprimată față de Celălalt, față de corpul acestuia şi față de propriul corp, față de lume, de dispariție completă a angoasei de viață sau de moarte. Astfel spus este vorba despre o adevărată *restitutio ad integrum* a persoanei fizice şi emoționale într-un timp zero trăit ca pură beatitudine. Coitul reproduce poate filogenetic scena originară a fiecăruia dintre cei doi parteneri, dându-le astfel acestora, o dată cu regresia ontogenetică experimentată, sentimentul de

securitate rezultat din respectarea legilor creatoare ale speciei, ele însele în acord cu legile cosmice.

Spre deosebire de odihna postorgasmică a bărbatului, conştient că faptul că trebuie să-şi refacă forţele şi puterea de turgescenţă erectilă pentru moment inactivă, în cazul femeii se poate vorbi de nirvana, fără a se pune problema organică a pierderii de putere sau de valoare.[140] Dimpotrivă, în condiţiile în care opera vieţii poate continua în pântecele ei, sediu misterios al procreaţiei, nici un fel de oboseală precoitală nu se instalează în urma acestei relaxări inconştiente şi a acestei decerebrări simbolice. în ceea ce priveşte „închiderea" vaginală postcoitală, aceasta nu este un moment de intensitate scăzută, aşa cum se întâmplă în cazul bărbatului, o dată cu dispariţia erectilităţii şi a senzaţiei de vid resimţite după tensiunea dată de emisia spermatică, ci o stare de adevărată efuziune, când, cu ochii închişi şi visând pentru scurt timp, dar în mod minunat la paradisul întrezărit pentru o clipă, gustă încă puţin din beatitudinea rezervată numai celor aleşi.

Din orice unghi am privi satisfacţia genitală a femeii, nu poate fi vorba pentru ea decât de gratificare, indiferent că aceasta este senzuală sau simbolică. în clipa de faţă, înseşi sarcina şi naşterea, mult timp considerate ca fiind un semn de vinovăţie, sunt demistificate pentru majoritatea femeilor care îşi rezervă dreptul de a se bucura de ele. în acest fel, masochismul patologic feminin are un viitor incert, în saloanele burgheze, în sălile de aşteptare ale spitalelor, femeile nemaiputându-se lăuda cu naşteri pline de dramatism sub privirile admirative ale galeriei, naşteri care alimentau imaginaţia terifiantă a fetiţelor lor atente la ce se întâmpla în preajma lor. îndelung proslăvitele suferinţe, care, până nu demult, înconjurau ca un

nimb aceste mame cu perineul distrus de o aureolă epică, sunt acum puse la stâlpul infamiei. Ce n-ar fi dat să poată beneficia de o naştere fără durere![141] Acum astfel de mame sunt considerate demodate şi ieşite din cursă.

Cum sugestia colectivă şi individuală joacă un rol primordial în această problemă a mecanismelor vegetative de funcţionare, este evident că masochismul feminin aşa-zis normal va dispărea la un moment dat din civilizaţia noastră, aşa cum s-a întâmplat şi cu lămpile cu ulei. Masochismul feminin denumit „normal" este deja un slogan de muzeu sociologic. Cred că, în cazul celor care încă mai cochetează cu această idee, indiferent de sexul lor, este vorba despre o sugestie colectivă reziduală, dacă sintagma „masochism feminin" se referă la acomodarea efectivă, şi nu fantasmatică, voluptuoasă, cu o suferinţă corporală, pe care femeia o caută şi pe care natura i-a rezervat-o sexului căreia îi aparţine.

Acest slogan are la bază reziduuri pasive orale şi anale „neeliminate" de către reprezentanţii masculini ai omenirii, în decursul mutaţiei profalice pe care o aduce cu sine depăşirea complexului lor oedipian, care îi determină să interpreteze, punându-se imaginar în locul femeilor, dorinţa de a fi penetrate, care le conduce efectiv la situaţia de a se lăsa penetrate sexual şi de a fi dominate, în mod concret, din punct de vedere muscular în timpul actului sexual, ca fiind aşa-numitul masochism feminin. Insă această sintagmă implică trei tipuri de afecte: suferinţă, sterilitate, greşeală, sau, dacă se iau în considerare valori etice: nici bun, nici bine, nici util, adică nonumanizat, după criteriile orale şi anale ale ierarhizării valorilor instinctuale ale epocilor pregenitale, în cazul femeii, şi ale celei genitale oedipiene, legată de castrarea peniană, în cazul băieţilor.

Masochismul ca perversiune există atât la femeie, cât şi la bărbat — el putând fi somatizat în mod inconştient, asumat erotic în corp sau căutat emoţional, în vederea obţinerii unei plăceri sexuale mai intense.

Masochismul este în egală măsură întâlnit şi la femei, şi la bărbaţi. El provine probabil, la subiectul care îl manifestă, dintr-o introiectare insuficientă a corpului falie matern înainte de etapa constatării absenţei penisului, a imposibilităţii existenţiale de a continua introiecţia acestuia, introiectare structurantă pentru persoana copilului, indiferent de sex, valorizantă narcisic pentru fetiţă, în stadiul anal şi oedipian, în urma acestei conştientizări catastrofale, dacă nu a fost mediată de formaţiuni simbolice socializate.

In acest caz, apare o situaţie obsesională, care stă sub semnul fricii declanşate de dorinţe conflictuale, dorinţe ce antrenează în plan secund anularea dorinţei de castrare peniană sau de viol anal de către mamă, ca dovadă a existenţei penisului acesteia, dacă nu te uiţi la ea şi îi întorci spatele, sau dorinţa de a-ţi viola mama, de a o devora sau de a o distruge prin asociere cu propriul corp considerat infirm faţă de cel care trebuie doborât, obsesii inconştiente sau sensibil conştiente, provocând tulburări caracteriale la vârsta de 2-3 ani şi aducând cu sine, printr-o reacţie în lanţ, fixaţia la acest mod de raporturi sadomasochiste, caz în care e cât pe ce ca persoana instanţei educative reprezentată de femeie să fie copleşită de intensitatea pulsională a libidoului la copil.

Aceste două dorinţe, de castrare şi de viol, aflate în legătură directă cu fixaţia asupra mamei, devin axa ambivalenţă a structurării Eului obsesional al acestor copii fricoşi şi revendicativi pasivi ai unui cuplu imaginar de temut şi supraevaluat ca având această trăsătură,

pe care aceştia îl proiectează în toate situaţiile de transfer care se stabilesc de îndată ce ei intră în contact cu orice imagine umană.

în epoca libidoului oral şi anal dominant, relaţia mamă-copil face necesară, inevitabilă şi structurantă pentru Eul copilului în curs de organizare existenţa acestor două dorinţe de castrare care divide şi de viol cu rol de penetrare, mama fiind valorizată prin intermediul relaţiei ei cu tatăl, copilul fiind, datorită acestui fapt, protejat împotriva oricărei ameninţări cu înfrângerea sau cu stârnirea milei. Astfel, copilul preia însăşi forţa care decurge din relaţia lui corporală cu propria mamă, până în momentul conştientizării realităţii formelor şi limitelor corporale senzoriale concrete, în comparaţie cu imaginea pe care el şi-o făcuse anterior despre acestea.

Dacă, în urma acestei conştientizări, copilul poate fi abilitat să gândească că efectiv mama sa ocupă o poziţie inferioară în raport cu tatăl sau că, dimpotrivă, ceea ce este o infirmitate în ochii lui de copil constituie de fapt o calitate, lucru de neconceput pentru el, a mamei şi a femeilor apreciată de dorinţa bărbaţilor adulţi, atunci copilul poate păstra o enclavă sadomasochistă mai mult sau mai puţin importantă, care va participa la procesul de structurare a persoanei sale socializate morale şi va anunţa o perversiune la vârsta genitală adultă.

Dacă, fără a se situa pe o poziţie de dominat sau de dominator în cadrul dialecticii sale emoţionale faţă de instanţa educativă, copilul este abilitat să-şi continue evoluţia către procreaţie, cu toate modalităţile formale, naturale şi legale ale acesteia, către funcţionarea genitală, învestită narcisic pentru fiecare şi nedevalorizată de persoanele care l-au procreat sau care se ocupă de educaţia lui, el rezolvă această dilemă obsedantă

sadomasochistă pentru a ajunge la dorinţa genitală observabilă oedipian, ale cărei date ale trăirii, existenţial nonviabile, conduc la criza rezolutivă mai mult sau mai puţin definitivă a componentelor masochiste ale narcisismului infantil preoedipian[142] şi ale homosexualităţii oedipiene.

Din cele spuse mai sus rezultă că masochismul se arată dependent de ceea ce rămâne, în adult, indiferent de sex, din această obsesie infantilă delicioasă care ţintuia persoana copilului, subjugată de persoana Celuilalt, adică a oricărui adult, în cadrul unor fantasme de funcţionare în cele din urmă periculoase pentru imaginea lui despre corp dacă s-a construit relaţia corporală cu mama, dar care, de asemenea, valoriza în plan imaginar acest risc şi acest joc cu el, cu scopul de a acumula experienţe sau chiar de a valorifica experienţele lui, deoarece masochismul îi permitea copilului să acceadă la identificarea valorizantă şi valorizată, la obiectul tuturor senzaţiilor şi satisfacţiilor corporale pasive şi active, care este adultul matern sau cu rol de mamă.

în cazul adultului, este vorba deci despre o proporţie mai mare sau mai mică de libido narcisic legat de trăirea anacronică a copilului efectiv dezarmat în faţa masei mai mari a adultului, copil temător, satisfăcut sau frustrat, două senzaţii în egală măsură generatoare de fixaţii şi asociate pentru el cu această relaţie de securitate în dependenţa ei valorizantă cu imaginea cuplului fragil — fragilitate adusă de genitalitatea oedipiană — pe care îl forma cu persoana adultă şi pe care caută să-1 recreeze în cadrul relaţiilor lui de transfer interpersonale sau în cel al raporturilor sale sexuale intercorporale.

în aceste condiţii, masochistul simte că e necesar să integreze riscul fragilităţii evocate de suferinţă, pentru a

provoca suferință şi a o evita sau pentru a avea acest sentiment împreună şi succesiv, ceea ce deschide calea spre orgasmul genital în calitate de narcisism regăsit şi permis; mai putem asista şi la deplasarea accentului de pe registrul senzorial pe cel valoric: subiectul, având sentimente de inferioritate în societate, justificate sau nu în plan conştient, trebuie să reexperimenteze trăirea nonvalorii personale din epoca preoedipiană, în ceea ce priveşte valoarea obiectului de care s-a îndrăgostit şi asupra căruia s-a fixat, dar pe care 1-a pierdut în perioada oedipiană.

Revendicându-şi această nonvaloare, lăsându-se umilit şi căutând în relațiile intersexuale tocmai această umilire morală, masochistul îşi reconstituie unitatea narcisică preoedipiană. Stilul raportului interpersonal trebuie să fie umilitor pentru a elimina obstacolele unui orgasm genital marcat, avându-şi originile într-un complex oedipian greu de suportat, ale unei interdicții absolute a unei identificări cu comportamentul de învingător al genitorului de acelaşi sex.

Din toate acestea, putem trage următoarele concluzii:

1. masochismul denumit „feminin normal" nu este cunoscut de femeia genitală sănătoasă, existând în proiecțiile masculine sau cele ale fetițelor; pulsiunile pasive nu sunt masochiste, cu excepția cazului de refulare a pulsiunilor active;

2. masochismul ca perversiune sexuală este din perspectivă psihanalitică o nevroză declanşată de refularea (sau de reprimarea socială încă prezentă şi deja trăită în familie în perioada celei de-a doua copilării) narcisismului genital, insuficient structurat în relație cu persoana socială a copilului.

Masochismul este întotdeauna simptomatic la un subiect al cărui Eu a păstrat un Ideal al Eului homosexual, protejat, în trecerea la actul social, de un Supraeu preoedipian. Dacă Idealul Eului este pervers, apare psihoza. O nevroză sau reacţii nevrotice masochiste apar ca fiind nonintegrate Eului şi condiţionate de declanşarea dorinţei genitale în limitele unei satisfaceri care scoate la iveală componente nedepăşite ale perioadei încă supraestimate de subiect a modalităţilor emoţionale trăite de afectivitatea lui infantilă oedipiană.

Aceste reacţii masochiste sunt adesea mascate de incidente psihosomatice care mediază dorinţa sexuală. Ele sunt mascate şi de impulsuri compensatorii de a bea şi a consuma droguri cu efect anestezic, eliberatoare de fantasme. Aceste fantasme sunt asociate cu imaginea senzorială de stimulare genitală vizând derealizarea obiectului cu care caută să-şi atingă scopul dorinţa alienată a subiectului, în cadrul unei relaţii corporale imaginare sau reale, dar dezaprobată de Eul conştient al subiectului, şi, din această cauză, promovată la rangul de împreunare sexuală mitică în care tot ceea ce face persoana partenerului, în cadrul existenţei sale istorice şi cotidiene, familiale, civice, culturale, este anulat, ignorat şi negat.

NOTE ASUPRA FRIGIDITĂȚII[143]

1960

Situații de frigiditate[144]

Prin frigiditate se înțelege insensibilitatea genitală a femeii în timpul coitului; ea nu exclude totuşi posibilitatea raporturilor sexuale, în acest caz caracterizate printr-o lipsă de dorință pentru coit din partea femeii şi prin absența secrețiilor vulvo-vaginale, plăcerii sexuale şi a orgasmului. Dacă avem în vedere toate acestea, ne dăm seama că frigiditatea totală, în sensul de anestezie genitală cronică, este o realitate clinică rară. Unii autori consideră chiar că această formă de frigiditate nici nu există, femeile şi bărbații dezamăgiți vorbind despre ea din motive psihologice. în descrierea clinică a frigidității, dezgustul intens resimțit de femeie pentru raporturile sexuale ocupă un loc important, el fiind adesea compensat de orgasme nocturne, în legătură sau nu cu evocarea unui partener absent sau imaginar. în sfârşit, se mai poate vorbi şi de vaginism, o contracție spasmodică a muşchilor peri-vulvari, uneori foarte dureroasă, care poate apărea chiar şi la simpla evocare a raporturilor sexuale. Vaginismul face imposibilă intromisiunea peniană din punct de vedere mecanic.[145]

Mult timp s-a crezut că refuzul coitului este legat de existența căsătoriilor forțate la mare modă în diferitele straturi sociale ale vremii; se mai credea că frigiditatea are o legătură cu interdicțiile religioase. Nu trebuie să uităm că medicii de familie şi avocații în vârstă, cărora li s-au făcut confidențe de intimitate conjugală timp de mulți ani, consideră că frigiditatea este mai des întâlnită in zilele noastre, la fel şi impotența masculină, sau ejacularea precoce, care, se pare, altădată erau rar întâlnite. Aceste opinii ne ajută să înțelegem mai bine disfuncțiile sexualității genitale, nu la nivelul legilor care guvernează schimburile amoroase ale adulților, cu siguranță mai liberale azi, cel puțin legal, şi nici chiar la cel al educației morale religioase mai puțin rigide decât în trecut, ci mai degrabă la nivelul fundamentului structurii persoanei şi al relației narcisice a subiectului cu propria sa persoană, relație contradictorie în ceea ce priveşte acceptarea pulsiunilor lui sexuale.

Nu exagerăm când spunem că aproape jumătate dintre femeile din societățile civilizate sunt total sau parțial frigide; tot aşa, aproape toate femeile trec prin perioade tranzitorii de frigiditate relativă sau totală în relația cu partenerul lor. Acest ultim tip de frigiditate, atunci când apare în decursul unei cure psihanalitice pe care clientul o urmează din alte motive sau în timpul realizării unor observații psihosociale sistematice (ca, de exemplu, aceea care se poate face în legătură cu derularea vieții genitale a părinților în cadrul anamnezei psihoterapiilor pentru copii), aduce informații foarte interesante despre geneza acestui fenomen anafrodiziac tranzitoriu. Psihanaliştii care lucrează cu copii pot depista uneori astfel de situații conjugale ale părinților, secundare sau primitive, şi îi pot ajuta pe aceştia, prin intermediul anamnezei verbalizate

a decepției mutuale a fiecăruia dintre soți (luați separat sau împreună), ceea ce le va permite să-şi regândească problema conjugală erotică, eliberați de vină şi revalorizați narcisic.

Există totuşi şi cazuri de frigiditate perfect asumate de către femei care preferă iubirii sexuale adevărate valorizarea narcisică pe care le-o dă rolul de amantă sau de soție a unui bărbat cu un statut social de invidiat. Sunt, aproape fără excepție, femeile homosexuale pasive, inconştiente sau conştiente de acest lucru, şi cărora o învestire narcisică a propriului sex le impune masturbarea clitoridiană legată de fantasme masochiste şi umilitoare în care dorința de viol (şi nu angoasa) joacă un rol important, dorință care le-ar permite să renunțe la dependența lor conjugală fără a recurge la represalii, ci punându-1 ulterior pe violator în pericol de castrare de către soțul lor, ele rezervându-şi plăcerea de a-i excita pe aceştia din urmă în schimbul acestui favor. Dacă astfel de femei au fiice care cresc în acest mediu familial, aceste fete riscă să fie maltratate şi infantilizate de propriile mame, ele însele infantile, lucru extrem de nociv pentru copii.

Există categoria femeilor isterice, a căror frigiditate mai mult sau mai puțin totală se instalează în urma unei revendicări pasionale cu atât mai manifestă, cu cât ea este mai bine disimulată. Aceste femei provoacă suferință celor din jur, fără însă ca ele să sufere în vreun fel, psihanaliştii întâlnind rar astfel de cazuri.

Există şi femei frigide care, treptat, intră în categoria femeilor care suferă de depresie cronică, flatate în narcisismul lor de faptul că sunt nişte femei sacrificate şi virtuoase, dar nesatisfăcute sexual, nişte mame redutabile în procesul de formare a propriilor fiice. Aceste

femei sunt responsabile de frigiditățile „în lanț", transmise de la mamă la fiică.

Există apoi multe femei frigide sau pe jumătate frigide, psihosomatice, pentru care propriul corp a devenit substitutul penian, locul „îngrijirilor" erotizate şi socializate active şi pasive continue. Această categorie de femei este cel mai puțin corozivă pentru fetele lor, fiind mult prea ocupate ele însele să se joace de-a doctorul şi de-a consultatul păpuşii, schimbând în plus diferiți medici, rămânând însă nişte adevărați copii obsedați de ideea abandonului; ele se pot ataşa de propriile fiice aşa cum te ataşezi de o mamă sau de o infirmieră, obligându-le astfel, printr-un şantaj, să renunțe la viața lor sexuală. Luciditatea psihanalitică a unui medic generalist poate să demonteze mecanismul morbid, dislocând, datorită autorității sale uneori luate în considerare la începutul terapiei (din masochism moral față de instanța parentală, transferată asupra lui), cuplul morbid mamă-fiică, în cadrul căruia aceasta din urmă nu-şi dăduse decât în mod pasiv acordul, şi ajutându-1 pe tată să-şi joace adevăratul său rol față de propria fiică. Deculpabilizarea fiicei îi va permite mamei să-şi manifeste emoțional ura de femeie frustrată şi nemulțumită de tinerețea fetei ei, ceea ce o va face pe mamă să se elibereze şi ea de culpa resimțită şi astfel să-şi revină, iar pe fiică să devină un om liber.

Asemenea situații de frigiditate (pe care le-am putea numi „maternale posesive") sunt rezolvate uneori în plan sexual în ceea ce o priveşte pe mamă, prin intermediul căsătoriei fiicei; astfel, mama se va bucura încă o dată de o evoluție oedipiană imaginară, cu ajutorul tânărului cuplu, soțul ei servind-i drept substitut oedipian, homo şi heterosexual. Copilul conceput după acest

scenariu mitoman — nepotul sau nepoata — riscă să fie învestit fetişist (şi nu genetic) de astfel de bunice.

Frigidităţile primare sunt necunoscute sau ignorate, bine tolerate de femei şi de partenerii masculini ai acestora, care, se pare, găsesc în acest tip de frigiditate avantaje secundare, narcisice sau securizante.

O femeie, aşteptându-se să-i ofer unele explicaţii(l), mi-a povestit cum, atunci când traversase o perioadă de frigiditate — care durase mulţi ani după căsătorie —, se prefăcea în timpul coitului că juisează în mod spectaculos, soţul ei nebănuind nimic, se pare; după o întrerupere a relaţiilor sexuale cu soţul, din cauza războiului, ea a avut marea surpriză ca, la întoarcerea acestuia de pe front, să aibă un orgasm complet. Cum acest orgasm adevărat era mai puţin „zgomotos" şi impresionant decât cel simulat anterior, soţul ei credea că nu a satisfăcut-o, fiind decepţionat de acest lucru; aşa încât ea spunea că pendulează dureros între necesitatea de a se preface că simte plăcere, ceea ce nu era adevărat, şi aceea de a simţi plăcere cu preţul deprimării soţului ei, din cauza situaţiei în care se afla, şi anume aceea de a nu putea să-i dovedească acestuia autenticitatea orgasmului.

Frigidităţile secundare sunt cele mai cunoscute de către medici şi ginecologi. în ciuda cercetărilor asupra cauzelor organice, şi chiar în cazul în care acestea ajung la anumite „descoperiri", aproape mereu cauza psihică, emoţională este singurul mecanism care declanşează simptomul sexual, deşi conştiinţa pe care subiectul şi anturajul său o au despre aceasta poate avea ca justificare cauza organică. Aşa se întâmplă cu frigidităţile care apar în timpul unei sarcini sau după naştere, în urma unor afecţiuni endocrine sau ginecologice.

Spre deosebire de medici, care consultă un număr considerabil de femei frigide, împăcate sau nu cu soarta lor, psihanaliştii tratează foarte puține cliente care vin numai pentru înlăturarea acestui unic simptom. Totuşi, se întâmplă foarte rar ca psihanaliştii care se ocupă de copii să trateze unul care să nu aibă o mamă frigidă. Spre surpriza noastră, într-adevăr, este o situație rar întâlnită aceea în care, în cursul convorbirilor cu părinții, mama să-i ascundă pentru mult timp medicului care se ocupă de copilul ei frigiditatea de care suferă, dezgustul şi dorințele ei obsedante din cauză că nu este satisfăcută. La fel de rar se întâmplă ca mama să considere că încercarea prin care trece survine ca urmare a impotenței sexuale a soțului ei, cel mai adesea ea arătând că interdicțiile morale, propria educație sau principiile asemănătoare sau contradictorii cu cele ale propriilor părinți sau ale soțului ei constituie adevărata cauză.

Aceste femei se complac în această situație, fie din cauza inutilității oricărui tratament (deci de frica unei alte suferințe generată de un tratament psihoterapeutic), fie din pasivitate caracterială, adică de teama complicațiilor pe care le-ar putea aduce în propriile vieți realizarea fantasmelor adulterine, singura soluție practică imaginată, atât ca mijloc de vindecare, cât şi ca scop posibil al unui sprijin psihologic, soluție care li se pare mult mai periculoasă decât virtutea.

într-adevăr, se pare că frigiditatea, chiar dacă are şi aspecte mai neplăcute, este, pentru multe femei, o garanție de virtute personală. O astfel de femeie, isterică, îmi mărturisea odată: „După felul în care iubesc ceea ce iubesc, dacă mi-ar plăcea să fac dragoste, aş face asta tot timpul! Nu, nu şi iar nu, aşa sunt mult mai liniştită!"

Cu alte cuvinte, decât să urmeze o psihoterapie, după sau chiar şi fără a consulta un medic generalist sau un ginecolog, după sau chiar în absenţa unor încercări dezamăgitoare de infidelitate faţă de soţul sau partenerul lor oficial, femeile frigide se resemnează şi îşi acceptă soarta, dacă nu pentru toată viaţa, cel puţin pentru o bună parte din viaţa lor de adult.

Maternităţile repetate, dificultăţile sociale şi problemele la serviciu sunt o supapă a tensiunilor acestor femei. Numai câteva mici tulburări somatice discrete, compatibile cu o stare de sănătate generală satisfăcătoare, marchează cursul vieţii lor sexuale anesteziate. Alte femei frigide recurg la satisfaceri erotice corporale solitare, sub formă de masturbare, însoţită de fantasmă de viol sau de treburi casnice obsedante, camuflate în sublimări: gătitul, spălatul rufelor, curăţenia le devorează, când nu este vorba de magazine, mai ales în marile oraşe.

Satisfacerile pe care le procură relaţiile interpersonale, intrafamiliale sau nu, circumscriu un libido mai mult sau mai puţin conştientizat ca fiind homosexual sau pederast. Este bine să insistăm mereu asupra pericolului pe care îl reprezintă pentru copiii lor mamele sau femeile perverse pasive, pericol neluat în considerare de anturaj, aceste femei fiind conştiente de senzaţiile lor genitale, care apar pe fondul relaţiilor lor pasionale homosexuale sau al activităţilor pedagogice pederaste şi care se derulează fără explicaţii verbale. Cât despre copil, el va percepe toate aceste senzaţii, fiind perturbat din cauza lor.

Femeile care nu găsesc un derivativ al ardorii lor pasionale corporale sau al vieţii lor sentimentale, din nevoia de a primi şi a dărui, de a fi devotate cuiva, experimentează adevărate refulări, cu reacţii în lanţ

pentru propria existență sau pentru existența celor din jur. Ele sunt clientela de bază a medicilor, chirurgilor şi miniştrilor cultelor. Transferurile lor emoționale sunt virulente, în general instabile şi ambivalențe. Din rândul lor, psihanaliştii le tratează adesea pe cele pe care confrații lor le numesc obsedate şi isterice. Psihanaliştii tratează mai ales copiii acestor femei.

Mă gândesc acum la femeile frigide preocupate numai de rivalități meschine, de ruminații erotice pe tema generoasă a geloziei obsedante, de idei morbide în legătură cu propriii copii (de a căror educație nu se ocupă deloc sau foarte prost) şi propria casă, cu subalternii, prietenii şi părinții lor, care, fără excepție, suferă toți, mai mult sau mai puțin, de pe urma proastei lor dispoziții sau din cauza lamentărilor lor revendicative. Se poate spune că, pentru psihanalişti, frigiditatea este un simptom-accesoriu pentru multe nevroze ale femeilor tratate pentru alte simptome. Frigiditatea este de asemenea şi simptomul declanşator al dificultăților oedipiene întâlnite la copiii acestor femei.

într-o scrisoare adresată lui Fliess, Freud scria: „Anestezia sexuală feminină este oare altceva decât o consecință a impotenței masculine?"[146] într-adevăr, se pare că pentru majoritatea femeilor care au devenit frigide — cu excepția cazurilor de traume infantile — frigiditatea s-a instalat în urma inadaptării conjugale. Pentru un bărbat, frigiditatea soției lui este un gaj de inocență. „Soția castă" este mereu bine văzută: „Ea este mai mult mamă decât femeie".

Şi mai uimitor este faptul că amanta castă este, şi ea, foarte apreciată, fiind mai puțin obositoare pentru cel lipsit de imaginație erotică! Dragostea burgheză calmă,

şi bucătăria burgheză, evită întâlnirile prea „condi-

mentate". O amantă frigidă oferă mult mai multe garanții de siguranță, odată acceptată această situație de frigiditate, atașamentul ei față de bărbat fiind explicabil mai ales din rațiuni de corp, confort, dependență și mai puțin prin nevoia de plăcere sexuală. Cel puțin așa gândesc mulți bărbați, și nu neapărat cei considerați niște egoiști. Ce putem spune despre o femeie sau un bărbat care, în copilărie, nu a știut niciodată ce este tandrețea, descoperind-o abia mai târziu, în pat, alături de partenerul lor, care se dovedește a fi cu atât mai generos, cu cât se arată mai puțin exigent în plan sexual?

Mai există și o altă cauză a frigidității, în afară de impotență sexuală, și anume monotonia! îmi vine acum în minte cazul unei femei care, la începutul căsniciei, fusese aleasă datorită „temperamentului" său robust. După 16 ani de căsnicie, ea lucrează în același magazin cu articole de îmbrăcăminte, împreună cu soțul ei, și, vreme de 16 ani, în toate zilele lucrătoare, în absența sau nu a ciclului menstrual, ea are nevoie de „porția zilnică" de trei coituri, ca un medicament pe care îl iei de trei ore pe zi, dimineața, la prânz și seara. în anumite zile numite de ea „pline de nerăbdare", se întâmpla să întrețină raporturi sexuale chiar și de două ori la prânz, înainte și după masa de prânz. Această femeie admirabilă, cu ocazia unei consultații acordate fiului ei apatic și abulic, mi-a cerut o rețetă a plăcerii sexuale, pe care ea o simțea din ce în ce mai rar, în timp ce, pentru soțul ei, această plăcere era intactă. Cât despre soț, acesta a fost și el prezent în cabinetul meu pe toată durata întrevederii cu soția lui, arătându-se foarte mândru de ceea ce credea că gândesc despre el. „La vârsta mea, a continuat femeia, nu mai simți așa de mult nevoia de sex ca în tinerețe, dar soțul meu crede că mi se întâmplă asta fiindcă m-am

plictisit de el şi vreau să-mi găsesc pe altcineva. Vă rog să mă credeți, doamnă doctor, nu simt nevoia să fac dragoste decât o dată pe zi, dar el nu poate înțelege acest lucru", a adăugat ea fandosindu-se.

Consider că un astfel de rit coital este la fel de nociv pentru plăcerea sexuală ca impotența. Nevoia de a simți plăcere nu este o caracteristică feminină, deoarece reuşitele sexuale spectaculare nu sunt valorizate de femeie, spre deosebire de bărbat care pune mare preț pe senzațiile intense, de la mimicile gălăgioase de juisanță simulată până la durerile intense, şi uneori mincinoase, evidente pentru oricine.[147]

Schiță de psihoterapie în cazul unei femei venite să consulte psihanalistul pentru simptomul dominant de frigiditate

întrebări:

— Din ce motive a ales clienta acest tip de psihoterapie?

— Este vorba despre o motivație personală sau de o sugestie făcută de altcineva (partener real sau dorit)?

— Clienta prezintă simptome depresive, fiind conştientă că suferă de o infirmitate reală?

— Clienta prezintă o atitudine revendicativă față de partenerul ei, față de propriii părinți şi, mai ales, față de propria mamă?

— Clienta se consideră persecutată de partenerul ei sau de unul dintre copii?

— în cazul în care nevroza reprezintă motivația conştientă, aceste atitudini sunt nişte atitudini de persoană falică față de persoana sau sexul celuilalt?

— Dacă frigiditatea este motivul principal, în ce fel sunt verbalizate aceste atitudini, în termeni de regiune sensibilă receptoare?

Vom dezvolta această schiță prin abordarea întrebărilor referitoare la următoarele evenimente:

Perioadele pregenitale:

Rolul mamei mai aparent decât cel al tatălui, dar conținându-1 mereu pe acesta, în cadrul unui dublet cu mama, în ciuda denegărilor clientei, chiar dacă aceasta continuă să-şi trateze tatăl cu o totală indiferență, în decursul primei copilării.

— Care sunt amintirile ei personale (sau ce i s-a povestit) în legătură cu:

- înțărcarea;
- educația sfincteriană;
- încetarea brutală a masturbării;
- culpabilitatea masturbatorie sau sexuală interpersonală, cu adulți sau copii;
- refuzul, în copilărie, al sublimărilor falice corporale narcisice, kinetice, şcolare;
- sublimările pasive;
- încurajarea simțului estetic personal specific vârstei sau anularea acestuia, „gustul";
- responsabilitățile feminine în casă: mama, rudele, bonele (agresiune, complex de viol) au obligat-o să facă treabă, au învățat-o cum să facă treabă sau, dimpotrivă, nu i-au dat voie să facă treabă?

— Ce amintiri are în legătură cu anturajul şi mediul extrafamilial, sub următoarele aspecte:

- traumele narcisice „provenite" de la: fete, băieți, profesori, bărbați, femei;

• culpabilizarea agresivităţii castratoare;
• culpabilizarea geloziei;
• culpabilizarea disimulării (interiorizare feminină);
• culpabilizarea unor obiecte de valorizare feminină „subtilizate";

— Amintirile personale relative la curiozitate.

— în epoca pregenitală, amintirile ei despre caracterul observat al mamei anxioase, frigidă ea însăşi şi geloasă, în raport cu interesul sexual penian sau cu ataşamentul fetiţei pentru tatăl ei.

— Amintirile ei în legătură cu un sentiment de inferioritate sexuală care nu a fost înlăturat nici de tată, nici de mamă, printr-o sugestie violentă, bazată pe seducţie; posibilă compensare prin muncă şi prin apelul la etică, în caz contrar, apare posibilitatea de isterie şi de noninterioritate.

— Amintirile personale în legătură cu înfăţişarea ei de băiat, amintindu-şi în acelaşi timp că aceasta reprezintă o compensare necesară în cazul unnei fete abandonate de tatăl ei, mai ales dacă ea crede că toate acestea s-au întâmplat fiindcă s-a născut fată, şi nu băiat.

în perioada oedipiană, încheiată cu o organizare oedipiană reală:

— A existat noţiunea de:
• discreditare a mamei: subiectivă, socială, în raport cu cuplul parental?
• discreditare a tatălui?
• discreditare a fraţilor şi surorilor?

— A existat noţiunea de:
• perenitate actuală, ca urmare a relaţiilor cu părinţii unuia sau celuilat dintre soţi, a fixaţiei oedipiene a celui de-al treilea termen, de legătură fetiş repre-

zentând în mod necesar persoana falică parentală — de exemplu, patul conjugal al părinților femeii — sau prin intermediul unei dependențe financiare a cuplului întreținut de tatăl tinerei?[148]

- libertate îngrădită de prezența în casă a mamei tinerei, ceea ce limitează refuzul atracției genitale, deci neacceptarea liberă a acesteia?
- valorizare falică anală perturbatoare: preocupare exagerată — probleme, dovadă oferită de prezența copilului; putem presupune că, dacă există, copilul reprezintă fetişul penisului matern fabulat sau fetişul penisului patern?

— A existat, în trăirile specifice marii copilării:

- deviere a situației oedipiene din cauza alterării componentelor acesteia: fixație la o soră sau o mătuşă, şi nu la mamă; fixație la un unchi uterin sau patern sau la un străin care nu are nici o legătură cu mama, şi nu la tată; fixație la un frate sau o soră tineri, cu valență pseudopaternă sau pseudomaternă, în stadiul oedipian; răni sau gratificații narcisice în legătură cu toate acestea?

— Se poate vorbi despre carență:

- maternă, prin decesul mamei sau separarea de ea? La ce vârstă? Prin moartea sau îmbolnăvirea gravă a surorilor mai mari?
- paternă, prin decesul tatălui sau separarea de el? La ce vârstă?

— Care au fost comportamentele sociale şi afective implicit şi explicit valorizate de părinți?

— Ce imagini heterosexuale valabile ale propriului sex sau ale celuilalt sex au fost valorizate şi prezentate ca valori exemplare de către părinți sau de frații mai mari?

— Care au fost activităţile pasive şi active ale regiunii genitale — dorinţe localizate, masturbări — din perioada copilăriei până în prezent?

— La ce vârstă a apărut conştiinţa reflexivă în legătură cu legile de la baza concepţiei?

— La ce vârstă a apărut conştiinţa reflexivă în legătură cu mecanismul de funcţionare sexuală al menstruaţiei şi cu maternitatea?

— La ce vârstă a apărut conştiinţa reflexivă în legătură cu coitul, aparatul sexual masculin şi erectilitatea funcţională?

— Ce nivel de instruire şi ce convingeri religioase implicite sau trăite actual prezintă persoana?

— Care sunt amintirile perceptive şi sentimentale în legătură cu primele fixaţii amoroase, cu deflorarea şi care sunt consecinţele fiziologice, afective şi sociale ale acesteia?

— Care este sensul actual conştient al propriei existenţe?

Mai trebuie să vedem dacă dorinţa de a începe o psihanaliză nu se plasează într-un context pervers oral (a lua sau a primi) sau anal (a depăşi sau a se elibera de), ca o compensare a unei alienări în plus din partea clientei, în raport cu sexul căreia îi aparţine, cu scopul de a se accepta pe sine însăşi fără a fi nevoie să se dăruiască pentru aceasta; sau dacă este vorba despre o dorinţă reală de vindecare, cu riscul de a pierde fixaţiile actuale şi beneficiile secundare ale nevrozei sale, printre care uneori se numără şi căsătoria sau concubinajul:

• fie că partenerul a fost acceptat, sau ales pentru a nu ieşi din cuvântul entităţilor parentale ale Supraeului, sau ales din motive complet străine propriului sex,

acesta nefiind decât un obiect de masturbare ineficient şi derizoriu, sau din motive străine de persoana ei, aceasta nefiind apreciată în planul realizărilor ei sociale;

- fie că acest partener a fost cucerit prin minciuni şi sentimentele de inferioritate sunt aşa de prezente încât o eventuală descoperire a adevărului în legătură cu această inferioritate este intolerabilă pentru subiect.

Altfel spus, o femeie care nu s-a căsătorit din dragoste, dar care vrea să păstreze *statu-quo-ul* din interes nu poate fi acceptată în psihanaliză.

Se poate constata cu uşurinţă că, pentru întocmirea chestionarului şi pentru adresarea cât mai puţin sistematică cu putinţă a întrebărilor care să epuizeze întreaga problematică avută în vedere, sunt necesare mai multe întâlniri faţă în faţă cu persoana respectivă, fiecare de câte trei sferturi de oră. Este de preferat ca aceste întrevederi să aibă loc la un interval de una sau două săptămâni care să permită travaliul oniric şi cel al rezistenţelor, care nu vor fi analizate, dar care sunt necesare pentru a conserva echilibrul personal, psihic şi somatic şi pentru a nu afecta rapid relaţiile sociale emoţionale.

Femeile care consultă un psihanalist în legătură cu frigiditatea lor prezintă un risc latent din mai multe puncte de vedere, dacă sunt „recrutate" prea repede pentru o analiză cu multe şedinţe săptămânale: mai întâi, este vorba despre dependenţa puternică a acestor femei disponibile; apoi, în raport cu această dependenţă, supraevaluarea emoţională a transferului care poate substitui orice formă de viaţă interrelaţională dacă întâlnirile sunt frecvente, supraevaluare de semn pozitiv sau negativ de altfel, dar caracteristică situaţiilor pasionale.

Atunci când frustrarea de prezență nu este resimțită suficient, ea nu duce la conştientizarea şi verbalizarea acestei frustrări, care totuşi stă la baza analizării sentimentului de vid şi de insuficiență narcisică, în legătură cu dorințele prezente şi neacceptate, care o determină pe clientă să-şi regândească dorințele pasive din perspectiva acestei frustrări — castrarea falică imaginară.

Desfăşurarea şedințelor la intervale prea scurte îi va da clientei şi senzația pregnantă de timp limitat care nu este regăsit a doua zi, adică ea va trăi momente în care, deşi frustrată şi deci agresivă, trebuie să vorbească cu psihanalistul despre subiecte resimțite la fel de intime precum cele propuse şi abordate discret de chestionar.

Această atitudine a psihoterapeutului care, în loc să dea sfaturi sau explicații, obligă la autodezvăluiri este resimțită ca un viol şi permite, când acest sentiment este verbalizat în mod agresiv sau depresiv, abordarea angoasei analoage resimțite în decursul vieții femeii în prezența dorințelor şi jocurilor erotice, reabilitând astfel angoasa de viol ca semnificativă pentru sensibilitatea sexuală interiorizată. Fantasmele hetero şi homosexuale cu psihanalistul sunt exprimate oniric, dovadă a transferului dintre şedințe.

După un număr de şedințe necesare realizării „interogatoriului" implicit şi pentru a studia şi a retrăi în momentul prezent emoțiile legate de relaxarea permisă sau nu a persoanei, precum şi posibilitatea asociațiilor libere, se impune adoptarea poziției specifice pe divanul psihanalitic, adică aceea de culcat pe spate, care aminteşte de angoasa de castrare anală şi falică a dorinței sau angoasa de viol prin privirea sau gândirea critică a psihanalistului. Studierea acestor proiecții, precum şi a persoanelor introiectate, devine astfel posibilă, postura

caracteristică divanului dând o cu totul altă senzație narcisică de sine decât poziția şezând, în acelaşi cabinet de psihanaliză şi în prezența aceluiaşi analist ieşit acum din câmpul vizual al analizantului. Această schimbare de poziție este bogată în reactivări emoționale infantile şi permite analiza transferului.

Se ajunge treptat la şedințe de tăcere dominantă şi relaxată, concomitente cu dispariția, inițial fugace, a frigidității în raporturile cu partenerul, care este anunțată de vise în care orgasmul experimentat oniric cu un partener imaginar (şi adesea fără o reprezentare clară în vis) trezeşte senzația de sensibilitate internă, până atunci absentă. Urmează apoi şi alte vise, vise de încorporare cu accente de masochism emoțional sau vise de moarte a substitutelor parentale sau a propriei persoane, asemănătoare celor ale copiilor aflați în fază oedipiană. Travaliul analitic se încheie cu vise de devorare orală cu căile genitale şi cu vise de scenă originară. Pe parcursul terapiei psihanalitice, persoana psihoterapeutului a jucat, prin intermediul transferului, rolul de substitut al Eului care sprijină învestirea orală şi anală a căilor genitale şi rămâne optimist în fața angoaselor necesare de viol şi a dorințelor valabile de castrare exprimate în prezența masculilor doriți.[149]

Momentele mai delicate ale analizei, şi care ar risca să creeze noi rezistențe inutile la analizant dacă analistul nu ar interveni în acest sens, lăsându-le să se exprime şi aprobând prezența lor, sunt rezistențele justificate de aviditatea de propria dorință, de care subiectul devine brusc conştient, dar care îl şi sperie totodată. Analizanta se teme să nu devină o Mesalină perversă (după ce a fost o perversă castă de care nici ea nu era conştientă la acea vreme), ea îşi amenință anturajul (este vorba de soțul

care s-a săturat să tot plătească) cu desfrâul, pentru care îl face responsabil pe psihanalist, analiza trebuind de acum încolo să se articuleze în jurul acestei teme a plății. Sau există şi posibilitatea ca analizanta să invoce imperative religioase pe care vrea să le aducă în atenția analistului, chipurile pentru ca acesta să i le explice sau pentru ca ea să le asimileze. Şi în acest caz intervin fantasmele raționalizate în real; se recomandă ca analistul să nu le analizeze direct, ci să fie încredințate celui de-al treilea personaj adus în situația duală cu analistul: cine prezintă mai multe avantaje în ceea ce priveşte valorizarea narcisică, religia-Supraeu sau sexul-Sine?

Dialectica dăruirii, ca unic scop etic al analizei, în contradicție cu setea de putere şi avuții pentru sine în aceste două moduri de rezistență de tip libidinal oral, anal şi falie (perioada de desfrâu), constituie ghidul atitudinii analitice, implicite sau explicite, a terapeutului.

Verbalizarea psihoterapeutului, care explicitează dreptul de a încheia travaliul analitic, este şi un adjuvant important pentru analizantă în luarea deciziei de a nu renunța la psihoterapie, în ciuda crizelor ei oedipiene, transferate asupra analistului şi asupra analizei derulate cu prețul unei dezînvestiri narcisice semnificative.

Bineînțeles că o psihanaliză clasică nu este contraindicată nici chiar dacă este vorba de tratarea unui simplu caz de frigiditate. Ea poate fi demarată imediat — dacă medicul Sau ginecologul şi adesea psihiatrii îşi dau acordul —t, fără a mai fi nevoie de acest interogatoriu inițial, deoarece, nefiind vorba de un caz nou, clienta a răspuns deja la întrebările explicite sau implicite ale chestionarului, fără succes însă în planul deculpabilizării.

Consider că vaginismul ar implica o psihanaliză cu şedințe derulate la intervale scurte, din cauza intensității

pulsionale a acestuia, deci a variațiilor emoționale cu prag liminal de angoasă foarte precis, care merită să fie analizate mai în detaliu, în toate manifestările lor de semn de atracție şi de repulsie transferențiale.

Rolul dorinței de răpire castratoare resimțite față de analist şi al dorinței de a nu simți acest lucru este ceea ce trebuie evidențiat şi deculpabilizat la analizantă, cu scopul analizării rădăcinilor orale sau genitale ale acestor dorințe, precum şi dorința de a mistifica şi de a-1 determina şi pe analist s-o mistifice, care, dacă va răspunde provocării ei, o va arunca într-un masochism depresiv.

Femeia care suferă de vaginism îi minte pe toți, inclusiv pe analistul ei, explicit şi implicit; ea caută să fie violată cu riscul de a muri, ea ar vrea să castreze cu prețul vieții, în timp ce femeia frigidă nu ştie cum să spună ceea ce are de spus, pentru a nu îngrijora sau pentru că oricum ce are de spus nu are nici o valoare sau pentru că ea se gândeşte la două lucruri deodată: crede că nu merită atenția nimănui, nici măcar nu îndrăzneşte să-şi dorească ca cineva să manifeste vreun interes față de propria persoană, findcă ea nu reprezintă nimic. Dacă analistul dă impresia că vrea ca ea să vorbească, deci să fie falică față de el, femeia frigidă îşi caută cuvintele pe care trebuie să le pronunțe, el distrăgându-i atenția de la căutarea în ea însăşi a propriilor senzații valabile, independent de exprimarea lor formală.

Câteva cazuri clinice

Frigiditate:

1. O mamă cu copii mulți, frigidă din momentul în care fiica ei cea mare a împlinit vârsta de 9 ani. Vindecată după căsătoria acestei fiice, adică după mulți ani de

tulburări psihosomatice. Când credea că a rămas la menopauză, i-a reapărut ciclul menstrual şi, o dată cu el, viața ei sexuală a devenit normală.

2. O femeie nonfrigidă, căsătorită cu un bărbat steril căruia dorea să-i rămână fidelă după naşterea prin inseminare artificială a unui băiețel, cunoaşte o formă de frigiditate totală. Vindecată datorită travaliului analitic întreprins de fiul ei la vârsta de 14 ani, ca urmare a disfuncțiilor sociale şi organice diagnosticate în acest caz sub numele de „maladia ticurilor", cu complicații de delir demoniac verbalizat. Acest delir justifica pentru subiect ceea ce se credea a fi nişte ticuri, fiind vorba de fapt de nişte ritualuri cu caracter propițiator, care aveau rolul de a-i furniza în continuare o structură etică umană, în condițiile în care, fără să-şi dea seama de aceasta, adolescentul avea gânduri incestuoase pe care însă căuta să le alunge din minte, negând participarea sa mintală la funcționarea locomotorie a propriei sale persoane, în tot ceea ce însemna ea sprijin şi alimentare a imaginii ei corporale falice.

3. Frigiditate absolută, vindecată complet de descoperirea uimitoare a unei legături extraconjugale şi pasionale de natură homosexuală a soțului; vindecare simultană a apatiei şi abuliei corporale de care suferea fiul cel mare al cuplului (în vârstă de 14 ani) şi a fixației puerile la mamă, concretizată într-o timiditate maladivă a fiului cel mic (în vârstă de 11 ani), amândoi băieții înregistrând valori superioare la testele de inteligență.

4. Frigiditate instalată la o femeie tânără, în urma căsătoriei cu un fost amant, devenit acum logodnic şi cu care, de 18 luni, raporturile sexuale şi orgasmele vaginale îi procurau satisfacție sexuală. Frigiditatea, relativă după căsătorie, a devenit totală o dată cu prima naştere;

copilul a fost dat în grija unei bone, în condițiile în care sentimentul matern era absent. Frigiditatea a dispărut la a treia naştere, când, pentru această femeie, maternitatea a însemnat o descoperire emoțională pozitivă.

Vaginism:

1. Caz de vaginism tranzitoriu, precedat emoțional de fobie la apropierea fizică a soțului, în perioada de fertilitate. Această femeie îşi dorea copii şi urmase o terapie psihanalitică. Vindecată în urma reluării şedințelor, derulate de această dată, aproape în întregime, pe fondul unor tăceri absolute. O primă sarcină, urmată de o maternitate fericită, a contribuit la desfăşurarea normală a vieții sexuale timp de doi ani, aducând cu sine satisfacție sexuală în orgasme şi acceptare *a priori* a unei eventuale sarcini, nu neapărat dorite, dar nici evitate. Dorința de a rămâne din nou însărcinată, apărută când băiatul cel mare avea 2 ani, se împlineşte într-o sarcină diagnosticată ca fiind nervoasă în luna a patra, ceea ce a dus la apariția vaginismului la o lună după reapariția ciclului menstrual, în momentul de maximă fertilitate al acestuia. După o singură şedință de psihanaliză, angoasa a dispărut. Inițial, o a doua maternitate fericită, însoțită de dispariția simptomului de vaginism, pentru ca apoi să urmeze două alte maternități normale. De atunci, viața genitală s-a desfăşurat normal.

2. Caz de frigiditate urmată de vaginism. Această femeie măritată s-a vihdecat mai întâi de vaginism şi apoi de frigiditate, ceea ce a condus la reapariția dorinței de a avea copii. Visele care au precedat vindecarea clinică erau vise de festinuri carnivore ale vaginului devorator.[150]

Partea a patra

ACEASTĂ DORINȚĂ INCONȘTIENTĂ DE A PROCREA

ACEASTĂ DORINȚĂ INCONŞTIENTĂ DE A PROCREA*[151]

Inedit

Această dorință inconştientă de a procrea există dintotdeauna în narcisismul femeii, fiind o parte integrantă a juisării feminine, indiferent dacă ea a conştientizat sau nu prezența acestei dorințe şi eventuala ei realizare într-un produs de concepție. însuşi faptul că teama de această dorință poate să inhibe comportamentul sexual al femeii şi chiar să refuleze în timpul coitului tot ceea ce nu este strict reflex demonstrează că rolul fantasmatic al unei posibile sarcini este deosebit de important pentru narcisismul feminin şi mai puțin pentru cel masculin; totuşi, acest rol capătă pregnanță când este vorba despre juisarea bărbatului, în tot ceea ce are ea simbolic în iubirea pentru parteneră.

Probabil că această: dorință inconştientă apare sub efectul dispariției fugace a referințelor realității şi istoriei, răscumpărate însă de proiecția într-un produs de concepție, ceea ce, în pulsiunile de moarte, poate fi resimțit ca o amenințare la adresa Eului şi care astfel ar

*** Notă care trebuie prevăzută în apendice, o dată cu apariția,legii care legalizează accesul liber la mijloacele contraceptive şi** libfrjMl[11] **zarea avortului. (***Nota autorului)* *

putea reprezenta o imagine arhaică a existenței preverbale a acestuia, prezentă la scena originară zămislitoare, scenă în care orice coit este o repetiție pe care tocmai această dorință inconştientă ar putea s-o semnifice.

înlocuirea denegării conştiente şi a energiei libidinale pusă în slujba acesteia cu un obstacol tehnologic, chimic sau mecanic, care asigură prin sine însuşi, fără să fie nevoie de participarea conştientă actuală a partenerilor în timpul coitului, sterilitatea împreunării lor sexuale, eliberează narcisismul femeii de tot ceea ce, în cazul unei eventuale sarcini imposibil de asumat, ar putea s-o împiedice să se dăruiască în întregime partenerului ei sexual, reticență care, când este vorba de o femeie, anulează posibilitatea orgasmului şi a juisării.

Metodele contraceptive reprezintă deci un real progres pentru viața libidinală a oamenilor în sensul că, în cadrul societății actuale care impune o lungă perioadă de „abstinență" celor care nu-şi pot permite să se ocupe de un copil şi să-şi asume responsabilitatea față de acesta, le oferă acestora şansa de a-şi conştientiza dorința inconştientă de fiecare dată când această dorință stă la baza iubirii, comunicării, schimbului şi dăruirii de sine, unul pentru celălalt, unul cu celălalt şi unul prin celălalt, bărbat sau femeie, cel sau cea prin care narcisismul învață să se autodepăşească într-o întâlnire afectivă.

Nu mai există nici o scuză şi nici o justificare în cazul femeilor care provoacă dorința bărbaților fără însă a ceda tentației sau sfârşind prin a ceda numai pentru a-i şantaja cu copilul pe care îl aşteaptă, şantaj menit să atragă atenția asupra propriei persoane. Aceste metode promit; o dată cu începutul vieții sexuale, să elibereze femeile de povara iresponsabilității morale a bărbaților în fața produselor de creație pe care, până atunci, în mod

conştient, numai ei puteau să le limiteze voluntar, dar cu prețul diminuării propriei plăceri sexuale şi, adesea, a plăcerii sexuale a partenerei.

ADOLESCENȚII ŞI CONTRACEPȚIA[152]

Dialogue. Études et recherches sur les problèmes du couplé^,
nr. 36, iulie 1972

FRANÇOISE DOLTO: Atitudinea adolescenților față de contracepție poate fi explicată, pe de o parte, printr-o problematizare conştientă — ei vor să fie siguri de faptul că au devenit nişte adulți, deci apți pentru procreație — şi, pe de alta, printr-o problematizare inconştientă. Dacă dorința resimțită nu i-ar determina să-şi asume anumite riscuri, atunci ea ar rămâne la stadiul de simplă masturbare; căci prin dorință omul depăşeşte angoasa riscului, deci angoasa morții.

La toate speciile, fecunditatea devine (inconştient) necesară o dată cu apariția fantasmei morții; conştiința unei ființe umane transformă această fantasmă într-o metaforă: „Nu vreau să mor fără urmaşi..."; s-a declanşat războiul şi astfel au fost concepuți mulți copii, chiar şi de către homosexuali.

DIALOGUE: *Aceasta ar însemna că nu există nici o diferență între dorința unui adolescent şi cea a unui adult?*

F.D.: Adolescentul are certitudinea că este un adult atunci când se descoperă apt pentru procreație. Până în acel moment el nu avea o morală de adult. Din această

cauză, măsurile preventive deveneau aproape inutile; adolescenții fantasmează: „Nu mi se poate întâmpla tocmai mie" şi continuă să rişte, crezându-se protejați de această fantasmă.

Fantasma fetelor este: „De ce numai altele să devină mame?"; atâta vreme cât natura nu le poate dovedi că ele sunt de fapt nişte mame potențiale şi că pot rămâne însărcinate, ele se joacă de-a doamna şi de-a soția, joc narcisic prin excelență. Din momentul în care constată că sunt fertile, ele devin adulte.

DIALOGUE: *în universul lor, mai bogat în fantasme decât cel al adulților, copilul este perceput ca ceva real?*

F.D.: Nu. Un copil le-ar confirma statutul de femelă; dar este vorba despre o confirmare fantasmată de vreme ce, în acel moment, ele ar fi dispuse să avorteze. Avortul este perceput ca un simplu fenomen oral: „Am vomitat ce mâncasem mai înainte", adolescenta căutând să uite de acest incident şi să repete experiența dacă este nevoie.[154]

în cazul avortului, s-ar impune o psihoterapie sau, cel puțin, adolescenta ar trebui ajutată să conştientizeze faptul că viața ei s-a schimbat şi că trebuie să-şi asume o responsabilitate în acest sens, ceea ce înseamnă că are un corp de mamă potențială, că a dobândit o maturitate specifică femeilor, că trebuie să protejeze un copil, în loc să participe la un joc considerat de ceilalți riscant, ceea ce îl face să fie şi mai atractiv, dar care se poate transforma într-un joc periculos, dacă embrionul este distrus.

însă tocmai acest embrion a făcut posibilă apariția femeii. Este destul de ciudat, nu-i aşa? Totuşi, mulți copii, cu statut de prim născuți în cadrul unor cupluri tinere în care cei doi nu sunt căsătoriți, trăiesc nu pentru

că părinții lor s-au simțit liberi să decidă acest lucru, ci deoarece aceştia au respins soluția avortului, purtând cu ei toată viața însemnele unei concepții la care a contribuit o femeie imatură sexual, căreia i s-a alăturat eventual şi un partener la fel de iresponsabil!

Nici unul dintre noi nu-şi doreşte ca propriii copii să cunoască vreodată o astfel de situație. Dar nu sunt aşa de sigură că educația sexuală ar fi suficientă pentru rezolvarea problemei. Cred că mai degrabă ar trebui să fie vorba de o educație în sensul conştientizării locului „politic" al fiecărui om în cadrul cetății. Ar trebui deci ca tinerii să fie formați în aşa fel încât, încă din etapa nubilității, să învețe să înlăture dependența afectivă față de mamă şi față de tată (pozitivă sau negativă în contextul ei caracterial), să-şi asume celibatul, să-şi câştige singuri propria existență şi să înțeleagă dimensiunea lor socială de persoane responsabile de ele însele. In acel moment, fetele ar fi de acord cu metodele contraceptive, dar într-o zi ele îşi vor spune: „Acum, vreau să fiu sigură că pot să devin mamă". Numai că, de această dată, având deja ocazia de a cunoaşte diverşi băieți şi de a-şi da în acest fel seama cu care dintre ei ar putea întemeia o familie, ele nu ar mai fi doar în situația de a căuta dovezi în sprijinul ipotezei că sunt dorite!

Fetele care locuiesc împreună cu părinții nu conştientizează deloc faptul că sunt de fapt nişte persoane responsabile. Ele reproduc în relația cu un băiat situația lor de dependență fizică față de mamă sau față de tată; în plus, ele speră ca această relație să le aducă o confirmare a statutului de femeie (sau mai precis de femei caricaturale!). Şl, cum dorința se pretează la acest joc din ce în ce mai periculos, ele vor să meargă şi mai departe şi să-şi asume riscul de a deveni mame, în condițiile în care sunt

incapabile[să aibă grijă de un copil, de vreme ce nu se pot elibera de sub tutela parentală pentru a deveni independente.

Ele devin responsabile şi renunță la protecția oferită de mediul lor familial numai dacă iau hotărârea de a părăsi casa părintească, în cadrul unui demers care, desigur, nu trebuie perceput de părinți ca o respingere din partea propriilor copii, ci ca un lucru normal: „Acum eşti mare şi poți să-ți porți singură de grijă..."

DIALOGUE: *Aceasta ar însemna o percepție total diferită a familiei şi a societății asupra persoanei lori*

F.D.: Aveți dreptate, şi acest lucru este foarte important, căci privirea Celuilalt şi oglinda oferită de acesta îndeplinesc un rol deosebit în modelarea ființelor umane. Părinții anxioşi sau geloşi pe autoritatea lor, care le tratează pe propriile lor fiice şi adesea pe propriii lor fii ca pe nişte copii iresponsabili şi care au nevoie de protecție, nu-i pot ajuta, prin intermediul experiențelor lor personale în mod treptat asumate, să se considere nişte persoane responsabile. Chiar dacă toți copiii devin majori din punct de vedere legal la împlinirea vârstei de 21 de ani[155], adesea, mulți dintre ei nu şi-au câştigat încă autonomia morală, civică şi financiară.

Nu cred că se poate ajunge la soluționarea acestei probleme fără ca legea să intervină şi să le acorde tinerilor dreptul, începând măcar cu vârsta de 18 ani, de a deVeni autonomi în raport cu propria familie/ în statul

*** Nu este oare o nebunie faptul că, în caz de război, un tânăr de 18 ani are dreptul de a se înrola, deci de a-şi risca viața, şi că, pe timp de pace, nu are dreptul de a-şi construi singur propria existență şi de a părăsi casa părintească? (***Nota autorului)*

social şi politic actual, chiar dacă fetele şi băieţii îşi câştigă singuri existenţa, prin lege, ei sunt încă sub tutelă parentală, cu excepţia cazurilor de emancipare. în majoritatea cazurilor, părinţii sunt cei care plătesc studiile superioare ale copiilor lor sau care îi întreţin chiar şi după ce au devenit majori.

Sincer vorbind, societatea ne propune de fapt o structură perversă. Sub pretextul posibilităţii continuării studiilor, tinerii adulţi sunt de fapt supuşi unui proces de infantilizare. De aceea, sub presiunea unei dorinţe de autonomie, de responsabilizare faţă de propria persoană, aceştia se văd puşi în situaţia de a distruge singurul lucru asupra căruia îşi pot exercita autoritatea, şi anume propriul corp, prin intermediul unor acte imprudente, de tipul consumului de droguri sau avortului. Este vorba despre o erotizare a riscului social şi vital, adesea cu unicul scop de a înlătura dependenţa faţă de familie.

Cu mult înainte de a se căsători, tinerii ar trebui să descopere ce înseamnă o relaţie stabilă. Soliditatea unui cuplu este probată de capacitatea lui de „a da roade" în plan fizic, cultural, „civic" şi chiar spiritual; armonia trupească este tot atât de importantă precum compatibilitatea sexuală, în condiţiile în care aceasta din urmă este insuficientă pentru o viaţă de cuplu reuşită. Afectivitatea este o armonică a fizicului, în accepţiunea de bază a termenului.

Dacă fecunditatea fizică reprezintă nota dominantă a relaţiei de cuplu, nu acelaşi lucru se poate spune şi despre compatibilitatea sexuală, care trece în plan secund. Orice fată care iubeşte şi doreşte un băiat vrea să aibă un copil cu el, în clipa în care are certitudinea că această dorinţă şi iubirea resimţită de ea sunt împărtăşite (numai în acel moment, ea ar trebui să-şi asume riscul

unei sarcini; din nefericire, din motive narcisice, acest lucru se întâmplă mult mai devreme, atunci când ea nu este încă pregătită!). Doi amanţi care, din dorinţa de a vedea dacă sunt fertili, îndrăznesc să aibă un copil formează un cuplu adevărat (indiferent de ipostazele viitoare ale acestuia). în acest caz, dragostea încetează să mai fie un fel de masturbare în doi, ea se transformă în dorinţa de a risca şi mai mult, de a-ţi depăşi graniţele propriei fiinţe, sub forma unei responsabilităţi asumate şi întrupate în mod deliberat într-un copil.

Fata se mobilizează mai repede pentru această nouă situaţie decât băiatul; când iubeşte, ea vrea ca iubirea să lase o urmă în corpul ei, un corp fertil care s-a dăruit. Aşa procedează orice femeie şi aceasta este însăşi esenţa simbolului.

DIALOGUE: *Cum rămâne cu explicaţia dată de psihanaliză, aceea a copilului resimţit ca un penis, dorit ca substitut penian?*

F.D.: Această explicaţie este valabilă numai la naşterea copilului şi numai atunci când, departe de a fi crescut aşa cum un părinte obişnuieşte să-şi crească fiul, mama îşi adulează copilul, ca şi cum acesta ar fi lucrul ei, ursuleţul ei de pluş, fetişul ei sexual exhibat peste tot.

Nu întotdeauna copilul şi, mai ales, vestea unei sarcini neprevăzute sunt primite ca o valorizare, dovadă existenţa avortului. Or, dacă multe tinere îşi asumă cu uşurinţă riscul unei sarcini, acest lucru se întâmplă şi din nevoia lor de a-şi aroga dreptul de a avorta. Cu atât mai mult cu cât, într-un anume sens, dorinţa de a avea un copil este ambiguă şi negată chiar din momentul apariţiei ei.

în raport cu faptul biologic al fecundității, dorința de a avea un copil se dovedește ulterior a fi nu o dorință autentică, ci o fantasmă. Embrionul, care le-a permis tinerelor să devină femei, este „inutil"! De aceea, avorturile sunt adesea repetitive, un pericol pentru fertilitatea viitoare a femeii. Aceste întreruperi de sarcină nu le-au ajutat pe tinerele femei să ajungă la un alt nivel de înțelegere a relației bărbat-femeie.

în aceste condiții, ele renunță, din lașitate, la ideea de a avorta și regresează la nivelul unui simplu specimen al speciei (simțindu-se ca niște vaci care urmează să fete!), sau devin într-o anumită măsură delincvente sexuale: ele „răpesc" un copil de la un bărbat care nu le iubește și care nu-și dorește să fie tată.

Dacă ele câștigă acest „pariu" au o certitudine (certitudinea de a fi mamă înseamnă certitudinea de a deține puterea care decurge din statutul de adult), iar gândul că sunt însărcinate le umple de bucurie... Unele dintre ele însă plătesc scump pentru aceste câteva ore de fericire! (Sterilitatea reprezintă o formă de neputință trupească; ea nu poate fi acceptată decât prin sublimarea fertilității în artă, cultură sau într-o vocație: este o modalitate de a lăsa ceva după tine. Dar în viața unei femei care nu are copii există mereu momente triste în care sublimările par uneori lipsite de sens.)

Dar „uzurpatoarele" noastre au vrut „să intre în posesia" germenului numai pentru „a vedea dacă"; se poate întâmpla însă ca această sămânță masculină să dea roade, ceea ce le trezește la realitate. Și trebuie să aleagă între a afirma sau a nega această nouă realitate. Chiar dacă lașitate^ sau curajul le îndeamnă să ia hotărârea de a-și duce sarcina la termen, situația lor materială și financiară nu le permite să păstreze copilul. Uneori, ele fantasmează

că acest copil nu va fi bine primit de familie sau în societate; de fapt, aceasta este o falsă problemă, imaturitatea fiind adevărata lor problemă... Cele care sunt suficient de mature devin nişte mame adolescente. Printre ele, întâlnim adesea femei mai materne şi mai curajoase decât femeile măritate care trăiesc în acelaşi raport de dependență ca şi înainte de a se căsători, de data aceasta dependenței față de părinți luându-i locul cea față de soț.

DIALOGUE: *Cum înțeleg adolescenții paternitatea?*

F.D.: Dacă pentru adolescent copilul nu are nici o realitate, pentru adolescentă fertilitatea este o condiție esențială a debutului vieții de adult; chiar dacă fata este matură, se întâmplă rar ca iubirea să-1 ajute pe băiat să devină la rândul lui matur.

Cel mai frecvent, în cazul băiatului, paternitatea nu este decât o fantasmă. Dacă devine amantul unei femei căsătorite, el se simte mândru de „a-i fi pus coarne" cuiva şi chiar de a fi în situația de a-i dărui un copil soției acestui bărbat înşelat, dacă îşi propune acest lucru, exact cum se întâmplă şi în cazul transgresiunii incestului. Acest succes uşor obținut le produce adolescenților o emoție narcisică şi nu are nici o semnificație de revendicare paternă la realitate; în plus, totul este imediat dat uitării, rămânând doar amintirea câtorva comentarii „mai picante" ca între prieteni. Mai poate fi vorba şi de sadism, pentru a-i provoca neplăceri fetei (situație frecvent întâlnită în cazul bărbaților însurați...). Unii adolescenți îşi spun în minte: „Dacă îi fac un copil, mă lasă în pace"; şi dispar după ce şi-au făcut treaba.

în fond, ei sunt încă homosexuali, se masturbează în parteneră şi „fac bebeluşul" nu pentru a construi o relație

cu aceasta, ci pentru a scăpa de ea sau pentru a fi în acest fel mai aproape de vecini. Ei nu sunt capabili să fie taţi, fiindcă nu pot suporta să simtă ceea ce simt alături de partenera lor sexuală, adică o rivalitate cu copilul real. Atâta vreme cât copilul rămâne o fantasmă, ei sunt mulţumiţi: „A rămas însărcinată, şi eu sunt principalul responsabil!"

Dar după naşterea copilului, micile privaţiuni şi constrângerile la care obligă prezenţa acestuia devin insuportabile. Tăticul adolescent devine extrem de gelos pe „înlocuitorul" său[156]: iubita lui a devenit mama-care-are-un-nou-copil, fapt pentru care îl neglijează pe el. El retrăieşte această situaţie din copilărie (ceea ce dovedeşte clar că actul lui era, fără ca el să fie conştient de acest lucru, destul de incestuos: el ar fi vrut să-i facă mamei un copil, care să fie fratele lui mai mic...). Femeia femelă devenind mamă, el se simte detronat, în loc să fie şi el promovat; astfel, el se refugiază în depresie sau se face dispărut.

Deci pentru băieţi problema are cu totul alte date decât pentru fete, care nu bănuiesc nimic din toate acestea. în pulsiunile virile nu există numai dragoste, ci şi pulsiuni în întregime agresive: a pune stăpânire pe un corp, a-1 cuceri, a-1 poseda... Şi dacă mama îşi iubeşte bebeluşul, tatăl se simte deposedat.

Dorinţa adolescentului de a deveni tată apare în clipa în care el trăieşte o situaţie-limită care îl aduce la un pas de moarte. Mai este necesar şi ca el să aibă posibilitatea să crească un copil, fără să renunţe la studii, de exemplu. Este evident îngrozitor ca paternitatea să însemne pentru un tânăr sfârşitul carierei sale profesionale şi „castrarea" lui civică!

DIALOGUE^ *Şi totuşi, în ciuda obstacolelor materiale pe care trebuie să le înlăture adolescenții pentru a ajunge la contracepție şi în ciuda dificultăților profunde descrise mai sus, există mulți oameni care folosesc astfel de metode?*

F.D.: Numai o foarte mică minoritate formată din oamenii cei mai rezonabili cu putință! Şi aici intră cuplurile care, având deja doi sau trei copii, mai simt încă dorință. Şi, cel mai adesea, aceste cupluri recurg la contracepție pentru 2-3 luni, după care renunță. în ceea ce priveşte sfera motivațională, se poate spune că bărbaților le este teamă ca femeia, în condițiile în care nu mai riscă să rămână însărcinată, să nu-şi permită prea multe libertăți; femeilor le place în continuare să-şi asume riscul unei posibile sarcini, căci, pentru ele, lipsa riscului diminuează intensitatea dorinței.

DIALOGUE: *Cum ar putea fi ajutați tinerii?*

F.D.: Ar fi nevoie de o evoluție socială care să le ofere adolescenților posibilitatea de a-şi câştiga singuri existența, ceea ce le-ar permite să devină responsabili de propria viață. Problema nu poate fi rezolvată doar de părțile direct interesate.

Ani la rând, multe cupluri conjugale, „mici burghezi şi funcționari publici", au refuzat să aibă copii, descurajate de practica socială a vremii care lua în considerare rtumai posibilitatea de promovare în plan profesional; ei se mulțumeau să muncească şi să strângă bani. Regretele apăreau însă mai târziu, aduse de fantasma morții şi de bătrânețea trăită în singurătate, fără compania tinerilor.

Acum acest tip de promovare socială a devenit o iluzie. însă un subiect conştient de ceea ce se întâmplă în jurul lui are tendinţa de a repune în discuţie conceptul de fertilitate. Ce rost are să dai naştere unui copil într-o lume, printre altele, plină de tensiuni sociale şi de probleme demografice? Mulţi tineri îşi spun: „Nu ne dorim copii".

Dar, din fericire, tinerii mai şi exagerează! Căci, nu ştim de ce, dar specia umană este hotărâtă să nu dispară aşa de curând!

CONSIDERAȚII ASUPRA AVORTULUI[157]

Există categoria moraliştilor, chiar şi printre medici, care nu suportă sub nici o formă ideea libertății pe care o au acum femeile de a consulta un medic în legătură cu dorința lor de a avorta. Se pare că aceşti medici se simt complici la un act pe care îl condamnă dacă se întâmplă să fie martori la producerea lui, situația devenind şi mai tensionată dacă meseria lor îi obligă să participe la săvârşirea unui asemenea act. Şi totuşi, este vorba despre un act care îi va salva viața celei care le solicită ajutorul, în condițiile în care, dacă ei refuză să o ajute, ea se va afla într-un pericol şi mai mare, comițând un act şi mai imoral.[158]

Aceşti medici se gândesc mai întâi la conştiința lor profesională, de aceea nu aprobă demersul urmat de femeia care s-a hotărât să avorteze. Ei nu îşi dau seama că aceeaşi conştiință profesională ar trebui să le dicteze şi apărarea vieții, dacă nu cea a copilului, măcar cea a mamei. Acest sentiment de complicitate fantasmată este unul dintre cei mai aprigi duşmani în exercitarea cu succes a profesiunii medicale. Fiecare medic trebuie să alunge această fantasmă de complicitate, născută de fapt din preocuparea lui de a-şi păstra neîntinat frumosul suflet de medic.

Tocmai din această cauză apare lipsa de înțelegere în fața dramei trăite de o femeie care alege întreruperea voluntară de sarcină, un adevărat obstacol care îl împiedică pe medic să o trateze pe pacienta lui ca pe o soră umană[159], pe care s-o ajute cât mai mult şi căreia să-i cultive simțul libertății personale. Dacă un medic este preocupat să aibă conştiința împăcată, atunci îi va fi imposibil să descopere cele mai autentice momente ale meseriei lui şi să ajungă la esența acesteia. Acest sentiment de complicitate imaginară, complicitate refuzată de medici, îi împiedică pe aceştia să le arate compasiune celor în suferință care li se adresează, indiferent dacă durerea pe care o simt sau situația în care se află sunt cauzate de angoasele provocate de fantasme sau de condiții reale de viață.

Femeia rămasă însărcinată care nu-şi poate accepta noua ipostază, care doreşte să întrerupă procesul viu a cărui derulare naturală ar duce la aducerea pe lume a unui copil, refuză legile biologice naturale, dar suferă şi de un sentiment profund, conştient sau inconştient, de culpabilitate, care se adaugă unui simț de responsabilitate confuză în fața propriei neputințe sociale. Este copleşită de ruşine la gândul că a trezit dorința genitorului acestui făt, al cărui corp i-a trădat încrederea. Ii este ruşine şi de cunoscuți pentru că a încălcat legea naturii şi s-a ridicat împotriva legilor sociale[160] în general, legi pentru care maternitatea este o virtute.

Nu trebuie să uităm că, în spatele solicitării de avort formulate explicit, există întotdeauna un profund sentiment de culpabilitate al femeii, atât pentru că a rămas însărcinată, cât şi din cauză că nu-şi acceptă sarcina, o culpabilitate față de ceilalți copii ai ei, pe care îi creşte deja cu multe eforturi. Dacă femeia gravidă este foarte tânără,

poate fi vorW fie despre o culpabilitate arhaică, cu rădăcini în propria copilărie, în fantasmele incestuoase ale perioadei în care se afla sub autoritatea parentală, fie despre o culpabilitate prezentă determinată de conştientizarea faptului că a cedat unui bărbat iresponsabil.

în anumite cazuri, nu se poate oare vorbi şi despre o culpabilitate mai mare, conştientă de data aceasta, izvorâtă din respingerea soluției avortului? Această culpabilitate este anulată de legile care interzic avortul. Multe mame, care nu-şi pot asuma această culpabilitate încurajată de legi, îşi pierd simțul responsabilității.

într-o asemenea situație, indiferența ar fi o lipsă de energie masochistă, în condițiile în care această femeie însărcinată se ştie incapabilă de a-şi asuma propriul copil, având în vedere starea ei psihică şi materială. Incapabilă nu numai să-şi ducă la termen sarcina, dar mai ales să crească un copil în primii lui 5 sau 6 ani de viață, ani în care atenția şi disponibilitatea psihică şi maternă ale părinților, ale întregului grup social proxim joacă un rol deosebit.

Astfel, laşitatea şi conştiința împăcată de suprafață determină mamele, respinse sau sprijinite de un medic preocupat să-şi mențină curată frumoasa lui conştiință profesională, să aducă pe lume un copil care, încă de la începutul vieții lui, nu va avea nici măcar dreptul pe care îl are orice ființă umană, şi anume acela de a se bucura de viață. Considerat o greşeală şi negat deja simbolic, acest copil va fi născut de o mamă care nu 1-a dorit, care nu a crezut în viața lui, trăind maternitatea ca o victimă ruşinată de nevoia fizică a partenerului ei iresponsabil. Acest copil, denegat de mama lui şi de complicele acesteia, tatăl biologic al copilului, este deja, chiar de când este un embrion viu, orfan de părinți simbolici.

Această femeie care vrea să avorteze trebuie să fie ascultată şi auzită, căci ea este un „altul" care nu este singur; este un „altul" dintr-un grup, în care personajul cel mai important — pentru ființa din pântecele ei şi pentru ea însăşi — este prietenul ei, cel care ar trebui să se simtă şi să se vrea, din iubire pentru ea, co-responsabil, alături de ea, pentru această nouă viață. Dacă o femeie se hotărăşte să păstreze sarcina doar pentru a nu fi în afara legii, dacă această sarcină întâlneşte refuzul categoric, dureros şi revendicant al genitorilor, atunci acest embrion, acest făt, se va dezvolta, ca ființă umană, în relația sufletească față de mamă şi anturajul lui imediat, ca o terță parte exclusă, respinsă simbolic. Şi mama care 1-a adus pe lume va fi prima gazdă care îl respinge, nu-1 iubeşte şi îl inițiază la statutul său de gazdă neprietenoasă. O mamă nu este mamă, în sensul de inițiere în iubire, decât dacă germenul pe care îl poartă în pântece are pentru ea semnificația de referență la cel care, împreună cu ea, îşi asumă umanizarea copilului prin intermediul dorințelor parentale asumate şi conjugate, cu speranța comună că rodul iubirii lor, pe zi ce trece, îi va sprijini şi le va îmbogăți viața tot mai mult.

Nu se vorbeşte foarte mult de rolul tatălui, rol care este cumva filtrat de mamă — care se află mai aproape de copil —, dar care este la fel de important ca rolul mamei. In orice cultură, dragostea maternă este legată de imagini. In civilizația creştină, maternitatea se referă la imaginile Fecioarei[161], pe care au reprezentat-o atâția pictori celebri. Cel care contemplă aceste picturi nu trebuie să uite că Dumnezeu este şi El de față atunci când Fecioara îşi priveşte cu iubire Pruncul şi este, la rândul ei, privită de Acesta. Nu este vorba de un Dumnezeu abstract, ci de un Dumnezeu viu. „Pruncul Iisus

şi mama lui" nu este o diadă, ci o relație simbolică umană şi supraumană în egală măsură, o relație triunghiulară, ca de altfel orice procreație, orice gestație, orice naştere şi orice formă de educație.

Nici o teorie biologică nu poate explica în întregime noțiunea de fecunditate care face posibilă apariția pe lume a unei ființe umane, inteligentă, sensibilă şi înzestrată cu limbaj. Ginecologii au înțeles acest lucru, de aceea şi-au orientat cercetările în direcția studierii sterilității cuplurilor a căror iubire nu se poate concretiza într-un copil. O mamă necăsătorită sau măritată cu un bărbat prezent, dar care nu se implică poate să se ataşeze fetişist de propriul copil, formând împreună cu acesta un fel de diadă patogenă. Dacă o astfel de mamă, cu fixație la bebeluşul ei, pe care timp de 9 luni 1-a purtat în pântece şi apoi 1-a alăptat la sânul ei, se simte îndreptățită să procedeze în acest mod de o aşa-numită lege morală care spune: „Eşti gravidă? Acum nu-ți mai rămâne decât să te dedici lui" sau „Ai rămas însărcinată şi tatăl copilului nu vrea să audă de el? Nu-i nimic. Să-ți intre în cap că acest copil este numai şi numai al tău, chiar dacă tatăl lui nu-1 vrea", atunci, îmbrățişând această lege contra naturii, ea va dezvolta o dragoste fetişistă pentru acest copil, iubire care va distruge viața simbolică a acestuia.

Un bărbat sau o femeie nu poate avea o dezvoltare în plan simbolic decât dacă, copil fiind, iubeşte o mamă care iubeşte în el copilul unui bărbat; al unui bărbat care, în realitatea lui actuală, îi focalizează dorința, şi nu al unuia care aparține trecutului ei — tatăl sau fratele ei — şi nici al unuia imaginar; este vorba despre un bărbat care îşi iubeşte cu adevărat partenera, un bărbat pe care copilul lui îl cunoaşte, un bărbat care îi arată copilului

său dragoste paternă. în cadrul acestui cuplu se construiesc — în prezența unor procese inconştiente subtile descoperite de psihanaliză —, ca figură de umanizare a pulsiunilor dorinței copilului, complexul Oedip şi corolarul său, renunțarea inevitabilă la primul obiect de iubire şi de dorință genitală conjunctă. Această renunțare, impusă de o triadă sănătoasă, aduce cu sine statutul de fată sau de băiat al ființei umane şi îi conferă acesteia valoare creativă şi fertilitate, prin sădirea în inima ei a interdicției incestului.

Apariția treptată a acestei legi a societăților umane este singura garanție a unei structuri capabile să deschidă calea transfigurării pulsiunilor, sub forma creativității, culturii, iubirii şi tandreții pentru celălalt, într-o atitudine de „dezinteres" — termen nepotrivit, fără îndoială, dar care denotă interesul adevărat al dorinței ființei umane, depăşind situația incestuoasă. Este, de asemenea, indispensabil ca adulții tutelari să-şi localizeze dorința genitală în altă parte decât în persoana copilului lor, pentru ca să poată accepta mai uşor detaşarea propriului copil de ei şi pentru a-i permite acestuia, în funcție de propriile sale dorințe, să-şi câştige autonomia socială extrafamilială şi să acceadă la dezvoltarea personală, fără ca forțele de atracție ale unuia sau ale altuia dintre aceşti adulți tutelari (percepuți de copil ca fiind frustrați) să domine puterea de coeziune psihosomatică şi dorința în schimburi a acestui copil. Copilul trebuie să învețe de la părinți să respecte legile care guvernează viața socială, legi care îl pregătesc pentru un nivel ridicat de simbolizare a dorinței de a trăi, de a crea şi de a procrea, alături de semenii lui, prinşi între fantasme şi realitate.

Cât despre anumiți asemenea bebeluşi, fie deveniți precoce fetişurile mamei lor, fie, ceea ce înseamnă acelaşi

lucru, respinşi afectiv şi, în acelaşi timp, tolerați de aceasta, ei se dezvoltă în contradicție cu legile umanizării. Ei vor fi nişte mamifere umane, cu greu acceptați sau priviți ca nişte animale domestice. Ei înşişi se poartă ca şi cum ar fi nişte animale domestice, moarte de frică la gândul că ar putea să-1 supere în vreun fel pe stăpânul care le creşte; ei simt că nici măcar nu merită un loc sub soare, o poziție în sânul familiei, aceasta în cazul în care mai au încă o familie.

Dependenți de un loc care să le satisfacă nevoile, aceşti copii devin nişte inadaptați, cum sunt numiți, care formează o vastă categorie de copii, de la sugarul trist până la copilul neînzestrat cu limbaj motor şi verbal, copilul cu deficiență mintală profundă sau copilul psihotic, trecând prin copiii instabili, angoasați, cu tulburări de personalitate, perverşi, care vor deveni, la vârsta considerată vârsta rațiunii şi apoi la pubertate, nişte delincvenți. Mulți dintre ei se bucură de o sănătate de invidiat, din perspectivă „veterinară", iar examenele biologice arată că nimic din corpul şi creierul lor nu poate fi tras la răspundere pentru situația lor. Totuşi, starea lor, caracterizată printr-un deficit de simbolizare, îi va face mereu, pe cei mai mulți dintre ei, să se simtă ca nişte paria ai societății.

Psihanaliştii ştiu că aceşti inadaptați suferă, ştiu că ei se simt prizonierii dorințelor lor conflictuale, în legătură cu care noi nu vedem decât rezultatele, şi ştiu că nu au acces la cea mai umană şi mai cultivată formă de educație. Deşi angoasele acestor copii inadaptați fac ravagii în jur, ele nu sunt foarte cunoscute, cu excepția travaliului analitic. Aceste dorințe conflictuale inconştiente se pot exprima numai în cadrul unei psihanalize, ele dovedind că aceşti copii cad pradă dorinței de moarte.

Dorința de moarte are diferite consecințe: dorință de moarte simbolică, dorință de moarte afectivă, dorință de moarte psihică, dorință de moarte fiziologică, dintr-un sentiment de ură față de propria persoană, prizonieră în acest corp prezent aici şi acum. Din nefericire, sau poate din fericire, numai viitorul va putea decide asupra acestui lucru; unui făt, unui sugar îi este aproape imposibil să ducă până la capăt această dorință de moarte pe care părinții lui, care nu se mai iubeau, care nu-şi mai doreau ca fructul iubirii lor să rodească, nu au avut curajul să şi-o satisfacă, hotărând să nu-1 mai aducă pe lume. In zilele noastre, medicina savantă îi vindecă pe copiii care odinioară mureau la o vârstă fragedă de boli cauzate de lipsa forțelor lor fiziologice, în condițiile în care lipsa forțelor pe care ar fi trebuit să le-o imprime iubirea părintească sau hrana simbolică a schimburilor culturale cu anturajul îi împiedica să facă față puterilor morții.

Poate că un copil psihotic nu mai suferă la un moment dat, dar la început, când era în stadiul de făt şi apoi de sugar, el era mereu cuprins de angoasă, până în ziua în care, incapabil de a se bucura de schimburile culturale realizate, între 3 şi 7 ani, şi prea străin de un cod comportamental şi lingvistic lipsit de sens pentru el, el a abandonat totul. Acest copil este hrănit, supravegheat, îmbrăcat, nu este lăsat să ia singur decizii, ceilalți hotărând pentru el, iar anturajului i se face mereu milă de el, şi suferă, în deznădejdea lui, că nu a avut posibilitatea de a se iubi pe sine însuşi. Dacă acest moment de „menținere la distanță" este foarte precoce sau doar precoce, situația acestui copil va fi ireversibilă. Inadaptarea unui psihotic este cauzată de absența condițiilor de viață din prima copilărie, ceea ce 1-a făcut să-şi piardă

speranța în el şi în ceilalți, fiind astfel constrâns la singurătate, mortiferă în cazul unui copil.

Destrămarea legăturii de iubire față de propria sa ființă este determinată de faptul că acest raport de coeziune apare în urma stabilirii legăturii de iubire triunghiulară. Acestui copil nu i-a fost arătat că ființa lui este indispehsabilă, nici prin intermediul limbajului verbal şi gestual, şi, mai ales, nici prin intermediul acestui limbaj mut al dorinței cu rădăcini în felul în care a fost primit la venirea lui pe lume, în numele cuplului lor, de către cei doi părinți ai săi. Acesta este şi cazul copiilor care, permanent, cât au fost în pântecele mamelor lor şi în perioada micii copilării, s-au simțit nedoriți. Indiferența față de persoana lor este uneori camuflată de o iubire fetişistă, pe care însă copilul, aşa cum am arătat anterior, o resimte ca pe ceva profund necreativ: el se simte ca o păpuşă vie etalată în societate sau ca un substitut de iepuraş din pluş al unei mame infantile preocupate să-şi îngrijească propriul copil sau al unei mercenare care trăieşte de pe urma lui; copilul mai poate fi şi obiectul unei fixații rapace a fiecăruia dintre genitorii lui (a căror singură rațiune de a rămâne împreună este chiar prezența lui) care îşi dispută dreptul de proprietate asupra progeniturii lor, pe fondul sentimentului de ură reciprocă sau al urii resimțite de o descendență pentru cealaltă.

Toate acestea duc la apariția unui copil inadaptat care suferă pentru că nu a avut o existență simbolică umană. Acest tip de existență se revarsă în întreaga sa plenitudine numai dacă aduce bucurie şi speranță în viața imaginară a fiecăruia dintre cei doi părinți, numai dacă face parte din viața afectivă a amândurora, manifestată prin tandrețe şi schimburi verbale cu fiecare dintre ei,

numai dacă face parte din viața lor materială. Numai în aceste condiții, copilul va putea să trăiască şi să crească, în climatul de securitate creat de încrederea pe care părinții le-o arată lui şi viitorului lui. Această ambianță familială îi va da forța de a dori, de a lupta împotriva agresiunilor oamenilor, de a trece probele de adaptare la realitate, de a vorbi despre dificultățile personale şi de a-şi construi, zi de zi, starea de sănătate spontană şi naturală, îngrijit de mamă şi încurajat de interesul manifestat de alții — medici, pedagogi —, care concură la apariția persoanei sale.

Existența umană începe şi continuă toată viața datorită unui eveniment deosebit, şi anume comunicarea prin limbaj. Orice femeie care optează pentru avort, în cazul unei sarcini bănuite sau confirmate deja, îşi pune următoarea întrebare: „Cum să aduc pe lume un copil care mă va face şi mai nefericită, dată fiind situația de mizerie morală şi materială în care mă găsesc? Oare am dreptul să aduc pe lume o nouă viață, ştiind că răspund pentru propriile mele acte?" O femeie cu un corp ajuns la maturitate (ceea ce este uneori şi cazul unor fete de 13-14 ani) care, într-un elan către cineva, s-a dăruit, conştientă prea puțin de consecințele faptei ei, sau care, din slăbiciune sau prin intimidare, s-a lăsat atrasă într-o îmbrățişare senzuală, şi care descoperă mai târziu că a rămas însărcinată, dar nu-şi doreşte acest copil, unei astfel de femei trebuie să i se acorde atenție. Trebuie să arăți înțelegere față de o femeie care nu este fericită şi bucuroasă la gândul că poartă în pântece un copil, aşa cum ar fi natural într-o asemenea situație.

Faptul de a vorbi cu o altă ființă umană care o ascultă poate fi singura modalitate pentru ea de a descoperi sau

de a regăsi sensul unei demnități de femeie, pe care credea că-1 pierduse în această încercare la care i-a fost supusă capacitatea de procreare, încercare neprevăzută şi dezesperantă. Fiindcă această idee de a-ți fi pierdut demnitatea nu poate să aducă decât disperare. Ar fi o adevărată crimă, ca medic, să refuzi categoric opțiunea unei femei pentru avort, spunându-i: „Dar ce vreți să faceți este un act îngrozitor, doamnă (sau domnişoară)!", pentru ca apoi s-o trimiți la un alt confrate. Drept consecință, o femeie în această situație fie va face oricum avort, punându-şi propria viață în pericol, după ce această încercare prudentă de a apela la un specialist a eşuat, fie va păstra acest făt perceput ca un corp străin, din disperare sau prostie, ca urmare a faptului că nu a mai îndrăznit să vorbească despre problema ei cu nimeni. Aceste femei, care nu mai îndrăznesc nici să rişte să se autodistrugă într-un avort clandestin şi nici să se sinucidă, vor fi obsedate de aceste soluții de disperare în legătură cu ele însele, cu bărbații sau cu societatea.

Dacă fătul purtat în pântece va ajunge să vadă lumina zilei, el va fi marcat de toate acestea ca de o primă semnificație a relației cu celălalt: a muri, a nu-ți mai dori să trăieşti şi, mai ales, a nu deveni un bărbat după imaginea acestui nefericit iresponsabil, dar nici o femeie după imaginea acestei victime. Dorința lui şi, uneori, trebuințele lui vor fi în conformitate cu dorința pe care a cunoscut-o în perioada prenatală. Aceşti copii devin în acest fel permeabili la negativism şi angoasă.

Indiferent dacă aceste femei vor avorta sau nu, lucrul cel mai grav, în situația în care medicul respinge cererea formulată de pacienta lui, este acela că această experiență s-a dovedit a fi complet nesemnificativă pentru procesul lor de maturizare psihică. Dacă nu li se oferă şansa de a

găsi, alături de partenerul lor sau de altcineva, încurajare sau compasiune, sau de a întâlni o persoană cu care să dezbată tema vieţii carnale, fie că au făcut sau nu întrerupere de sarcină, ele vor fi incapabile să atingă acest palier al conştiinţei în care viaţa carnală este mijloc şi cale de acces spre o viaţă umană considerată în întregul ei. în plus, ele nu vor reuşi nici măcar să întrezărească misterul devenirii unei persoane responsabile şi adulte.

Dacă, aşa cum se spune, au păstrat până la urmă copilul, ele nu se simt absolut deloc responsabile de el, îl tolerează, se simt vinovate de existenţa lui şi faţă de el, fapt incompatibil cu ideea de responsabilitate. Sunt mame care, în mod justificat, spun că se sacrifică pentru propriii copii. Ele fac şi imposibilul pentru ei, ca nu cumva să li se reproşeze ceva. în ceea ce priveşte dorinţa lor pentru acest partener perceput ca fiind sadic, deoarece le-a impus starea de gravida, iuBirea şi dorinţa pentru el sunt total compromise, cum este şi cazul, poate, al dorinţei lor sexuale în general. N

O femeie care doreşte să forţeze şi care este împiedicată să facă acest lucru vâ avea uft copil cjare la naştere va fi primit cu tristeţe sau^ respins şi, în^cazul în care mai are şi alţi copii, aceştia nu vor avea un exemplu de mamă în evoluţie şi de părinţi care să aibă încredere în ei înşişi şi în viaţa pe care urmează să o construiască împreună. Ceva din ideea de nonsens sau contrasens a contaminat această familie şi acest copil conceput în contratimp, dacă nu cumva este vorba despre ideea de inversare a sensului, atât în ceea ce priveşte dorinţa sexuală (în sensul de fertilitate ca sursă de fericire), cât şi relaţiile umane (în sensul de raporturi sincere bazate pe dragoste şi întrajutorare).

Cei mai mulți oameni şi medici consideră că un avort din care o femeie a scăpat cu bine rezolvă automat problema. Multe femei cred acelaşi lucru. Nimic mai neadevărat! Un avort este întotdeauna, indiferent dacă femeia, partenerul ei sau medicul sunt sau nu conştienți de aceasta, un eVeniment deosebit de important pentru orice femeie, un eveniment cu un efect dinamic inconştient structurant sau déstructurant asupra vieții simbolice a femeii şi a celui responsabil pentru această sarcină întreruptă, în funcție de modul în care acesta va fi integrat, dacă va fi integrat ca ceva esențial sau ne-esențial în viața lor, sub forma unei experiențe pe deplin responsabile. Nu vreau să spun că avortul trebuie perceput cu un sentiment de culpabilitate. Dar, nu trebuie să uităm faptul că orice act de procreație este sursă de potențialitate, mai mult decât toate celelalte evenimente ale vieții la un loc, mai mult decât orice alt act în sensul dinamic al termenului. Această potențialitate, atât pentru indivizii care aduc pe lume o nouă viață, cât şi pentru individul care îşi inaugurează existența, va declanşa tendințe evolutive sau involutive, în acord cu atitudinea femeii față de acest act pe care ea s-a văzut obligată să-1 săvârşească (uşurință sau îndelungă deliberare).

în anturajul fiecăruia dintre noi există femei despre care se ştie că au făcut avort, oricare dintre noi, suficient de atent, când se plimba prin parcurile publice, a întâlnit femei ajunse aproape de termen cu sarcina lor dispărută la câteva săptămâni, femei cu priviri încărcate de nostalgie la vederea mamelor cu bebeluşii lor. Cel care nu a fost niciodată atent la aceste detalii nu are de unde să ştie ce rol important joacă primele luni de sarcină la o femeie în economia puterilor viitorului care, însoțite de un sentiment de uşurare sau de regrete, au marcat

într-un fel sau altul întreaga afectivitate, viața ei inconștientă sau chiar conștientă. Chiar şi în cazul întreruperii de sarcină, femeia posedă aceste puteri care i-au permis să fie fertilă. în aceste condiții, de ce să nu fie posibil ca acest copil sacrificat să nu o ajute să-şi dezvolte şi mai mult simțul responsabilității şi să-şi aprofundeze feminitatea, să conştientizeze şi mai mult semnificația acestui act important pe care a ales să-1 realizeze? Acest act, care, oricum, o determină să trăiască în plan inconştient un doliu, poate fi transfigurat în putere de iubire, astfel încât, integrând această experiență care i-a oferit posibilitatea de a se confrunta cu problema fundamentală a vieții şi morții, existența ei să devină mai bogată. Corpul ei era depozitarul viu al unei noi vieți, dar lipsa unor condiții morale, psihologice sau sociale corespunzătoare a întrerupt cursul acestei vieți. Iată cum, în legătură cu dorința umană, se poate vorbi despre simțul răspunderii şi, dacă nu de o nouă maternitate, cu siguranță de o cale de acces către propria maturitate.

Multe femei recurg la avort cu multă uşurință şi fără prea multă reflecție! în cazul legalizării avortului[162], acest demers ar trebui precedat de una sau mai multe întrevederi în cursul cărora femeia să descopere în propriul inconştient bogăția pe care acest act le-ar putea-o aduce propriului eu, cuplului ei şi grupului din care face parte, pentru a nu fi transformat într-o dispariție tehnică, într-un incident de parcurs tehnic al unei vieți genitale tehnice. Multe femei cu mai multe avorturi la activ nu au fost niciodate ajutate să conştientizeze caracterul dezordonat, autodistructiv sau derizoriu al raporturilor lor sexuale iresponsabile!

Este inadmisibil ca în caz de avort să nu aibă loc contacte cu adevărat umane. Poate că bărbații ignoră

sentimentul de abandonare de sine al unei femei, drama ei interioară, de care uneori nici măcar ea nu este conştientă, de fiecare dată când simte că este dorită de cineva sau doreşte pe cineva, de fiecare dată când simte cum este cuprinsă de o dorință irezistibilă pentru un bărbat, dorință pe care ştie că trebuie să şi-o înfrâneze pentru a evita posibile consecințe ale fertilității.

Mi-aduc aminte de cazul unei femei care, printre altele, a venit la cabinet pentru a se vindeca de diferitele forme de angoase de care suferea, angoase pe care nici măcar nu se gândise să le pună în legătură cu avorturile pe care le făcuse anterior, şi care vorbea despre o senzație neplăcută ciudată ce pune stăpânire pe ființa ei atunci când se simte dorită, senzație care, imposibil de controlat, o determina să-şi trăiască propriul narcisism de femeie ca şi cum ar fi fost o sălbăticiune prinsă în capcană — cea revoltantă şi atrăgătoare întinsă de bărbatul care îi trezea tot timpul sentimentul decepțiilor ei trecute. Dorința ei denegată o lua prin surprindere şi nu făcea decât să cadă în plasa pe care, de fapt, o căuta fără să-şi dea seama de acest lucru, capcană reprezentată de acte ratate privind metodele contraceptive pe care le cunoştea. Această femeie se comporta ca un animal hăituit şi nu înțelegea semnificația propriilor sale acte. Ea făcea totul pentru a fi dată afară de la serviciu sau îşi dezorienta prietenii, prin disparițiile ei inopinate. Nimeni, inclusiv ea, nu putea să înțeleagă sau să împiedice acest proces morbid.

Toate acestea au ieşit la suprafață abia în cursul analizei. Acum această femeie este o mamă cu o reuşită profesională deplină şi, în plus, ea a devenit o soție perfectă. Dar, pentru aceasta, a trebuit să înlăture multe angoase! Astfel, ea se hotărâse înceapă o psihanaliză în

urma unei tentative de suicid şi după mulţi ani de tratament psihiatric pentru o depresie relativ continuă, perioadele de remisiune fiind caracterizate de începuturi de pasiuni psihice, care se dovedeau până la urmă fără fundament şi care, unele dintre ele, nu duraseră decât atât timp cât să rămână însărcinată, sarcină care aducea cu sine complicaţii pecuniare şi sociale la locul de muncă. După care, de fiecare dată, singură şi clandestin, avorta.

Ascultând ceea ce ea încerca să traducă în legătură cu dorinţa de suicid, prima întrebare pe care i-am adresat-o a fost următoarea: „Dar de ce aveţi numai tentative de suicid? De ce nu mergeţi o dată până la capăt şi să terminaţi cu totul? Ea a fost foarte surprinsă de întrebarea mea, fiindcă, de obicei, cum începea să vorbească despre depresia ei, medicul care o asculta îi elibera imediat o reţetă de calmante sau adeverinţă medicală pentru un concediu medical, fără a insista asupra cauzelor acestui blocaj depresiv pe un fond latent foarte uşor decelabil. Ulterior, ea mi-a mărturisit în repetate rânduri că această întrebare a mea a trezit-o la realitate. Această întrebare a făcut posibil dialogul; dacă aş fi avut faţă de ea o atitudine de compătimire şi aş fi devenit astfel complice la starea ei nevrotică, cuvintele mele reconfortante ar fi redus imediat la tăcere nevoia ei de exprimare verbală.

Cred că, atunci când cuplurile sau femeile singure se prezintă la un cabinet medical pentru un avort, ar trebui mai întâi să li se pună următoarea întrebare: „De ce îmi cereţi mie să fac acest lucru? înseamnă că ceva din dumneavoastră are nevoie de ajutorul cuiva, nu numai pe plan material. Credeţi că putem să discutăm mai mult despre toate acestea?"

Aş vrea să vă prezint acum un caz care va demonstra importanța unui avort. Eu fac parte din categoria oamenilor pentru care nu există *a priori* nici greşeală, nici virtute, nici curaj, nici laşitate în faptul de a dori să faci avort, nu mâi mult decât în faptul de a dori să păstrezi o sarcină confirmată, indiferent că a fost sau nu dorită în mod conştient înainte de momentul concepției. Nu ştiu în numele a ce aş putea spune despre cineva, care este într-o situație pentru care nu îl pot judeca în vreun fel, că face bine sau rău atunci când îşi imaginează, fantasmează sau îşi doreşte un avort sau o maternitate viitoare, deoarece, în acea clipă, înainte de actul propriu-zis, este mereu vorba despre o fantasmă sau un proiect. Cred că o sarcină este ceva fundamental atunci când este „gândită", dorită, visată, sperată, aşteptată, atât de femeie, cât şi de partenerul cu care are o legătură de iubire sau de soțul ei din viața socială, indiferent dacă aceştia sunt sau nu conştienți de acest lucru, de vreme ce ființele umane comunică prin intermediul unei intuiții care nu atinge mereu pragul inteligibil al conştiinței lor.

într-o zi, la spital[163] este adus de părinții lui un copil de 7 ani, prezentând semnele grave ale paranoiei, fiind în întregime recalcitrant şi interpretând atitudinea celor din jur ca fiindu-i ostilă de aproximativ 18 luni, prezentând tulburări de personalitate cu repercusiuni total negative asupra adaptării şcolare, eşec şcolar care a stat şi la baza dispariției cunoştințelor achiziționate în mod normal pe toată perioada preşcolarității. Este vorba de un copil emotiv şi revoltat care este dat afară din şcoală la sfârşitul trimestrului. Mama este chemată de direcțiunea şcolii şi este sfătuită să-şi înscrie copilul la un internat specializat în tulburări de personalitate. Medicul generalist nu depistează nici o afecțiune organică, copilul

bucurându-se într-adevăr de o stare de sănătate fizică bună, în ciuda palorii şi inexpresivităţii feţei şi privirii. Tatăl este cadru mediu, iar mama educatoare. Are un frate, cu trei ani mai mare decât el, rămasă, de altfel, singura persoană faţă de care caracterul copilului bolnav este relativ acelaşi ca înainte de îmbolnăvire, poate cu o uşoară notă de indiferenţă.

M-am dus să văd băieţelul şi să-1 asigur că mă preocupă starea lui, pe care părinţii mi-o descriseseră anterior, dezvăluindu-i ceva ce mie mi se pare o aparenţă, şi anume faptul că el este vizibil nefericit, că părinţii îl consideră un copil dificil, o adevărată pacoste, că a fost exmatriculat, dar că toate acestea, dacă lui nu i-ar părea rău pentru cele întâmplate, nu m-ar determina să vorbesc cu el, în condiţiile în care nu toată lumea poate să aibă un caracter frumos şi să ia numai note bune. Aceasta a fost modalitatea de abordare, reuşind astfel să obţin de la el o vizită bilunară, în cursul căreia să descoperim împreună cauza nefericirii lui; şi pentru aceasta el va putea, la alegere, să se exprime verbal, prin desen sau modelaje, sau numai să vină până la mine la cabinet şi să vadă ce poate să-mi spună, şi eu să ascult ce are el de spus.

în prezenţa mea, copilul se arată interesat, dar, imediat ce mama îşi face apariţia în încăpere pentru a-şi lua la revedere, figura lui îşi reia expresia de ostilitate şi încruntare. El refuză să plece cu mama lui, preferând să rămână singur, ca un animal hăituit, mergând la distanţă de aceasta şi spunând mereu: „N-o să mă întorc, n-o să mă întorc", fiindcă îşi dăduse seama de încântarea mamei la ideea că mă voi ocupa de el. I-am spus mamei următoarele cuvinte, în aşa fel încât să le audă şi el: „Dacă Georges nu vrea să vină, veniţi dumneavoastră în

locul lui, şt vom încerca împreună să vedem cum dumneavoastră şi soțul dumneavoastră ați putea să-1 ajutați".

Copilul s-a întors la spital şi ne-am văzut regulat, de două ori pe lumă. încă de la a doua noastră întâlnire, îmi spune că se trezeşte mereu în timpul nopții din cauza unor coşmaruri îngrozitoare, de ale căror conținuturi nu-şi mai aduce aminte dimineața, şi care îi provoacă un sentiment de frică oribilă, astfel încât nu mai poate să adoarmă la loc, şi că vrea să se vindece de această teamă, în afară de aceasta, îmi mărturiseşte că refuză să mai meargă vreodată la şcoală, că nu mai vrea să învețe nimic niciodată, că nu mai doreşte să facă pe placul părinților lui, că nu iubeşte pe nimeni şi că nimeni nu-1 iubeşte şi că toți colegii lui sunt nişte tâmpiți, iar învățătoarele şi mai proaste decât aceştia. Cu aproximativ 18 luni înainte de debutul bolii, copilul era un băiețel inteligent, adaptat şcolar şi social; brusc el a devenit recalcitrant, pe parcursul a 2-3 săptămâni. Georges era un băiat frumos, cu ochi negri şi tenul mat şi alb din cauza contracțiilor circulatorii, s-ar putea spune, căci tenul său a redevenit, pe măsura derulării tratamentului, în întregime rozuliu, iar privirea lui şi-a regăsit strălucirea luminoasă.

La fiecare 15 zile îmi făcea şi desene. Am fost foarte uimită să constat că desenele lui erau negre, reprezentative simbolic pentru un act de postagresivitate de violență, pentru o depresie latentă manifestă; apoi au urmat desene centrate pe simbolismul mamei şi, în special, al morții: de la o şedință la alta, bărci pe o mare de culoare neagră, avioane rămase în pană care se prăbuşeau, paraşutişti care cădeau şi care mureau fiindcă aterizau pe bărci şi paraşutele nu se deschideau sau care

se înecau după o aterizare eşuată pe apa mării — se puteau observa, aşa cum arăta şi băiatul, în marea înnegrită, cadavrele înecaților. în simbolica desenului copiilor mici, paraşutiştii sunt asociați cu eliberarea şi cu aducerea pe lume.

După a doua sau a treia şedință, am fost surprinsă de fața roşie şi umflată a mamei băiețelului, de tenul ei violaceu, ceea ce m-a făcut să mă arăt preocupată de starea ei circulatorie, fapt pentru care i-am spus următoarele: „Vă simțiți bine, doamnă? Mereu aveți acest ten şi această față congestionate?" — după cum bine ştiți, frecvent, copiii devin rebeli şi prezintă tulburări caracteriale când percep dificultăți morale sau probleme de sănătate care îi neliniştesc la părinții lor. „Nu, treptat am căpătat acest ten, mai ales de un an încoace; de când mă ştiu am avut un ten normal, mai ales că înainte făceam mult sport, dar acum nu mai am timp pentru aceasta; am o clasă foarte dificilă de elevi, aş vrea să mai merg pe jos duminica, locuiesc foarte aproape de şcoală şi nu prea mai am ocazia să fac exerciții fizice, duminica am treabă acasă şi nu prea mai avem timp de plimbări." I-am propus să meargă la doctor. După 15 zile, mi-a spus: „M-am dus la control şi mi-a găsit tensiune 25. Medicul mi-a spus că este cam mare pentru vârsta mea (femeia avea 32 de ani). Mai întâi îmi va face nişte analize şi apoi îmi va prescrie un tratament. în orice caz, mi-a spus că ați avut dreptate să mă trimiteți la el".

După aceste 2 sau 3 şedințe în care tema morții în raport cu mama şi copiii mici mi s-a părut deosebit de semnificativă, l-am rugat pe copil, explicându-i că desenele lui mă făcuseră să mă gândesc la acest lucru, să-mi spună dacă nu cumva auziseră în jurul lui vorbindu-se despre bebeluşi morți. M-a privit ca de obicei, cu nişte

ochi inexpresivi şi larg deschişi. Aşa se întâmpla de fiecare dată când mă adresam direct persoanei sale; când nu-i vorbeam, el se concentra pe desenele lui, destul de animat, totuşi având o mimică foarte săracă atunci când amintea despre poveştile inventate reprezentate de desenele făcute de el. Observând că pare năucit de întrebarea mea, l-am întrebat din nou: „îmi dai voie s-o chem pe mama aici ca să aflăm dacă a fost vorba de aşa ceva?" Copilul a încuviințat şi mama a revenit în sala de consultații. în prezența copilului, am întrebat-o: „Nu cumva au existat bebeluşi morți în anturajul dumneavoastră? — Nu, nicidecum. — Sunteți sigură, doamnă? Fiindcă am impresia că sentimentul morții îi provoacă acestui copil multă nelinişte".

La următoarea şedință, mama intră în încăpere împreună cu fiul ei, spunându-mi următoarele: „M-am tot gândit la întrebarea pe care mi-ați pus-o data trecută, şi am descoperit că ar putea fi vorba despre pierderea unei sarcini, acum 18 luni. Când m-ați întrebat, nu-mi venise pe loc în minte; dar Georges nu ştia nimic despre aceasta". Băiețelul se uită la mine cu un aer buimac. I-am pus următoarea întrebare: „Tu ştii ce înseamnă pierderea unei sarcini? — Nu. — Ei bine, mama nu ți-a spus despre ce este vorba deoarece credea că eşti prea mic ca să înțelegi". Şi i-am explicat, de față cu mama, ce este o sarcină: „Este vorba despre un bebeluş care stă în burtica mămicii lui şi care, după 9 luni, este gata să se nască; el este capabil să trăiască detaşat de corpul mamei sale. Mama îl aduce pe lume şi, la naştere, bebeluşul respiră, țipă, fiind un copil viu. Atunci când mămica ta spune că a pierdut sarcina, aceasta înseamnă că bebeluşul a murit în burtica ei înainte să se nască; se mai întâmplă ca bebeluşii să nu se nască".

Copilul avea mai mult de 7 ani, şi mama era adepta educaţiei moderne, altfel ea nici n-ar fi vorbit, aşa cum o făcuse, de faţă cu fiul ei. La începutul tratamentului acestui copil, ea îmi spusese, în câteva cuvinte, că nu le ascundea nimic copiilor ei şi că aceştia erau mereu la curent cu ce se întâmplă, că ea şi soţul ei aveau principii de educaţie modernă şi liberală. în timp ce îi explicam ce înseamnă pierderea unei sarcini şi îi povesteam despre bebeluşul care moare înainte de a fi capabil să respire şi să se nască, copilul, brusc, cu o voce cavernoasă, complet diferită de vocea lui obişnuită, ca şi cum el însuşi era surprins de reacţia lui, pronunţă cu violenţă aceste cuvinte: „Nu, ea 1-a omorât. El voia să trăiască. Ea a fost ce care 1-a omorât". îi explic din nou copilului cum medicii nu pot face nimic în faţa acestor fenomene ale vieţii şi ale morţii. Copilul, mut, cu o privire sumbră, refuză să mai rămână. El pleacă cu mama lui. Supraveghetoarea[164] care îi văzuse plecând mi-a spus: „Doamna cu băieţelul era profund afectată! N-am mai văzut-o niciodată până acum atât de frământată!" I-am răspuns: „Şi eu am simţit că s-a întâmplat ceva cu ea, cu siguranţă că va reveni".

într-adevăr, după o oră, mama telefonează: „Aş putea să mă întâlnesc din nou cu doamna Dolto, vă rog? Dar aş vrea s-o văd între patru ochi. — Bine, veniţi peste 8 zile, iar Georges, ca de obicei, peste 15 zile". Când ne-am văzut, mi-a spus: „Nici nu bănuiţi ce mult m-a afectat ce a spus Georges ultima dată. Cum putea să-şi dea seama de ce se întâmpla? — De ce spuneţi aceasta? Nu a fost vorba de un avort spontan? — Nu, a fost o întrerupere voluntară de sarcină, nici măcar eu nu-mi mai aminteam de acest episod, am rămas însărcinată şi i-am spus soţului: «Cred că sunt gravidă» şi, spre marea mea surpriză,

el mi-a raspuns: «Totul va fi bine, vom avea trei copii». Dar eu i-am răspuns: «Dar nu te gândeşti că şi aşa avem puțin spațiu, exact cât pentru noi patru; în plus, ar trebui să-mi iau conceidiu şi nu există o creşă în apropierea şcolii în carâ predau, totul este mult prea complicat». Dar el mi-a spus: «Nicidecum, nu-ți face griji, chiar dacă va fi greu, o vom scoate la capăt şi este foarte bine să avem trei copii». M-am gândit bine şi mi-am spus: «Este imposibil» şi, fără să ştie soțul meu, mi-am luat o zi de concediu, într-o sâmbătă dimineața o colegă mi-a ținut locul la şcoală, şi, la ora patru după-amiaza, totul se terminase, m-am întors acasă şi, după cum vedeți, am dat uitării cele întâmplate. Dovadă că, atunci când m-ați întrebat dacă nu existaseră cumva bebeluşi morți în anturaj, în primul moment nici măcar nu mi-a venit în minte acest avort. Dar mi-am spus că este imposibil ca Geoges să simtă ceva în legătură cu toate acestea, de vreme ce nu ştiuse nimic. Voiam să fiu corectă față de dumneavoastră şi să vă vorbesc despre avort. Niciodată n-aş fi crezut că o întrerupere de sarcină poate fi atât de importantă; copilul meu, spunându-mi ce mi-a spus, m-a ajutat să realizez acest lucru. Nici nu vă închipuiți cât de mult m-au afectat spusele lui.

Seara, am vorbit cu soțul meu, nu mai puteam aştepta 8 zile, mă simțeam mult prea răvăşită de cele auzite. Este curios, dar după acest avort, eu şi soțul meu nu mai reuşeam să comunicăm, el nu mă mai dorea, în sfârşit, înțelegeți ce vreau să spun. La un moment dat, m-a întrebat: «Rezultatul este pozitiv?», la care am răspuns: «Nu, a fost o alarmă falsă». A tăcut şi am crezut că s-a gîndit că fusese vorba de întârzierea ciclului menstrual şi că eu mă înşelasem. Apoi, mi-a spus: «Mi s-a părut curios că nu mai spui nimic». Bănuia el ceva, dar nu am

mai deschis subiectul, nici unul dintre noi nu a mai făcut nici un comentariu. Până când, acum 8 zile, într-o seară, în mod curios, am reuşit să-i povestesc despre avort. După această vizită pe care v-am făcut-o împreună cu Georges, am vorbit aproape toată seara şi el mi-a spus: «Nu mai înțelegeam ce se petrece cu noi, de ce nu te mai doream ca înainte?» Ca să fiu sinceră, de 18 luni, aproape că nu mai făceam dragoste, ceea ce nu se întâmplase înainte; în acea seară mi-a reproşat multe lucruri: «De ce nu mi-ai spus că pentru tine era ceva foarte grav, am fi putut să vorbim mai mult despre asta. Nu-i deloc plăcut cum ai procedat». Am plâns şi ne-am împăcat până la urmă şi, credeți-mă, m-am simțit atât de uşurată după ce i-am povestit totul soțului meu! Nici măcar nu realizam cât de important fusese acest avort pentru familia noastră. Soțul meu a fost foarte afectat de vreme ce mi-a spus: «Să ştii că ajunsesem să mă întreb ce ar presupune un eventual divorț, fiindcă nu mai puteam să trăiesc aşa, fără să mai simt nimic pentru tine»."

In concluzie, în seara zilei în care avusese loc acea şedință, părinții lui Georges au avut o lungă discuție, au plâns mult şi s-au împăcat în cele din urmă. Tot ceea ce nu putuse fi clarificat între ei din cauză că soțul se împăcase imediat cu ideea unei posibile sarcini, spre mirarea soției care nu se aştepta la această reacție, o împiedicase să vorbească despre starea ei de nelinişte, tot ceea ce fusese trecut sub tăcere de ei provocase această răceală. Nu vorbiseră cu adevărat despre ceea ce li se întâmplă. Şi ea, preocupată de ziua de mâine şi pradă unei angoase solitare, a hotărât să se ducă la prima persoană care practica clandestin întreruperi de sarcină, pe care i-o recomandase o colegă. Totul mersese foarte bine, iar ea uitase complet acest episod din viața

lor. Dacă Georges nu ar fi avut reacții nevrotice în urma acestui incident, cuplul s-ar fi destrămat, iar băiețelul, în absența unui tratament psihoterapeutic, ar fi devenit un copil cu tulburări de personalitate ireversibile.

Este important de subliniat faptul că băiatul, când ne-am revăzut, nu a mai adus niciodată vorba despre această întâmplare, nici părinții nu i-au mai vorbit despre această „pierdere a sarcinii" şi, cu toate acestea, vindecarea lui s-a dovedit a fi un succes deplin. După 2 săptămâni, băiatul era cu totul schimbat, îşi recăpătase cunoştințele în domeniul calculului şi al ortografiei, nu mai prezenta nici un fel de negativism, totul reintrase în normal. Mama lui, după ce a reuşit să comunice din nou cu soțul, după multe reproşuri, lacrimi, împăcări şi după recuperarea cuplului, s-a dus iar la medic şi acesta i-a mărturisit: „Nu am mai întâlnit un asemenea caz, urma să vă recomand un tratament şi un concediu de odihnă de o lună, iar acum aveți tensiunea de 13, maximum 14, nu înțeleg ce s-a întâmplat între timp, dar mă felicit că nu am intervent imediat"; nu mai suferea nici de hipertensiune.

Iată un caz care demonstrează urmările grave pe care le-ar putea avea absența unui sentiment conştient de culpabilitate. Totul a fost resimțit la nivel inconştient, atât de tatăl copilului aflat în analiză, care a devenit brusc impotent în relația cu soția lui, cât şi de mama acestui copil, care suferea de o hipertensiune periculoasă, dar complet inconştientă, chiar de inconfortul fiziologic al acestei maladii, şi care nu era conştientă de drama conjugală profundă care se amplifica zi de zi. Copilul acestui cuplu resimțise toate acestea în plan inconştient, devenind anti-viață, anti-cuvinte, anti-societate; el nu putea să ofere o explicație pentru acest negativism care

îl înspăimânta, coşmarurile pe care le avea fiind singurele capabile de a mai traduce angoasa rezultată. La drept vorbind, aceste coşmaruri nu erau o consecinţă directă a avortului mamei lui, ci erau provocate de faptul că părinţii lui nu se mai înţelegeau: el era în stadiul oedipian şi, în acest moment al evoluţiei unui copil, acesta trebuie să simtă armonia pentru a o trăi. Această formă de acord trebuie să se regăsească în raporturile sexuale, care sunt de fapt o conversaţie prelungită în tăcerea vieţii la unison a două fiinţe. Tocmai această înţelegere între părinţi dispăruse, din cauza neputinţei amândurora de a pune clar în discuţie, de comun acord, problema fertilităţii sau a nonfertilităţii cuplului; unitatea cuplului a fost distrusă dintr-o dată de acest eveniment. Aşa cum îi spusese şi soţul ei: „Dacă mi-ai fi spus clar ce anume te frământă, poate că am fi avut acest copil sau poate că nu l-am fi avut, oricum, trebuia să-mi spui şi mie ce ai hotărât". Ei bine, pentru un copil care traversează perioada oedipiană, ruptura unui cuplu este un eveniment care, în plan inconştient, este traumatizant, ceea ce, mai mult decât avortul care declanşase totul, a produs un adevărat blocaj în interiorul acestei familii şi, mai ales, în psihicul acestui copil care trecea printr-o etapă sensibilă a dezvoltării sale personale.

Este interesant faptul că mama nu avusese nici un sentiment de culpabilitate, nu era creştină, poate că era botezată, nu sunt sigură, în orice caz, nu era o practicantă. Hotărârea de a avorta era perfect în acord cu statutul ei de persoană rezonabilă, de cetăţean al unei ţări, de mamă şi de soţie, de femeie curajoasă, dar faptul că a acţionat pe ascuns, fără să vorbească despre ce urma să facă nici cu soţul ei, nici cu un medic şi nici cu prietena ei, a dus la o regresie a întregii sale familii.

Este indispensabilă o modificare a legii privind avortul[165], pentru a evita apariția unor cazuri asemănătoare. Legea trebuie să fie în aşa fel redactată încât să permită oricărei femei care a decis să avorteze să facă acest lucru după ce a vojrbit cu un medic despre motivele care au determinat-o/să ia această hotărâre. Trebuie ca un medic să asculte ce are de spus o femeie care vrea să facă avort, pentru a-i oferi acesteia posibilitatea de a-şi exprima verbal angoasa, frica, sentimentul de descumpănire în fața fertilității, precum şi această ostilitate resimțită uneori față de partenerul care nu-şi dă seama de experiența dureroasă prin care o obligă să treacă. în multe cazuri, nu este vorba de soț, ci de o aventură cu un bărbat „în trecere" care, după ce a obținut plăcere, a părăsit-o sau a dezamăgit-o; un bărbat pe care îl iubea, care, credea ea, o iubeşte la rândul lui şi care, când află că a rămas însărcinată, îi „dă papucii" sau îi spune că este însurat, lucru pe care până atunci i-1 ascunsese.

Mai sus am dat exemplul unui cuplu în care exista iubire, înțelegere şi care, grație tratamentului urmat de copilul lor, suferind din cauza angoasei transmise de mamă şi a preocupării acesteia de a-1 proteja, nedezvăluindu-i nimic din ceea ce se petrecea cu ea, consecințelor indirecte ale lui, a devenit şi mai solid decât înainte, îmi amintesc că tatăl, neavând posibilitatea de a veni la spital, din când în când îmi dădea detalii prin telefon în legătură cu starea de sănătate a fiului lui, pe tot parcursul tratamentului. De altfel, nu l-am mai revăzut după aceea. Când mi-a dat ultima oară telefon, mi-a mulțumit pentru ceea ce am făcut pentru fiul său: „Soția mea mi-a povestit tot ce s-a întâmplat, băiețelul nostru ne-a ajutat să depăşim criza. Este ceva incredibil, doamnă doctor, trăiam o dramă şi nici unul dintre noi nu s-ar

fi încumetat să spună lucrurilor pe nume, nici măcar nu ştiam că putem vorbi despre ceea ce simţeam amândoi, nu mai mergea nimic în relaţia noastră şi eram convinşi că nu ne mai unea decât grija pentru boala lui Georges".

Actul sexual este o conversaţie fără cuvinte între două fiinţe care se îmbrăţişează; aducerea pe lume a unui copil este expresia acestui discurs, în cadrul unei concepţii care semnifică această îmbrăţişare prin intermediul înţelegerii secrete dătătoare de viaţă a celor două celule germinale ale corpurilor genitorilor; la nivelul speciei umane, aducerea pe lume a unei noi vieţi este mai mult decât o întâlnire biologică, ea se constituie de fapt într-un limbaj. Tot ceea ce în fiinţa umană este specific speciei este limbaj. Putem spune că sarcina este o modalitate de iubire prin limbaj pe plan uman, impusă de dorinţa unificatoare, o modalitate de iubire absentă sau prezentă, caracterizată de tipul fantasmelor existente între doi subiecţi vorbitori, între două fiinţe afective şi simbolice sau nu este vorba decât de un limbaj dictat de trebuinţă, care se exprimă fără gesturi tandre şi în absenţa imaginaţiei? Oare este vorba despre de un limbaj al corpurilor aflate sub tensiune sexuală sau de întâlnirea a două persoane? Oare femeia nu trebuie să riposteze în nici un fel atacului pornit de bărbat împotriva ei, bărbatul care, astfel, de pe poziţia de victimă sau de complice la rut, îşi va potoli setea de violenţă, sau oare, în cazul bărbatului, se poate vorbi despre o dorinţă fizică de o clipă pentru indiferent ce femeie, numai să se elibereze de tensiune, satisfăcându-şi astfel apetitul sexual nediferenţiat, nepăsător la ceea ce ar putea simţi femeia de lângă el? Oare este vorba despre o dorinţă fizică ce nu ţine cont de o eventuală paternitate?

Mulți spun: „Dacă toți copiii aduşi pe lume ar fi rodul dorinței părinților, probabil că atunci numărul lor ar fi destul de mic", ceea ce este parțial adevărat, fiindcă cel puțin aceştia ar fi concepuți în adevăratul sens al cuvântului şi s-ar naşte simbolic în condiții bune, în urma unui orgasm fi fiind obiectul unor dorințe conştiente şi inconştiente. Pe de altă parte, în astfel de cazuri, cel mai adesea ne vine în minte imaginea femeii însărcinate şi, uneori, cea a partenerului imprudent şi iresponsabil, fără să ne gândim că o ființă umană se naşte din întâlnirea a două filiațiuni reprezentate de genitorii ei şi că, dacă aceştia nu se bucură de venirea ei pe lume, atunci ar trebui ca una dintre familiile de origine ale părinților să facă acest lucru, dat fiind că această ființă le va duce numele mai departe. Dacă naşterea unui copil va fi un prilej de fericire pentru ai lui, atunci el va avea o cu totul altă situație decât cea a unui copil cu o mamă adolescentă care trăieşte sentimentul excluderii şi al ruşinii sau cu un tată adolescent care formează cu partenera lui un cuplu efemer destrămat înainte chiar de a se constitui.

Acesta este cazul taților care refuză categoric ca aceea pe care au lăsat-o însărcinată să facă avort, chiar dacă ea nu-şi doreşte sarcina şi el nu va şti niciodată cum să se facă iubit de această femeie şi cum s-o valorizeze ca femeie şi ca mamă a copilului pe care l-au conceput împreună. Femeia prinsă în capcană preferă, profund afectată de cele întâmplate, să încredințeze copilul tatălui lui şi familiei paterne decât să-şi distrugă toată viața cu un copil nedorit, fiind obligată să înfrunte dificultățile vieții şi sentimentul singurătății, fără nici o speranță de fericire. Separându-se de copilul ei înainte de a fi prea târziu, refulându-şi iubirea maternă percepută de ea ca o piedică, această femeie caută să evite şantajul la care

ar putea recurge tatăl copilului dacă decide s-a despartă de acest copil pentru a rămâne cu el sau pentru a-l încredința propriei mame spre creştere, mama pentru care el continuă să fie un fiu plin de ambiguități.

Copilul este fructul a trei dorințe: trebuie să existe cel puțin dorința conştientă a unui act sexual complet a tatălui, trebuie să existe cel puțin o dorință inconştientă a mamei, dar nu trebuie să uităm că mai este necesară şi dorința inconştientă ca acest embrion dătător de viață să supraviețuiască. într-adevăr, o viață are un anumit început şi, încă de timpuriu, ea este marcată, în ceea ce priveşte obscuritatea dezvoltării sale fiziologice, de condițiile simbolice pe care le cunoaşte embrionul: de o plenitudine potențială de viață simbolică sau, dimpotrivă, de o viață simbolică în mare parte deja perturbată, dezordonată sau anihilată. Este evident că acest embrion îşi doreşte să trăiască, în sensul de viață a corpului, iar atunci când, la testul de sarcină, rezultatul iese pozitiv, totul se schimbă dacă viitoarea mamă, mai întâi surprinsă, îşi spune apoi: „Până la urmă, de ce nu? Vom primi cu bucurie acest copil, mă ocup eu de soțul meu, vom fi foarte fericiți de venirea lui pe lume, voi vorbi cu ceilalți frați mai mari ai lui şi le voi explica situația şi sunt sigură că totul va fi bine". Chiar dacă nu toți copiii sunt concepuți dintr-o dorință conştientă, acceptarea unui copil, aş îndrăzni să spun, adopția lui, încă din timpul vieții intrauterine, de către genitorii lui şi, după naşterea lui, de către grupul familial, va umaniza şi va alimenta dorința lui de a atinge un nivel simbolic de umanizare totală.

Trebuie să ne aplecăm cu mare seriozitate asupra cazului unui copil care se naşte cu o carență de primire, care se referă la modul în care părinții au salutat venirea

pe lume a copilului lor, căci se vor întâlni mereu asemenea cazuri. Se impune crearea unor grupuri coezive de întrajutorare şi realizarea unui acord menit să dea acestor femei, care, deşi au în grijă mulți copii, hotărăsc să aducă pe lume şi alte vieți, certitudinea că nu sunt singure, că cineva le oferă un ajutor material şi, mai ales, sprijin moral. Copilul are nevoie de persoane care să-şi consacre o parte din timpul lor satisfacerii trebuințelor sale, de un spațiu de libertate sonoră şi gestuală, de prezența unor copii de vârsta lui. încă de la vârsta de câteva săptămâni sau luni, un bebeluş simte nevoia să audă vocile semenilor lui şi să participe la viața socială, păstrând contactul cu părinții lui, adică cu instanțele sale tutelare de drept.[166]

Este necesară formarea unor grupuri de sprijin, astfel încât, în afara unor alocații familiale (ajutor material), tatăl unui copil să fie ajutat şi de colegii lui de serviciu pentru a-şi îndeplini responsabilitățile care îi revin în cadrul familiei. Trebuie ca un cuplu să se simtă solidar cu un alt cuplu, să existe posibilitatea aducerii copiilor mai mici în anumite centre de îngrijire, de una, două sau trei ori pe săptămână, chiar numai şi pentru câteva ore, pentru ca o mamă să se mai şi odihnească din când în când, să-şi facă treburile casnice şi pentru a-i oferi necesarele momente de destindere cu partenerul ei, clipe destinate reaprinderii flăcării iubirii. Este vorba aici despre întrajutorare şi organizare, cred eu, posibil de realizat. Numai aşa va scădea numărul de copii debil mintali şi psihotici. Căci, trebuie să amintim şi despre acest lucru, plictiseala, termen care traduce angoasa sub tensiune din cadrul unei familii, generată de faptul că membrii unui cuplu nu au foarte mulți prieteni de vârsta lor, copiii neavând astfel posibilitatea de a intra în contact

cu asemenea persoane, precum şi monotonia determină o încetinire a ritmului vieţii psihice şi afective atât a părinţilor, cât şi a copiilor.

Este frumos să spui că avortul este o crimă, dar oare facem ceva ca să ajutăm aceste femei? Aşteptăm schimbări în societate şi în sistemul legislativ, dar fiecare dintre noi face parte din societate şi nu mai are sens să ne punem speranţa în crearea unor instituţii, fiindcă ştim prea bine cum vor funcţiona aceste instituţii care vor intra rapid într-un anonimat birocratic. Trebuie să existe mai întâi o formă de acord şi de întrajutorare bazată pe principiul sincerităţii şi fraternităţii umane. La nivel comunitar, a saluta venirea pe lume a unui copil înseamnă a-i găsi un loc în societate, a-1 integra într-un grup şi a-i sprijini de fiecare dată pe cei care hotărăsc să devină părinţi. Copiii cu deficienţe intelectuale, psihotici sau cu conduite antisociale sunt acei copii care au fost respinşi la o vârstă precoce, fapt ce i-a marcat în perioada primei copilării, sau care s-au simţit abandonaţi de părinţii lor, sau, din această cauză, neacceptaţi nici de grupul social, nici de mediul familial proxim. Chiar dacă nu mai există copii care mor de foame sau care cad victime violenţei părinţilor — acestea sunt nişte cazuri foarte grave, dar extrem de rare —, întâlnim însă mulţi copii care sunt hrăniţi ca nişte căţeluşi sau ca nişte pisicuţe, numai să fie cuminţi şi să nu spună nimic, să stea la televizor sau să asculte la radio, date la maximum, astfel încât, în această stare de imbecilitate, ei nu mai simt nevoia să facă altceva. Unde este dorinţa specific umană de a comunica cu ceilalţi? Medicii ar trebui să înţeleagă că venirea pe lume a unui copil nu înseamnă apariţia unei bucăţi de carne vie umană. Din fericire,

statul civil ne obligă încă să punem un nume fiecărui nou-născut, un nume care să-i aparțină în întregime, dar de câte ori îl aude el pronunțat cu o voce caldă, plină de iubire şi bucurie? Limbajul este esențial, şi trebuie ca părinții să comunice cu ceilalți, în prezența copiilor lor mici.

Trebuie ca frații şi surorile mai mari să fie ajutați de către grupul familial pentru a accepta mai uşor un frățior sau o surioară, care ar trebui de fapt perceput ca un motiv în plus de bucurie; căci, de multe ori, ei văd în frățiorul sau surioara lor un intrus insuportabil pe care îl traumatizează, fără ştirea părinților, refuzând în realitate naşterea acestui bebeluş. Frecvent, în cadrul familiilor cu mulți copii, primii născuți sunt sacrificați, ceea ce-i determină pe aceştia să-şi promită că nu vor avea niciodată copii când vor fi mari şi aceasta deoarece pentru ei copiii sunt o povară care nu aduce nici o bucurie. De aceea, grupul are datoria de a sprijini această categorie de copii.

Multe nevroze şi psihoze sunt consecința unei gelozii provocate de naşterea unui bebeluş care a distrus echilibrul unei familii ce deja ducea lipsă de bani şi de spațiu de locuit. Viața capătă sensul unei morți simbolice, unor conflicte în lanț între copii, în situația în care părinții, obosiți după o zi de muncă, trebuie să-şi asume viața familială, fără nici un ajutor din afară. Dacă nu este deloc uşor să accepți că un nou-venit îşi găseşte refugiu în brațele mamei, este aproape imposibil de suportat ca această mamă să nu mai aibă timp să-şi iubească ceilalți copii mai mari, să nu mai vorbească cu ei, să nu-i mai asculte şi să se joace cu cei mici; atunci când tatăl nici nu doreşte şi nici nu-şi face timp să se ocupe de vreunul dintre copiii lui, sub povara responsabilităților sale.

Funcția simbolică a ființei umane are drept rezultat acest efect destructurant al absenței schimburilor pline

de fericire care să compenseze încercările prin care trece copilul. Tocmai din cauza acestei funcţii simbolice, sentimentul de a fi respins provoacă în fiinţele umane, în timpul copilăriei, un negativism faţă de propria persoană. Pentru a supravieţui, omul mai are nevoie şi de altceva în afară de pâine.[167] Carenţa de iubire şi de bucurie împărtăşită aruncă fiinţa umană într-o stare în care pulsiunile de moarte prevalează asupra pulsiunilor de viaţă. Funcţia simbolică umană se exprimă în iubirea pentru sine şi pentru ceilalţi sau în ura faţă de sine şi faţă de ceilalţi şi, de-a lungul întregii vieţi, ea este rezultatul primelor relaţii în interiorul triunghiului oedipian, al trăirilor copilului în legătură cu sensul pe care viaţa lui, încă din momentul concepţiei, 1-a avut pentru părinţii lui şi pentru grupul din care face parte.

Opinia mea este în deplin acord cu liberalizarea avortului, căci este de preferat să nu asistăm la naşterea unui corp marcat de dorinţa de moarte sau de nonviaţă, de noniubire, de nonchemare la existenţă de către propriii părinţi. Este preferabil ca acest embrion să-şi întrerupă dezvoltarea pentru a nu ajunge la maturitate fără ca prezenţa lui în lume să fi fost salutată cu bucurie şi fără să fi avut şansa integrării în grupul căruia îi aparţinea de drept; căci un astfel de copil nu va fi acceptat de cei din jurul său, respingere pe care, inconştient, el însuşi, prin atitudinea lui, o va genera, dat fiind faptul că întruparea lui a fost refuzată de la început. Etica lui inconştientă este bazată pe ură şi pe indiferenţă.

încurajarea unei femei să păstreze copilul, în condiţiile în care ea vrea să întrerupă sarcina, poate fi o greşeală şi chiar aşa şi este cel mai adesea; în astfel de situaţii, un avort, deşi un expedient deplorabil, are consecinţe mai puţin grave. Un avort îi poate îmbogăţi afectiv şi

spiritual pe genitori dacă se face totul pentru ca această sacrificare a unei vieți potențiale să le dezvolte acestora inteligența inimii şi, de ce nu, inteligența vieții spirituale.

Mă întreb dacă noi, medicii, nu cumva avem tendința de a da sarcinii o coloratură terapeutică. O terapie care să vindece ce anume? Unii medici le recomandă homosexualilor şi lesbienelor sau persoanelor cu tulburări de personalitate căsătoria ca mijloc terapeutic. în alte cazuri, sarcinile sunt recomandate ca fiind terapeutice de către aceiaşi medici, pentru a ridica moralul unei femei care nu ştie cum să-şi mai umple timpul sau pentru a salva un cuplu care se destramă. Ca şi cum un făt şi, mai târziu, un copil ar trebui să aibă dificila misiune de a-şi ajuta propriii părinți chiar înainte de a veni pe lume, în condițiile în care primii săi ani de viață au nevoie de o revărsare de iubire din partea lor. Unui copil conceput pentru a-şi sprijini părinții i se va încredința rolul de bunic, şi nu cel de fiu sau fiică.

Multe pedepse sunt considerate de părinți, care vor mereu binele copiilor lor, ca fiind terapeutice; într-adevăr, multe dintre ele sunt terapeutice, dar, mai ales, pentru părinți, care astfel îşi varsă nervii pe cineva.

împiedicarea prin orice mijloace a unei femei să avorteze este o terapie numai pentru medic. Din ce cauză? Pentru că, dacă un medic se gândeşte la avort sau este obligat să-l practice, atunci el va cunoaşte angoasa; apare şi următoarea dilemă: profesia de medic înseamnă să provoci moartea ființei umane sau să-i permiți acesteia să se bucure de o calitate mai bună a vieții? Iată la ce se gândeşte un medic atunci când aude cuvântul avort. Este vorba tocmai de adevărata problemă, pusă însă sub altă formă: cine anume să trăiască? ce anume să moară? A da viață carnală, a susține material această viață, în

absența schimburilor bazate pe limbaj, a bucuriei şi a iubirii, nu înseamnă să dai viață şi să o protejezi, ci să dai viață unui prizonier surghiunit.

Cel căruia i se destăinuie o femeie hotărâtă să avorteze are mai întâi misiunea de a o asculta vorbind despre aceasta, de a-i înțelege angoasa, de a-i reda încrederea în sine şi, poate în acest „celălalt" viitor, pe care îl poartă în ea ca pe o tumoră.

Dacă o femeie ia până la urmă decizia de a nu avorta, în condițiile în care venise la consult pentru o întrerupere de sarcină, aceasta înseamnă că ea a descoperit, fiind lăsată să-şi exprime gândurile — într-atât ființa umană este de contradictorie —, o licărire de speranță, promisiunea unei bucurii personale, o făgăduință pentru filiația ei, dacă pruncul pe care îl poartă în pântece este rodul iubirii sale pentru genitorul lui. Numai în acest fel ea se va convinge că avortul nu este o soluție. Şi, astfel, noi, medicii, ne-am făcut datoria şi am mediat o „veste bună" revelată.

După părerea mea, a-i spune, ca medic, unei femei însărcinate că este o crimă să avorteze şi nimic mai mult reprezintă un act terapeutic numai pentru medicul însuşi, care, astfel, îşi menține senzația de conştiință împăcată. El nu participă la un asasinat imediat, acela al unui embrion, dar nici nu a făcut nimic pentru a înțelege drama umană a acestei femei, dramă pe care, deja, o trăieşte şi acest viitor copil.

Medicina umană nu este nici o medicină veterinară şi nici o medicină a sufletelor frumoase. Medicul trebuie să-l ajute pe pacientul care se autodezvăluie să-şi recapete încrederea în el însuşi, în ciuda slăbiciunilor şi laşităților lui, oricare ar fi încrederea acestuia în ceilalți, chiar dacă, în actualul incident, a fost cumplit de decep-

ționat și exploatat sau dezonorat în demnitatea sa. Vocația de medic înseamnă să restitui în întregime demnitatea umană celui care vine să se destăinuie, să oferi bucurie și să redai speranță femeii însărcinate.

A fi medic înseamnă și să-i sugerezi gravidei soluția materială actuală și viitoare pentru a lua o decizie, în sensul păstrării sarcinii și aducerii pe lume a unui copil sau al întreruperii sarcinii, în situația în care femeia face această opțiune, considerată de ea ca un rău mai mic. In caz de avort, după intervenția medicală, medicul trebuie să-și revadă pacienta, s-o încurajeze și să-i ridice moralul, odată pericolul dispărut și neliniștea materială și morală imediat depășită.

Medicul mai trebuie să-și ajute pacienta să-și revină și să profite de experiența trăită astfel încât această experiență să contribuie la propria dezvoltare psihică și socială ulterioară. Aceasta nu se întâmplă decât dacă i se oferă șansa de a-și deschide sufletul în fața celui sau celei care a știut s-o asculte în momentele ei de disperare infinită și pe a cărui stimă ea trebuie să poată conta. Sentimentul narcisic și al iubirii de sine își are originea și este alimentat de dorință. Tot dorința este răspunzătoare și pentru elanul spre întâlnirile cu ceilalți. De aceea, după o sarcină sau un avort, cel mai mare ajutor pe care un medic i-1 poate da unei femei este redarea încrederii în dorința ei de întâlniri sexuale, familiarizarea cu mijloacele tehnice care limitează eventualele consecințe, pentru a nu mai trece printr-o asemenea încercare atâta vreme cât nu va avea posibilitatea de a-și asuma capacitatea de procreație.

De aceea sunt necesare consultațiile de după naștere sau de după avort, fără a uita, bineînțeles, de monitorizarea evoluției fiziologice în caz de sarcină, naștere sau

avort. Mijloacele tehnice medicale actuale îi obligă pe medici să dezvolte şi simţul dorinţei sexuale, şi noţiunea vie de valoare umană, de existenţă şi de dragoste reciprocă, satisfacerea simţurilor fiind doar o parte din plăcerea umană.

Dacă avortul este legal, el nu trebuie să devină un început de regresie la nivelul de simbolizare a dorinţei, ci, dimpotrivă, o şi mai mare responsabilitate faţă de sine şi faţă de celălalt, iar pentru partenerii sexuali o şi mai mare încredere în dorinţă, şi nu în lipsa ei. Căci dorinţa dă savoare vieţii umane. Deci să avem grijă ca nu cumva viaţa să devină insipidă, şi, astfel, inimile să ne trădeze şi să se rupă legăturile interumane bazate pe sinceritate; într-un scenariu de acest gen, oamenii, deveniţi stăpâni pe propria lor nonfecunditate, nu ar mai putea accede la sensul simbolic al fructului iubirii lor, în cadrul unor întâlniri umane valabile.

Atunci când vorbesc despre educarea dorinţei şi a relaţiei specifice născute între tinerii de ambele sexe care învaţă să se cunoască reciproc, mă refer atât la educaţia băieţilor, cât şi la cea a fetelor. Un bărbat ataşat de femeia dorită nu este neapărat şi dornic de a-i oferi acesteia bucuria unei maternităţi. Cel mai adesea, din inconştienţă sau din imaturitate sexuală, un bărbat lasă însărcinată o femeie pe care o consideră, aşa cum decurge şi din legile naturii, frecvent justificate în opinia lui de legea civică, un obiect fizic al rutului lui sau al plăcerii sale de moment. Un bărbat are nevoie de încredere în capacităţile personale de a-şi asuma o anumită femeie şi de dorinţa ca aceasta să-l ajute să-şi ducă mai departe numele. Deci unui bărbat, la fel ca şi unei femei, îi trebuie o certitudine, şi anume aceea că deja cuplul lor a demonstrat că este stabil şi viabil material şi psihic,

pentru a accepta eventualitatea responsabilității sale paterne.

Este vorba despre problema educației sexuale a băieților, de experiența lor dobândită cu ocazia eventualelor „erori" săvârşite din dorință şi de deculpabilizarea actelor sexuale justificate doar de plăcere. Aşa are loc accesul bărbatului la propria dorință şi la simțul responsabilității parentale, care nu poate fi dobândit dacă nu sunt avute în vedere şi şansele unei relații stabile, indiferent dacă aceasta este naturală sau legală.

Legea care i-a permis deja unui bărbat însurat să recunoască un copil adulterin, aşa cum se întâmplă şi în cazul unei femei[168], a deschis calea către aflarea adevărului în legătură cu responsabilitatea celor doi genitori față de propriul copil şi, mai târziu, a acestuia față de propriii părinți ajunşi la bătrânețe. Dar această lege trebuie să fie însoțită de o educație a tinerilor, încă de la vârsta nubilității, în ceea ce priveşte valoarea dorinței sexuale, experimentarea propriilor ființe şi alegerea partenerului. Conştientizarea deplină a ceea ce înseamnă împreunarea sexuală, erotismul şi juisarea este formativă pentru bărbat prin femeie şi pentru femeie prin bărbat, dacă aceştia sunt în întregime conştienți de propriile lor valori reciproce. Progresele înregistrate în domeniul cunoaşterii biologice şi existența metodelor contraceptive ajută la educația partenerilor sexuali.

Punerea în pericol a existenței unui embrion este acum un act deliberat care presupune aşadar, din partea individului, o conştientizare mai profundă a responsabilității personale.

Propuneri care vizează scăderea frecvenței întreruperilor voluntare şi autorizate ale sarcinilor

De vreme ce, de drept, orice viață umană face parte din comunitatea noastră, indiferent dacă este afectată în plan fizic şi psihologic, oare nu este o contradicție să pledăm pentru avort, adică să împiedicăm naşterea unui copil, chiar dacă suntem conştienți de faptul că el va avea deficiențe fizice sau tulburări psihice? Totuşi, aceiaşi medici care se opun legalizării avortului sunt de acord cu avortarea fetuşilor cu infirmitate actuală demonstrată, precum şi a celor a căror dezvoltare ar provoca moartea fizică a mamei. Este într-adevăr ceva contradictoriu.

Dacă societatea caută să facă tot posibilul pentru salvarea vieții unui bolnav sau rănit pentru a-1 ajuta să supraviețuiască într-o existență despre care se ştie că va fi aceea a unei persoane cu handicap fizic, mintal sau social, de ce să nu fie incluşi în această categorie şi embrionii sau fetuşii? în plus, faptul că anumite avorturi îşi găsesc totuşi o justificare dovedeşte că medicii şi oamenii legii au conştiința încărcată. De altfel, aceasta este singura problemă care trebuie să ne preocupe. Trebuie să ne gândim că omul legii şi medicul se pun în locul genitorilor, care sunt unicii responsabili de existența acestui embrion. De aceea, cetățenii au luat atitudine şi au fost publicate liste cu semnături ale celor care se opun liberalizării avortului, în cadrul unei mişcări populare pe ale cărei afişe se putea citi: *Lăsați-i să trăiască!*[169]

Am studiat situațiile provocate de încercările dureroase prin care trec mama şi copilul pe care îl poartă în pântece, dacă el ajunge să se nască, aceste situații de disperare, morbide şi mortifere de viață simbolică, şi care pledează pentru avort. Dar nu trebuie uitat faptul că,

pentru evoluția unei ființe umane, nu este necesară numai prezența mamei, ci şi a tatălui şi a fraților, destrămarea cuplului şi nevrozele fraților mai mari, în cazul în care situația de responsabilitate implicată într-o întrerupere voluntară de sarcină nu a fost clarificată în plan psihologic şi nu a fot asumată în deplină libertate ca un act important de cei doi părinți care sunt singurii în măsură să ia o decizie în legătură cu propriile sentimente de responsabilitate față de copiii pe care îi au deja şi de care trebuie să aibă grijă până la vârsta la care aceştia vor fi suficient de bine pregătiți pentru a-şi asuma singuri răspunderi sociale.

Oare ce înseamnă aceste liste cu semnături, dacă sunt lipsite de orice mijloc „la cheie" în stare să modifice condițiile care pledează, din umanitate, pentru distrugerea unui embrion ale cărui existență şi educație nu pot fi asumate de nimeni? Este evident că pilula[170], simbol al libertății anticoncepționale, este o necesitate şi se face simțită în fața pericolului reprezentat de o demografie în creştere. De altfel, este inadmisibil că nu există o lege care să explice modul de folosință al acestor pilule contraceptive şi care să autorizeze utilizarea lor de către toate fetele ajunse la vârsta nubilității, indiferent dacă părinții sunt sau nu de acord cu acest lucru, cu scopul de a le proteja împotriva abuzurilor de orice fel. Avorturile spontane ar fi mult mai rare dacă femeile ar aştepta, pentru a rămâne însărcinate, fie să ajungă la vârsta maturității lor fiziologice, fie momentul în care starea lor de sănătate, în cazul în care sunt deja mame, le-ar permite să fie din nou gravide.

Viața ginecologică a unei femei care recurge la avort în condiții clandestine sau care a fost victima unor avorturi spontane este în mare pericol. Problema avortului

a devenit deosebit de importantă în toate societățile lumii civilizate din cauza creşterii alarmante a valorii indicelui demografic, sub influența a numeroşi factori, dintre care cel mai important este progresul înregistrat de biologie, medicină, chirurgie şi igienă socială, care a modificat complet procentajul de moarte-natalitate şi de mortalitate infantilă. Este inutilă delectarea cu jurăminte pioase, atâta vreme cât creşterea natalității reprezintă o adevărată amenințare, chiar dacă admitem că toți nou-născuții sunt sănătoşi din punct de vedere fizic şi moral. Cu alte cuvinte, societății în ansamblul ei îi revine misiunea de a rezolva această nouă situație, listele de semnatari care urmăresc interzicerea avortului nefiind până acum decât nişte dorințe pline de evlavie şi ipocrizie, aş spune eu, un simplu „mârâit" de angoasă. Se poate da un răspuns imediat şi de natură instituțională, legislativă, la această problemă? Cu siguranță că da, eu pot să propun chiar două astfel de răspunsuri care ar schimba definitiv pronosticul social al copiilor ai căror genitori nu întrevăd în momentul de față nici o altă soluție umană pentru acest embrion decât distrugerea lui prin avort. Soluțiile de mai jos, ajutându-le pe femei să-şi asume starea de gravidă prin respectarea demnității întrajutorării umane, i-ar permite fătului să se dezvolte într-un climat de încredere degajată de viitoarea lui mamă. Astfel, aceşti nou-născuți, nesupuşi, în decursul vieții lor simbiotice cu mama, condițiilor psihoafective de neajutorare, nu ar fi atât de mult afectați, la naştere şi în timpul primei copilării, de condițiile de respingere şi de abandon care dezumanizează şi deteriorează pentru totdeauna sentimentul propriei valori şi al demnității personale.

Prima soluție: ajutoare bănești oferite de cei care se opun liberalizării avortului

O primă soluție ar fi aceea ca toate persoanele adulte semnatare ale petiției pentru lupta împotriva avortului să fie obligate să-și însoțească semnătura de o donație în bani, în valoare de câteva milioane, reprezentând suportul material necesar unei vieți umane, până la împlinirea vârstei de încadrare în muncă. Aceste contribuții pecuniare ar urma să fie depuse la o bancă de natalitate, care s-ar ocupa în exclusivitate de investirea acestui capital. Serviciul social al acestei bănci ar urma să ia în evidențele sale orice femeie care dorește să aducă pe lume un copil, dar care nu poate și nu dorește să-și crească propriul copil. Acest copil, la naștere și pe toată perioada necesară educării lui, va fi încredințat unor cupluri, care au optat în cunoștință de cauză pentru adopție, și va purta numele părinților săi adoptivi, asociat cu cel al băncii care se ocupă de vărsămintele lunare. în acest mod, părinții adoptivi nu ar mai trăi cu frica că acest copil de care au grijă le poate fi luat oricând, sub un pretext oarecare, de vreme ce ei nu sunt părinții lui naturali, și aceasta până la vârsta la care copilul însuși va fi în măstiră să ia o decizie cu privire la separarea de acest prim mediu familial tutelar. Deci această familie adoptivă va fi scutită în întregime de cheltuielile pe care le presupune educația și creșterea unui copil.

Când va împlini vârsta de 8-9 ani, familia lui adoptivă și un reprezentant al statului îi vor face cunoscut copilul statutul său de copil acceptat de un donator anonim. Până la cel târziu împlinirea vârstei de 16 ani, acest copil, fată sau băiat, va trebui să-și aleagă un patronim definitiv, propus de el sau cel inițial al părinților lui

adoptivi. Dorința lui în ceea ce privește modalitatea de inserție în societate va fi compensarea statutului său de copil natural. Această dorință va fi susținută financiar de bancă, indiferent dacă legăturile afective cu familia adoptivă sunt sau nu menținute. Tânărul, în funcție de ambiția și capacitățile de care dispune, ar putea să-și continue studiile și să urmeze cursuri de formare profesională la alegere, astfel încât, la 18 ani, să fie complet emancipat.[171] In acel moment, suma de bani alocată până atunci părinților săi adoptivi va fi vărsată în contul său personal, care este de fapt carnetul său de economii. Anual, părinții lui adoptivi vor fi remunerați în continuare, până când copilul luat de ei în îngrijire va împlini vârsta de 21 de ani, banii fiind oferiți de stat în semn de recunoștință și reprezentând chitanța lor de descărcare, dat fiind că și-au asumat responsabilitatea tutelei, adică au educat un copil care nu avea părinți simbolici în stare să-1 ajute să-și însușească structura socială.

Acest copil devenit adolescent, după împlinirea vârstei de 16 ani, indiferent dacă a menținut sau nu legăturile afective cu familia lui adoptivă, va purta patronimul ales de el și aceasta dacă nu cumva își dorește, fiind în acord cu părinții lui adoptivi, să-1 poarte în continuare pe cel vechi, sub care era cunoscut la școală, sau să păstreze acest patronim la care să mai adauge însă unul nou, ales de el, care să-1 distingă de frații și surorile lui din familia adoptivă. în acest fel, nu vor mai exista copii care să fie în grija Asistenței publice și care să aibă numai prenume, în condițiile în care ei poartă în suflete dragostea pentru părinții adoptivi și pentru copiii naturali ai acestora, dragoste care le-a influențat structurarea personalității și care a contribuit la crearea unor legături simbolice. Faptul că acești copii au posibilitatea de a-și adăuga la

starea lor civilă, până la împlinirea vârstei de 16 ani, patronimul băncii naționale care îi susține financiar le permite, în cazul în care părinții lor adoptivi ar muri înainte de etapa finală a educației lor, să-şi continue viața în calitate de copii ai acestor părinți fără să fie despărțiți de frații lor din familia adoptivă sau să fie încredințați altor părinți adoptivi: fie unor părinți corespunzători care să îi primească în regim de pensiune, fie, dacă sunt de acord cu acest lucru, să fie adoptați de părinți adoptivi după o perioadă de probă. Părinții adoptivi vor putea să adopte legal copiii care le sunt încredințați spre îngrijire, dar în acest caz acceptă să nu mai primească ajutorul bănesc oferit de bancă.

Acțiunea celor care se opun liberalizării avortului ar deveni eficientă numai dacă semnăturile lor ar fi însoțite de o donație în bani. Aceste donații, pentru a nu reprezenta un efort financiar prea mare, ar putea fi făcute anual, fiind astfel evitată situația plății unei mari sume de bani într-o singură tranşă, căci o donație importantă de mai multe milioane ar împiedica înscrierea pe liste şi a altor oameni care şi-ar dori să contribuie la menținerea în viață a unui făt, pe care mama lui nu poate sau nu vrea să-1 păstreze. Semnatarii petiției şi-ar lua astfel angajamentiil de a asigura cheltuielile necesare educării unui copil, costuri din ce în ce mai ridicate, pe măsură ce acesta creşte, până la vârsta asumării propriilor sale responsabilități în viață.

A doua soluție: adopția

Legile actuale privind adopția sunt descurajatoare pentru părinții adoptivi, fiind în defavoarea copilului, care nu poate fi adoptat decât într-un interval de câteva

luni.[172] Multe mame, blamate din cauză că vor să-şi abandoneze copilul, primesc alocaţii familiale, dar experienţa ne arată că ele îşi abandonează oricum copilul, într-un fel sau altul. Angajează o doică, îşi văd copilul din când în când, pentru ca apoi să-şi rărească vizitele, fără a-i oferi acestuia şansa de a fi adoptat legal, ceea ce, în momentul de faţă, este rezultatul tragic al unui mare număr de avorturi evitate.

Propunerea mea este diferită de soluţiile actuale. în caz de adopţie, părinţii să plătească, timp de 3 ani, o sumă de bani corespunzătoare întreţinerii anuale a unei femei însărcinate. De ce pe o perioadă de un an? Fiindcă o femeie care acceptă să aducă pe lume un copil are nevoie şi de câteva luni de refacere după anumite sarcini cu probleme, şi noi medicii ştim cu toţii acest lucru, în anumite situaţii, femeile sunt obligate să stea acasă pe timpul sarcinii pentru a nu pune în pericol viaţa fătului. Aceşti bani donaţi de cuplurile care îşi doresc să adopte un copil ar urma să fie depuşi la aceeaşi bancă a natalităţii de care am amintit mai înainte, o dată pe an.

Cu ocazia acestui vărsământ, viitorii părinţi adoptivi ar urma să aibă o convorbire cu un psiholog care i-ar ajuta să-şi analizeze motivaţiile pentru adopţie, indiferent dacă sunt sau nu deja părinţii unor copii legitimi sau adoptaţi. Aceste întrevederi ar avea drept scop conştientizarea importanţei felului în care este primit un copil dorit şi aşteptat în sânul unei familii, nu numai de către viitorii lui părinţi adoptivi, ci şi de viitorii lui fraţi şi surori, de celelalte rude de gradul doi (viitorii unchi şi mătuşi, eventuali bunici) ale copilului pe care acest cuplu doreşte să-1 adopte, dar care, deocamdată, este un necunoscut pentru membrii familiei din care va face parte.

Mamele sterile până în momentul adopției, care își doreau să adopte un copil, ar urma să facă un stagiu de pregătire pentru îngrijirea unui copil mic, sub formă de voluntariat, *o* lună pe an, în timpul vacanței, de exemplu, dacă au serviciu, fie într-o creşă, fie într-un cămin pentru bebeluşi, pentru a şti cum să aibă grijă de un nou-născut. în acest stagiu, ele ar avea posibilitatea să se confrunte cu realitatea dorinței lor şi să afle dacă sunt capabile să-şi asume consecințele acestei dorințe, în clipa în care un bebeluş le va fi încredințat. La acest stagiu anual al viitoarei mame adoptive, se adaugă un stagiu al cuplului, de cel puțin o săptămână, într-o casă de vacanță a familiei, pentru ca viitorul tată adoptiv să se confrunte, la fel ca şi partenera lui, cu dorința lui de paternitate.

După aceşti 3 ani consecutivi de probă, oricare ar fi vârsta membrilor cuplului şi indiferent dacă există sau nu şi copii legitimi, acestuia i se va aduce la cunoştință faptul că în curând vor trebui să fie pregătiți pentru a primi în sânul familiei lor copilul adoptat a cărui naştere este iminentă. în ziua venirii pe lume a unui copil, născut fie fără tată şi a cărui mamă a murit la naştere, fie de o mamă asistată financiar de bancă pe timpul sarcinii şi care a luat decizia de a-şi da copilul spre adopție, părinții vor fi chemați la pătuțul nou-născutului, pentru a-1 cunoaşte pe cel care le este propus spre adopție.

Dacă acceptă acest copil, acesta le va fi încredințat imediat, indiferent de sexul lui şi de starea lui de sănătate la naştere. Copilul adoptat va fi înscris în registrele stării civile cu numele părinților lui adoptivi, ca şi cum ar fi copilul lor natural. El va fi astfel în aceeaşi situație ca bebeluşii a căror venire pe lume este salutată de propriii lor genitori. De altfel, toți părinții trebuie să

„adopte" simbolic, în ceea ce priveşte sexul lui şi înfăţişarea lui, copilul care le-a fost trimis de natură, nu întotdeauna în acord cu dorinţele lor conştiente. Acest copil adoptat va fi primit în aceleaşi condiţii ca şi un copil născut din speranţa şi bucuria părinţilor lui legitimi.

Acest copil adoptat, imediat legitimat, aşteptat, acceptat şi iubit cu multe luni înainte de venirea lui pe lume, va fi înscris la starea civilă ca orice copil legitim, chiar dacă în toată presa, atât la televiziune, cât şi prin toate mijloacele mass-media, se vehiculează ideea că aceşti copii adoptaţi, cu părinţi adoptivi, se bucură de aceleaşi condiţii afective şi simbolice ca şi copiii aduşi pe lume de părinţii lor naturali (poate chiar mai bune decât aceştia din urmă, deoarece au fost doriţi mulţi ani la rând), numai în cazul în care adopţia a avut loc în momentul naşterii lor. Astfel, aceşti copii adoptaţi ar avea certitudinea că au fost acceptaţi încă din clipa în care au fost concepuţi, purtaţi în pântece de o mamă care, beneficiind indirect de sprijinul oferit de viitorii părinţi adoptivi, a fost capabilă să-şi iubească copilul şi să-1 dăruiască unui cuplu care şi-a asumat responsabilitatea ajutoarelor băneşti pe care aceasta le-a primit pe timpul sarcinii; ea ştia dinainte că aceşti părinţi adoptivi sunt pregătiţi să-i primească cu braţele deschise copilul şi să-1 crească, luându-şi asupra lor răspunderea faţă de acest copil, în locul ei. Părinţii adoptivi care ar dori şi ar fi capabili să-i comunice copilului lor adoptat, la momentul potrivit, adică la vârsta la care el ar putea înţelege acest lucru, faptul că a fost adoptat ar fi în acest fel, adică adoptând soluţia de mai sus, în măsură să-i descrie acestui copil iubirea pe care mama lui biologică i-o poartă şi să-şi manifeste întreaga lor recunoştinţă faţă de ea, fiindcă această femeie le-a oferit marea bucurie de a

fi părinți, într-un moment în care natura nu mai putea face nimic pentru ei.

Cred că această adopție, de către părinți care se vor „antrena" timp de trei ani pentru a-şi asuma dorința şi aşteptarea lor de a avea un copil, îi va oferi acestuia cele mai bune condiții cunoscute de copiii crescuți de părinții lor genetici. Tatăl adoptiv va beneficia şi el de condiții mult superioare celor care ar rezulta dintr-o inseminare artificială[173], de vreme ce el este, la fel ca şi mama adoptivă a acestui copil, tatăl lui simbolic. în cazul mamei al cărei partener este steril, condițiile de iubire maternă sunt cu siguranță, din punct de vedere simbolic, încă şi mai bune, dacă ea adoptă un copil conceput ca rodul unei iubiri, iubire pe care ea începe să i-o poarte încă din prima zi a venirii lui pe lume, decât cele psihologice care ar decurge dintr-o inseminare artificială. Astfel, natura fiziologică a trebuinței şi dorinței de a avea un copil, fruct al dragostei pentru soțul ei, din păcate, în situația de sterilitate, va fi pentru viitoarea mamă transferată într-o maternitate de iubire simbolică autentică, pentru a întâlni iubirea simbolică a paternității adoptive a soțului ei. într-adevăr, ce se poate spune despre paternitatea originară în cazul inseminării artificiale, atunci când este vorba de un donator de spermă în eprubetă, la care dorința pentru parteneră nu şi-a găsit obiectul?

Probabil că vor exista şi obiecții referitoare la faptul că mamele însărcinate, având la dispoziție aceste modalități de alocații destinate mamelor care decid să-şi dea copilul spre adopție, ar putea să-şi negocieze sarcina; este posibil, dar oare câte soții legitime nu fac acest lucru cu propriii copii, atunci când se căsătoresc cu bărbați cărora le este milă de ele sau care se însoară nu din dragoste pentru femeia cu care au avut un raport sexual

ocazional fertil, ci dintr-un sentiment de posesie asupra copilului pe care l-au conceput împreună cu aceasta? Ca să nu mai amintim de soțiile legitime care aduc în căminul soțului lor, pe care au încetat să-1 mai iubească, un copil adulterin, determinându-şi soțul să-1 adopte legal, de teamă să nu piardă avantajele materiale ale situației lor sociale! De aceea, cred că aspectul pecuniar al problemei este nerelevant, mai ales dacă avem în vedere că astfel de adopții ar evita creşterea numărului de avorturi, mai ales în cazul celor care sunt consecvenți cu ei înşişi şi care, semnatari ai petițiilor împotriva avortului, iau lucrurile în serios şi consideră că orice avort este o crimă, pe care ei vor pe cât posibil s-o împiedice.

Aceasta nu înseamnă că aceste adopții la naştere ar exclude şi alte modalități, tardive, de adopție a unor copii rămaşi orfani sau crescuți încă de la naştere de părinți adoptivi remunerați de banca de natalitate în cazul în care aceşti copii, aflând despre statutul lor legal, începând cu vârsta de 6-7 ani, ar fi de acord să fie adoptați legal.

Propunerile pe care le fac, dacă ar fi legiferate, le-ar oferi tuturor copiilor mijloacele unei structuri simbolice sănătoase, încă din momentul concepției şi pe toată durata elaborării acestei structuri, în primii lor şase ani de viață.

NOILfi TIPURI DE FECUNDAȚIE ŞI TEHNICILE DE REPRODUCERE ASISTATĂ MEDICAL[174]

Répliques, **France Culture, 22 martie 1986**

ALAIN FINKIELKRAUT: în anii '60-70, societățile occidentale au cunoscut o veritabilă revoluție morală. Relația dintre sexualitate şi procreație a fost compromisă definitiv. Era epoca noilor metode contraceptive, momentul euforic al pilulei. Dreptul la plăcere înceta să mai fie legitimat, limitat sau interzis de legea reproducerii. Dar, la scurt timp, a avut loc o nouă revoluție: de acum înainte, procreația era cea care părea să se fi eliberat de sub dominația sexualității; puteam să facem liniştiți dragoste fără să aducem pe lume copii, pe viitor vom putea să aducem pe lume copii fără să facem dragoste, în afară de dreptul la plăcere, apare o nouă exigență: dreptul la copil. Azi trăim în epoca noilor metode de reproducere.

Aceste metode pot fi clasate schematic în trei categorii. Este vorba mai întâi de inseminarea artificială cu donator (I.A.D.). Este o tehnică prin care se contracarează sterilitatea masculină prin introducerea pe căile genitale ale femeii a unei cantități de spermă provenind de la alt bărbat decât partenerul ei şi de fapt nu este o tehnică nouă; ea există de mai bine de 200 de ani, dar, până în anii 70, era supusă unei prejudecăți defavorabile, practi-

carea ei fiind interzisă în afara spitalului public. O dată cu crearea Centrelor de Studiu şi de Conservare a Spermei (C.E.C.O.S), inseminarea artificială cu donator a devenit, de vreo zece ani, un mijloc legitim de luptă împotriva sterilității masculine.

O a doua categorie este reprezentată de fecundația *in vitro.* Această tehnică este de dată recentă — ne aducem aminte cu toții de cazul lui Amélie. Ea oferă posibilitatea tratării sterilității feminine prin întâlnirea în eprubetă a ovocitului cu sperma, amplasând apoi embrionul astfel conceput în uterul matern.

Mamele purtătoare sau mamele de substituție formează a treia categorie. Atunci când o femeie nu poate să ducă o sarcină până la termen, se practică inseminarea artificială a spermei partenerului ei în uterul unei alte femei.

Aceste tehnici ridică o serie de probleme. Fecundația *in vitro* şi inseminarea artificială le sunt rezervate exclusiv cuplurilor sterile sau şi femeile celibatare au dreptul la astfel de metode? Maternitatea de substituție trebuie tolerată, interzisă sau legalizată? In momentul de față, suntem în măsură să evaluăm consecințele psihologice ale acestei medicalizări a legăturii de filiație, atât asupra părinților, cât şi asupra copiilor astfel concepuți? Sunt tot atâtea întrebări la care încearcă să răspundă biologii, psihanaliştii, medicii, antropologii, juriştii sau reprezentații marilor religii.

Pentru această dezbatere, am invitat doi psihanalişti, ceea ce nu înseamnă însă că demersul psihanalitic este privilegiat în raport cu celelalte discipline. Căci, trebuia început de undeva, şi, în plus, am crezut că aceşti doi interlocutori ai mei, referindu-se la acelaşi orizont conceptual, nu vor iniția nişte monologuri juxtapuse.

Este vorba despre Françoise Dolto, care nu mai are nevoie de nici o prezentare şi care a publicat recent *La cause des enfants*[175] la Editura Laffont, *Séminaire de psychanalyse d^enfants*[176] la Editura Seuil şi, de curând, *Solitude*[177], *o* culegere de articole la Editura Vertiges, şi despre Geneviève Delaisi de Parseval, tot psihanalistă, care a publicat la Editura Seuil, în colaborare cu doctorul Alain Janaud, *Venfant à tout prix* şi care este consultant la C.E.C.O.S.[178]

Mai întâi aş vrea să vă întreb dacă sunteţi de acord cu propunerile ultraliberale avansate de Robert Badinter[179] şi în special cu afirmaţia potrivit căreia, cum dreptul la viaţă implică faptul că orice fiinţă umană are dreptul de a da viaţă, reproducerea artificială nu trebuie să fie doar un remediu la sterilitatea cuplului, ci, spune Badinter, trebuie să ofere noi posibilităţi de maternitate oricărei femei care îşi doreşte un copil.

GENEVIÈVE DELAISI DE PARSEVAL: în principiu, propunerile făcute de Badinter sunt corecte. Este vorba în fond despre o interpretare a drepturilor omului în sensul unei filozofii libertare. Acestea fiind spuse, cred că, în cazul aşa-numitelor reproduceri asistate, aceste propuneri pot fi în defavoarea rezultatului final, şi anume naşterea unui copil fericit şi, eventual, a unor părinţi fericiţi, deoarece aceasta pune într-o poziţie privilegiată un individ solitar care ar avea dreptul, în orice condiţie, să facă un copil, altfel spus apare un fel de confundare pernicioasă a ideii de drept al copilului cu cea a dreptului la copil, ceea ce, cred eu, sunt două lucruri total diferite şi, reprezintă riscuri potenţiale.

A. F.: Dumneavoastră, doamnă Dolto, ce părere aveţi despre aceste propuneri ale lui Badinter?

FRANÇOISE DOLTO: La început, am salutat această propunere, dar apoi, dându-mi şi eu seama de lucrurile despre care aţi vorbit mai înainte, am adoptat un punct de vedere mai degrabă filozofic, după părerea mea psihanalitic, şi anume: dacă o fiinţă umană se naşte prin reunirea a doi gameţi, din acea clipă trebuie să intre în joc responsabilitatea societăţii faţă de ea, societate reprezentată în primul rând de genitorii ei, care aveau în minte un copil imaginar — să nu uităm că, şi dacă un copil este conceput în cel mai clasic mod cu putinţă, el rămâne tot un copil imaginar —, astfel încât va trebui ca ei să adopte acest copil imaginar; dar, mai ales, trebuie ca această fiinţă umană reală să aibă din ce să trăiască pentru a continua să trăiască, căci nu este obligatoriu ca o fiinţă umană care a fost concepută să-şi continue existenţa; trebuie totuşi ca, pe zi ce trece, de la minut la minut, ea să poată redefini că are din ce trăi acolo Unde se află.

Această sintagmă îngrozitoare folosită mereu, „a face un copil" — fiindcă există condiţionări impuse de manipulări —, înseamnă „a face". Dar lucrurile sunt total diferite. A face un copil înseamnă a oferi unei fiinţe umane condiţii de chemare la viaţă, şi, dacă această fiinţă umană are viaţă, este pentru că ea a dorit să se întrupeze. Nu ştim bine ce înseamnă aceasta.

A.F.: Ea a dorit să se întrupeze...

F.D.: Nu putem şti nimic despre acest lucru.

A.F.: Nu este uşor să gândeşti aşa.

F.D.: Şi de ce nu ar fi uşor? Faptul că v-am spus că nu ştim nimic în legătură cu dorinţa de întrupare nu

înseamnă că responsabilitatea noastră nu începe din momentul în care există o fiinţă umană care, într-adevăr, se întrupează şi, din acea clipă, rolul nostru este acela de a o sprijini cât mai mult cu putinţă în evoluţia şi dezvoltarea sa.^Aminteaţi mai înainte de persoana singură sau de femeia celibatară care vrea să aibă un copil. Un astfel de copil, în orice caz, este conceput într-o triadă. Chiar dacă nu este vorba decât de o singură prezenţă, sperma vine de la altcineva. Şi viaţa, de unde vine? Nu ştim. Ovulul, sperma nu dau viaţă; viaţa vine de altundeva. Nu ştim cu exactitate din ce anume apare viaţa. Oricum, fiinţa capabilă de verbalizare...

A.F.: Dar acest copil despre care vorbiţi, care poate că şi-a dorit să se nască, nu ştim, nu se bucură şi el de nişte drepturi — acest lucru îl reproşaţi dvs., Geneviève Delaisi de Parseval, lui Badinter, la fel ca şi Françoise Héritier-Augé[180], într-un articol apărut în *Débat* — şi, printre aceste drepturi, acela de a avea doi părinţi, nu numai genitori? Cu alte cuvinte, revendicarea de a aduce singură pe lume un copil nu neagă dreptul fundamental al celui chemat la existenţă?

F.D.: Tocmai, nu ştiu fiindcă, din moment ce copilul s-a născut, înseamnă că are din ce trăi. Fără aceasta, el nu ar putea dobândi capacitatea de comunicare verbală. Nimic nu ne garantează că mulţi dintre aceşti copii nu se vor naşte cu incapacitatea de a verbaliza, probabil, inconştient, în numele dreptului de fiinţă umană prin însuşi faptul că au fost produşi, aşa cum este produs orice obiect, prin alte mijloace decât cele normale, dar, în sfârşit..., ei au fost produşi, nu concepuţi, dintr-o dorinţă de a participa la naşterea unei femei sau a unui bărbat

pentru care îţi doreşti, ca părinte, ce este mai bun în viaţă. Aceasta demonstrează că oamenii iubesc viaţa, de vreme ce pot să dea viaţă. în acelaşi timp, este şi curios, dat fiind că viaţa unei persoane care trăieşte singură nu este tocmai de invidiat. Şi totuşi, femeia aflată în această situaţie crede că merită să aducă pe lume un bărbat sau o femeie care poate va trăi în aceleaşi condiţii dificile ca şi ea.

G.D. de P.: Da, a aduce pe lume un copil, dar cu ce preţ? îi recunosc dreptul, deşi pe nimeni nu interesează părerea mea, unei femei celibatare de a putea avea un copil, dar între a avea un copil — şi chiar *a minima* a fi într-o relaţie interpersonal cu un bărbat — şi a merge într-o clinică pentru a fi supusă unei inseminări artificiale cu sperma unui donator necunoscut este totuşi, consider eu, o mare diferenţă, chiar dacă rezultatul este din punct de vedere legal un copil cu o mamă celibatară.

F.D.: E revoltător ceea ce se întâmplă în momentul de faţă.

G.D. de P.: Nu şi pentru mine.

F.D.: E revoltător fiindcă este un adevărat scandal în raport cu ceea ce cunosc oamenii. Să ne gândim numai la numărul de persoane care intermediază viaţa acestui copil. Niciodată până acum, nimeni nu a mai dorit cu atâta ardoare venirea pe lume a unei fiinţe umane, aşa cum face azi toată lumea. Să ne gândim numai la toate laboratoarele, la toţi savanţii, la toţi chimiştii, la toţi fizicienii şi la toţi electricienii care au făcut posibil acest lucru.

G.D. de P. Vreți să spuneți copilul ştiinței?

F.D.: Nu este copilul ştiinței. Ştiința este anonimă. Este vorba de copilul unor ființe umane care, toate, pentru a reuşi să-şi facă meseria care presupune multă pasiune, s-au văzut nevoite să refuleze — şi încă cum! — pulsiuni. Nu ştiu ce să zic.

A.F.: Atunci când o mamă celibatară vrea să conceapă prin metode de reproducere asistată medical, refuzând întâlnirea, oricât de fugace ar fi ea, cu un bărbat, ea face un act generos care consistă în a da viață?

F.D.: Nimeni nu poate să răspundă la această întrebare... Nu puteți pretinde ca numai psihanaliştii să cunoască răspunsul. Fiecare caz este unic. Nu se pot face generalizări. Tocmai acest lucru este teribil...

G.D. de P.: Sunt de acord cu dvs., faptul că nu putem prevedea totul nu înseamnă că trebuie să interzicem, dar aceasta nu înseamnă nici că trebuie să fie permis şi oferit totul, ca în rafturile din supermarketuri, sub formă de etichete de tipul: „Puteți face un copil în orice mod doriți, fie împreună cu cineva, fie, dacă nu vreți să aveți raporturi sexuale, prin I.A.D. sau F.I.V.". Este un demers foarte periculos.

F.D.: Da, dar dvs. folosiți sintagma „a face un copil", în condițiile în care este nevoie de prezența a două celule. Dacă se naşte un copil, aceasta înseamnă că el a căzut de acord în privința celor necesare vieții clipă de clipă. Contractul lui cu viața...

A.F.: Nu sunt sigur că sintagma folosită de dvs. „a căzut de acord" este bine înțeleasă de toată lumea.

F.D.: Nu ştim de ce ne-am născut; nici eu, nici dvs. nu ştim acest lucru. De ce? Cum părinţii noştri îşi asumau această responsabilitate, am hotărât să le dăm şi noi o mână de ajutor... Nu ştiu. Nimeni nu ştie.

G.D. de P.: în concluzie, putem vorbi despre o poveste umană. De acord. Dar ce facem cu aceste filiaţii atipice în care, prin definiţie, întâlnim tocmai poveşti nonumane, atunci când unei femei — fiindcă am luat acest exemplu — îi este propusă soluţia unui copil fabricat, şi nu folosesc acest termen „fabricat" deloc întâmplător, cu ajutorul unei paiete de spermă a unui donator anonim.

F.D.: Ştiţi la fel de bine ca mine că nu este de ajuns pentru a fabrica un copil.

G.D. de P.: Sigur că da, dar e ceva ce induce fantasme.

F.D.: Creează celule.

G.D. de P.: Şi distruge fantasme.

F.D.: Exact.

A.F.: în opinia dvs., ce tip de fantasme?

G.D. de P.: Pentru început, o fantasmă de omnipotenţă, de control, o fantasmă de partenogeneză. Cu toţii avem aceste fantasme.

F.D.: Sunt de acord. Cu toţii avem aceste fantasme.

G.D. de P.: Dar în acest caz, se intră foarte uşor în posesia acestei fantasme.

F.D.: Nu este chiar aşa şi cu această ocazie avem certitudinea că lucrurile nu stau deloc aşa, atât timp cât, până în momentul de faţă, un copil nu se poate naşte dintr-o singură celulă. Poate că în viitor va exista posibilitatea unor fecundaţii de ovule fără spermatozoizi, dacă luăm în considerare faptul că oamenii de ştiinţă sunt dispuşi să ajungă cât mai departe.

G.D. de P.: Aminteaţi mai devreme de procesul adopţiei unui copil, chiar înainte de a se naşte. Sunt de acord cu aceasta, dar nu credeţi că această elaborare mintală care este parentalitatea devine astfel mai dificilă, nu numai pentru o femeie celibatară, ci şi pentru un cuplu care are un copil?

F.D.: într-adevăr, aşa este.

G.D. de P.: Oare societatea are datoria de a complica lucrurile? Totuşi rolul unei societăţi este acela de a ajuta omul.

F.D.: în ce mă priveşte, nu-mi pot exprima nici o opinie în legătură cu acest subiect. însă ştiu că este foarte dificil, oricum, să accepţi copilul aşa cum este el la naştere şi, mai ales, dacă are dificultăţi la naştere care îl vor împiedica să vorbească mai târziu...

G.D. de P.: Nimeni nu cere autorizaţia de a avea copii. Dar, în acest caz, există o instituţie care ar trebui să se implice mai mult.

F.D.: Oare poate fi interzis prin lege ceva ce, într-un fel sau altul, tot se va întâmpla, cu concursul unor oameni cu intenții perverse?

G.D. de P.: Cred că un asemenea lucru este de neconceput.

F.D.: Pentru mine, problema este următoarea: cum ar fi posibil ca o ființă umană să accepte să se nască în aceste condiții şi să supraviețuiască în mediul astfel creat? Ce se va întâmpla cu ființa umană care va supraviețui unei atitudini care nu ar putea fi decât perversă? Personal, nu cred că această atitudine nu ar putea fi decât perversă, dar uneori se poate întâmpla şi acest lucru. Ce se va întâmpla cu această ființă umană?

A.F.: Spuneți că legea nu poate interzice nimic. Aş vrea să ştiu în ce stadiu suntem azi? Oricine se poate adresa unui C.E.C.O.S. pentru a cere o paietă de spermă. Am impresia că în prezent femeile celibatare nu au acest drept.

G.D. de P.: Nu este o problemă legislativă; dacă un astfel de centru respinge cererea, este o problemă de regulament interior.

A.F.: Se întâmplă şi acest lucru?

G.D. de P.: Da. Dar respingerile de cereri nu se fac în numele legii, ci al regulilor deontologice impuse de conducerea acestor centre. Oricine se poate adresa unui ginecolog din oraşe şi, până la urmă, poate recurge la inseminare artificială.

A.F.: Se întâmplă frecvent? Există statistici cu privire la acest lucru?

G.D. de P.: Mai/rar, dar se întâmplă. Până la înființarea C.E.C.O.S., cazurile erau frecvente. Aceste centre au contribuit la instaurarea unui climat oarecum moral, ceea ce desigur are valențe pozitive, dar există şi un revers al medaliei — şi anume instituționalizarea acestei practici, putându-se vorbi în clipa de față de o adevărată „probă cu obstacole", ceea ce, atâta vreme cât sunt respectate o serie de norme, pare normal. Dar tocmai aici e primejdia.

F.D.: Cu alte cuvinte, cei direct implicați nu sunt obligați să-şi asume vreo responsabilitate.

G.D. de P.: Sau legitimează această formă de transgresiune care, în loc să fie una trăită, devine una asumată de instituție.

A.F.: Acestea fiind spuse, Françoise Dolto, ați fi de acord ca în momentul de față C.E.C.O.S.-urile să-şi modifice regulamentul în aşa fel încât, până la urmă, să ofere spermă la cerere?

F.D.: Dar aceste centre sunt reprezentate de diverşi Pierre, Paul, Jacques, şi nu văd de ce aceşti domni ar face ceea ce, de la conducere, li s-ar spune să facă, dacă acest lucru nu este în acord cu propria lor conştiință.

A.F.: Deci, fiecare ar trebui să decidă singur, într-un dialog cu propria conştiință.

F.D.: Bineînțeles.

A.F.: Ceea ce nu este cazul în clipa de față, când există un regulament relativ omogen.

G.D. de P.: Numai în cazul Franței, unde aceste centre, 20 la număr, sunt bine organizate.

A.F.: Care este situația în celelalte țări?

F.D.: Situația este foarte diferită în funcție de fiecare stat. Nicăieri în lume nu este atins nivelul de organizare din Franța. în America de Nord, nivelul este foarte individual. Un anumit cuplu sau o anumită femeie cere ajutorul unui ginecolog care, adesea, de altfel strict din motive practice, se întâmplă să aibă la dispoziție spermă congelată, mult mai practic decât să ai spermă necongelată, pentru a trece apoi la inseminare.

C.E.C.O.S.-urile au conferit moralitate profesiei de ginecolog. înainte, problema banilor era una foarte serioasă. Ginecologii le cereau cuplurilor sume fabuloase, utilizau donatorii ca pe nişte armăsari, un lucru abominabil.

A.F.: îi plăteau şi pe donatori?

G.D. de P.: Da, şi le cereau să continue să doneze spermă timp de 10 ani; este cumplit, încă o dată, să induci fantasme care, în cel mai rău caz, devin de nesuportat. Acum, donatorii vin de 5-6 ori, ceea ce poate fi mult mai uşor de metabolizat de către psihismul unei ființe umane cu o constituție sănătoasă.

A.F.: Exist mulți donatori de spermă?

G.D. de P.: Numărul lor este din ce în ce mai mic, totuşi mai există mulți donatori, în Franța, cam 100 pe an.

A.F.: Ştiți care sunt motivațiile lor?

G.D. de P.: Am câteva piste, având în vedere că am avut ocazia de a realiza un studiu în legătură cu acest subiect.

Mai întâi aş vrea să mai adaug ceva la prezentarea pe care ați făcut-o în privința acestor metode noi de reproducere. Ați amintit despre I.A.D., despre fecundațiile *in vitro* şi despre mamele purtătoare. Mai sunt şi altele. De exemplu, inseminarea cu sperma partenerului, cea mai banală dintre aceste tehnici şi puțin neutră, de vreme ce aceşti oameni care stau împreună vor avea un copil în cabinetul unui ginecolog. Li se spune, lucru curios, următoarele: „Când aveți un raport sexual, nu puteți concepe un copil, deci trebuie să intervină şi altcineva care să facă totul posibil". Este deja greu de acceptat. Mai există şi alte cazuri de acest fel.

Mi se pare important să sesizăm existența a două clivaje. Este vorba mai întâi de cel semnalat deja de dvs., şi anume faptul că reproducerea este complet separată de sexualitate; ea nu este separată temporar, ca în cazul contracepției, ci din principiu. Un al doilea clivaj este acela că procreația este, în anumite cazuri, separată de filiație. Deoarece filiația reprezintă unul dintre resorturile, una dintre pârghiile care alimentează imaginarul ştiințific contemporan — în cazul I.A.D.-ului există un al treilea procreator; şi în cazul mamelor purtătoare se poate vorbi de un al treilea procreator de natură

feminină, de această dată —, sarcina de a metaboliza totul îi revine psihismului. Nu este deloc uşor.

A.F.: Psihismul părinților este capabil de aşa ceva? Dar cel al copiilor? Se ştie, de exemplu, ce efect au toate acestea asupra unui copil care află la un moment dat că nu are tată, sau mai bine spus că tatăl lui genetic este un donator anonim, că tatăl lui este o paietă de spermă?

F.D.: Nu ştiu dacă ați avut ocazia să cunoaşteți un copil conceput în acest fel, eu nu am întâlnit încă un astfel de caz. Nu putem bănui ce se întâmplă dacă nu am analizat o persoană care să sufere într-adevăr din această cauză. Cunosc pe cineva care cunoaşte, la rândul lui, un tânăr american care a aflat că a fost născut de o mamă purtătoare. El este crescut de tatăl lui genetic şi de soția acestuia. Şi-ar dori mult numai să o vadă pe mama lui adevărată, chiar şi o singură dată, nu să intre în contact cu ea sau să-i vorbească, aşa cum se întâmplă cu copiii adoptați. O asemenea persoană îşi spune în sinea ei: „Este insuportabil să fii adus pe lume de cineva căruia să nu-i cunoşti chipul".

G.D. de P.: Aveți dreptate. Ştiați că suedezii tocmai au adoptat o lege deosebit de interesantă referitoare la inseminarea artificială, lege foarte prost primită în Franța? Ea are în vedere ce ați spus mai înainte, şi anume faptul că, atunci când donatorul oferă spermă pentru I.A.D., el îşi ia de fapt angajamentul ca acest copil astfel conceput să aibă posibilitatea de a-şi cunoaşte identitatea, dacă vrea, bineînțeles, şi prin intermediul cuiva.

F.D.: Identiţâtea lui.

G.D. de P.: Dar nu este vorba de un drept de filiaţie.

F.D.: într-adevşr, nu o formă vizibilă de filiaţie.

G.D. de P.: El ştie că va putea cunoaşte forma vizibilă...

F.D.: ...a celui care a donat o celulă germinală din care a ieşit el. Şi aceasta este complet asimilat, chiar şi la nivel inconştient, fiindcă inconştientul uman este un limbaj asociat unei forme. Or, limbajul filiaţiei carnale, care este simbolic pentru o fiinţă umană, nu poate să renunţe la un elan psihic intens asociat unei forme. Suntem cu toţii întru formă, forma sonoră sau olfactivă fiind cea mai subtilă, dar forma vizibilă, carnală, întru forma unei fiinţe umane care a făcut posibilă vieţuirea unei alte fiinţe umane — şi acesta este ea — şi poate chiar supravieţuirea faţă de ea, eu înţeleg foarte bine că la acest lucru se referă legea. Cred că legea ar trebui să interzică donatorului să doneze spermă dacă nu acceptă să lase fotografii cu el, din faţă şi din profil, şi poate chiar un nud care să-i arate corpul în întregime.

G.D. de P.: Aşa au procedat şi australienii.

F.D.: Nu numai o fotografie cu el dezbrăcat complet, ci una în care să se poată vedea clar şi mâinile lui, nu numai faţa! Astfel încât, mai târziu, persoana concepută printr-o astfel de metodă să poată distinge forma acestei fiinţe care a contribuit la venirea sa pe lume.

G.D. de P.: Fără nici o discuţie.

A.F.: Aceasta înseamnă că, în general, cuplurile care recurg la I.A.D. şi care solicită inseminare artificială nu-i aduc la cunoştinţă copilului lor modul în care s-a născut.

F.D.: Ceea ce este, evident, o mare greşeală.

A.F.: Ei ar trebui să-i comunice acest lucru?

F.D.: Categoric, da.

A.F.: în general, cum procedează ei într-o astfel de situaţie?

F.D.: Nu se pot face generalizări!

G.D. de P.: Ceea ce nu este cazul pentru moment, dar lucrurile încep să se mişte.

F.D.: Cred că în momentul de faţă părinţii nu îi spun nimic, dar cum toţi cei din jur sunt la curent cu cele întâmplate..., probabil că şi inconştientul lui presimte ceva...

G.D. de P.: Cunoaşte şi el secretul ştiut de toată lumea.

F.D.: Dar acest lucru nu a fost pus în cuvinte.

G.D. de P.: Aşa este.

F.D.: Copilul nu se lasă păcălit aşa uşor.

G.D. de P.: Este însă ceva greu de explicat acestor cupluri care sunt, în plus, în situaţie de stres, care vor să

mascheze sterilitatea soțului, care, în general, nu au depăşit această problemă a sterilității.

F.D.: Da. Este deştul de curios, fiindcă fecundația este de natură spirituali, şi nu este deloc fizică. Este vorba de un bărbat care îşi creşte fiul... Mulți bărbați sunt obiectul rutului şi nu vor participa niciodată la creşterea fiului lor.

G.D. de P.: Organizarea sistemului este de tip operatoriu.

F.D.: Aveți dreptate.

G.D. de P.: Li se prezintă fecundația ca fiind unirea unui ovul cu un spermatozoid şi ulterior este greu să le dovedeşti că filiația presupune întotdeauna comunicare verbală.

F.D.: Cu ideile pe care le au în cap, este ceva imposibil. Ei pun problema...

A.F.: în acest caz, cum trebuie procedat pentru a-i face să înțeleagă despre ce este vorba?

F.D.: Ei văd altfel lucrurile.

G.D. de P.: în Suedia sunt organizate reuniuni, se face, într-un anumit fel, o pedagogie din această parentalitate oarecum atipică pe care o implică I.A.D.-ul. Este interesant că suedezii nu-i obligă pe părinți să dezvăluie naşterea, pregătindu-i în schimb astfel încât copilul lor, la o vârstă fragedă, să conştientizeze anumite aspecte legate de filiația lui mai deosebită. Ei le spun într-un fel

ceea ce ştim cu toţii: copiii pun întrebări, fie cu ajutorul unor întrebări, fie prin intermediul simptomelor, secretele de filiaţie fiind secrete patogene.

F.D.: întrebările mute sunt cele mai elocvente. Ele sunt puse de comportamentul copilului, de manifestările lui comportamentale.

Astfel, ne apropiem de ceea ce este şocant pentru dvs., şi anume, pentru mine, asta înseamnă — totul face parte din modul meu de gândire — tocmai că cel care este aici, de faţă, este absolut responsabil de acest copil. Dar, atenţie, nu includem aici şi responsabilitatea cu mentalul: responsabilitatea inconştientă a dorinţei de a trăi, dorinţa inconştientă de a trăi care este dorinţa profundă ce rămâne cufundată într-un somn adânc, şi care este dorinţa inconştientă de a asuma această viaţă clipă de clipă, ceea ce ne permite la toţi să respirăm. Respiraţia este de ajuns pentru a demonstra dorinţa noastră de a trăi şi convingerea noastră că aerul pe care îl respirăm nu este otrăvit. Altfel, am refuza să respirăm. Este vorba despre o dorinţă inconştientă de a trăi şi de a supravieţui.

G.D. de P.: Cred că nu este o contradicţie. Putem fi de acord cu ceea ce spuneţi — şi eu, personal, în calitate de psihanalist, accept cu mare bucurie — şi, în acelaşi timp, se constată că reproducerea umană este sexuată — şi nu eu am inventat acest lucru.

F.D.: Cum nu prea se vorbeşte des despre ceea ce spun eu acum, am vrut s-o spun; despre ideile pe care le apăraţi dvs. auzim mai mereu.

G.D. de P.yAşa este, dar nu se face legătura între cele două raționamente ale noastre, altfel spus se consideră, pe de o parte, că nu este o întâmplare că un copil este conceput, că el se dezvoltă în uterul matern...

F.D.: Aveți dreptate...

G.D. de P.: ...iar pe de altă parte că acest copil se naşte dintr-o mamă, posibil dintr-un tată — există mereu un genitor —, şi că mama trebuie să vorbească despre această naştere şi despre această concepție...

F.D.: Exact, ea trebuie să vorbească cu copilul ei despre etapele pe care le-a depăşit.

G.D. de P.: Da. Aceste mame au, în general, poveşti foarte lungi. Să revenim la cazuri concrete. Să nu luăm mereu exemplul mamelor celibatare, fiindcă ele reprezintă o minoritate în istoria I.A.D.-ului.

A.F.: Nu, nu.

G.D. de P.: Este vorba de cupluri care au trăit o dramă, pentru că nu este deloc uşor să descoperi — sau soțul însuşi să descopere — că soțul este steril, mai ales în societatea actuală, în care fertilitatea înseamnă virilitate, în momentul în care ei descoperă acest lucru, au senzația că le-a căzut cerul în cap. în cazul bărbatului, se poate vorbi de un veritabil travaliu de doliu în ceea ce priveşte fertilitatea sa.

A.F.: în ziua de azi, cu toate aceste paliative avute la dispoziție, mai este posibil un travaliu de doliu?

G.D. de P.: Unii reuşesc, alţii, nu. Cred că acest travaliu nu este deloc facilitat de faptul că, în acelaşi moment sau aproape simultan, din perspectivă temporală, bărbatului i se spune: „Sunteţi steril", şi, cum nu există medicamente care să facă posibilă spermatogeneza, se adaugă imediat: „Dar există I.A.D.-ul". Şi este foarte tentant să revii la ideea predilectă a acestei metode, deoarece este ca şi cum soţul nu ar mai fi steril, este suficient să vrea să facă să dispară această sterilitate. în cel mai nefericit caz, chiar femeia poate deveni sterilă, după câteva încercări de inseminare artificială eşuate, ceea ce se întâmplă destul de frecvent. Există un transfer al sterilităţii soţului asupra soţiei, ceea ce este totuşi un paradox.

A.F.: Aş vrea să vă pun o întrebare foarte profană şi foarte naivă, folosind un vocabular de care sunt convins că este inadecvat. Uneori, nu ar fi mai sănătos să le fie permis fiinţelor, cuplurilor, să facă doliul acestei fertilităţi, să-şi caute fericirea în altă parte decât în dorinţa de a avea un copil sau în fecundaţia artificială, de exemplu, în adopţie? Nu există ceva periculos în această modalitate de înlăturare a simptomului, imediat apărut, prin acest miracol medical care este inseminarea artificială?

G.D. de P.: Aşa este, dar nu putem să nu constatăm că acest subiect este vehiculat de toate mass-media. Azi, inseminarea artificială este o realitate, iar adopţia, ştim cu toţii, este un demers dificil.

A.F.: Dar este necesar ca această tehnică să se convertească într-o soluţie sistematică şi imediată?

G.D. de P.: î^icidecum, şi nici nu este cazul azi. Această nouă tehnică de reproducere există şi este posibilă la ora actuală. în plus, ea este autorizată instituțional, de vreme ce este rambursată de Securitatea socială, caz unic în lume. Paieta de spermă, asimilată în imaginarul colectiv unui medicament, este, în clipa de față, rambursată 240 de franci; ea ține în totalitate de Casa de asigurări sociale. Dacă un cuplu în care soțul este într-adevăr steril va depune o declarație la această instituție şi dacă medicul constată că el este steril, paietele îi vor fi rambursate pe o perioadă nedeterminată.

A.F.: Cum explicați această practică? Creşterea demografică are vreun rol?

G.D. de P.: Nu, nu cred. Sterilitatea este considerată o boală, ceea ce este o exagerare. Totuşi, nu se moare din sterilitate; nu este o maladie mortală.

F.D.: Voi spune ceva banal, dar oare nu este societatea cea care, autorizând *larga mânu* avorturile, întreruperile voluntare ale sarcinii, intenționează să arate că este absolut generoasă, de vreme ce, în acest fel, ea autorizează şi copiii care nu ar vrea să se nască şi facilitează procedura care permite aducerea pe lume a copiilor cărora nu le este deloc uşor să ia hotărârea de a se naşte — căci copiii se hotărăsc să se nască —, şi apoi mai este şi acest lucru îngrozitor de a fi dat de înțeles că legalizăm avortul.

G.D. de P.: Toate acestea au devenit o bagatelă. Este vorba de o idee prost înțeleasă.

F.D.: Aşa este. Legalizarea este ceva cumplit, de aceea, ea ar trebui să fie urmată de o campanie de educare foarte precoce în rândul tinerilor de ambele sexe.

G.D. de P.: Categoric. Procedaţi corect atunci când amintiţi de necesitatea conjugării acestor două demersuri.

F.D.: Cred că numai aşa putem fi eficienţi.

G.D. de P.: însă lucrurile se petrec aşa doar la nivelul sociologiei cunoaşterii. Trăim într-o societate care se doreşte foarte liberală. Sincer, nu cred că este vorba de istorii ale populaţiei; cred că se urmăreşte demonstrarea faptului că suntem o societatea avansată tehnologic şi profund liberală. Badinter este până la urmă un bun reprezentat al acestei filozofii.

A.F.: Dar este o filozofie care ridică multe semne de întrebare. De exemplu, Badinter se referă la dreptul la intimitate. Or, acest drept — şi aici revin la articolul lui Françoise Héritier-Augé — îi dă, în mod tradiţional, individului posibilitatea să-şi protejeze viaţa secretă de agresiunile externe. în interpretarea liberă pe care o dă Badinter, este vorba de dreptul individual de a lua, în orice domeniu, deciziile ce par legitime. Asistăm astfel la o radicalizare a individualismului, care este una dintre trăsăturile societăţii noastre şi care, mi se pare mie, se opune unei alte tendinţe, umaniste, a societăţii, şi anume autonomia, adică acceptarea unui anumit număr de valori care sunt în egală măsură nişte limite. Aceste valori transcendente nu vin de la Dumnezeu, ci ele au rolul de a fixa limitele puterii de decizie a unui individ, mai ales atunci când de decizia lui va depinde şi viaţa altor fiinţe umane.

F.D.: Nu/cred că această expresie — „dreptul oamenilor la intimitate" — este contradictorie. Oamenii au dreptul de a stabili întâlniri erotice după bunul plac, nu numai în limitele cuplului. Cuplul poate recurge la diferite form? de plăcere, care nu pot fi incriminate de societate sau de justiție. Acum vorbim de ajutorul dat procreației, care este una dintre formele sexualității, care nu se bazează pe căutarea plăcerii, ci are drept scop procrearea pentru a permite unei ființe umane să vină pe lume şi a-i oferi dragoste — fiindcă genitorii îşi doresc tocmai acest lucru: să aibă cu ei o ființă umană care să reprezinte fructul iubirii lor.

A.F.: Nu este o concepție prea optimistă a dorinței de a avea copii.

F.D.: Aceasta este concepția fundamentală a inconştientului, de care părinții nu sunt totdeauna conştienți, nici măcar cei care îşi doresc foarte mult să aducă pe lume un copil şi pe care apoi, din această cauză, îl tratează ca pe un câine comunitar.

G.D. de P.: Sincer, în concepția lui Badinter există un lucru şocant pentru mine: libertatea individuală, respect acest concept şi mi se pare că toată lumea, mai precis anumiți oameni, trebuie să se bucure de ea, dar în acest caz, ea este asigurată cu prețul unei alte ființe umane potențiale. Libertatea se câştigă cu prețul altcuiva, al unei alte ființe.

F.D.: Adică se câştigă mult mai devreme, pentru că tot o formă de libertate de care se bucură omul este şi aceea de a face dintr-un copil un nevrotic sau un psihotic.

G.D. de P.: Bineînțeles, dar aşa cum spuneați şi dvs., această formă de libertate se câştigă foarte repede; ca şi cum zarurile ar fi fost deja aruncate... Aceasta are la bază o idee pe care o consider nocivă şi care reifică procreația de care aminteați mai înainte, referindu-se la expresia teribilă „a face un copil", ca şi cum un copil s-ar face aşa de uşor, în ziua şi la ora cutare. Dorința de a avea copii are la bază transmiterea prea puțin conştientizată de cei care transmit viața. Ea are rădăcini mult mai adânci.

A.F.: Chiar şi în termeni juridici, copilul nu reprezintă o plăcere, un obiect pe care îl poți avea în posesie pentru a-1 îngriji; nu suntem nişte „consumatori" de copii.

G.D. de P.: Avem dreptul la un copil, avem dreptul la o viață sexuală normală, dar nu avem şi dreptul de a fabrica un copil, fiindcă aceasta ține exclusiv de regimul controlului.

F.D.: Ne lovim însă de ambiguitățile de limbaj, în condițiile în care avem şi *dreptul la sănătate*, ceea ce este o mare inepție. Avem dreptul la îngrijiri medicale, şi nu la sănătate. Nu toți psihanaliştii sunt de acord cu acest lucru, dat fiind că oamenii atentează la sănătatea lor pentru a se vindeca şi a fi fericiți.

G.D. de P.: Da, avem dreptul la un loc de muncă, avem dreptul la... etc.

A.F.: Nu este acelaşi lucru. în cazul acestor metode de procreație asistată medical este vorba de o fantasmă de control, cum spuneți, Geneviève de Parseval, exercitat

asupra unei alte fiinţe şi ştiinţa, dacă vreţi, favorizează, consolidează şi chiar permite materializarea unui anumit număr de fantasme deosebit de arhaice. Mi se pare că putem vorbi de un anumită scurt-circuitare sau mai degrabă de o telescopare între fantasmele cele mai arhaice şi tehnica cea mai avansată.

F.D.: Aveţi dreptate.

A.F.: Şi nu este deloc plăcut, fiindcă...

F.D.: ...fiindcă fantasmele arhaice sunt nişte manifestări ale dorinţei.

A.F.: Totuşi, eşti nevoit să alegi până la urmă, nu-i aşa?

F.D.: Alegerile sunt conştiente, dar fantasmele vor continua să existe. Viaţa umană, cultura, creaţia artistică şi altele nu sunt posibile în absenţa fantasmelor. Fantasmele sunt o realitate. Exprimarea lor este interzisă. De exemplu, dacă nu ar exista fantasma incestului, nu ar mai exista nici oameni, dar dacă incestul nu ar fi interzis, nu ar mai exista societate: există oameni, dar nu mai există societate.

în cazul de faţă, ne-am putea pune întrebarea: Ce anume n-ar mai exista dacă fantasma fecundităţii, în ciuda dificultăţilor întâmpinate de relaţionarea inter-umană în cadrul împreunării sexuale, este insuficientă şi dacă oamenii sunt capabili de a-i oferi fiinţei umane şi alte modalităţi de a veni pe lume? Nu avem încă un răspuns. Cel puţin, eu nu ştiu ce să răspund la această întrebare. Sunt de părere că un copil născut cu ajutorul acestor tehnici, chiar dacă a aflat sau nu de modul în care

a fost conceput, ar trebui să facă obiectul unei analize amănunțite şi al unei psihanalize, pentru a putea strânge mai multe informații în legătură cu această temă.

G.D. de P.: Am întâlnit mulți părinți care au avut copii prin I.A.D., am văzut copii născuți prin aplicarea acestei metode, este adevărat că nu i-am supus până acum vreunei analize, dar nu credeți că se poate vorbi în acest caz de fantasma romanului familial, mai ales dacă ne gândim la cel de-al treilea procreator, donatorul de spermă?

F.D.: Da, aşa este.

G.D. de P.: Psihanaliştii cunosc aceste istorii familiale, ca de altfel, întreaga clinică a secretelor de familie — copiii adulterini, adoptați, incestuoşi, legitimați, cei numiți copii naturali —, am intrat în posesia multor secrete de familie.

F.D.: Dar aceasta nu este un lucru negativ!

G.D. de P.: Aşa este, dar vreau să arăt că nu putem invoca faptul că nu avem prea multe elemente şi că ar trebui să aşteptăm 20 de ani pentru a afla mai multe. Mi se pare că realitatea clinică ne pune la dispoziție date foarte precise.

F.D.: Ce spuneam şi mai înainte. O ființă umană are dreptul de a cunoaşte identitatea celor care au adus-o pe lume şi diferitele relee cărora le datorează faptul de a se fi întrupat.

G.D. de P.: Jn momentul de față, situația este cu totul alta.

F.D.: Există însă o speranță ca lucrurile să se schimbe...

G.D. de P.: Preferăm un fel de postulat, care este anonimatul, în loc să incriminăm această strategie.

A.F.: Deci, psihanaliştii consideră că incriminarea este esențială?

G.D. de P.: Timp de 10 ani, m-am luptat cu această problemă şi, în clipa de față, mai ales descoperind ce se întâmplă de fapt, din experiența proprie şi în străinătate, sunt din ce în ce mai convinsă că anonimatul este cu adevărat periculos. Multă vreme, psihanaliştii, şi eu debutam atunci în această profesie, au făcut în aşa fel încât să scape de cărțile proaste, spunând că, până la urmă, cu toții avem fantasme, romanul familial există pentru toată lumea, copiii născuți în cel mai tradițional mod îşi imaginează că sunt copiii preşedintelui şi ai vânzătoarei. Astfel încât aceşti copii născuți prin metode de fecundație moderne vor metaboliza la fel ca orice alt copil faptul de a se fi născut într-o eprubetă. Nu are nici un fel de importanță acest lucru. Dimpotrivă, le vom spune: „Te-ai născut într-o eprubetă", şi ei se vor gândi că s-au născut în patul conjugal al părinților.

F.D.: Dar între această variantă şi a nu le spune nimic este o mare diferență. Este esențial să ştie cum au venit pe lume, independent de fantasmele pe care le vor avea. Este important ca adulții să-şi asume propriile acte, să-şi

însoţească vorbele de fapte şi să-şi respecte promisiunile făcute.

G.D. de P.: Categoric, dar rămâne problema anonimatului şi a secretului. Mulţi ani la rând, au existat cupluri care au gândit sau au spus că le vor dezvălui mai târziu copiilor lor secretul în legătură cu modul în care au fost concepuţi. Este dificil atunci când copilul nu s-a născut. Cu totul altfel se pune problema anonimatului, deoarece în cazul inseminării artificiale, părinţii, prin definiţie, nu vor cunoaşte niciodată identitatea donatorului. La rândul său, donatorul nici măcar nu ştie, atunci când donează spermă, ceea ce este totuşi destul de uimitor dacă ne gândim că este vorba de o aventură umană, dacă aceasta va servi la o singură fecundaţie. Tot ce ştie este că donează spermă pentru o I.A.D., dar o astfel de intervenţie nu reuşeşte neapărat din prima încercare. Deci, în capul său, va exista mereu o rotiţă care se va roti fie în direcţia neaducerii pe lume a nici unui copil, fie în direcţia naşterii a 20 de copii, copii între ghilimele.

A.F.: îmi amintesc de un roman de Kundera, *Valsul de adio*[lsl], în care un medic face sute de copii.

G.D. de P.: El îi face...

A.F.: Da, el îi face în deplină cunoştinţă de cauză.

în minutele care ne-au mai rămas la dispoziţie, aş vrea să abordăm o altă problemă, şi anume aceea a mamelor purtătoare. în lista metodelor moderne de reproducere asistată medical am inclus şi această categorie, care ridică o serie de întrebări. Această tehnică a mamelor de substituţie trebuie favorizată şi tolerată sau,

dimpotrivă, este vorba de o practică ce ar trebui interzisă? De exemplu, am citit cartea lui René Frydman, Lᵛ*irrésistible désir de naissance*[182], care combate ceea ce autorul numeşte o formă modernă de sclavagism. Autorul cărţii a^ată că, în fond, în cazul mamelor purtătoare sau de substituţie, un individ, din cauza condiţiilor exterioare, încetează să-şi mai aparţină. Contractul semnat de o astfel de femeie antrenează o constrângere corporală de care ea nu se poate elibera decât după 9 luni. Autorul este mirat de faptul că feministele nu se revoltă împotriva acestei forme de aservire a unei femei unei alte femei. Anumite feministe sunt de părere că această tranzacţie între femei este de fapt rezultatul unui angajament liber luat de două surori. Ce credeţi dvs. despre toate acestea?

G.D. de P.: Frydman adoptă o poziţie din beton armat, el este împotriva medicalizării nonindispensabile, într-adevăr, în cazul mamelor de substituţie, medicina are un rol secundar. Sunt de acord cu el în această privinţă, dar, pe de altă parte, această practică există de sute de ani — în orice caz, numai eu personal am întâlnit vreo 20 de astfel de situaţii, de aventuri umane în care femeile cad la înţelegere, o femeie sterilă îi cere surorii, verişoarei sau prietenei sale să poarte în pântece un copil în locul ei. Cred că şi dvs. aţi cunoscut astfel de cazuri.

F.D.: Da, dar este un lucru cu totul diferit să porţi în pântece copilul soţului tău.

G.D. de P.: Aşa este. Sincer, de ce să medicalizăm ceva ce nu are nevoie de aşa ceva? Medicalizarea în sine iese din discuţie. Medicina ajută şi produce adevărate mi-

nuni, instituționalizarea este cea care poate deveni periculoasă. Frydman scrie: „Această problemă nu mă priveşte. Nu găsesc absolut nici un motiv pentru care să mă implic în rezolvarea ei". El este mereu solicitat de mame purtătoare cărora le răspunde: „Nu sunt pe felia mea".

F.D.: De aceea ar fi necesară o legiferare? Există medici care, ca şi el, cer să apară o lege care să le interzică astfel de practici.

A.F.: Credeți că nu este nevoie de o astfel de lege?

F.D.: Da.

A.F.: Deci fiecare ar trebui să decidă singur. Dar dacă nu ar exista o lege şi dacă această practică s-ar extinde, aceasta nu ar risca să ducă efectiv la crearea unui câmp de manevre, a unui fel de proletariat alcătuit din femei? Au fost la un moment dat doicile, de ce nu le-ar veni acum rândul şi femeilor, mai sărace decât celelalte, de a-şi închiria propriul corp pentru a le permite celor mai bogate decât ele, cărora natura le-a refuzat acest drept, să aducă pe lume un copil.

F.D.: Nu am nimic cu bărbații care spun: „Feministele nu ar trebui să fie de acord cu astfel de practici". Dar ar fi mai bine să le lase pe femei să se descurce singure!

G.D. de P.: Aşa este.

A.F.: Aşa credeți şi dvs.?

G.D. de P.: în caz contrar, se ajunge la instituţionalizare, la agenţii care se ocupă de mamele purtătoare. Nu este greu de imaginat că în această situaţie vor fi la mare preţ femeile magrebine capabile de a purta în pântece un embrion cât se poate de alb şi de normal, cum ar spune Coluche. Aceste intermedieri instituţionalizate sunt periculoase. Dacă oamenii cad la o înţelegere, atunci este vorba de poveşti umane care se metabolizează sau nu, dar acest lucru este mai puţin important.

A.F.: în concluzie, vă opuneţi instituţionalizării?

F.D.: Cred că nu este necesară o lege care să interzică această practică.

G.D. de P.: în plus, nu serveşte la nimic să interzici ceva, oamenii oricum caută să încalce interdicţiile.

F.D.: Exact.

G.D. de P.: Există totuşi o nuanţă. Sunt împotriva legiferării în acest domeniu, dar aceasta nu înseamnă că această etalare de mijloace trebuie încurajată şi indusă...

A.F.: Cum se întâmplă în clipa de faţă.

G.D. de P.: ...Cu aceste concepţii atipice. Să luăm un singur exemplu, cel al unui copil care va şti că s-a născut dintr-un embrion congelat timp de 4 sau 5 ani, se poate spune că este o poveste la fel ca oricare alta. Şi totuşi, lucrurile nu sunt aşa simple cum par la prima vedere. De ce ar trebui încurajată această practică a naşterii copiilor după experienţa embrionului congelat? Eu cred

că aceasta este o situație atipică gravă. Există deja multe aspecte ale vieții care au nevoie de metaforizare. Probabil că nu este cazul să mai căutăm şi altele. Embrionul congelat este un exemplu. Se va ajunge şi aici, în numele analogiei...

F.D.: Punem de o parte, în caz că ne va folosi în viitor la ceva.

G.D. de P.: ... Vor fi şi mai multe laparoscopii[183], şi mai multe fecundații, şi mai multe reimplanturi de unul sau doi embrioni până la înregistrarea unei reuşite, şi apoi vor fi conservați trei embrioni în numele tehnicii şi al confortului...

F.D.: ... şi în numele jocului cu viața. Jocul cu viața şi cu moartea, precum un Dumnezeu atotputernic.

G.D. de P.: Este ceva ce ține de megalomanie...

F.D.: ... şi tipic uman. Nu ştiu dacă este posibilă o legiferare care să nu fie suspectată de totalitarism care guvernează în egală măsură fantasmele şi abaterile oamenilor. în această eventualitate, cred că este periculos ca legea...

G.D. de P.: ... să se ocupe de abateri. Dacă ai voie să încâlci o lege, măcar să te bucuri de acest privilegiu!

A.F.: Cu alte cuvinte, în cazul femeilor purtătoare, nu poate fi vorba de o legalizare sau interdicție prin lege a acestei practici. Legea nu trebuie să intervină în această problemă?

F.D. Legea depenalizează şi atâta tot.

G.D. de P.: Da, aşa cum a fost şi în cazul avortului.

A.F.: V clipa de față, cred că această practică este tolerată neoficial. Dar dacă, spun încă o dată acest lucru, această practică se răspândeşte tot mai mult, dacă vor exista din ce în ce mai multe tranzacții financiare, nu ar trebui ca legea să intervină la un moment dat?

F.D.: Ce ar putea face legea?

A.F.: Fie şi numai să afirme în mod simbolic că este vorba de un raport de aservire a unei ființe față de o altă ființă.

F.D.: Aceasta nu ar pune capăt unei asemenea practici, care ar intra în clandestinitate, ceea ce — nu credeți? — ar fi şi mai imoral.

G.D. de P.: Oricum, cred că, din punct de vedere juridic, contractele nu au practic nici o valoare. Aşa că oamenii fac tot ce vor ei.

F.D.: Cred că mai degrabă este nevoie de o educație încă de la cea mai fragedă vârstă, şi nu de o lege care să le provoace dureri de cap adulților.

A.F.: Educația şi legea merg adesea împreună.

F.D.: Din păcate, la ora actuală, nu se întâmplă acest lucru. Dimpotrivă, o dată cu apariția posibilității întreruperii voluntare a sarcinii şi cu vehicularea acestui

cuvânt, „legalizare", li se induce tinerelor ideea că această practică este normală şi tinerilor că este firesc să nu aibă grijă de partenerele lor, ca şi cum avortul ar fi o bagatelă, când de fapt este ceva cât se poate de serios. întreruperea voluntară a sarcinii este ceva important pentru o femeie, din punct de vedere corporal şi psihologic, situaţie de care bărbaţii nu sunt întotdeauna conştienţi.

G.D. de P.: Această bagatelizare este foarte periculoasă.

A.F.: Iată că am ajuns şi la finalul conversaţiei noastre. Cred că este destul de interesant să încheiem o emisiune consacrată noilor tehnici de reproducere cu aceste considerații referitoare la avort şi la întreruperea voluntară a sarcinii.

O VOCE CA MULTE ALTELE[184]

Text inedit, 1985

PIERRE BOBIN: *De mai bine de 40 de ani practicați psihanaliza copilului. Freud a vorbit adesea de un „declin al civilizației"[185] După atâția ani de experiență, ce credeți că se întâmplă de fapt?*

FRANÇOISE DOLTO: Nu ştiu ce să vă răspund... Cred că nu am înțeles cum trebuie rolul generației care vine după noi: generația noastră nu ştie cum să-i transmită ceea ce Freud a numit „castrarea simboligenă"[186], şi anume exemplul dat de adult referitor la faptul că satisfacerile care nu conduc la o juisare imediată şi rapidă, ci la una supusă Legii, îi conferă ființei umane mult mai multă libertate, îi permite să se reproducă şi să obțină din aceste dorințe amânate mult mai multă plăcere decât din satisfacerea lor imediată. Copiii sunt speranța şi viitorul părinților, dar, adesea, părinții vor să-şi ajute copiii să profite de toate lucrurile de care ei nu s-au bucurat în tinerețe, în loc să le permită să dobândească prin propriile forțe aceste lucruri. Cred că din această cauză civilizația, în orice caz civilizația actuală, se află în impas.

P.B.: *Ca urmare a unei vehiculări greşite a ideii de tată...*

F.D.: Aşa este. Putem vorbi de o înţelegere greşită a paternităţii, de ignorarea rolului de exemplu al tatălui şi a îndatoririlor acestuia, atenţie *datoria* unui tată! Dar nu trebuie să uităm nici de rolul de exemplu al mamei şi de obligaţiile ce-i revin faţă de descendenţa soţului sau a genitorului, cu care împarte responsabilitatea copiilor pe care îi au împreună. Dacă părinţii devin educatorii propriilor copii, atunci ei riscă să se lase prinşi în capcana narcisismului care invadează totul şi care îi împiedică să trezească în copil o dorinţă de eliberare de dependenţa lor filială. Mai ales dacă părinţii nu au prieteni intimi, există posibilitatea ca aceşti copii să fie consideraţi vinovaţi atunci când vor să se desprindă de mediul familial şi să intre în contact cu ceilalţi oameni, copii şi adulţi. Există adesea o gelozie reală a mamelor şi a taţilor faţă de rudele şi persoanele iubite de copiii lor sau pe care aceştia „îndrăznesc" să le iubească. Părinţii rostesc adesea fraze de tipul: „De ce vrei să te joci cu alţi copii, şi nu cu fratele tău (sau cu fraţii şi cu surorile tale)? Ce au ei în plus faţă de noi, de-ţi place atât de mult să mergi la ei?"

P.B.: *Cel de-al Doilea Război Mondial a avut urmări importante asupra rolului bărbatului şi tatălui în societate şi în cadrul familiei?*

F.D.: Da... şi femeia a avut de suferit! Nu numai de pe urma acestui război, fiindcă nu trebuie să uităm că au fost două războaie succesive care au reprezentat o repetiţie pentru copii de aceleaşi vârste: după 20 de ani, fiii şi fiicele care nu s-au bucurat de prezenţa tatălui sau

au suferit de o carență paternă, de lipsa triadei familiale, au devenit părinți şi copiii lor au fost la rândul lor afectați de o carență parentală, la un interval, cum am mai spus, de 20 de ani.

aceasta s-a adăugat o încercare teribilă pentru Franța: familiile erau divizate în ceea ce priveşte problema îndatoririlor cetățeneşti şi a demnității umane: „Merită să-ți pui viața în pericol?" Două idealuri patriotice radical opuse dădeau valoare vieții: a fi de partea lui De Gaulle şi a servi Franța din clandestinitate, o Franță ocupată şi lipsită de arme în încercarea ei de a se apăra împotriva duşmanului invadator şi atacându-1 ori de câte ori se ivea ocazia; sau a fi de partea lui Petain şi a susține o Franță asociată duşmanului ei declarat, pactizând cu nemții, în scopul precis de a profita de pe urma unei victorii posibile a Germaniei, de a-şi uni forțele cu ea în cadrul unei alianțe europene.

Pentru copiii şi adolescenții acelor vremuri, era greu de înțeles cum părinții lor, uneori nici ei conştienți de consecințele alegerilor făcute, îşi puneau în pericol viața, chiar şi dacă nu îmbrățişau o anumită cauză, fiind suficient să colaboreze cu cei care făceau parte din Rezistență sau să cunoască şi să se întâlnească cu susținători ai cauzei lui Petain. Discuția, pasiunea partizană şi angoasa conştiinței încărcate, din cauza recursului la diferite expediente (piața neagră) care să asigure subzistența, amplificau şi mai mult deriva în care se găseau valorile etice ce trebuiau respectate.

în aceste condiții, părinții nu-şi mai puteau aduce contribuția la structurarea Eului ideal, legea era discutabilă, chiar nedreaptă. Astfel încât, dezvoltându-se, copiii erau obligați să-şi construiască o structură în absența unui model parental, ceea ce este foarte greu. Nu este

deloc uşor pentru un copil să audă cum nişte adulţi cândva credibili spun acum contrariul a ceea ce obişnuiau să spună şi mai ales să constate cum convingerile acestora sunt contrazise de faptele lor. Poate că aceşti copii au înţeles ceva din toate acestea, şi anume faptul că Eul ideal primit ca exemplu trebuie să ignore angajamentul politic, adică socialul, sau să-i acorde atenţie într-o manieră pasional-infantilă, nediferenţiat şi urmărind doar propriul lui interes imediat.

P.B.: *Cum este posibil ca toate acestea să fi modificat configuraţia relaţiilor „amoroase" dintre bărbaţi şi femei?*

F.D.: Nu a fost vorba de o modificare a dorinţei sexuale genitale, ci de o răsturnare a valorilor în sfera iubirii şi a responsabilităţii propriilor acte. De-a lungul acestor două războaie, femeile au preluat responsabilităţile care le reveneau în fapt bărbaţilor. Fără ele, în anii 1914-1918, Franţa ar fi murit de foame. Ele şi-au asumat răspunderea unui cap de familie şi au ocupat locurile din fabrici, şcoli, de pe câmp sau din magazine, rămase libere prin plecarea bărbaţilor la război.[187]

Bărbaţii întorşi de pe câmpul de luptă au găsit nişte femei care între timp dobândiseră capacitatea de „a face" şi de „a spune", denumite în psihanaliză „anală" şi „orală". Şi înainte ele deţineau roluri importante, însă în umbra familiei şi în calitate de „consiliere", în alcovurile bărbaţilor cu funcţii publice. Această nouă situaţie a fost derutantă pentru bărbaţii care aveau în minte imaginea unor femei insignifiante sau a unor mămici şi care au întâlnit de fapt nişte egale, capabile de iniţiative, responsabile, la fel de valoroase ca şi ei, fără a-şi pierde rolul de mamă, învăţătoare şi educatoare.

Înante numai femeile celibatare, care îşi consacraseră sau nu viaţa lui Dumnezeu, îndeplineau anumite roluri, participau la muncile câmpului, erau învăţătoare, dar ele nu aveau nici soţ, nici amant, nici copii! Acum, femeile laice arată o putere de muncă incredibilă şi o energie de care bărbaţii nu le credeau capabile, chiar dacă a existat mereu un potenţial. încă din copilărie, ele primeau o educaţie care să vizeze cedarea locului bărbaţilor. Acum ele militau pentru drepturi şi obligaţii egale cu bărbaţii. Şi mulţi luau în derâdere mişcarea sufragetelor. Ce curaj sfruntat la ele![188]

P.B.: *în acele momente, bărbaţii s-au simţit cumva ameninţaţi?*

F.D.: Da, şi-au dat seama că ideea pe care şi-o făcuseră despre femeie de sute de ani riscă să dispară. Poate nu începând cu Evul Mediu, când femeia era, cred, resimţită cel puţin la fel de puternică precum bărbatul, dar de multă vreme, mai ales de la Revoluţia Franceză încoace, femeile erau ţinute sub tutelă şi prin educaţie se încerca inculcarea ideii potrivit căreia ele nu erau nimic mai mult decât nişte copii mai mari, nişte actriţe, nişte persoane labile moral. Legea le punea sub tutela bărbaţilor, în realitate însă ele fiind dotate cu o mare supleţe şi având un sentiment al propriei responsabilităţi, chiar dacă şi numai parentale, care ţine de fiziologia feminină, mult mai profund decât cel al bărbaţilor, şi aceasta prin natura lor, fără să le fie inoculat în vreun fel.

Bărbaţii trebuie să se obişnuiască cu această idee. Mai apare azi o nouă problemă gravă: ei nu mai pot deveni taţi decât cu permisiunea femeilor. Până acum, doar bărbatul avea dreptul de a se opune dorinţei de a avea

copii. El putea refuza să-i fie încredințat unei mame propriul copil; mamele celibatare nu beneficiau de facilități educative şi nu erau văzute cu ochi buni în societate. Azi, femeia este cea care, având dreptul şi mijloacele financiare necesare, se simte uneori îndreptățită să-i refuze bărbatului plăcerea de a fi tată. Asistăm la o transformare radicală a rolului de tutelă al bărbaților în raport cu femeile şi copiii, în condițiile în care procrearea presupune complementaritate sexuală. Sunt bărbați care resimt în mod dureros această transformare, este ca şi cum femeile i-ar imita: şi ele seduc, hotărăsc când să aibă copii sau rămân cu copilul, şi nu cu partenerul.

P.B.: *Ați adoptat o poziție clară şi precisă în problema avortului,*[189]

F.D.: Sunt de acord cu depenalizarea sprijinului acordat în caz de avort, dar sunt absolut revoltată de ideea legalizării avortului, un lucru pentru mine pernicios.

Depenalizarea sprijinului acordat unei femei, care alege soluția avortului, care este obligată să ia această decizie, cel mai adesea din cauza unei crize sociale, sau din iubire pentru soțul sau copiii ei (fie că este vorba de o fantasmă sau de realitate), sau pentru că ştie sau crede că este incapabilă de creşterea şi educarea acestui copil, este umană şi morală. Era inadmisibil ca riscul moral din ce în ce mai mare al avortului să fie dublat de cel fizic, atunci când femeia nu a avut norocul unei călătorii într-o țară vecină în care avortul să nu fie interzis prin lege. A existat în Franța pericolul avorturilor „clandestine", denumite şi „criminale". în ceea ce priveşte riscul penal, e inadmisibil ca femeia să fie pe banca acuzaților şi nu bărbatul, care e principalul responsabil.

Aportul este întotdeauna pentru o femeie o încercare resimțită la nivel inconştient, şi doar uneori conştientizată. Dacă o femeie aduce pe lume atâția copii cât îi permite corpul ei să poarte în pântece şi dacă este incapabilă de a-şi cunoaşte propria fertilitate, atunci ea va fi adesea nefericită. în cazul unei femei multipare, dragostea şi inteligența care decurg din simțul propriei răspunderi o pot face să-şi asume mai uşor consecințele unui avort. în concluzie, sunt de acord cu depenalizarea acestei operații, pentru ca ea să decurgă în cele mai bune condiții şi să nu aibă urmări fiziologice invalidante pentru femeie.

Dar mă opun vehement legalizării şi transformării avortului într-un act banal! Am asista astfel la tot felul de situații aberante, cum ar fi, de exemplu, cea a unei fete de 16 ani, fără serviciu, dar gravidă, îndrăgostită de cel cu care ea a dorit şi a conceput copilul, şi pe care părinții, chirurgii sau asistentele sociale, crezând că sunt îndreptățiți să-i ceară acest lucru, încearcă s-o convingă să avorteze, dacă nu de bunăvoie, prin apelul la forță, sub pretextul unui examen ginecologic de rutină. Este inadmisibil ce se întâmplă! Sub pretextul că nu vor fi pedepsiți şi că legea le permite să acționeze ca atare în cazul unei minore dată fiind vârsta pe care o are, după cum consideră legea!

în fața oricărei fete sau femei care doreşte să-şi ducă sarcina la termen, în fața unui cuplu fericit că a conceput un copil, adulților le revine rolul de a-i ajuta pe aceşti părinți tineri să-şi construiască viața conjugală şi să aibă grijă de copilul lor. Mi se pare un lucru abominabil ca nişte minore să fie izolate în aşa-numitele case „materne", sub pretextul că aici vor primi îngrijirile necesare, în condițiile în care au rămas însărcinate sau au un copil

şi nu mai dispun de resurse materiale, este de neconceput să fie transformate în nişte paraziţi ai societăţii din cauza fătului pe care îl poartă în pântece şi, mai apoi, a bebeluşului lor.

In loc să le fie alimentată neputinţa socială şi să fie încurajate la această pasivitate materială, ar trebui să li se spună: „Ne vom ocupa noi de bebeluş când se va naşte, tu trebuie să ai grijă de tine, să vezi cine eşti şi să devii femeie pentru a fi capabilă, singură sau împreună cu partenerul tău, de asumarea acestei responsabilităţi. Dacă vii să-ţi vezi copilul şi ai grijă de el cel puţin pe parcursul unei zile, la fiecare 8 zile, astfel încât el să poată să te cunoască ca mama lui, de îndată ce vei fi capabilă să-1 îngrijeşti singură, îl vei putea lua cu tine acasă. Dar mai întâi trebuie să fii capabilă să-ţi porţi singură de grijă. Dacă preferi să-ţi dai bebeluşul spre adopţie, el va fi mai fericit aşa decât la leagănul de copii, fără mamă şi tată".

Dacă minora este incapabilă să-şi îngrijească fiul sau fiica precum o mamă, ea ar trebui, dacă s-ar gândi să-1 dea unui cuplu care dispune de mijloacele fizice, sociale şi psihice necesare creşterii unui copil să fie felicitată, fiindcă procedează ca o adevărată mamă. Şi, mai ales, nu trebuie să protejăm excesiv sau să culpabilizăm această tânără femeie. Prin educaţie, ar trebui ca orice fată să înveţe să-şi construiască identitatea, mai întâi identitatea de celibatară, şi apoi pe cea de parteneră conjugală. Ea ar avea astfel şansa de a fi capabilă să-şi crească pruncul, eventual conceput de ea din dorinţa de a avea copii şi purtat în pântece cu dragoste.

In realitate, se întâmplă exact contrariul. Ne ocupăm de mamă ca obiect parţial al bebeluşului şi ea este întreţinută cu condiţia să trăiască ca parazit al bebeluşului ei,

fără s|Caibă un serviciu sau un partener, în absența unei vieți afective şi (sau) sexuale, sub pretextul că un bebeluş are nevoie de mama *lui*\ Ceea ce este cât se poate de fals. El are nevoie de o persoană care să joace rolul tutelar de doică şi care să-şi asume şi viața ei personală, dar nu cel de mamă a *lui,* mai ales dacă el este singura ei preocupare. Iată latura perversă a societății actuale care legitimizează puterea abuzivă a adulților „competenți" exercitată asupra mamelor minore, încă incapabile să-şi asume responsabilități.

P.B.: *De când practicați psihanaliza copilului, tabloul simptomatic a suferit vreo modificare? De exemplu, acum există mai multe cazuri de psihoză?*

F.D.: într-adevăr, nu ştiu din ce cauză, în toate țările, şi nu numai în lumea occidentală[190], indiferent de regimul politic, a crescut numărul cazurilor de psihoze infantile. Se pare că această situație nu ține de regimul politic, fiindcă acelaşi lucru se întâmplă şi în țările din estul Europei, dar aici persoanele cu handicap fizic şi psihic sunt abandonate de medici, care nu au datoria de a se ocupa de ele.

Am citit de curând jurământul lui Hippocrate depus de medicii din aceste țări. Le este interzis să îngrijească bolnavii incurabili, incapabili să mai fie în slujba statului. Deci, persoanele cu handicap fizic sau psihosocial şi psihic, sau considerate ca atare, nu primesc asistență medicală. Patrick Segal a realizat acolo un film despre gulagurile pentru handicapați[191], căci aceste persoane trăiesc într-un gulag[192], izolate de familiile lor. Nu sunt omorâte, dar sunt închise în aziluri de nebuni, aşa cum există la noi căminele pentru bătrâni. Medicul nu se află

în serviciul acestor persoane şi al familiilor lor pentru a-i ajuta să treacă prin cumplita încercare a handicapului genetic, sau maladiv, sau accidental. Dacă ei sunt consideraţi nerentabili pentru stat, atunci nu vor fi nici îngrijiţi, nici educaţi sau reeducaţi şi nici respectaţi.

P.B.: *Cum pot fi caracterizate o societate şi o cultură care nu reuşesc să aibă grijă de vârstnici?*

F.D.: De persoanele cu handicap? Vârstnicii au deja handicapul îmbătrânirii. Mi se pare o situaţie foarte gravă. După părerea mea, în Franţa, este unul dintre efectele pernicioase ale Securităţii sociale.

Până nu demult, copiii se simţeau responsabili faţă de părinţii lor ajunşi la bătrâneţe, aşa cum şi aceştia se simţiseră responsabili faţă de copiii lor pe care i-au crescut. Copiii aveau datoria de a avea grijă şi de a-şi ajuta părinţii la bătrâneţe. Evident că au existat şi opere de caritate pentru bătrânii fără copii şi fără resurse, pentru părinţii ai căror copii şi-au pierdut viaţa în războaie sau în accidente de muncă, de exemplu, atunci când părinţii primeau o rentă: un fel de substitut al fiului, sprijin al familiei.

Toate acestea revin azi Securităţii sociale care, cel puţin aşa se presupune, s-ar ocupa de pensionari. Populaţia activă susţine financiar bătrânii, prin pensia care le revine acestora după ani de muncă. Dar se pare că, în ziua de azi, copiii nu mai au sentimentul datoriei faţă de propriii părinţi ajunşi la bătrâneţe. Putem vorbi de o inflaţie în ceea ce priveşte sintagma *drepturile* omului, în detrimentul *îndatoririlor* sale! „Revendicaţi-vă drepturile care vă revin!".

P.B.: *Adastă idee a „datoriei" nu este cumva prea demodată?*

F.D.: Categoric! Pentru stânga politică, este o idee perimată, aici se vorbeşte numai de drepturi! Dar atunci când, în^entinţa de divorţ, vorbim despre „drepturi" de custodie ale unuia dintre părinţi, despre „drepturi" de vizită ale celuilalt părinte, nu ne referim de fapt la „îndatoriri"? Dacă un copil se revoltă şi îşi împiedică unul dintre părinţi să-şi facă „datoria" de a-1 vizita, fiindcă el refuză acest lucru, aceasta este o problemă a copilului, şi nu a părintelui în cauză. Judecătorul ar trebui să-i responsabilizeze deopotrivă pe copii şi pe părinţi: copilul ar trebui informat, de către judecătorul divorţului, cu privire la faptul că tatăl (sau mama) lui are *datoria* de a se ocupa de el cea mai mare parte a timpului, iar celălalt părinte de a-1 vedea, dar şi la faptul că şi el are *datoria* de a-şi ajuta tatăl pentru a-şi îndeplini „îndatoririle", şi nu „drepturile", ce le revin amândurora.

Trăim într-o societate care este coruptă, se pare, printr-o distorsionare a sensului cuvintelor şi legilor. De ce? Oare fiindcă valorile considerate „creştine" au fost împrumutate într-o formă „laică" şi fără referinţă la un Dumnezeu creator, la un Dumnezeu făcut Om în care toţi să se poată recunoaşte fraţi şi coresponsabili? Este posibil... Sunt cu adevărat uimită când citesc *Decalogul,* care se presupune că — acum precis mă voi face de râs în public — a fost dat oamenilor de către Dumnezeu înainte de a se întrupa. Acest document pare să le fi fost înmânat oamenilor de către propriul lor inconştient de animal vertical dotat cu limbaj. Mi-aş dori din toată inima ca Dumnezeu să fi dat aceste porunci! Oricum, important este să constatăm că nu este spus să ne iubim părinţii! Este spus să-i cinstim şi să-L iubim numai pe

Dumnezeu: să iubim izvorul vieţii, prezent şi invizibil, şi să-i cinstim pe genitorii şi pe mediatorii acestui izvor al vieţii, aceşti părinţi vii sau morţi din care ne-am întrupat, care ne-au hrănit şi educat. A iubi şi a cinsti au sensuri diferite.

Decalogul care, dacă este respectat, şi însoţeşte propriile acţiuni, devine un garant al coeziunii sociale, nu mai reprezintă azi o sursă de învăţătură. Educaţia în lipsa oricărei referinţe, cu excepţia exemplului dat de spusele şi faptele observate de copii la părinţii lor, inevitabil formative pentru Eul copilului, nu prea mai poate contribui la umanizarea pulsiunilor inconştiente ale mamiferelor bipede care sunt oamenii. Tăinuirea izvorului vieţii, înrădăcinat profund, dincoace de genitori, în dorinţa de a naşte şi în aceea de a da un sens propriei vieţi, dincolo de modelele parentale, în această dorinţă de transcendenţă care este inconştientă şi creatoare de limbaj şi de cuvinte, la rândul lor creatoare, tot ceea ce este păstrat sub tăcere provoacă deriziunea vocilor conştiinţei, care par nevrotice din cauza fapului că nu se referă decât la imperative fragile ale iubirii de Dumnezeu, origine transcendentă a vieţii. Părinţii sunt recunoscuţi la un moment dat de copii ca fiind nişte falşi stăpâni, astfel încât, îşi pun ei întrebarea, de ce să-i mai cinstim, să le facem bătrâneţea mai puţin dezonorantă, de ce să nu aibă parte de o moarte şi de o îngropăciune nedemne?

P.B.: *Aveţi impresia că omenirea a cunoscut şi momente mai bune decât acum?*

F.D.: Nu am suficiente date istorice, dar nu cred. Local, în cadrul micilor etnii, în cadrul grupurilor, omenirea se bucură de astfel de momente: de exemplu, în condiţii de

sărăcie, oamenii sunt solidari şi se ajută reciproc. în această situaţie, nu mai există rasism, toţi îşi unesc forţele şi luptă împotriva elementelor naturii sau a adversităţii. Toţi sunt egali. Dar, de câte ori se iveşte prilejul Obţinerii un mic avantaj, fie de pe urma cuiva, fie prin „deposedarea" cuiva, totul revine la normal!

P.B.: *Dar omul a căutat dintotdeauna să obţină avantaje!*

F.D.: Vă referiţi la dorinţa niciodată satisfăcută şi a cărei absenţă creează fiinţa umană? Dar numai trebuinţa trebuie satisfăcută. Copiii nu au mereu nevoie de ceea ce doresc! Li se poate spune: „Poţi să-ţi doreşti în continuare lucrul acesta, dar nu-1 vei avea; nu e ceva strict necesar!"Această discriminare nu mai există: de dragul consumului, facem cheltuieli inutile. Modelul nostru de societate îi obligă pe oameni să trăiască peste posibilităţile lor materiale, cu preţul unei plăceri din ce în ce mai puţin satisfăcătoare. Omul vrea să-şi satisfacă dorinţa, care este psihică, recurgând la mijloace materiale, ca şi cum ea ar fi tot o trebuinţă. Psihicul cunoaşte frustrări dacă nu este alimentat cu afectivitate şi inteligenţă şi dacă nu este educat în spiritul asimilării valorilor psihice şi culturale, care să nu urmărească numai procurarea plăcerii individuale.

P.B.: *Credeţi că psihanaliza poate înlătura această carenţă? Aţi recurs la multe mijloace de acţiune, printre care şi o emisiune la postul de radio naţional*[193]*, pentru a face prevenţie. De ce a eşuat această iniţiativă?*

F.D.: Cum adică a eşuat? Lucrurile mergeau foarte bine, până în momentul în care, brusc, înainte de vacanţa de

vară, când mai rămăseseră doar 8 emisiuni de pus în undă, mi s-a comunicat că nu mai există mijloace de înregistrare. Dna Baudrier, care, la epoca respectivă, era directorul postului național de radio, mi-a scris că ceea ce făceam era prea personalizat şi, deci, nu mai avea nici un sens să continuăm programul. Chiar dacă de 2 ani totul era prea personalizat, dânsa şi-a dat seama peste noapte de acest lucru. în timpul vacanței de vară, m-a deranjat de mai multe pentru a mă convinge ca din toamnă să fac o emisiune sâmbăta dimineața, pentru a discuta la radio, în public, despre marile probleme ale educației. Am respins categoric această propunere.

Ajunsesem să rezolv o situație foarte dificilă, pe care o credeam de nedepăşit: îi ajutam punctual pe părinții care aveau în grijă un copil, cointeresând în demersul meu un public format din adulți şi alți părinți, pentru ca aceştia să-şi înțeleagă mai bine propriii copii, mai ales pe cei mici. Cred că aceste emisiuni au fost de folos multor familii. Ştiu că ele s-au bucurat' de un mare succes în rândul ascultătorilor. Am refuzat propunerea fiindcă nu voiam ca numai eu să vorbesc despre educație în fiecare sâmbătă dimineață. Nu sunt de acord ca o țară să fie influențată, mai ales în legătură cu un subiect aşa de important, de gândirea unei singure persoane, chiar dacă este vorba de o persoană cu bun-simț. Cred că nu ar fi fost tocmai bine să manipulez publicul cu ideile mele. Oamenii pot să împrumute din ideile mele, pot să facă ce vor cu ele, pot să nu fie de acord cu ele, nu am nimic împotrivă, dar pentru mine ar fi fost antidemocratic să vorbesc, numai eu, o dimineață întreagă! Am refuzat să mă pretez la aşa ceva.

Este un lucru minunat că ceea ce spun are un ecou, dar sunt de părere că trebuie să se facă auzite şi alte voci!

Mă opun vehement înrobirii. Faptul că-mi apăr ideile cu convingere nu înseamnă că am dreptate! Spun ceea ce spun prin prisma sensibilităţii şi a istoriei mele personale. Sunt o voce ca atâtea altele. Trebuie ca şi ceilalţi să facă acelaşi lucru ca şi mine, să-şi valorifice punctul de vedere, educaţia, istoria personală, tot ceea ce i-a pregătit până acum pentru a le vorbi oamenilor, mai ales celor care au nevoie de experienţa lor de viaţă.

P.B.: *Se pare că dumneavoastră aţi avut şansa de a dobândi o educaţie solidă în acest domeniu, dat fiind că aţi crescut într-o familie numeroasă.*

F.D.: Aşa este, şi, din păcate, azi nu mai există multe familii de acest fel.

Mai întâi a fost Primul Război Mondial. Aveam 5 ani şi jumătate atunci şi m-a marcat profund. A fost o minune că tata s-a întors de pe front. Unchiul meu matern a fost ucis. Era important pentru mine care, la acea epocă, traversam perioada oedipiană. Acest război a adus cu el o transformare remarcabilă. îmi amintesc ce era plaja în vara anului 1913, în iulie 1914 la malul mării, şi ce a devenit apoi, în vara lui 1915 şi în următorii ani, mai ales între anii 1919 şi 1920. Această transformare, această sete de viâţă a oamenilor din timpul războiului, în acest loc de odihnă momentan care este o vilegiatură! Militarii veniţi în permisie! Şi, după război, afişele lipite pe ziduri! Nu se mai văzuse aşa ceva înainte! Tehnologia a făcut posibilă tipărirea în culori a ziarelor.

Apoi au apărut undele hertziene, telegrafia fără fir! O explozie de modalităţi de comunicare şi de exprimare! Era la fel de revoluţionar ca momentul Gutenberg. Prin intermediul radioului, ştirile din toată lumea ajungeau

imediat în casele oamenilor! îmi fabricasem un aparat de radio cu galenă şi, cum mă pricepeam la morse, reuşeam să aflu ştirile care abia a doua zi apăreau în ziare. Ai mei spuneau: „Este nebună! Nu ştie ce vorbeşte!" Şi, a doua zi, după ce citeau ziarele, îşi dădeau seama că nu minţisem. Toate acestea au fost posibile fiindcă eram al 4-lea copil al familiei: aveam mult timp la dispoziţie, multă vitalitate şi părinţii erau ocupaţi cu treburile lor. Eram fericită şi puteam să fac ce-mi plăcea mai mult, fără să deranjez pe nimeni — croitoria, brodatul, lectura şi ascultarea emisiunilor de la radio!

P.B.: *Ce efecte au predominanta imaginilor vizuale, imaginile video şi electronica asupra sensibilităţii informare a unui copil?*

F.D.: Inflaţia privirii, a văzului, a auzului, importanţa iluzoriului, a formei pentru ea însăşi, a aparenţei, şi nu a esenţei, a discursurilor, şi nu a trăirilor, estetica pură. Cum să discriminezi un conţinut veridic al unui mesaj de unul fals? La televizor, copiii nu mai fac diferenţa între o emisiune de actualităţi şi un film horror. Vă amitiţi de episodul cu invazia marţienilor de la radio? La acea epocă, eram deja psihanalistă şi am tratat două persoane care suferiseră un atac subit de nebunie din această cauză. La începutul secolului XX, oamenii se ascundeau sub scaunele din sălile de cinematografe când vedeau pe ecran trenul din primul film al fraţilor Lumières! De frică să nu fie striviţi sub roţile lui! Azi, omul este vaccinat împotriva acestui tip de angoasă. El se simte blazat atunci când are o experienţă fără o legătură directă cu viaţa lui personală.

P.B.: *în ultimii ani, din cauza publicității de care s-au bucurat lucrurile mondene şi foarte intelectuale, rolul psihanaliştilor şi poziția pe care trebuie s-o „dețină" ei, ca să folosim un termen din vocabularul dumneavoastră, au avut oarecum de suferit, j*

F.D.: Aceasta nu înseamnă că psihanaliza a încetat să mai fie cea mai revoluționară ştiință a omului. Desigur, au existat şi deformări! Toate aceste metode derivate din psihanaliză şi care au la bază materialitatea corporală! Se uită însă faptul că acest corp este elocvent, că el însuşi este simbolic! Cu excepția bebeluşilor, deşi nici în cazul lor nu putem fi categorici. Nu e nevoie să ajungem şi mai departe, până la corpul-lucru, pe acesta este de preferat să-1 vorbim. Din momentul în care oamenii vorbesc, ei au datoria de a vorbi despre corp şi de a-1 vorbi. Prin modul în care funcționează, corpul trimite mesaje de sănătate sau de boală. Sănătatea este la fel de „psihosomatică" ca şi boala!

Psihanaliza este o metodă de ieşire din copilărie, perioadă a vieții caracterizată de dependența fizică față de un alt corp, aşa cum o naştere normală este o metodă de eliberare completă de placentă. Dar vom rămâne mereu ca şi suspendați de un capăt al placentei noastre, ca şi cum ceva din ființa noastră s-ar simți legată în continuare de o parte din cordonul ombilical, de o porțiune din sânul şi brațele materne, porțiune care trebuie, *chiar trebuie*, să ne folosească drept sprijin pe mai departe! S-ar spune că dreptul omului este acela de a-i determina pe alții să aibă grijă de el. în timp ce „datoria" lui nu este nici să-şi poarte singur de grijă, nici să aibă grijă, la rândul lui, de alții. „Revendicați-vă drepturile care vă revin" este un slogan aşa-zis civilizat, ca şi cum

statul ar fi o entitate multimamelară, toți cetățenii având dreptul să fie hrăniți la sânul ei! Este vorba de un Eu ideal pervers devitalizant. Oare psihanaliştii vor fi capabili să opună rezistență acestui curent patogen?

P.B.: *De ce durează o cură psihanalitică mai mult decât pe vremea lui Freud?*

F.D.: Fiindcă se face o confuzie între psihanaliză şi psihoterapie. Clienții caută în psihanalist un consilier şi un model. Şi mulți psihanaliști se pretează la aceasta, nu analizează acest transfer şi nu demistifică această atitudine proprie elevului. Psihanalistul are, cu siguranță, de câştigat de pe urma acestui transfer. El ar trebui să analizeze ceea ce clientul proiectează asupra lui, iar cu datele obținute să-1 ajute pe acesta să înțeleagă că de fapt el, şi nu psihanalistul, este cel care are soluția. „Soluția o dețineți dumneavoastră."

Freud prefera şedințele succesive de scurtă durată, de 5-6 săptămâni, în timpul cărora analizanții veneau de 4-5 ori pe săptămână, în toată această perioadă luându-şi angajamentul unei abstinențe sexuale totale. Acest sistem mi se pare mai bun decât această formă de dependență continuă, cu ecouri în viața particulară a clientului, care devine un alibi permanent pentru incapacitatea de asumare a propriilor responsabilități şi contradicții. înainte, căsătoria şi divorțul erau interzise celor aflați în plin travaliu analitic. Acum, ei au voie să se căsătorească, în condițiile în care o parte din libidoul lor, ce nu poate fi cunoscută, este alienată în transfer. Ei concep un copil, îl aduc pe lume, divorțează, fac sex, toate acestea sub formă de *acting out*[194]. Această situație aduce prejudicii travaliului analistului şi pune în pericol viitorul clientului.

Şi aceasta din carenţă de analişti. Poate că psihanaliştii nu-şi cunoşteau încă foarte bine meseria, sau cererea era prea mare, nici eu nu ştiu. Cert este că situaţia a scăpat de sub control. Este o problemă de etică, în analiză, erau acceptate persoane bolnave, puţin sau deloc motivate, şi nu cazuri de nevroză; psihanaliza a degenerat în psihoterapii de tipul „faţă în faţă".

P.B.: *Nu putem invoca aici şi concepţia lacaniană?*

F.D.: Lacan a jucat un rol important în plan concret. Nu atât prin intermediul teoriei sale, cât prin faptul că a reprezentat pentru toţi un model de practician, având funcţia de dizolvare a regulilor prudenţiale[195] prealabile. Lacan era un practician complet marginal, dar, în cazul său personal, admirabil de eficient, graţie travaliului la care îl obligau elevii lui şi la care ei erau supuşi în afara divanului, ascultându-şi maestrul două ore pe săptămână, în cadrul seminarului organizat de el.

El a avut o mare influenţă, pozitivă, asupra cercetării psihanalitice, contribuind la succesul acestei discipline în rândul publicului larg. Până la el, nu fusese subliniat rolul important al cuvintelor şi sensurilor acestora pentru inconştientul copiilor înainte de formarea scris-cititului. Analiza devenea o ştiinţă a aparenţei, alături de behaviorism sau de ştiinţa comportamentelor. Dar Lacan a demonstrat cât de important este, pentru fiecare dintre noi, ceea ce a rămas fixat la epoca orală, lucru la care nu se mai gândise nimeni până atunci! El a înţeles semnificantul corect sau ambiguu al cuvântului vorbit. Ce este semnificat, vehiculat de sens pentru subiectul cutare, de către semnificantul cutare sau cutare?[196] Acest talent al lui Lacan depinde de gradul

disponibilităţii de a-1 asculta cu adevărat pe cel care îţi cere ajutorul.

În psihanaliza copilului, această disponibilitate este fundamentală. Şi în cazul psihoticilor, este nevoie de aceeaşi capacitate de înţelegere a celui de lângă tine. Lacan a avut avantajul de a fi atras atenţia asupra acestor aspecte. Dar, din păcate, din cauza războiului[197], el nu a avut şansa să-şi ducă până la capăt travaliul analitic început în urmă cu 6 luni şi a fost nevoit să asume transferul în cazul unor oameni foarte bolnavi, fără să ştie cât poate să ducă. A încercat să iasă din încurcătură prin adoptarea unei atitudini detaşate, de păstrare a distanţei. Păstrase viu în inimă, fără îndoială neanalizat, impactul modelelor unor profesori universitari prestigioşi şi alienanţi pentru tinereţea lui, precum, poate, Clerambault[198], oricum profesori pe care voia să-i egaleze şi să-i întreacă, după schema oedipiană — rivalitatea cu tatăl pentru cucerirea mamei era tradusă aici în rivalitatea cu maestrul pentru dobândirea cunoaşterii.

Urmând exemplul lor, el voia să aibă discipoli, lucru derizoriu, fiindcă, aşa cum ne învaţă chiar psihanaliza, fiecare ştie pentru el, cu alte cuvinte, nimeni nu poate să ştie mai bine decât tine de ce ai nevoie. Când îl vedeam cu „suita" lui după el, îmi apărea în minte fie imaginea unei doici cu copiii mici de care avea grijă, fie imaginea acelor episcopi din picturile renascentiste care invitau sub mantia lor mulţi clerici mici! Elevii nu-i dădeau pace nici o clipă, şi nici unul dintre ei nu era capabil să gândească cu propriul lui cap! Lacan, fără să-şi dea seama de aceasta, nu suporta ca cineva să-şi apere convingător ideile. Evident că nonanalizatul era în el.

Avea o atitudine profund maternă şi se arăta cu adevărat plin de compasiune faţă de suferinţa altora. A

însenmat foarte mult pentru toți cei care l-au cunoscut. Obişnuia să spună: „Nu faceți ca mine!", dar toată lumea îl imita, văzând în el imaginea virtuții. Un tată-mamă care le ştie pe toate, un „stăpân"! Lacan provoca acest tip de transfer. El voia să transmită roadele muncii sale de cercetare, dar detesta abaterile de la drumul trasat de el. A suferit mult din cauza singurătății, tocmai el care nu avea nici măcar o clipă pentru el, hărțuit mereu de „imitatorii" lui. Spre sfârşitul vieții, s-a închis într-o tăcere tragică.

Lacan a avut o contribuție deosebită la dezvoltarea psihanalizei. După decantarea zgurii de orice fel, adică odată dispărut „zumzăitul" parizianismului şi bisericuțelor, vom înțelege că el a subliniat rolul important al psihanalizei freudiene, lucru absolut remarcabil pentru epoca respectivă, de vreme ce această descoperire esențială a inconştientului bulversează întreaga cunoaştere a omului, omul declinat la masculin şi la feminin, această ființă dotată cu limbaj, încă din momentul zămislirii sale, această „parletre"* (ființă cuvântătoare), cum îi plăcea lui să-1 numească.

*** în franceză, în original — alipire de cuvinte: verbele/substantivele** *parler* **„a vorbi" (sau „vorbire") şi** *être* **„a fi" (sau „ființă")** *(N. t.)*

Partea a cincea

FEMININUL ŞI INSTITUŢIILE

EPOPEEA LACANIANĂ: HIDRA CU DOUĂ CAPETE[199]

Psychoanalyse, **nr. 5, iarna anului 1988**

FRANCIS MARTENS: *Problema cu Lacan este că nu reuşim să ne eliberăm de el, nu-i aşa?*

FRANÇOISE DOLTO: Aşa este, el a dobândit o foarte mare importanţă într-un timp istoric[200]. Le-a oferit francezilor şansa de a descoperi inconştientul freudian în ceea ce are el mai adevărat, adică nu numai în ipostaza de limbaj al corpului, ci şi — mai ales — ca limbaj verbal.

Pentru mine, este uimitor că le-a permis celor care erau în analiză cu el să-i „audă" şi să-i tolereze pe copiii în analiză. Acest aspect m-a interesat foarte mult la Lacan. Nu pricepeam mare lucru din ce spunea, dar, cum unii dintre analizanţii lui veneau la mine pentru a se iniţia în psihanaliza copilului şi pentru analize sub control, mi-am dat seama că lacanienii îl lăsau pe copil să intre în contact cu ei, îl ascultau când avea ceva de spus şi erau atenţi la grafismul lui, chiar dacă nu înţelegeau încă foarte bine ce voia să comunice prin intermediul acestor acte grafice, creându-i astfel copilului sentimentul că are valoare. Lacanienii aveau reacţii corporale la contactul cu copiii, reacţii pe care le puteau

verbaliza oricând. Spre deosebire de alți analizanți, care veneau la mine din același motiv, care fuseseră psihanalizați de alți psihanaliști, deveniți ulterior membri în Asociația Psihanalitică Internațională[201] și în Societatea de Psihanaliză de la Paris (S.P.P.)[202] și incapabili, cu foarte puține excepții, să intre în lumea copilăriei. Ei aveau o grilă cu valențe normative care nu le dădea voie să simtă ceea ce era autentic la un copil. Puteau practica psihoterapii de adaptare cu ajutorul unei grile de raționalizare, dar se blocau cu toții în fața problemei caracterului de urgență al Oedipului, care se presupune că nu încetează să se reproducă de-a lungul vieții — ceea ce este de altfel adevărat —, cu alte cuvinte, nu erau conștienți de acest conflict care există între trei persoane, dominate de pulsiuni și dorințe, toate în slujba genitalității (viitoare, actuale sau trecute, în cazul vârstnicilor). Nu manifestau interes nici pentru perioada preoedipiană, nici pentru condițiile favorizante ale instalării complexului lui Oedip, adică față de anii care preced dobândirea primatului pulsiunilor genitale, moment care poate conduce la apariția nevrozelor grave și tulburărilor psihosomatice la adult, precum și la declanșarea psihozelor infantile și a celor lacunare sau la adult.

Astfel, mi-am spus în sinea mea: Lacan nu face aceleași psihanalize didactice ca ceilalți psihanaliști, iată un adevărat psihanalist, chiar dacă nu înțeleg nimic din ce spune, chiar dacă ceea ce se aude despre preferința lui pentru ședințe de scurtă durată mi se pare greu de suportat — căci cred că n-aș fi ajuns unde sunt azi dacă nu aș fi avut un psihanalist care să-mi dea timp și pentru a tăcea. Sunt convinsă că în cadrul analizei pot exista momente cu adevărat fecunde, precedate de multe

şedinţe de tăcere, de perioade anideative[203], la care, se pare, Lacan nu erar sensibil.

F.M.: *Nu era deloc sensibil la aceste momente ale travaliului analitic?*

F.D.: Nu. El credea că omul are mereu la dispoziţie limbajul verbal pentru a-şi exprima gândurile. Ceea ce este complet fals! Toate persoanele care au experienţa psihanalizei copilului şi care au ajuns destul de departe în propria lor analiză ştiu că pot fi întâlnite suporturi auditive sonore şi ritmate, suporturi vizuale ritmate şi colorate, pentru care nu există cuvinte în viaţa copilului şi chiar în viaţa anumitor adulţi. Lacan era convins că totul putea fi verbalizat. Ei bine, s-a înşelat! Numai atunci când putem pune în cuvinte suferinţa provocată de o perioadă rămasă la nivelul acestor pulsiuni neverbalizate, ceea ce a dus la apariţia unei nevroze, numai atunci ne putem considera vindecaţi. Aceasta nu înseamnă că toţi cei care trăiesc cu pulsiuni neverbalizate sunt nişte psihotici!

F.M.: *Uneori ai impresia, în cadrul unei anumite „ortodoxii'' lacaniene, că semnificanţii[204] sunt în primul rând cuvinte. Tu, pornind de la experienţa ta practică, arăţi că aceşti semnificanţi se referă la tot ceea ce este perceptibil corporal la tot ceea ce poate semnifica ceva pentru fiinţa umană.*

F.D.: Aşa este. De asemenea, cei care ajung cu analiza până în planurile arhaice ale sinelui îşi pot verbaliza senzaţiile şi percepţiile pe care alţii nu ar fi capabili să le pună în cuvinte. Astfel, ei înţeleg să aibă reacţii motrice şi caracteriale ce ţin de limbaj, mari suferinţe neexpri-

mate verbal, aşa cum se manifestă ele la copil. Pentru ei, toate acestea „vorbesc", pentru că ei înşişi ar putea să găsească cuvinte pentru a le exprima. Ei pot să audă toate acestea, să le înțeleagă în raport cu evoluția propriului lor Oedip.

De fapt, dacă suntem dispuşi să înțelegem ce se întâmplă cu copiii pornind de la psihanaliza adultului, atunci aceşti copii vor continua să ne analizeze în planurile arhaice. Cu condiția să avem suficiente experiențe pozitive în acest domeniu, pentru a şti că ei au dreptate să se exprime cum se exprimă, cu ajutorul unei gramatici care le este proprie şi al unor modificări de cuvinte specifice lor. Chiar dacă copiii recurg la foneme[205] fără sens pentru noi adulții, ei nu greşesc atunci când le utilizează. Nu ştim de ce, dar trebuie să acceptăm că aşa stau lucrurile! Faptul că avem atâta încredere în cineva este deja nemaipomenit. Prin aceasta se caracterizează cei analizați de Lacan.

F.M.: *Avem uneori impresia că Lacan le-a permis multora să construiască teorii asupra unor lucruri pe care ei deja le intuiseră, dar lăsând în plan secund invenția cotidiană a practicii lor.*

F.D.: El „conştientiza" prea mult, ca să întrebuințez un cuvânt groaznic. în concepția lui, oamenii care vorbeau despre psihanaliză credeau că trebuie să facă acest lucru ca nişte intelectuali.

RACHEL KRAMERMAN: *Totuşi, Lacan vorbeşte despre „cuvântul plin"[206]. Şi aceasta este o sintagmă care nu are nimic intelectual în ea.*

F.D.: Da. Dar okre cu ce a asociat el acest cuvânt „plin"? Cuvântul plin reprezintă acele cuvinte care trezesc în noi ecoul turgescenței, formelor rotunde, sânului sau al mamei generoase şi mereu disponibile.

R.K.: *Da. Dar acest cuvânt plin nu ne poate duce cu gândul şi la un cuvânt personal de la subiect la subiect, degajat de constrângerile repetiției — deci de un imaginar pietrificat —, şi care are rădăcini foarte adânci în corp, antrenând întreaga ființă a subiectului?*

F.D.: Este vorba de un cuvânt cu rezonanțe în profunzime, dar care sunt originile unei ființe umane? Mai întâi mama! Apoi placenta! De aceea accept limbajul lacanian, nu însă şi atunci când se încearcă intelectualizarea lui. Nu este bine să pierdem din vedere aspectul clinic.

Lacanienii valoroşi, în ciuda unei posibile verbigerații, rămân nişte clinicieni buni, capabili să-i convingă pe cei cufundați în tăcere să nu părăsească divanul. Partea „prost digerată" a învățăturii lacaniene este aceea de a crede că, dacă oamenii nu vorbesc, dacă ei încetează să mai vorbească, aceasta este o dovadă clară de rezistență la psihanliză. Chiar şi aşa, admițând că ei manifestă rezistență, această atitudine este extrem de benefică! Psihanalistul trebuie să țină cont de ea, fiindcă rezistența este tocmai sursa de echilibru în cadrul unei cure analitice. Rezistențele resimțite ca fiind încărcate de sentimente de culpabilitate, din cauza faptului că nu sunt pe gustul psihanalistului, sunt o amenințare la adresa analizantului.

R.K.: *Şi totuşi, aceste tăceri sunt vitale.*

F.D.: Bineînțeles! Din nefericire, această imperfecțiune este frecvent întâlnită la tinerii analişti care se pretind lacanieni. Tăcerile analizantului le provoacă angoasă. Şi aceasta din cauza faptului că se simt trădați de propriul corp, în condițiile în care nu se aşteptau deloc la acest lucru şi nu ştiu cum să reacționeze. Sunt exasperați, simt nevoia să lovească pe cineva sau să aibă o erecție sau să adoarmă — îi înfurie gândul că ar putea adormi, când este vorba de ceva atât de important de analizat şi care aparține clientului lor —, sau îi confiscă analizantului acest timp de prezență — care le este plătit —, dacă, de exemplu, încep să răspundă la scrisori pentru a demonstra că liniştea aşternută în încăpere îi scoate din sărite, cred că din fobie, din cauza neacceptării acestei situații. Astfel, cuvântul nu va face decât să „acopere" trăirile analizantului. Cu acest sistem, clientul ajunge să vorbească pentru a vorbi, fără legătură cu ce are el de spus în mod real.

F.M.: *Vorbeşte pentru ideea pe care o are despre psihanalistul său.*

F.D.: Exact. Printr-un transfer de teamă sau de dominanță.

F.M.: *Sau unul de tipul maestru-discipol...*

F.D.: Da, nu se poate vorbi de egalitate între cei doi. Or, analiza nu există decât dacă subiectul, fie că este un copil, un vârstnic, un nebun sau un om normal — în plan social —, se simte egalul analistului său în timpul şedințelor terapeutice.

F.M.: *Tu ai participat din primul moment la această epopee lacaniană. Privind în urmă, şi cu detaşarea pe care ți-o dă trecutul, găsim de fapt imaginea unei hidre cu două capete: Lacan şi Dolto. Secretul acestei „hidre" constă în diferența dintre aceste două capete, fiecare atât de reprezentativ pentru un anumit registru, încât ne putem întreba ce anume a putut să vă reunească pe amândoi sau cum se face că această unitate rezistă şi acum? Cred că, în ciuda divergențelor în ceea ce priveşte modul de viață şi, mai ales, practica – căci mă îndoiesc că Lacan era la înălțimea idealurilor sale –, voi doi aveați în comun o etică fundamentală, pe care o rezumă, de exemplu, şi această frază: „Nu trebuie să cedezi în detrimentul dorinței tale".*[207] *în acest punct, concepțiile voastre se întâlnesc, nu-i aşa?*

F.D.: Da, aşa este. însă Lacan avea un mod foarte „masculin" de a ajunge la idei, spre deosebire de mine, care îmi construiesc ideile într-o manieră mai sensibilă, mai afectivă şi mai receptivă. Transferul *a priori* pe care îl „inspiram" celor care făceau o analiză cu mine era, ca să spunem aşa, „feminin". Aveam o atitudine maternă, dar nu şi comportamente materne, dovadă că şi eu respectam „regula fundamentală"[208]. în contrast cu el, pentru mine limitele şi încadrarea curei psihanalitice erau foarte stricte. El avea nevoie de prezența celor care îl admirau, în timp ce eu mă bucuram atunci când cei de lângă mine îşi găseau propriul lor drum... Pentru mine, aceasta însemna că mi-am făcut datoria. Criticile nu mă deranjau, dimpotrivă, fiindcă numai aşa un discipol poate să se desprindă de mentorul său, începând să-i critice punctele de vedere.

Chiar dacă psihanalistul nu doreşte să aibă rol de profesor, faptul de a veni la cineva şi apoi a-1 plăti are

ceva care aminteşte de întreaga problematică a exemplului dat cuiva. Şi noi, psihanaliştii, ştim bine că pacientul trebuie să se detaşeze de toate acestea. Mi s-a reproşat preferinţa pentru analizele care nu durau suficient de mult timp. O analiză lua sfârşit nu fiindcă eu consideram că pacientul şi-a rezolvat conflictul, ci pentru că mi se părea că *intervenţia mea* devenea de prisos, că, dacă el simţea nevoia să continue, fie ar fi revenit, fie s-ar fi dus la altcineva după o perioadă de autonomie pe care şi-o dorea şi pe care eu o recunoşteam ca fiind valabilă.

R.K.: *Aceasta dovedeşte o mai mare libertate interioară a psihanalistului faţă de analizant, spre deosebire de Lacan, care simţea nevoia ca analizantul să fie subiect al discursului său.*

F.D.: Cred că datorită faptului că aducerea pe lume a unui copil îţi conferă cu adevărat o latură maternă, în timp ce, în relaţia profesor-elev, nu există această latură. Este ca o castrare primară a bărbatului nereuşită. în castrarea primară a femeii este vorba de îndreptarea atenţiei copilului — care momentan, pentru mama lui, îndeplineşte funcţia de falus, atunci când ea este gravidă şi atunci când, pentru a fi sănătos, el este încă dependent fizic de ea — către tată, către viaţă, către cei ca el, şi de un travaliu de doliu în legătură cu mama care 1-a purtat în pântece şi de care trebuie să se separe acum. Se poate întâmplă ca mentorul, fiind bărbat, să introducă, în cadrul practicii sale de „stăpân", o componentă de identificare cu mama.

Nu cunosc detalii din istoria personală a lui Lacan, dar el era ca o mamă care se simţea rănită de a fi fost privată de copiii ei. Ar putea fi vorba la fel de bine de

un băiețel care şi-a pierdut mama foarte devreme şi care, din această cauză, a trebuit să se identifice cu o mamă ideală care nu-şi va abandona niciodată copilul. Nu ştiu dacă aşa stau lucrurile.

F.M,: *Eu l-am perceput pe Lacan ca un bărbat foarte feminin, cu o nevoie manifestă de contact fizic cu oamenii. O singură dată am fost singuri, atunci când, numai la o oră de la prima noastră întâlnire, la propunerea lui, ne-am plimbat braț la braț pe strada Saints-Pères. Chiar dacă nu avea nevoie să se sprijine de cineva în timpul mersului, lui îi plăcea să strângă brațul unei persoane amabile şi plină de admirație pentru el.*

F.D.: în teoria lacaniană nu întâlnim nici o trimitere la această nevoie de contact fizic. Cred că acest aspect putea fi întâlnit şi în practica lui cu pacienții, mai ales în cadrul analizelor didactice. Mă refer acum la cei 7-8 ani de dinainte de bătrânețe, fiindcă nu putem să luăm în considerare ultimii lui trei ani de viață, când inconştientul lui era poate la fel de vibrant — chiar şi mai mult — ca atunci când era sănătos, dar îşi făcea simțită prezența prin manifestări ce trădau boala. Numai cei care reuşiseră să depăşească etapa identificării cu maestrul au putut să profite în mod real de această nouă perioadă. Cei care erau încă în faza de identificare în scop de imitație, încă având o atitudine infantilă şi homosexuală, nu au evoluat în nici un fel. Nu le mai rămânea decât să se agațe cu disperare de cuvintele şi frazele desprinse de corp ale maestrului. Când era tânăr şi sănătos, tocmai acest contact fizic compensa abstracția permanentă şi, mai ales, lipsa de timp pe care o propunea.

Mai exista şi seminarul său[209], indisociabil legat de personalitatea lui Lacan. în cadrul acestui seminar, aveai

impresia că Lacan ți se adresează numai ție atunci când vorbeşte. De altfel, obişnuia să împrumute ideile unora dintre pacienții lui, fiind adesea indus în eroare de acestea. De exemplu, matematicienii şi sinologii pretindeau că multe dintre cunoştințele lui Lacan în materie de matematică şi de sinologie sunt incomplete. Insă acest lucru îi asigura accesul la asociațiile analogice, care permiteau inconştientului să dobândească o dimensiune ce implica semnificanți matematici şi ideografici.

R.K.: *Părea că, în seminarele sale, Lacan era analizantul cu publicul „pentru analist", că el îşi făcea cunoscute asociațiile, continuându-şi astfel analiza personală.*

F.D.: Da, aşa este. Era foarte emoționant pentru analiştii din public.

R.K.: *Lacan avea nevoie de acest public.*

F.D.: Categoric.

R.K.: *Şi pentru aceasta îl şi maltrata... Să revenim puțin la latura feminină a lui Lacan, la importanța contactului fizic şi la lipsa unei teorii asupra contactului fizic — căci, ca să fim sinceri, Lacan nu aminteşte nicăieri despre această problemă! —, consider că toate acestea îşi găsesc ecoul în concepția sa despre femeie. în* Encore, *de exemplu, există o frază care mi-a rămas în minte: „Nu este în natura lucrurilor, care este, de asemenea, şi natura cuvintelor, să existe femeie". Ce loc ocupă femeia în gândirea lacaniană, unde este vorba nu de diverse femei sau de o anumită femeie, ci de femeia în sens generic?*[210]

F.D.: Cred că Lacan vede în femei un mediator al subiectului, un suport necesar apariției subiecților.

R.K.: *Femeia are rol de matrice.*

F.D.: Da, de matrice. Este vorba însă de o matrice de inteligență, de o matrice de afectivitate.

R.K.: *Dar aceasta înseamnă că femeia are atributul de „mamă". O femeie nu poate fi decât mamă sau potențial mamă.*

F.D.: Mai mult decât atât. Femeia este un rezonator care suscită. Pulsiunile falice ale femeii nu sunt cu nimic mai interesante decât pulsiunile falice ale bărbatului. Cele venite de la fiziologic şi adresate culturii, adică pulsiunile falice orale şi anale ale femeii, sunt foarte puternice, dar în cazul ei nu se poate vorbi de pulsiune falică genitală. La femeie întâlnim doar substitute şi imitații de comportament, fără substrat pulsional. Dorința femeii este „de atracție"[211], şi nu de tipul „introducerii în".

F.M.: *în legătură ca aceasta, se pare că Lacan te-a perceput odată ca fiind foarte „îndrăzneață".*

F.D.: Aşa este. Se întâmpla la congresul de la Amsterdam.[212] Perrier[213], Granoff[214] şi Leclaire[215], toți trei formând „troica", cum se numeau ei pe atunci, împreună cu un al patrulea, al cărui nume nu mi-1 mai amintesc acum — căci la această troică erau înhămați patru cai —, au decis ca tema discuției să fie feminitatea şi să fie întocmit un raport asupra unui subiect propus de Lacan: „La libido génitale et son destin féminin".

R.K.: *Şi ţie ţi-a revenit această misiune.*

F.D.: într-adevăr, două femei, desemnate de Societatea Franceză de Psihanaliză, urmau să scrie acest raport. Era vorba de Marianne Lagache[216] şi de mine. Acelaşi subiect urma să fie tratat şi de Perrier şi Granoff, aşa cum s-a şi întâmplat de fapt. Era contribuţia noastră la acest congres. însă Marianne Lagache a fost atinsă de o nevralgie scapulară extrem de dureroasă[217], care a obligat-o să nu mai asiste la lucrările congresului. Aşa am rămas singură şi a trebuit să mă descurc cum puteam, în condiţiile în care nu m-aş fi gândit niciodată să aleg un asemenea subiect. Mă bazasem pe Marianne pe care o consideram o bună toreticiană. Eu nu pot să vorbesc despre ceva decât pornind de la observaţii clinice. Nu pot teoretiza „la întâmplare". Nu găseam ceva rău în acest lucru, dar nu eram făcută pentru aşa ceva. Astfel că, am realizat raportul bazându-mă pe experienţa mea clinică. Ieşind din sală, Lacan mi-a spus următoarele, în legătură cu conţinutul lucrării: „Ei bine, ai dat dovadă de multă impertinenţă! Nimeni nu-ţi poate reproşa că nu ai fost impertinentă!" I-am răspuns: „Nu eşti de acord cu ideile mele? — Nu-i vorba de asta, am spus că îţi trebuie mult curaj ca să scrii ce ai scris tu în raport". Apoi s-a îndreptat către Boris, soţul meu, adresându-i următoarele cuvinte: „Soţia ta a demonstrat că este o adevărată luptătoare!" Boris s-a mulţumit să-i răspundă: „Este curajoasă şi ştiu că a muncit mult la acest raport".

R.K.: *Ce voia de fapt să spună Lacan cu aceste cuvinte?*

F.D.: Habar n-am! Am încercat şi eu să aflu, dar cu Lacan cădeai mereu în ambiguitate.

F.M.: *Oricum, folosind acest atribut al masculinității pentru a caracteriza o femeie, Lacan îți făcea un compliment!*

F.D.: Aşa este. Voia să spună că am avut „îndrăzneala" să scriu în raportul meu despre modalitatea de satisfacere a dorinței homosexuale, de faptul că produsele culturale care împlinesc un cuplu homosexual sunt uneori mult mai importante pentru umanitate decât produşii de concepție ai unui cuplu considerat „heterosexual", dacă acesta din urmă, de fapt, nu mai are energie pentru nimic cultural, nici măcar pentru o viață genitală satisfăcătoare, în care fiecare partener să fie hotărât să-1 facă pe celălalt fericit. Pot exista şi astfel de situații. în contrast cu ce întâlnim, în acest caz, în cuplurile homosexuale, fidele şi fecunde în plan spiritual, afectiv şi cultural[218].

F.M.: *Dacă tot evocăm lucrurile pe care le-a spus Lacan despre tine, aş vrea, dacă îmi dai voie, să te tachinez puțin şi să-ți fac cunoscut un mic text, pe care, cu siguranță, îl auzi pentru prima oară, fiind vorba de o declarație privată din 1972, făcută la Şcoala Belgiană de Psihanaliză.*

F.D.: Aşa este.

F.M.: *Se întâmpla aproape de Leuven, într-un loc cu un nume romantic,* Filosofenfontein, *„Fântâna Filozofilor". Lacan şi-a petrecut o zi întreagă cu noi, vorbind despre cele mai diverse lucruri.*

Un tânăr participant la discuții îi pune la un moment dat următoarea întrebare: „Dna Dolto arată că şedințele de analiză cu copii sunt foarte dificile şi consideră că analiza didactică practicată de societățile de psihanaliză care sunt acum pe piață

nu este întotdeauna o soluție, fiind nevoie de reluarea travaliului analitic în momentul confruntării cu pulsiunile parțiale, în act, cu copiii. Credeți că este posibil ca o analiză să nu fie suficientă pentru această muncă cu copiii ?"

Iată răspunsul lui Lacan: „Dolto a făcut această remarcă în deplin acord cu gândirea ei psihanalitică... Ceea ce, dintr-un anumit punct de vedere, este uimitor, de vreme ce ea este singura care, aşa cum se poate observa din această remarcă, a rămas mereu fidelă unui discurs, al meu, care îi este cu totul inaccesibil. Totuşi, se pare că găseşte în el ceva bun dacă, nu-i aşa, pornind 4e la el, descoperă că este capabilă să spună tot ceea ce am văzut noi că poate să spună".

Acum este rândul meu să-l găsesc pe Lacan destul de impertinent.

F.D.: Ceea ce povesteşti tu are legătură mai mult ca sigur cu următoarea întâmplare. într-o zi, Lacan m-a văzut în sala de seminarii şi mi-a făcut semn să mă duc la el: „Cum ți s-a părut discursul meu de azi?", m-a întrebat el. I-am răspuns: „La fel ca şi celelalte de până acum: din tot ceea ce ai spus am pescuit una sau două perle care mi-au răscolit ființa în profunzime, fără să ştiu foarte bine nici cum, nici din ce cauză s-a întâmplat asta. Fiindcă, cea mai mare parte a timpului, cum este şi azi, nu înțeleg ce vrei să spui intelectual. Tot ce ştiu este că discursul tău mă emoționează mult". Răspunsul lui a fost: „Nici nu trebuie să înțelegi ceva, pentru că tu faci deja ceea ce spun eu".

F.M.: *Această emoție mi se pare importantă, dincolo de orice impresionabilitate, dat fiind faptul că în spatele acestui discurs teoretic bine articulat – alcătuit de el sau discipolii săi, se ascunde suferința lui. Lectura pioasă sau intelectualistă a*

acestui mesaj de suferință nu va surprinde nimic din esența lui.

Eu am întâlnit în Lacan un bărbat extrem de fragil şi de înduioşător. Ceea ce nu mă împiedică să-l stimez şi să-l admir foarte mult, şi, în plus, mă ajută să înțeleg mai bine prezența simptomului. El şi-a revendicat adesea acest statut de analizant, pe care se pare că îl aducea cu el şi la seminariile sale. Se pare că sunt puțini cei care au fost în stare să recunoască şi să înțeleagă această solicitare de analiză, în mod curent confundată cu un efect de stil sau redusă la gustul lui pentru provocare şi pentru paradox. în acest om există ceva sfâşietor, în această încercare a lui de a continua, cu şi în ciuda întregului aparat teoretic avut la dispoziție, cu şi în ciuda instituției create, o imposibilă psihanaliză. Din această cauză ne emoționează atât de tare, în acest sens ne lasă fără cuvinte şi ne face să ne simțim trădați de propriul nostru corp.

F.D.: Este şi firesc după o analiză întreruptă brusc de declanşarea războiului.

F.M.: *Cu Lowenstein*[219]*?*

F.D.: Da. Mai este vorba aici şi de această lungă perioadă de război. O altă soție, două familii, doi copii de aceeaşi vârstă: cu prima soție şi cu a doua.[220] Şi el a trebuit să facă față acestei situații dificile timp de 4 ani, ani în care, de altfel, nici nu ştiu cu ce s-a ocupat. Plecase de la Paris. Cel puțin, eu nu l-am mai văzut. După război, ne-am revăzut cu toții. Şi eu mă căsătorisem în timpul războiului, aşa că le-am făcut cunoscut colegilor acest eveniment. Pornind de la diverse zvonuri — „această adresă există" —, ne scriam cărți interzonale, dar prietenii care voiau să reintre în contact cu mine după

anii de război erau obligați să meargă la Ordinul medicilor şi să întrebe: „O căutăm pe Françoise Marette, ne puteți ajuta?"

F.M.: *Deci crezi că, în acei ani, se poate vorbi de o cenzură majoră în viața lui Lacan?*

F.D.: înainte de război, nu avusesem ocazia de a-l cunoaşte personal pe Lacan, fiindcă în ultima zi în care ne-am văzut am aflat că această persoană, acest corp îi aparțineau lui. Nu ştiam că există cineva cu acest nume. Cunoşteam termenii „Lacan" şi „Lagache"[221], care desemnau doi zombi ce vorbeau fără întrerupere, împiedicându-i pe ceilalți colegi să-şi ia notițe în timpul cursurilor. Era cumplit! Cum eram printre ultimele persoane titularizate, stăteam în spatele lor, cu încă cineva. Nu ne cunoşteam deloc... Trebuie amintit faptul că toate numele mari au trecut pragul Institutului de psihanaliză[222]: Aichhorn[223], Rank[224]... Şi mulți alții, desigur: Lôwenstein era deja în Franța, şi Spitz[225] era tot acolo. Cine mai era?

F.M.: *Mélanie Klein[226] a venit şi ea?*

F.D.: Da, a fost invitată la petrecerea dată de prințesa Maria Bonaparte[227]. A fost şi Jones[228].1-am cunoscut pe toți, cu excepția lui Freud care a trecut prin Paris, adus de Maria Bonaparte, într-o perioadă în care eu părăsisem oraşul, altfel m-aş fi dus să-1 iau de la gară şi să-1 conduc la plecare, aşa cum făceau toți care erau acolo.

Asistam la toate conferințele acestor psihanalişti aflați în trecere prin Paris — cu câteva excepții, toți vorbitori de limbă franceză, un lucru minunat, sau vorbind germana, dar trecând peste intervențiile traducătorului —,

fiindcă la acea epocă eram membru aderent, aşa era regula, ca cel puţin doi ani înainte de a deveni titular să ai acest statut. Pentru a fi membru aderent trebuia să faci expunerea clinică a unui caz, iar pentru a deveni membru titular trebuia să expui clinic teoria unui alt caz. în 1937[229], am realizat prima expunere. Apoi mi-am redactat teza, care a fost publicată în iulie 1939.[230] Mi-am susţinut-o pe 11 iulie şi, la ultima şedinţă a Biroului, s-a stabilit ca această teză, care fusese deja tipărită şi al cărei conţinut era cunoscut de toţi membrii acestei comisii, să fie considerată expozeul necesar pentru titularizare, astfel încât, în unanimitate, am obţinut acest nou statut. Aşa am ajuns printre invitaţii la petrecerea prinţesei Bonaparte dată înainte de vacanţa de vară.

Era o epocă de mari conflicte internaţionale în Europa. Nimeni nu ştia cum să rezolve aceste tensiuni. Avusese loc conferinţa de la Miinchen[231]. Spitz plecase, presimţind ce avea să urmeze. Aflasem ce se întâmplase în Polonia.[232]

Deci acea zi de 12 sau 13 iulie era foarte specială pentru toţi cei reuniţi în grădina prinţesei. în acea zi l-am văzut şi pe Lacan. Era în holul de la intrare, cu prima lui soţie. Cum Lagache nu venise, numai unul dintre ei era acolo aşa că mi-am spus: „Voi afla în sfârşit cine este Lacan şi cine Lagache". Era o atmosferă mondenă, prinţesa invitase multe persoane. în timp ce coboram scările, Lagache urca, însoţit de soţia lui. în acel moment l-am întrebat pe bărbatul care mă însoţea: „îl cunoaşteţi cumva pe cel care urcă scările?", la care el mi-a răspuns: „Este Lagache". Aşa i-am identificat pe cei doi prieteni care vorbeau întruna, cu însufleţire, numai despre psihanaliză, înainte, în timpul şi după conferinţă, discuţiile continuând şi în stradă.

F.M.: *în acea epoca erau numiți „Aga Khan"*[233]*, nu-i aşa?*

F.D.: Nu ştiu dacă în acea perioadă, dar am auzit şi eu de această expresie.

Mai târziu, am aflat că Lagache a fost într-un lagăr de prizonieri, o experiență foarte tristă pentru el. Apoi, a contractat această difterie malignă care a dus la moartea soției lui[234], dar de care gemenele cuplului s-au vindecat. El rămăsese de pe urma bolii cu un *steppage*[235] la nivelul membrelor inferioare, în urma unei complicații centrale. A fost operat imediat după război, la spitalul Geoffroy-Saint-Hilaire. De acolo m-a contactat, în încercarea lui de a păstra legătura cu cât mai mulți dintre cunoscuții care se stabiliseră la Paris.

La început era un grup mic, format din oameni pe care eu nu îi cunoşteam foarte bine. Dar am stabilit repede contacte cu ei, datorită războiului şi stării mele civile: mă căsătorisem cu un medic care avea o bună reputație la Paris. Parcheminey[236] a revenit şi el, reunindu-ne pe toți, Nacht[237], de asemenea. Spitz şi cei aflați în America îl văzuseră. Parisul fusese eliberat cu numai trei zile în urmă când am primit de la Spitz nişte pachete cu mâncare pentru bebeluşi! Era minunat.

F.M.: *Vai! Pachete „Spitz-pentru-bebeluşi", trebuie că era un lucru extraordinar!*

F.D.: Pachete de la Spitz! Fusesem împreună la seminarul de texte freudiene şi, de atunci, rămăseserăm prieteni. Spitz venise să mă vadă — în acea perioadă eram tânără — pentru a-mi comunica motivul plecării lui din țară: un viitor masacru al evreilor — avea nişte intuiții geniale! Eu îi spuneam: „Chiar sunteți convins

de acest lucru?" A plecat a doua zi după conferința de la Miinchen. Fiica lui, care trăieşte în SUA, îmi scrie mereu scrisori cordiale pentru a mă invita la *ranch*-ul ei.

Eram atunci în analize sub control cu Hartmann[238] şi Garma[239], care au plecat în SUA o dată cu Lowenstein. Nu făceam o analiză sub control cu acesta, dar mă duceam la seminariile lui de cazuri clinice care erau foarte interesante. Nici cu Nacht nu am făcut o analiză sub control, dar ulterior m-am felicitat că s-a întâmplat aşa fiindcă, după război, am avut ocazia să-1 văd atunci când m-a invitat la el acasă: la micile reuniuni de diferite tipuri pe care le organiza împreună cu alți psihanalişti domnea o atmosferă de coşmar. Atunci ieşea la suprafață un caracter foarte dificil!

F.M.: *Fiindcă ai adus vorba de Hartmann, m-ar interesa să aflu ce impresie ți-a făcut el? Cei din generația mea, care au cunoscut analiza prin intermediul textelor lui Freud, dublate de cele ale lui Lacan, care punctau opera freudiană, evident că s-au simțit mult prea puțin atraşi de lectura unor autori precum Kris*[240] *şi Hartmann, pe care Lacan îi respinge, văzând în ei prototipuri de analişti nu tocmai subtili. Aceşti autori caricaturizați sunt foarte puțin cunoscuți. Tu ce crezi despre acest lucru?*

F.D.: Tot ce pot să spun este că îmi amintesc că i-am povestit odată lui Hartmann un caz clinic şi el nu făcea decât să repete neîncetat că îl găseşte foarte interesant. Niciodată nu mi-a dat nişte replici de tipul: „Credeți?" sau „De ce credeți acest lucru?" El mă încuraja să spun ceea ce gândeam. Dar, cu ocazia congresului de la Londra, când şi-a prezentat lucrarea sa *I Principie*[241] — „Eu puternic" al său —, pentru unii dintre noi a fost ca

şi cum am fi încercat din nou să înţelegem ceva din „marele Celălalt" al lui Lacan...

R.K.: *Nu este vorba aici de „Eul robust"?*

F.D.: Nu, dimpotrivă! Cred că el voia să pună în evidenţă un „Eu", şi nu „Eul" — dar nimeni nu a înţeles nimic din demersul lui. Lucrarea era în engleză, unde formulările sunt diferite faţă de franceză. Am impresia că el vorbea de un subiect, într-un sens care se apropie puţin de ceea ce înţeleg eu prin cineva care doreşte să se întrupeze, care are un corp prin care îşi manifestă dorinţa, care are pulsiuni parţiale legate de fiziologic pentru medierea acestei dorinţe, dar care este diferit de „Eul". Eul ar fi rezultatul dificultăţilor acestui *I Principie* cu posibilităţile timpului, spaţiului, corpului şi societăţii, dacă înţeleg eu bine ce a vrut Hartmann să demonstreze. Oricum, mi s-a părut un raţionament numai în aparenţă corect. Mai ales că el vorbea în jargon, fără să ofere nici măcar un exemplu clinic. Pentru mine, era la fel de inaccesibil ca Lacan şi, cum nu ştiam nimic din munca lui de psihanalist, nu pot să spun că-1 apreciam prea mult. Ţinea discursuri docte şi savante, care te plictiseau la culme, asemenea unui profesor la catedră care perorează fără să-i pese dacă îl ascultă cineva. Vorbea în jargon despre *I Principie* şi aveai impresia că este întruchiparea însăşi a acestei scrieri. Hartmann nu m-a convins suficient.

F.M.: *La acea vreme, se ştia ceva despre clinica lui Lacan? Sau ea rămânea clivată de teorie?*

F.D.: Nu amintea niciodată de acest aspect, dar, cu pacienţii lui de la Sainte-Anne, demonstra că ştie să fie

receptiv la suferința cuiva şi poate să-1 convingă să se autodezvăluie. în plus, din toată ființa lui emana pasiunea pentru psihanaliză care îi contamina pe mai toți elevii lui. Şi nu era puțin lucru să ai această pasiune!

F.M.: *Totuşi, este şocant faptul că Lacan, în calitate de psihanalist şi în absența oricărui scop terapeutic, a perseverat în etalarea pedagogică a* savoir-faire*-ului său în fața unor subiecți psihiatrizați — fidel în acest sens vechii tradiții medico-universitare.*

F.D.: Aşa este. Când eram studentă, am asistat, o singură dată, la o prezentare de bolnavi a lui Lacan. Existau astfel de prezentări făcute de Lhermitte[242] la care participam mereu când eram la Internat des Asiles[243]. La un moment dat, am încetat să mă mai duc, fiindcă mi-am dat seama că nu trebuia să-ți faci practica în aziluri, ci în amonte. La bolnavii pe care i-am întâlnit la Maison-Blanche[244], delirurile erau mereu declanşate de întâmplări din copilărie, şi reveneau... Mi-am spus că în copilărie trebuie rezolvate contradicțiile pulsiunilor, pentru a nu le permite să devină enclave şi să iasă la suprafață cu ocazia unui anumit eveniment. în plus, atunci, regulamentul acestor instituții prevedea ca un intern să se ocupe de 120 paciente. Realizezi ce mult puteai să vorbeşti cu fiecare în parte, nu? în fiecare zi erau internate încă 3 persoane, dintre care cel puțin una era senilă. Cum erau prea multe cazuri pentru regiunea pariziană, ele au fost repartizate şi în azilurile din provincie, unde se aduceau paturi în plus pentru a face față situației. într-un salon în care încăpeau în mod normal 10 persoane, existau de fapt 15-20, ceea ce era cumplit.

Totuşi, la acea epocă, era util pentru un psihanalist să se confrunte cu bolnavii care prezentau deliruri, în condițiile în care omul de rând era convins că delirul era ceva incurabil. Aceşti pacienți erau izolați şi considerați nişte obiecte pe care era scris: „idei halucinatorii". Se făcea descrierea unui comportament aparent fără a exista preocuparea pentru depistarea cauzelor declanşării lui. în timp ce Lacan, prin aceste prezentări de bolnavi fără scop terapeutic, îi forma pe tinerii medici, angajați în incredibila transformare, care presupunea contactul cu prefecturile, cu spitalele şi cu sistemul de concurs pentru spitalele psihiatrice, pentru a dobândi capacitatea de a se implica în actul terapeutic. înainte de această inițiativă a lui Lacan, nu existau astfel de stagii de formare pentru infirmieri şi infirmiere: lucrai la uzină şi, peste noapte, ajungeai infirmier la un spital psihiatric! De necrezut! Deci, Lacan a format nişte persoane care să aibă o altă perspectivă asupra relației medic-pacient decât vechii psihiatri. în acest sens, aceste prezentări erau importante. Nu se poate spune acelaşi lucru şi despre felul în care Lacan se raporta la aceşti pacienți. Totuşi, el nu-i trata cu dispreț şi manifesta interes față de persoanele lor. în plus, Lacan dădea de înțeles că, în funcție de persoană, putea fi vorba de o geneză istorică sau de o suferință, mecanismele ei de apărare luând forma unei alienări.

F.M.: *Apropo de vechea psihiatrie franceză, legenda spune că Clerambault*[245] *a avut o mare influență asupra lui Lacan.*

F.D.: Ai dreptate. Lacan vorbeşte mult despre aceasta!

F.M.: *Dacă ne gândim la importanța imaginii şi a oglinzii în epopeea lacaniană, imaginea lui Clerambault care s-a sinucis în fața oglinzii sale seduce într-un fel...*

F.D.: în plus, Clérambault era îmbrăcat mereu în togă[246], oricum într-un mod foarte elegant. Ca şi Lacan, care purta haine de mare rafinament, cu manşete deosebite şi cămăşi cu croială originală. Amândoi aveau în comun „dandysmul".

F.M.: *Lacan a fost asistentul lui Clérambault?*

F.D.: Da. A fost asistentul lui. Medic la Infirmerie spéciale du Dépôt[247], Clérambault era un artist, un estet, dar şi un om care suferea mult de pe urma izolării şi marginalizării, din cauză că, ocupându-se de bolnavii internaţi la secţia de psihiatrie, se contaminase şi el de manierismul etalat de aceştia, ajunsese şi el să-şi dorească să se travestească, să vrea lucruri care, atunci când sunt imposibil de obţinut, conduc la psihoze.

F.M.: *Şi el nu se putea consola cu o experienţă psihanalitică care să-l facă să descopere faptul că are nevoie de această nebunie pentru a-i ajuta pe bolnavii lui să se vindece...*

F.D.: El nu ascundea în mod ipocrit această contradicţie de a fi un om care are ceva de spus, dar şi cineva plin de manii.

Aceasta era şi epoca suprarealismului. Lacan era tânăr şi provenea dintr-un mediu extrem de conservator. Fusese elev la colegiul confesional Stanislas.[248] în 1950, am avut în cură un tânăr care fusese la acelaşi colegiu, în acelaşi an, în premieră, textele lui Racine şi Corneille erau cenzurate! Versurile erau uneori modificate ca să existe totuşi o rimă.

F.M.: *De genul: „Ascundeţi această mână a cărei prezenţă mă tulbură într-o asemenea măsură"[249]?*

F.D.: Exact. Mai era eliminat un catren care vorbea prea mult despre „flacără" — lui Racine îi plăcea să scrie despre iubire. „Flacăra iubirii" nu putea face obiectul lecturilor obligatorii. Dacă un elev era prins cu textele în original ale celor doi autori, era dat afară din colegiu. Nu aveai voie decât cu textul cenzurat! Şi Lacan a fost elevul acestui colegiu.

F.M.: *Fiindcă ai adus vorba de colegiul confesional, unii, invocând psihanaliza, încearcă să ironizeze convingerile tale religioase. Critică foarte nedreaptă cu atât mai mult cu cât psihanaliza ca atare nu poate fi decât agnostică, fiind absolut inadmisibil să reduci din oficiu orice comportament religios la simptom. Cu toate acestea, adesea, în acest domeniu, se face o distincție clară între o Françoise Dolto, atinsă de „naivitate religioasăşi un Lacan, cum era şi firesc, „dintr-o bucată". Oricum, tu îți asumi opțiunile tale religioase.*

F.D.: Dar niciodată, cât timp mi-am desfăşurat activitatea de psihanalistă, nu am făcut caz de ele. Nu au fost cunoscute decât din ce am publicat după ce am ieşit la pensie. Dovadă, toate scrisorile pe care le-am primit de la foşti analizanți care îmi cereau scuze pentru faptul că-mi reproşaseră că sunt o evreică nenorocită care şi-a permis să pună o icoană în biroul ei şi asta numai ca să-i inducă în eroare pe cei creduli. Răspunsul meu a fost următorul: „Dar aveați nevoie să vă purtați aşa cu mine! Cu ce v-ar fi ajutat să aflați că sunt creştină? V-ați fi gândit că fac pe grozava. Şi n-ați fi greşit, chiar aşa era".

F.M.: *în cazul lui Lacan, care nu se declara o persoană religioasă, şi care, aparent, nici nu era, se poate vorbi totuşi de o celebră întoarcere la sursă prin intermediul unor semnificanți foarte importanți în istoria creştinismului.*

F.D.: Nici nu se poate altfel, de vreme ce trăim toți în această cultură! Cred că el făcuse apel şi la iudaism. Pentru mine, creştinismul este un iudaism reformat.

F.M.: *Un avatar al iudaismului?*

F.D.: Mai mult decât atât. Creştinismul este îndeplinirea promisiunilor iudaismului. Chiar şi creştinismul actual mai are accente iudaice. Lacan a fost foarte influențat de elenism, în general de tot ceea ce a stat la originea culturii occidentale.

F.M.: *Are şi un frate teolog benedictin, nu-i aşa?*[250]

F.D.: Da, pe care îl iubea foarte mult! Mai avea şi un văr, tot membru al unei congregații religioase, care răspundea de un „cămin de bătrâni" din apropierea Parisului. S-a scris şi o carte, „Cazul Louise"[251], despre bătrânii din această instituție. Cartea a fost scrisă de două femei, dintre care una a devenit psihanalistă. Vărul lui Lacan era o persoană cu totul excepțională, care spunea despre Lacan că a fost dintotdeauna „inteligența familiei". El mai avea o soră care aparținea, ca şi el, unui ordin religios. Era o familie de oameni religioşi.

F.M.: *Aşa, în rezumat, cum vezi tu impactul aventurii lacaniene?*

F.D.: Este dificil ce-mi ceri... Se poate vorbi de un impact dacă ne gândim la dreptul de a-ți asuma contradicțiile, de a te elibera de faimosul „ce va spune lumea" când practici analiza. Nu cred că, personal, Lacan gândea că are mereu dreptate. El aprecia munca celuilalt,

a anumitor confraţi, printre care mă număram şi eu, de vreme ce mi-a încredinţat mie multe cazuri de-ale sale care îl puseseră în dificultate şi pe care era incapabil să le mai rezolve. Dacă îi spuneam că am destule persoane în analiză, el devenea insistent: „Te rog, te implor, fă asta pentru mine, accept-o şi pe ea. Nu mai suport această persoană, simt că nu mai rezist şi ea are nevoie să continue analiza cu cineva competent". Astfel că îmi dădea mie cazuri cu adevărat grave pe care eu, în locul lui, nu le-aş fi încredinţat decât cuiva cu un eu foarte solid. Oricum, aceasta dovedeşte că Lacan era conştient că fiecare are anumite limite şi îşi cunoştea propriile limite. După ce ne revedeam, îmi spunea: „Nu ţi-am făcut nici un cadou, dar nu poţi refuza pe cineva care are nevoie de ajutor".

Dacă ar fi să spun ceva, poate că nu ar trebui să mă refer doar la influenţa lui pozitivă asupra muncii mele de psihanalist, ci şi la cea negativă: a fost o persoană care m-a pus în valoare prin contrast, ajutându-mă astfel să evit intrarea în polemici. Fiindcă, odată intrat în polemică, eşti terminat. Am regretat mult faptul că, o dată cu fiecare nouă polemică, el atinge punctul sensibil... Cred că bărbaţii sunt ca cei trei muşchetari, nişte „certăreţi"[252]. Spre deosebire de noi, femeile, care nu simţim prea des nevoia să ne luăm la ceartă: „Nu eşti de acord cu mine? în sfârşit, probabil că ai motivele tale. Oricum, nu am nici timp şi nici energie să încerc să te conving". Ca femeie, nu mă atrage câtuşi de puţin polemica. Singurul lucru care mă interesează este să fiu convingătoare. Dacă mă gândesc că eu am dreptate şi că ceilalţi înţeleg despre ce este vorba, probabil că nu m-am străduit suficient pentru ca ei să înţeleagă că spun adevărul.

R.K.: *înseamnă că în acest mediu ai avut multe de îndurat, nu?*

F.D.: Ştii că am fost obiectul unor agresiuni permanente din partea tandemului „Alex şi Zavatta", „Fou'tit şi Chocolat"*, pe care îl formau Diatkine[253] şi Lebovici.[254] Mi-am spus atunci: „Sunt bărbaţi, deci nu pot avea relaţiile pe care le am eu cu copiii. Dar, când dai frâu liber fantasmelor să se asocieze ca într-un vis extemporaneu, este nemaipomenit!" Or, ei au intrat în polemică cu mine pe tema că un copil are fantasme pentru a-şi bate joc de analistul său! Era amuzant. Era ca şi cum analistul i-ar fi spus analizantului care tocmai îşi relatase visul: „Faci asta ca să nu vorbeşti cu mine". Procedând aşa, Diatkine şi Lebovici chiar au râs de mine, deşi ulterior s-au răzgândit. Eu mi-am văzut liniştită de drum.

Am fost singura fată din şase fraţi câţi am fost la părinţi, nici pe departe răsfăţată, fiindcă mama n-ar fi vrut să aibă decât băieţi! Ei bine, cei doi mă trataseră aşa cum o făcuseră fraţii mei în copilărie. Astfel că mi-era indiferent ce se întâmplă. Când Lacan încerca să „redeschidă" polemica, nu-i făceam jocul. Dacă nu fusesem dată afară din Asociaţia Psihanalitică Internaţională, nu vedeam nici un motiv ca să mă retrag din Societatea de Psihanaliză din Paris, mai ales că-mi făcusem aici prieteni buni, printre membri aflându-se Berge[255] şi fratele meu[256]. însă, cum ajunsesem să fiu o „singuratică", mi-am îndreptat atenţia către Lacan şi Lagache. Şi când am fost din nou exclusă din Societatea franceză[257], şi când Lacan, cu ocazia unei reuniuni ţinute acasă la

*** Duouri de clovni celebri în epocă** *(Nota autorului)*

Perrier, şi-a fondat propria şcoală, l-am întrebat dacă acceptă să mă primească. El mi-a spus: „Cu mare plăcere! Eşti bine venită în rândurile noastre". Eu, personal, n-aş fi fondat nimic.

F.M.: *La prima vedere, pare paradoxal că tu şi Lacan aţi reuşit să rezistaţi atât de mult timp împreună, dat fiind faptul că nu ai tocmai profilul discipolului instituţional*

F.D.: Aşa este.

F.M.: *Totuşi, nu era decât un fel de secret ştiut de toată lumea, fiindcă, nu-i aşa, erai pentru el foarte importantă.*

F.D.: îl stimam şi îl acceptam cu toată marginalitatea lui umană. Ştiam că se dedică în întregime cauzei psihanalitice, în special celei freudiene. Nu mă afecta faptul că are atitudini ostile faţă de ceilalţi, era dreptul lui. Faţă de mine nu era niciodată negativ şi ştiu că îmi aprecia munca. Dar asta nu înseamnă că am fost în relaţii amicale. Ne tutuiam fiindcă aşa era atunci obiceiul în mediul nostru. De ce? Un fel de amintire de la Freud[258]. La petrecerea din grădina prinţesei Bonaparte, care a avut loc după şedinţa mea de titularizare, la sosire, mi s-a spus: „Acum că ai devenit membru titular, trebuie să ne tutuim". Eram un fel de confrerie, strângeam rândurile. Trebuie spus că nu eram foarte mulţi la acea epocă, în jur de 19 psihanalişti, dacă nu mă înşel.

F.M.: *Dacă putem să ne întrebăm cum a reuşit Lacan să tolereze până la sfârşit pe cineva atât de diferit de el, atunci de ce să nu te întrebăm şi pe tine cum ai reuşit să supravieţuieşti într-un univers dominat de control, supunere şi care nu accepta ideea de aventură?*

F.D.: Toate acestea erau rezultatul unor conflicte apărute între bărbați! Aşa le percepeam eu, ca pe nişte probleme de transferuri şi contratransferuri neanalizate, experimentate de ei. Cred că am putut să rezist datorită celor 5 frați ai mei, cu care nu mi-aş fi dorit să trăiesc, dar pe care îi stimam pentru viața pe care o duceau. Dacă este să luăm în considerare puținul pe care îl puteam surprinde la Lacan, accesele sale de mânie, tensiunile lui subite, nevoia lui de a avea lumea la picioare, nu cred că aş fi suportat să-l am în preajmă pentru prea multă vreme. Bineînțeles că oamenii erau complici la toate acestea. însă dacă arătai că ştii să fii tu însuți, Lacan ajungea să te respecte cu adevărat.

F.M.: *Din experiență ştiu că Lacan îi aprecia pe cei care nu erau de acord cu el.*

F.D.: La mine nu a fost cazul. Eu îmi exprimam mereu aprobarea sau mă abțineam de la orice comentariu. Nu țineam cont de reacțiile lui. Când a plecat Perrier[259], a fost cumplit, pentru că am îndrăznit să-i spun că din cauza lui, a marelui Lacan, ajunsese acesta să ia decizia! M-a întrebat: „Ce crezi de Perrier?" La care i-am răspuns: „Tu l-ai determinat să plece, prin felul în care ai vorbit azi-dimineață! — Dar aveam o mare stimă pentru el, nu voiam să plece! — Dacă ai fi vrut într-adevăr asta, nu i-ai fi vorbit ca unuia care trebuia să-ți îndeplinească ordinele. Este egalul, nu supusțil tău. Când ți-a spus: «Nu-i voi recomanda nici unuia dintre analizanții mei această procedură[260]», el considera că argumentele lui sunt valide. Chiar şi tu spui că această procedură trebuie experimentată. Atunci fă o dată experimentul ăsta! Ar trebui să apreciezi faptul că el nu se opune acestui lucru

şi că spune: «N-am nimic împotrivă să rămân cu cineva care adoptă procedura, dar nu o să particip la ea»".

După diatriba lui Lacan, care nu suportase să fie contrazis, Perrier a înfiinţat un grup împreună cu Valabrega[261] şi Pieră Aulagnier[262], la hotelul Lutetia[263]. în după-amiaza zilei fondării acestui grup, Lacan mi-a vorbit despre el. Cineva care ne văzuse vorbind mi-a spus ulterior: „Era aproape înfricoşător să vă privească cineva, privirile voastre parcă aruncau scântei". Când ne-am despărţit, Lacan era de-a dreptul furios.

F.M.: *Asemenea unui amant trădat?*

F.D.: Da. Suferind enorm din cauză că oamenii nu sunt de acord cu el. După aceea, după ce am fost la Magnan[264] să le fac pedopsihiatrilor din grupul lui Piera Aulangier o expunere cu privire la psihanaliza copilului, Lacan, la următoarea noastră reuniune[265], mi-a spus: „Am înţeles eu bine sau te-ai întâlnit cu grupul lui Pieră? Sper că nu. — Ba da. — Cum, ai îndrăznit să faci asta? Doar ştii bine ce a scris Pieră despre mine în nu ştiu ce obscură publicaţie medicală!" I-am răspuns: „Nu citesc astfel de publicaţii, iar polemica mă lasă indiferentă. Acum doi ani, o lăudai peste tot. Dar de când a plecat, nu mai dai doi bani pe ea! — Aşa deci!" Şi în acea clipă a dat cu piciorul într-un scaun pe care 1-a aruncat la 10 m distanţă de noi. Dacă m-ar fi lovit pe mine la tibie, mi-ar fi rupt piciorul. îl provocasem, dar a reuşit să se controleze şi să se răzbune pe scaun, proiectându-1 de cealaltă parte a estradei. Din fericire nu venise încă multă lume, deci nimeni nu a fost rănit. A fost groaznic cum şi-a ieşit din fire atunci! Parcă nu mai era om, se transformase într-o adevărată „fiară"...

F.M.: *Sau într-un „băietei".*

F.D.: Exact. I-am spus: „Furia ta nu ajută la nimic. Sunt o persoană liberă". De atunci nu a mai vorbit cu mine.

Apoi a avut loc o reuniune a Biroului la care trebuia să fiu şi eu prezentă. S-a purtat foarte rece cu mine. Mi-era indiferent, fiindcă ştiam că am făcut ce trebuia, în acea zi, m-a abordat cu următoarele cuvinte: „Cu tine mai am ceva de discutat. Vrei să mai rămâi puţin, te rog? — Sigur că da". Am coborât împreună. Pe scări mi-a spus: „Vreau să vorbim iar de Magnan. De ce ai fost acolo?" I-am răspuns: „Deoarece cred că am datoria de a face cunoscută psihanaliza copilului în rândul pediatrilor şi psihiatrilor. Era pentru prima dată când mi se oferea ocazia să vorbesc şi cu psihiatrii despre aşa ceva. Cum Pieră m-a invitat, nu văd de ce i-aş fi refuzat invitaţia. Noi, cei din vechea gardă, nu avem rolul de a sprijini tinerii, transmiţându-le ceva din modesta noastră experienţă? — Bine, dar eu...." I-am spus: „Este problema ta! — Bine, dar ce crezi despre asta: Pieră poate să spună ce vrea despre mine, pentru ca apoi să te invite tocmai pe tine să ţii discursuri! — Dacă nu ai mai denigra-o cum faci acum, te-ar invita şi pe tine! Până la urmă, de ce n-ar fi posibilă coexistenţa a două societăţi, chiar şi a mai mult de două? — Bine, bine, dar ce crezi tu de toată povestea?"

I-am răspuns: „Chiar vrei să ştii? — Mai şi întrebi? — Ei bine, cred că nu ştii să analizezi transferurile negative fiindcă nu le suporţi! Rezultatul, nişte persoane pentru care admiraţia pentru analist a însemnat totul şi care au fost incapabile să-şi exprime, pe parcursul şedinţelor, rezistenţa, cu tot ce are ea mai normal, mai natural şi mai diferenţiator". în acel moment, şi-a plecat privirea.

Mergea lângă mine şi se mai oprea din când în când, până când mi-a răspuns: „Crezi că aceasta este cauza, un transfer negativ neanalizat? — Aceasta este singura explicaţie. în cazul oamenilor de valoare, care, în plus, sunt elevi care îţi fac cinste. — Bine, bine… La revedere. O seară bună, draga mea Françoise, somn uşor". Asta a fost tot.

Ulterior, s-a răzgândit: „Totuşi, vreau să te rog ceva. îmi promiţi că vei fi de acord? — Nu-ţi pot promite nimic până nu aflu despre ce este vorba. Dar dacă îmi stă în putinţă, dacă nu este în contradicţie cu morala mea… Ştii că ţin mult la tine şi nu vreau să fac ceva care să-ţi aducă vreun prejudiciu, dar nici nu pot să-mi trădez convingerile. — Bine, de acord. Le-ai făcut o expunere, accept asta. Dar te rog să nu le dai nimic scris pentru publicaţia lor *Topique*". M-am gândit puţin înainte de a-i răspunde: „Voi face asta fiindcă m-ai rugat tu. în plus sunt prea comodă şi mi-e lene să redactez în scris un text expus oral. îmi convine şi mie ce-mi ceri să fac. Le voi spune că nu-mi dai tu voie (râzând)! — Le spui ce vrei tu, numai să nu le dai nici o copie, te rog mult".

A doua zi, i-am dat telefon lui Pieră: „Ascultă, Pieră, i-am dat cuvântul meu de onoare lui Lacan că nu vă voi da nici o copie a expunerii făcute deoarece…" A început să râdă şi m-a făcut şi pe mine să râd: „Se pare că nu a fost prea încântat să afle că ai venit aici! — Aşa este, dar voi reveni cu mare plăcere oricând".

F.M.: *De ce dovezi de iubire avea nevoie!*

F.D.: însă era şi iubit de mulţi! Transferul, lucrurile din trecut, arhaice, toate acestea îşi aveau rolul lor negativ… Sunt convinsă că…, de fapt ştiu sigur că Perrier îl iubeşte.

Ştiu că cei pe care Lacan i-a făcut să sufere cel mai mult nu au încetat nici o clipă să-1 iubească.

R.K.: *Până la urmă, iubirea nu se reduce la îndeplinirea fără rezerve a dorinţelor fiinţei iubite.*

F.D.: Evident. Dacă iubeşti pe cineva nu înseamnă că trebuie să-i satisfaci toate capriciile.

F.M.: *Din nefericire, îţi dau dreptate în legătură cu transferul negativ, care are consecinţe demne de luat în seamă. Eu, personal, am făcut o analiză cu un analist considerat la acea vreme „discipolul iubit de Hristos", reîncarnarea lui Lacan la Bruxelles. Ei bine, ca să-mi atrag atitudinea lui binevoitoare şi pentru că-l simţeam uşor fragil în această zonă, am experimentat acest transfer negativ, ceea ce a afectat travaliul meu analitic. Era vorba de ceva ce-i fusese transmis, ceva care lui îi părea o imposibilitate. Nu putuse să exprime toate acestea cu Lacan, deci nici altora nu le putea permite să facă acest lucru. Dar negativul apare mereu, sub o altă formă, în acel moment, în cadru instituţionalizat, fraţii se sfâşie unii pe alţii.*

R.K.: *Transferul negativ perverteşte. în acest caz nici măcar nu mai poate fi vorba de analiză.*

F.D.: Nici măcar nu mai este posibilă punerea în discuţie a problemelor legate de travaliu. Orice spune Lacan trebuie să devină un adevăr cu A mare. Acest lucru este interesant prin prisma propriei persoane a lui Lacan, altfel ar fi nevoie de o examinare detaliată şi, mai ales, de exemple clinice pentru a proba validitatea clinică.

F.M.: *Ca la mulți dintre noi, psihanaliştii, exista şi la el un faimos hiatus între ceea ce gândea, ceea ce scria şi felul în care îşi trăia viața. în cadrul întâlnirii de care am amintit mai devreme, am rămas surprinsă de amploarea nevoii lui de reasigurare narcisică. Pe cât de orgolios se arăta în fața chelnerilor de la Lipp*[266]*, pe atât părea de anxios daca se întâmpla să cunoască un tânăr necunoscut venit de cine ştie unde, la gândul că acesta nu va fi impresionat de prezența lui. La întâlnirea respectivă, se presupunea că discutam cu toții despre Lewis Carroll, dar după puțin timp el a întrerupt discuția şi m-a întrebat: „Apropo, în Belgia se mai citeşte* Biblia?" *l-am răspuns că cei din cercul meu de cunoscuți citesc foarte des* Biblia, *a cărei lectură duce la mobilizare intelectuală, chiar şi în cadrul analizei. „Chiar aşa? în Franța, oamenii cumpără* Biblia, *dar nu o citesc... — Sunteți sigur? — Dvs. ce părere aveți despre* Biblie?"

I-am spus că, asemenea lui Barthes, cred că există două tipuri de cărți: cele în care s-a spus deja totul şi scriptibilele, adică cele care sunt în întregime zăvorâte în eventuala lor perfecțiune, şi cele care formează şantiere de lectură solicitându-i cititorului să le rescrie şi să devină, la rândul lui, scriitor.[267] *Am mai adăugat faptul că, în* Biblie, *forma şi conținutul sunt indisociabil legate, teoria şi poezia se întrepătrund pentru a da naştere unei opere deschise şi unui text plurivoc. „De altfel, am explicat eu, am fost profund marcată să găsesc în* Biblie *formulări aparent banale, de tipul «latura narcisică a oricărei îndrăgostiri», prin felul în care sunt spuse şi prin contextul în care apar ele. Şi nu numai în planul teoriei! Sunt de părere că* Evangheliile *sunt un creuzet în care fiecare cititor, străduindu-se să descifreze textul şi extrăgând din el ce crede că i se potriveşte mai bine, poate să ajungă singur la nişte concluzii, indiferent dacă acestea coincid sau nu cu concluziile dvs. Aceasta nu are nici o*

legătură cu înțelegerea școlărească exactă a gândirii autorului! Se pune problema ca cititorul, pornind de la un text dat, să devină capabil să-l enunțe singur".

Am vorbit cu entuziasm, dar am dat dovadă și de multă imprudență. Ei bine, Lacan a fost fascinat de discursul meu! Atât de mult încât, etalând o seducție imperioasă, a insistat de mai multe ori să public undeva și cât mai repede tot ceea ce spusesem. Totuși, eu adoptasem o poziție oarecum tangentă față de toate acestea...

F.D.: Nu, deloc!

F.M.: *Vreau să spun față de ortodoxia lacaniană...*

F.D.: Față de așa-numita ortodoxie lacaniană! Dar tocmai acest lucru urmărea el să le insufle analizanților săi, din păcate fără mare succes.

Administrația Școlii[268]asculta de același pricipiu: exista o comisie pentru acreditare, una pentru primire, alcătuită fiecare din câte 3 membri, și, la fiecare 2 ani, o treime din componența comisiei se schimba, astfel încât, în decurs de șase ani, existau mereu alți oameni. Totul era foarte bine gândit, cu posibilitatea acestei rotații în ideea „reîmprospătării" comisiei, dar acest proiect nu a fost niciodată pus în aplicare din cauza refuzului lui Lacan de a schimba membrii comisiei din care el făcea parte. El voia să aibă în preajmă mereu aceleași persoane. Rezultatul: cei care nu erau analizanții unor analizați de către unul sau altul dintre membrii juriului erau convinși, de vreme ce nimeni nu-i cunoștea, că nu vor ajunge niciodată analiști. Și nu pentru că avea cineva ceva cu ei, ci din simplul motiv că, în condițiile în care nimeni nu știa cum își fac treaba, nimeni nu putea să îi

susțină. Au fost 2-3 cazuri fericite, dar atât şi nimic mai mult. Dacă nu cunoşteai pe cineva care să aibă auzul la fel fin ca una dintre persoanele din comisie, nu aveai nici o şansă să devii analist. Este o tragedie, mai ales că Lacan fondase o Şcoală atât de bine organizată! Inițial, mi-a spus textual: „Este o şcoală care are model L'École de Pont-Aven[269], şcoală ce reuneşte pictori diferiți, dar care au în comun o anumită estetică. Noi avem în comun o anumită etică a analizei". Nici că se putea spune mai bine! Şi, totuşi, foarte curând, s-a ajuns la altceva: „Toți suntem la unison cu maestrul!", toți repetau aceleaşi lucruri, toți îi dădeau mereu dreptate etc.

De fapt, personajul pe care şi-1 crease a fost cel mai afectat de toată povestea, fiindcă nimeni nu i-a rezistat, îi era foarte greu aşa, dar era iubit, schimbând viața multor oameni. Nu aveai decât două opțiuni: să pleci sau să rămâi indiferent, ceea ce era imposibil pentru cei analizați de el sau care urmau o analiză sub control cu el. Aceştia erau prinşi în capcana transferului şi îi făceau jocul, fascinați de personalitatea lui. Nu este deloc uşor să te eliberezi de ceea ce te fascinează şi, ca să reuşeşti, ai nevoie de forță negativă agresivă. Omul plăteşte scump ieşirea din registrul logicii şi intrarea în cel al pasiunii, altfel spus preschimbarea pasională a iubirii în ură. Şi toate acestea, din cauza lipsei de analiză. Căci, bineînțeles, dacă cineva care tace timp de 2 minute sau care încetează să mai vorbească aude imediat o voce care îi şopteşte: „După ce plătiți puteți merge liniştit acasă", nu va mai îndrăzni să-şi deschidă sufletul şi altă dată.

F.M.: *Crezi că maternele[270] pot fi considerate, în parte, în istoria lui Lacan, o formațiune defensivă împotriva fricii de tot ce înseamnnă pulsiune, frică provocată de transfer?*

F.D.: Cred că prin transfer se încearcă un control intelectual al pulsiunilor. Ar fi fost bine să nu fie vorba decât despre aşa ceva! Măcar dacă el ar fi fost dispus să suporte pulsiuni, fie ele şi în stare abstractă, oamenii fiind prezenţi..., alta ar fi fost situaţia. Dar el voia să fie analistul tuturor! Ceea ce era imposibil în 24 de ore, mai exact în 16 ore de muncă. Lucra fără pauză, de dimineaţa de la 7 şi până seara la 11. Cum, în plus, simţea nevoia să fie la curent cu tot, să vadă expoziţii, de exemplu, le cerea propriilor analizanţi să-1 ducă şi pe el cu maşina în oraş: „Vă supăraţi dacă mă lăsaţi şi pe mine la..." sau „Vă deranjează dacă veniţi să mă luaţi şi pe mine de la..." Este oribil! într-atât avea nevoie de prezenţa celuilalt. însă acest aspect nu ştirbeşte cu nimic valoarea lui ca psihanalist. Aşa proceda doar cu cei care făceau o analiză „didactică". El nu-şi trata niciodată în acest fel şi pacienţii aflaţi în suferinţă. Era un foarte bun clinician, care respecta oamenii, un om bun, dar care, spre sfârşitul vieţii, mai precis în ultimii săi 6 ani de viaţă, nu mai era ce fusese odată.

F.M.: *Un „om bun". Poate că această sintagmă ar fi o încheiere frumoasă pentru discuţia noastră, nu crezi?*

F.D.: Aşa este, mai ales că Lacan chiar a fost un om bun.

Partea a şasea

EPILOG

REFLECȚII ASUPRA IUBIRII[271]

Inedit, 1970

Psihanaliza nu elucidează decât problema libidoului şi a pulsiunilor sale refulate care se exprimă în simptome. Transferul asupra unui psihanalist permite studierea acestui aspect. Psihanaliza nu vizează, şi nici n-ar avea cum, în lipsa unor mijloace adecvate, descifrarea enigmei creativității sau a sentimentelor de dragoste, existând o adevărată polemică în jurul psihanalizei autentice, atât pe vremea lui Freud, cât şi azi, în ciuda seducției mondene pe care o exercită studierea ei superficială şi pe care insuficienta ei aplicare teoretică actuală o transformă într-un produs de consum, în vederea adoptării, în condițiile în care psihanaliza este de fapt un proces care duce la adevăr, subiectul parcurgându-l fără să fie interesat de „gradul de utilitate" al acestui travaliu de cunoaştere a adevărului.

Descoperim aici sexul şi avatarurile dorinței de-a lungul întregii vieți a omului, fără nici o referire la dragoste. Şi aceasta, din cauză că dragostea nu poate fi redusă la dorință, ea transcende uneori dorința, simbolizând medierile liber abandonate, dar cel mai adesea refulate, ale traiectoriei sale de împlinire. Izvorând dintr-un loc necunoscut al ființei umane, pe care aceasta

îl resimte ca fiind centrul ei inviolabil, visceral, în care măruntaiele îi sunt legate de suflu ca un adevărat metronom, dorința ei îl urmărește pe celălalt, pe căi subtile și de la distanță, pentru a-l ajunge în centrul lui virtual, omolog și care rămâne inaccesibil pentru totdeauna, prin intermediul unor manifestări mimice, gestuale și vocale. Orice mesaj de iubire se naște din dorința unei ființe vii pentru o altă ființă vie, care, la rândul ei, caută să răspundă acestei dorințe. Dacă aceasta din urmă reușește în demersul ei, acest mesaj pune aceste două ființe, cu roluri de emițător și receptor, am putea spune, în comuniune instantanee și transformatoare pentru amândoi. Dragostea, alegorie a unei întâlniri punctiforme, își anulează propria origine, și anume dualitatea dorință-narcisism. Dragostea devine simbol de deposedare de sine la unison cu celălalt (*iă-a-me*[272]) pentru fiecare participant în parte, grație celuilalt, care, pentru a te primi în el, decide să se deposedeze de propria ființă.

Oare dragostea este intuiția avută încă în perioada noastră arhaică de subiect preverbal, prezentă deja în preconștiința existențială din timpul creșterii noastre fetale, simbiotică cu placenta noastră co-corporală, masa pulsatilă a trupului mamei sau intuiție a vieții sugarului la sânul matern, în securitate vitală diadică în prezența corpului celei care ne-a purtat în pântece și care acum ne alăptează, care proiectează viitorul individuării noastre ghicind și satisfăcându-ne trebuințele, creându-ne senzația de dematerializare atunci când ne reduce tensiunile din corp și, prin vocalizările sale, dezvăluindu-ne secretele emoțiilor personale, care, prin natură, sunt și ale noastre, de vreme ce ea are rolul de a media

aceste emoții? Acest subiect preverbal care este copilul are în realitate un suflet dublu şi concentric, el este alternativ focalizat pe mama care se pregăteşte să-l aducă pe lume şi pe viața lui fetală, fiind în contact cu lumea exterioară, pentru moment necunoscută, grație variațiilor percepțiilor sale auditive şi cu cea interioară, datorită varietății schimburilor sangvine. După dedublarea corporală a naşterii, ființa umană continuă să-şi mențină starea de dependență față de persoana mamei care îl hrăneşte. Mama este cea care îi face cunoştință tatălui cu acest „te" a doi „eu" concentrici, al cărui „eu" al copilului între tatăl şi mama lui este un „el" sau un „ea", pe care aceştia îl introduc, comentând împreună prezența lui, în universul limbajului, diferit de universul corpurilor ca atare.

Dacă dragostea pe care o intuim există, deşi nu putem fi conştienți decât de realitatea dorinței, şi dacă dragostea este juisanța dorinței noastre abandonate, deşi dorința noastră este devastatoare, este clar că dragostea se naşte din primele experiențe ale legăturii subtile de coeziune trinitară — tată, mamă, copil — care alternează cu schimbul simbiotic şi diadic, substanțial şi subtil Tată-Mamă-copil, urmat apoi, după înțărcare, de schimbul Tată-copil, Tată-mamă, Mamă-copil şi Copil-Tată şi Mamă.

Dacă dragostea pe care o intuim există, deşi nu putem fi conştienți decât de realitatea dorinței devastatoare şi setea ei de împlinire avidă, deşi avem intuiția iubirii în dorința abandonată, fără strategie, iubire străină de reperele temporale şi spațiale şi de valorile diferențiatoare ale celui iubit şi ale celui care iubeşte, primul fiind adevărul sensului existențial al celui de-al doilea,

într-un „dincoace" şi într-un „dincolo" ale dorinţei care, în raport cu dragostea, pare derizorie... Nu cumva această emoţie care ne răscoleşte criteriile fizice, „inspirându-ne" toate potenţialităţile psihice, este originată în primele noastre experienţe pre şi neonatale? Făt indisociabil de mama noastră simbiotică, nou-născut dependent de ea şi formând împreună o diadă, am simţit o altă prezenţă indisolubil legată de fiinţa noastră. Pe fondul sonor al fonemelor repetitive modulate de vocea lor apare un semnal al regăsirii noastre, care profetizează ceea ce presimţim că vom deveni de-a lungul variatelor senzaţii. Acest semnal sonor, sinonim cu identitatea unui prezent legat de ţipetele şi zâmbetele noastre, s-a întrepătruns cu fiinţa noastră şi a specificat propria noastră identitate construită din momentul despărţirii durabile de înţărcare şi, mai apoi, ca urmare a dobândirii autonomiei în mişcare.

Primirea prezenţei noastre, comentarea acţiunilor noastre, devine astfel acceptarea prenumelui nostru ca sursă de emoţii ce ne leagă de cei familiari nouă şi ne structurează conştiinţa de identitate. Oare dragostea nu se naşte din această primă revelaţie care reuneşte în *cavum*-ul nou-născutului, pentru moment străin de propria fiinţă, vocile şi mirosurile conjugate a doi adulţi, cărora, în starea lui de neajutorare totală, le este expresia creativă faţă de lume, expresie prezentată de dorinţa unui moment desăvârşit şi pe care această apariţie vie îl atestă întrupându-l în moarte? Şi oare nu din cauza acestei lipse de mijloace cu sonorităţi de scâncet a oricărei făpturi trezite la viaţă intrăm, fiecare dintre noi, în posesia braţelor fremătătoare de dulci vocalizări, ale căror foneme securizante ne-au încântat urechea imens de nostalgică după ritmurile pulsatile conjugate a două

inimi necunoscute, a noastră, aşa cum o percepeam noi până atunci, fiind pierdută pentru totdeauna, pierdere pe care numai angoasa şi emoția degajată de aceasta o pot evoca împreună cu aura ei disjunctivă, sufocată de suferință solitară şi ca o prelungire a disjuncției reprezentate de naştere? Nu cumva iubirea părinților noştri este cea care a făcut din trupul nostru respirator dătătorul de viață al corpului fetal şi din chipul nostru dezvăluit un loc de sunete şi priviri în care inima noastră solitară regăsea ecoul modulațiilor ființei iubite, ignorată înainte de a fi separați de ea şi de a ne cunoaşte, sursa bucuriilor şi tristeților noastre, prenumele nostru, subtil, şi coezivă muzică a prezenței noastre recunoscute de părinții noştri şi recunoscătoare față de aceştia, într-un climat trinitar şi unificator de certitudine existențială?

Dacă dragostea pe care o intuim există, deşi nu putem fi conştienți decât de realitatea dorinței devastatoare şi de setea ei de împlinire, deşi dragostea nu are nici o strategie, şi este cu atât mai puternică cu cât e străină de reperele temporale şi spațiale, este pentru că această emoție care ne răscoleşte criteriile psihice îşi are originea, se pare, în primele noastre experiențe ale legăturii percepute de mama noastră simbiotică şi diadică în raport cu o altă prezență, accea a tatălui, împreună cu care ea ne profetiza dând un nume identității noastre viitoare, aşa cum ar rezulta ea după separarea fără reprezentare pentru noi. Nu cumva dragostea se naşte din această primă relație care reuneşte în *cavum*-ul nou-născutului a cărui ființă nu cunoaşte cele două voci şi de cele două mirosuri conjugate a doi adulți a căror expresie creativă a neajutorării totale este el, tot aşa cum este şi expresia creativă a dorinței lor după un moment desăvârşit,

atestat şi dejucat de însăşi prezența noastră; şi această lipsă de mijloace cu sonorități de scâncet, oare nu aceasta este dragostea? Acest releu al brațelor fremătătoare de dulci cuvinte ne-a încântat cu foneme securizante urechea care avea imensa nostalgie a ritmului pulsatil conjugat a două inimi necunoscute, surse sonore dispărute, care, pe parcursul celor cinci luni de viață fetală, au anunțat, prin tam-tam-ul lor surd,[273] această lumină care ne va priva pentru totdeauna de aceste sonorități.

ANEXE

Anexa 1

PRIVITOR LA CONGRESUL PSIHANALITIC DE LA AMSTERDAM: SEXUALITATE FEMININĂ ŞI ADEVĂR"

de Pierre Kaufmann**

Combat, **joi 22 septembrie, 1960**

Acum doi ani, în paginile acestui ziar apărea un articol special consacrat colocviului ţinut la Royaumont de Societatea Franceză de Psihanaliză. Azi vom evoca dezbaterile care au avut loc în cadrul Colocviului internaţional, organizat de această Societate cu sprijinul Nederlandse Genootschap voor Psychoanalyse, şi care, beneficiind de prezenţa unor analişti veniţi din

"Acest articol a apărut la câteva zile după încheierea lucrărilor Congresului internaţional de psihanaliză care s-a desfăşurat la Amsterdam în perioada 5-9 septembrie 1960 şi a avut ca temă sexualitatea feminină. Printre comunicările trecute în revistă de autorul articolului, cititorul va avea posibilitatea de a parcurge cu interes pasajele dedicate intervenţiilor membrilor S.F.P.-ului (Societatea Franceză de Psihanaliză), şi în special cele aparţinând lui Françoise Dolto ("La libido génitale et son destin féminin") şi lui W. Granoff şi F. Perrier ("Les idéaux féminins et la question des perversions chez la femme"). *Cf.* **F. Dolto,** *Sexualité féminine, op. cit.,* **prefaţă, pp. 7-12.** *(Nota editorului)*

*** Pierre Kaufmann (1916-1975), filosof, co-fondator al publicaţiei** *Combat,* **alături de Pascale Pia şi Albert Camus. Gândirea lui capătă o cu totul nouă configuraţie în contact cu opera lacaniană, evoluţie anunţată de întâlnirea cu Jean Wahl şi Daniel Lagache. Este autorul mai multor lucrări, printre care şi** *L'expérience émotionelle de l'espace,* **Vrin, 1983. (***Nota editorului)*

Germania federală, Argentina, Austria, Belgia, Canada, SUA, Grecia, Italia, Portugalia şi Elveția, s-a derulat la Universitatea din Amsterdam, în perioada 5-9 septembrie, şi a avut ca temă sexualitatea feminină. Se impune o scurtă precizare cu privire la motivele care au stat la baza includerii în paginile unui ziar a unor reuniuni între specialişti.

De câțiva ani încoace, psihanaliza cunoaşte un proces de înnoire, marcat într-o mare măsură de o întoarcere la Freud. Disciplinele umaniste se arată din ce în ce mai interesate de acest nou suflu ideatic, degajat de forța metodei analitice. Totuşi, însăşi cauza apariției acestor idei noi face ca înțelegerea lor să fie uneori dificilă.

Poate că Istoria va descifra acest paradox. într-o vreme în care omul grec se descoperea ca ființă naturală şi se străduia să primească confirmarea priceperii sale în arta iluziei, *Oedip* descoperea secretul destinului uman, sustras jurisdicției divine a Legii, şi demasca fascinația mirajului exercitat de această enigmă. Căci, aşa cum recită şi Corul, Olimpul este părintele nostru şi imensul eter ne-a dat viață. Cu alte cuvinte, desprinderea de rădăcinile naturale sau mai degrabă descoperirea faptului că această origine nu are un caracter natural reprezintă prețul plătit de epopeea umană. Greşeala lui Oedip, fatală pentru capacitatea de reproducere a omului, a fost aceea că a nesocotit acest lucru. Tocmai această ruptură a fost evidențiată de Freud în complexul de castrare. De altfel, nu întâmplător psihanaliza a înflorit într-o epocă în care doctrina evoluționistă restituia la o altă scară enigma Sfinxului. Freud a demonstrat ceea ce Oedip uitase, şi anume faptul că Omul este mai mult decât un animal ajuns mai aproape de perfecțiune. Astfel, asemenea lui *Oedip* în Atena anului 430, opera lui

s-a constituit într-o negare a naturalismului evoluționist şi a unui optimism al spontaneității.

De aici şi rezistențele unei opinii care caută în mod confuz în psihanaliză o rețetă care să recupereze copilăria sau, într-un limbaj mai raționalizat, o tehnică a adaptării, precum şi un comentariu al principiului de homeostazie. De altfel, secolul XX împrumută toate aceste coordonate. Or, un asemenea mod de gândire nu poate decât să ducă la rezultate sterile în domeniile de interes cele mai presante ale cunoaşterii umane şi mai ales în cel evocat aici. în conferința lui cu tema „La féminité"", Freud scria următoarele: „Prin identificarea ei cu mama, femeia reuşeşte să devină un obiect de atracție pentru bărbat, în condițiile în care fixația oedipiană a acestuia se dezvoltă pentru a se transforma ulterior în iubire. Totuşi, adesea, fiul este cel care obține ceea ce soțul n-a reuşit să cucerească. Se pare că femeile şi bărbații concep iubirea în mod diferit, din cauza unei defazări psihologice". Oricum, întrebuințarea conceptelor de adaptare sau de ajustare, pentru a caracteriza o astfel de situație, s-ar dovedi destul de neinspirată. S-ar putea considera că psihanaliza ne dezvăluie prezența „anumitor" forme de renunțare. Dar, în viziunea lui Freud, nu este vorba despre o confirmare a acestui lucru. Dacă ar exista, aşa cum arată el (ipoteza nu este formulată decât ca exemplu), o diferență de fază psihologică între bărbat şi femeie, să nu ne lăsăm amăgiți de calcule înțelepte, o adaptare reciprocă este practic imposibilă. în concluzie, alta este contribuția psihanalizei.

* **în S. Freud,** *Nouvelles conférences sur la psychanalyse*, **colecția Idées, Gallimard. în traducere nouă** *Nouvelles conférences d'introduction à la psychanalyse*, **colecția Folio Essais, Gallimard.** *(Nota autorului)*

în acest articol sunt adunate opinii cu privire la această orientare a studiilor psihanalitice. Acestea ar putea părea greu accesibile. Dar, dacă acceptăm cu toții că viața este dificilă, trebuie să fim de acord şi cu faptul că gândirii îi revine rolul de a o explica, şi nu de a o simplifica.

De aceea alegerea făcută, şi anume tema sexualității feminine, s-a dovedit cât se poate de potrivită, venind în sprijinul ideilor psihanalitice. în prezentarea istorică a subiectului acestui colocviu, unul dintre invitați, Camille Laurin (Canada), menționa că, după o perioadă de activitate fecundă, puterea de invenție a psihanalizei părea, de 30 de ani, să fi dispărut în acest domeniu, fără să rezolve divergențele în legătură cu întrebări fundamentale: problema bisexualității individului uman, apariția feminității, intricarea stadiilor de dezvoltare. Existaseră totuşi nişte semnale favorabile înainte şi după cel de-al Doilea Război Mondial. Dar acestea, venind din partea literaturii filosofice sau a anumitor curente psihanalitice în parte străine de cauza freudismului, păreau mai degrabă să complice şi mai mult întrebările decât să ofere un răspuns. Se impunea astfel demonstrarea valorii de adevăr a afirmației potrivit căreia noțiunile moştenite din tradiția freudiană sunt incompatibile cu cercetarea psihanalitică şi, implicit, cu medierea contemporană asupra eticii.

Dar exista şi o altă ipoteză. Era posibil ca hiatusul cunoscut de psihanaliză să fie declanşat nu atât de devotamentul față de principiile freudiene, cât de interpretarea greşită a acestora în trecut, şi, în special, de ignorarea rolului şi semnificației complexului de castrare. într-adevăr, dacă ne referim la scrierile lui Freud, se pare că destinul sexualității este dependent de condițiile

de structură ale acestui complex, la fete şi la băieţi. Or, printr-un paradox născut din evoluţia accelerată a culturii contemporane, acest complex, în calitate de motor al devenirii umane, părea să nu intre în sfera principalelor preocupări psihanalitice. Şi, în timp ce geniul lui Freud descoperise acest complex, în zona de articulare a naturii şi a legii de simbolizare care guvernează cultura, în acest sensibil punct de legătură în care omul se face sau este făcut om prin renunţarea la trebuinţele lui infantile, tocmai această fractură care se operează la acest nivel devenea responsabilă de sciziunea apărută între diferite şcoli, sub forma unui dinamism naturalist sau a unui culturalism, în egală măsură refractare la polarizarea sexuală a subiectului uman ca atare. Deci se impunea mai întâi conştientizarea problemei psihanalitice a intersubiectivităţii.

Acum doi ani, au apărut primele rezultate esenţiale ale acestei elaborări noţionale, la care şi-au dat concursul profesorul Lagache, în perspectiva unei personologii intenţionale, şi doctorul Lacan, ale cărui lucrări despre situaţia dorinţei în raport cu ordinea *Discours*-ului prezentau într-o nouă lumină întreaga operă freudiană. De atunci, la aceste rezultate s-au adăugat altele şi mai importante, scopul reuniunii de la Amsterdam fiind tocmai acela de a le face cunoscute, confruntându-le cu anumite curente de cercetare din străinătate însufleţite de acelaşi spirit.

După o alocuţiune inaugurală a doctorului Lacan (Paris), au fost puse în discuţie 4 tipuri de rapoarte: o prezentare istorică realizată de dl Camille Laurin (Canada), cu titlul *Phallus et sexualité féminine,* urmată de o analiză critică realizată de către dl Van Dantzig (Olanda); un text de Westerman-Holstijin (Olanda), *Les organes*

génitaux féminins, l'orgasme et la frigidité, însoțit de o analiză critică realizată de dl Theodor Reik (SUA); un text al doctorului Françoise Dolto (Paris), *La libido génitale et son destin féminin,* cu o introducere făcută de dl Kamp (Olanda), *La femme et la psychanalyse* semnată de către dl Poslavsky şi dl Dijkhuis, urmată de o analiză critică realizată de profesorul Lagache (Sorbona).

Nu dispunem de spațiul suficient pentru evocarea comunicărilor scurte ale doctorilor Laforgue (Paris), Parrot (Paris), This (Bologna), Paleologu (Atena), Rosa Tanco Duque (Viena), Reboul (Toulon), Dracoulidis (Atena), Riemann (Germania federală), precum şi a comentariului realizat de doctorul Kamp pe marginea unui film menit să ilustreze interacțiunea patologică dintre gemene monozigote în vârstă de 3 ani care conduce la autism infantil numai în cazul uneia dintre ele, document care şi-a păstrat valoarea, în ciuda faptului că interpretarea lui a fost primită cu rezerve. în sfârşit, ultima sesiune, precedată de intervenția dnei Favez-Boutonier (Sorbona), a cuprins alocuțiunea de încheiere a doctorului Lacan.

Un „lucru imposibil de realizat"

„Acest congres va da roade abia mai târziu", a spus doctorul Lacan în cadrul sesiunii de închidere a congresului de la Amsterdam. Ceea ce demonstrează dificultatea de a aminti aici despre toate acestea. însă ritmul de desfăşurare a unei discuții ştiințifice oferă mereu indicații în legătură cu însăşi structura problemelor. Dacă etapele unei astfel de discuții sunt bine articulate şi dacă rezultatele ei sunt evidente, atunci înseamnă că tema adusă în discuție era de aşa natură încât implicațiile ei

erau asimilabile direct în discurs. Faptul că dezbaterile sunt mai aprinse şi intervenţiile uneori mai aluzive nu înseamnă că discuţia a fost infructuoasă, ci, dimpotrivă.

O formulă freudiană, aleasă ca epigraf de către dl Laurin, clarifica acest aspect al colocviului ţinut la Amsterdam: „Psihanaliza nu are misiunea de a descrie ceea ce este femeia, de altfel un lucru imposibil de realizat, ci are rolul de a descoperi mecanismul prin care un copil cu tendinţe bisexuale devine femeie". Problema bisexualităţii şi apariţia feminităţii sunt exact cele două teme care au constituit obiectul discuţiilor congresului de la Amsterdam, în intenţia de a le conferi statutul intersubiectivităţii sugerat în mod clar de Freud, care nu avea însă pregătirea ştiinţifică necesară precizării lui. De ce a considerat Freud această descriere a ceea ce este femeia un „lucru imposibil de realizat"? Simţul comun ar invoca aici celebrul „mister feminin". însă dna Favez-Boutonier face o remarcă interesantă: până la urmă şi bărbaţii sunt un mister pentru femei.

De asemenea, nu este vorba aici numai de o calitate a experienţei, ci şi de o dificultate inerentă unei activităţi de cunoaştere; psihanaliza urmăreşte introducerea problematicii sexualităţii feminine în cadrul ei teoretic, în funcţie de coordonatele ei teoretice, demonstrând că aceasta este un privilegiu, dar şi un „lucru imposibil de realizat", aşa cum arăta şi Freud. Numai aşa vom înţelege cum această temă poate fi luată în discuţie şi abordată, dar numai pe mai multe paliere. De unde, poziţia critică şi prudenţa manifestată de majoritatea participanţilor la congres, precum şi orientările născute din această metodă de cercetare.

Căci, dacă tratăm cu seriozitate indicaţia negativă adusă de Freud, problemele clasice pe care le ridică tema

sexualității feminine pot fi abordate dintr-o nouă perspectivă, dat fiind faptul că situația-limită a problemei sexualității ar putea sta la baza tuturor reflecțiilor asupra anumitor aspecte mai deosebite ale acesteia. Fără îndoială că Freud înțelege că sexualitatea feminină nu poate fi descrisă în ceea ce „este" cu adevărat, din cauza faptului că nu poate fi caracterizată decât ca „devenire". Dar dacă ea, din acest motiv, refuză să fie subiect de cunoaştere, este pentru că nu dispunem încă de categorii adecvate pentru constituirea ei ca obiect de cercetare; altfel spus, descrierea sexualității feminine ne apare ca un „lucru imposibil de realizat", cu atât mai mult cu cât se situează, în calitatea care îi este specifică, la limita şi dincolo de granițele angajamentului semnificant.

Or, în perspectiva de interpretare proprie doctorului Lacan, în cadrul căreia dorința se opune promovării unei ordini simbolice, această situație paradoxală a problemei feminității apare ca fiind în natura lucrurilor. în experiența unei ființe precum omul, destinată culturii, falusul nu poate fi decât o realitate asemenea penisului, dar numai un semnificant. Castrarea exprimă tocmai acest ecart între o apartenență reală, la care copilul trebuie să renunțe, şi acest mod de a-1 poseda care nu are un caracter absolut, implicând dispunerea unui semnificant, nu al propriei dorințe, ci al dorinței Celuilalt în care îşi are originea intenția semnificantă.

Necesitatea semnificării

în acest fel, decizia cu privire la sexualitate va apărea în punctul în care bărbatul, spre deosebire de femeie, are semnificantul dorinței. Dar ce poziție va adopta în acest caz femeia, dacă nu pe aceea a căutării acestui semnifi-

cant pe care nu-1 posedă? Descrierea sexualităţii femeii ar însemna deci iniţierea acestei căutări. „Lucru imposibil de realizat", atât timp cât, concret, nu există vreun obiect care să poată fi descris şi se pune problema sensului, nu în punctul dat, ci în cel emergent al devenirii feminine, din care va apărea necesitatea semnificării.

Poate că aşa vom înţelege că, la Amsterdam, s-a încercat conjugarea a două probleme, pe care le putem considera chiar opuse între ele, şi anume problema sexualităţii feminine şi problema adevărului. Principiul acestei formulări a fost enunţat de Lacan în alocuţiunea lui inaugurală. Oare nu femeile, a spus el, au avut, în generaţia care a urmat aceleia a marilor pionieri, cele mai originale contribuţii la psihanaliză, ca şi cum ele, făpturi privilegiate, şi aceasta pe bună dreptate, ar fi trebuit să sublinieze importanţa apelului la adevăr. Dar ce ascunde această constatare? în alocuţiunea lui finală, doctorul Lacan a folosit o alegorie. Adevărul împrumută trăsăturile unui nud feminin care, ieşind dintr-o fântână, ne prezintă o oglindă. „Probabil că la acest nivel al fântânii este autentificată relaţia pe care o are femeia cu Adevărul/' Nu mai rămâne de spus decât atât: în limitele sensului, se pune problema necesităţii sensului care, se pare, vine din partea femeii; dincoace de femeie există moartea, care este, prin atributul ei de negativitate, condiţia *sine qua non* a apariţiei sensului; sau, dacă ar fi să-1 parafrazăm pe Freud: Eros, care se află la originea zgomotului lumii, se pune în slujba lucrării tăcute a instinctelor de moarte.

Juisanţa vidului

Sexualitatea feminină nu este decât un pol de cercetare şi se pare că juisanţa feminină este cel mai potrivit punct

de plecare, şi, de altfel, doctorul Lacan s-a bucurat că Westerman-Holstijn a încercat acest lucru. El însuşi, în cursul alocuţiunii sale inaugurale, adusese în discuţie nota ei specifică, evocând drept caracteristică a sexualităţii feminine o „juisanţă a vidului" fundamental diferită de sensibilitatea locală la organul falie, şi a cărei valoare proprie va putea fi sesizată graţie pregătirii operate de indicaţiile de mai sus. Doctorul Westerman-Holstijn a căutat reperele iniţiale ale acetui tip de juisanţă în cercul problemelor mai clasice. De asemenea, el a urmărit şi anularea soluţiilor propuse pentru rezolvarea acestor probleme în spiritul unei critici fenomenologice, care să pornească de la revizuirea noţiunii de orgasm în scopul formării unei concepţii pozitive a iubirii totale, incompatibilă cu o definiţie prea succintă a „personalităţii genitale".

Mai întâi, ar trebui eliminată confuzia apărută în jurul problemei frecvenţei orgasmului, precizându-se sfera noţională a orgasmului; mai concret, se impune distincţia între un orgasm de tip paroxistic şi unul difuz, ambele experimentate de femei, primul tip fiind de natură masculină, prin afinitatea lui cu paroxismul ejaculării, şi al doilea, specific feminin, dar şi accesibil bărbatului, dovadă *coitus reservatus*. Totuşi, Lagache nu a fost de acord nici cu această clasificare, ce are drept criteriu caracteristica modalităţii feminine şi masculine de sexualitate, nici cu concepţia lui Westerman-Holstijn despre „iubirea totală". Lagache ar fi preferat actualizarea vechii noţiuni de „iubire de uniune", în perspectiva unei personologii intersubiective: de ce să nu considerăm că „a iubi pe cineva înseamnă să fii fericit că acest cineva există şi este cu tine"?

Această dezbatere permitea măsurarea distanţei faţă de transcrierea sa fiziologică a unei experienţe care îi este

atât de puțin reductibilă, încât te-ai putea întreba cum mai este posibil să-i fie atribuită o „poziție". în acest punct, atât de important pentru înțelegerea problemei ridicate inițial de „juisanța vidului", vine să se articuleze raportul dnei Dolto-Marette cu privire la libido şi la destinul său feminin.

într-adevăr, originalitatea metodologică a acestui raport reiese din efortul de ajustare, în fiecare dintre etapele şi planurile unei deveniri în spațiu, a conceptelor la care trimiteau fiecare în mod specific. Astfel, faza falică a fetei a fost descrisă în două contexte prin distincția între „penisul centrifug", răspunzător de angoasa de castrare primară, şi invidia „penisului centrifug", asociată cu valorizarea sexului cavitar şi pusă în legătură cu procreația. Fiindcă procreația, şi dna Dolto insistă asupra acestui aspect, în mintea unei fetițe de 3 ani, este o problemă strict feminină. Fetița va accede la stadiul genital prin intermediul întrebărilor pe care şi le pune în legătură cu propria naştere sau descendență. Se pare că această primă curiozitate genetică jalonează pentru prima dată complexul lui Oedip.

Totuşi, spre deosebire de băiat, persistența acestei situații de-a lungul întregii vieți a unei femei reprezintă un fapt de observație curentă. în legătură cu aceasta, dl Mannoni a remarcat opoziția clară care există între ritmul de viață masculin, care stă sub semnul realizărilor, şi extensiunea temporală nedefinită a vieții feminine. Şi drept urmare, a continuat dna Dolto, rezolvarea complexului Oedip implică experiența narcisică a două tipuri de travaliu al doliului: este vorba nu numai de doliul după puterea de seducție exercitată asupra mamei, şi apoi asupra tatălui, ci şi de doliul după „forța narcisică şi fantasmatică pseudomaternă posesivă", în

aşa fel încât maturizarea sexuală a femeii adulte nu ar fi posibilă în absența angoasei declanşate de ideea morții copilului.

Scurtele indicații care precedă sugerează faptul că o cercetare critică a senzualismului ar permite multe deschideri în planul fenomenologiei genetice şi astfel deplasarea accentului de la localizarea ei anatomică la o nouă interpretare a „locului" juisanței; dimensiune a unei lipse de atribuire care caută o compensare într-o devenire, la orizontul căreia nu se zăreşte decât moartea. Totuşi, preocupată în primul rând de succesiunea etapelor dezvoltării, dna Dolto a consacrat un studiu separat legilor de structură care le susțin. Şi în particular, funcția semnificantă a falusului şi situația devenirii feminine în raport cu falusul nu au putut fi cuprinse în rezumatul cercetărilor sale. Or, cum arăta şi Freud, „omenirea nu trăieşte decât în prezent". Cu alte cuvinte, individul uman trebuie să-şi găsească locul într-o ordine de semnificație preexistentă lui. Fenomenele inconştiente dezvăluie condițiile de realizare ale acestei inserții; experiența ar împrumuta un caracter masculin sau feminin, în funcție de modalitatea prin care ființa destinată umanizării răspunde la exigența de simbolizare.

Deci chiar la începuturi este chemat să se constituie destinul sexual, în raport cu o dimensiune culturală. Raportul detaliat al doctorilor Granoff şi Perrier a urmărit, în acest sens, într-o manieră originală, ilustrarea noțiunilor create de gândirea lacaniană; şi, în mod deosebit, discuția bine documentată în jurul problemei juisanței, care a demonstrat legătura acestor noțiuni cu experiența castrării şi cu polaritățile masculină şi feminină ale acesteia. De aceea, analiza nu face decât să reia, diversificând-o, tema inițială a juisanței feminine ca

juisanță a vidului. Corelativ, ar fi posibilă, prin determinarea modurilor lui „a avea", şi analiza homosexualității feminine, în refuzul ei de a renunța, în refuzul ei față de forma pe care o îmbracă azi instituția familiei, în căutarea ei posesivă a unui bun suveran în care iubirea şi sexualitatea să se întrepătrundă, față de femeia perversă mai ales în incidențele unei maternități posesive. Astfel, pornind de la nişte noțiuni comparabile, se poate face o paralelă între un studiu de geneză temporală, asemenea celui inițiat de dna Dolto, şi unul de geneză structurală, care să ajungă până la problemele articulării semnificante.

De la cavitate la vid

Astfel, se poate vorbi de o schimbare de registru conceptual care va duce la interpretări diferite. Aşa cum a remarcat şi dna Favez-Boutonier, dna Dolto preferă noțiunea de cavitate, iar domnii Granoff şi Perrier, pe cea de vid. Aceste două concepte sunt diferite: forma cavitară ține de un concept descriptiv, calitativ şi spațial, situat pe acelaşi plan cu opusul său; vidul este o noțiune dialectică care capătă sens numai prin raportarea ei la ideea de moarte. In acest fel, vom înțelege de ce, în conceptualizarea descriptivă a dnei Dolto, „valorizarea organelor cavitare" poate fi studiată în funcție de exigențele originare ale feminității şi în relație cu mama, fără ca referința la falus să intervină în mod decisiv şi fără ca acesta să fie obligat să joace un rol prevalent, în calitate de semnificant originar al jocului de prezență şi absență, într-o intepretare profund dialectică a devenirii umane.

Astfel, reflecția critică asupra modului de elaborare a conceptelor psihanalitice ne apare ca o condiție esențială

a oricărei tentative de teoretizare. Ştiinţele medicale au datoria de a-şi impune criteriile în această privinţă? Această teză a fost avansată de dl Van Dantzing, ea fiind percepută ca singura soluţie pentru divergenţele doctrinare care oferă un spectacol lamentabil scos în evidenţă şi de raportul istoric redactat de domnul Laurin; dl Lacan a respins această teză care acordă o încredere nepermis de mare meritelor ştiinţifice ale teoretizării medicale, ale unui scepticism care nu are la bază dezarticularea spectrală a problemelor prezentate pe diverse paliere şi, în sfârşit, ale unei cunoaşteri parţiale a eticii profesionale a psihanalistului. în continuare, dl Lacan a arătat că prezenţa unui anumit discurs poetic este bine venită în scrierea psihanalitică, dat fiind că poezia nu este caracterizată neapărat de o construcţie mai puţin strictă decât discursul abstract.

Oare poezia nu este ea limbajul dorinţei? Conceperea însăşi a intersubiectivităţii psihanalitice era fără îndoială angajată în această trecere de la registrul epistemologic la cel stilistic.

Problema expresiei

Cel puţin în plan epistemologic, se putea crede că problema va fi dezbătută pe larg, pornind de la analiza critică realizată de profesorul Lagache, în legătură cu raportul întocmit de domnii Poslavski şi Dijkhuis sub titlul „La femme et la psychanalyse". Asemenea doctorilor Granoff şi Perrier, şi dl Lagache avea ca punct de plecare tot dimensiunea intersubiectivităţii. Insă fenomenele descrise de cei doi, în perspectiva doctorului Lacan, urmând dialectica dorinţei, erau examinate cu atenţie de dl Lagache la nivelul conduitelor şi al interacţiunilor

acestora. Astfel, se punea problema descoperirii dacă şi în ce măsură erau susceptibile aceste modalităţi de abordare diferite să ajungă la punerea în discuţie a aceleiaşi problematici.

Din motive personale, domnul Lagache s-a văzut obligat să nu participe şi la sesiunile finale ale Colocviului de la Amsterdam, ceea ce nu a permis continuarea discuţiilor pe această temă. Domnii Poslavski şi Dijkhuis, plecând de la o mare varietate de exemple, au vorbit despre existenţa posibilităţii caracterizării comportamentului feminin în situaţie analitică. Făcând o critică a detaliilor concrete ale argumentaţiei lor, dl Lagache a considerat-o pe aceasta insuficient de probantă pentru justificarea oricărui tip de sistematizare. „La încheierea examenului său critic, el scria că este posibil ca problema «Femeia şi psihanaliza», deci aceea a caracterelor diferenţiale ale femeii psihanalizate şi femeii psihanaliste, să nu fie decât o pseudo-problemă. Este vorba în orice caz de o problemă de psihologie diferenţială pentru care psihanaliza nu deţine încă argumente valide, chiar dacă a sesizat ambiguităţile conceptului de sex." Şi, în altă parte, dl Lagache continuă: „în ceea ce mă priveşte, nu sunt atât de convins că problemele fundamentale ale bărbaţilor şi femeilor sunt aşa de diferite unele de altele precum se spune; expresia lor concretă, corporală, înscrierea lor în realitatea interumană este diferită".

Dacă expresia ţine întotdeauna, într-o anumită măsură, de intenţia de semnificare, indiferent că aceasta este sau nu spontană, că se bazează sau nu pe construcţia verbală, atunci se pune întrebarea dacă aceste formulări nu sunt cumva mai aproape decât s-ar părea la prima vedere de reflecţiile altor participanţi la congres. Fiindcă o asemenea intenţie probabil că este obligată să se

articuleze la niveluri de semnificație diferite, care respectă în definitiv legile discursului.

Cu toate acestea, doctorul Lacan, recunoscând „pertinența critică incontestabilă" a observațiilor domnului Lagache, s-a pronunțat în favoarea viziunilor generale ale domnilor Poslavski şi Dijkhuis. O discuție mai amplă ar fi făcut posibilă sesizarea modalității în care problemele sexualității feminine interferează cu cele ale comportamentului feminin, a modului în care temele abordate de dr. Lacan ar putea inspira criticile formulate de dl Lagache. însă, aşa cum am văzut, o astfel de discuție nu a putut fi lansată.

Ce implicații a avut acest colocviu? în plan personal, pentru autorul acestui articol, Congresul de la Amsterdam s-a constituit într-o bogată experiență. Şi-a putut da seama că temele freudiene ale bisexualității şi genezei feminității sunt solidare cu problemele fundamentale ale apariției sensului; a observat cum aceleaşi probleme au fost transpuse în stiluri de gândire diferite. A apreciat importanța etică a acestor cercetări. Şi aceste impresii culese îl duc cu gândul, indiferent de opiniile lui personale, la un curent de idei de o mare anvergură.

Anexa 2

ROLUL MIŞCĂRII MASOCHISTE ÎN EVOLUŢIA FEMEII*

de C.-J. Luquet

Revue française de psychanalyse,
vol. XXIII, nr. 3,1959

Cea *de-a doua observaţie* se referă la teama atât de mare, provocată de dorinţele pasive masochiste oedipiene, care antrenează la pacientă o frigiditate însoţită de o atitudine de revendicare virilă, precum şi alterarea întregii vieţi instinctual-afective, teamă ale cărei origini au putut fi plasate cu mult înaintea erei oedipiene, în trăirea anterioară erei relaţiei binare.

Monique este o femeie de 36 de ani, care, după mulţi ani de ezitare, s-a hotărât să recurgă la psihanaliză. Este o femeie inteligentă, fină, îngrijită, cu un aspect uşor viril şi care intelectualizează mult. Ea suferă aproape permanent de angoasă, de crize de depresie cu idei de suicid, în timpul cărora are sentimentul eşecului propriei vieţi. A făcut multe eforturi pentru a înţelege situaţia dificilă în care se află şi a ajuns la concluzia că nu i s-a îndeplinit niciodată marea dorinţă de a avea un soţ, fiind atrasă numai de bărbaţi însuraţi. A avut numeroase legături cu bărbaţii, însă nici una nu a făcut-o să se simtă împlinită sexual. Starea ei materială este mediocră faţă de

*** Acest articol, referitor la o conferinţă care a avut loc la Societatea dë Psihanaliză din Paris, pe 16 decembrie 1958, face obiectul, în acest volum, unui amplu comentariu realizat de F. Dolto, cu titlul „Du masochisme féminin", pp. 131-159. Pe de altă parte, acest comentariu a fost reluat de C. Parat, în cartea sa** *L'Affect partagé,* **P.U.F., 1995.** *(Nota editorului)*

munca prestată, iar inhibiţiile o împiedică să ia poziţie în acest sens. în momentul actual, are o relaţie cu un bărbat însurat, mult mai în vârstă decât ea, care îi oferă doar foarte puţin din timpul său, fiind, cu toate acestea, gelos, ceea ce o face să ducă o viaţă foarte solitară.

De altfel, în cadrul primei noastre convorbiri, vorbeşte mult mai mult despre părinţii ei, evident mai investiţi decât prietenul său: tatăl, după spusele ei, este pe jumătate nebun, brutal, egoist, atins nu demult de o maladie gravă incurabilă, în legătură cu care Monique spune că „se autodistruge după ce i-a distrus pe cei din jurul lui". îşi prezintă mama ca pe un fel de victimă „cronică" a tatălui, considerând-o unica vinovată pentru eşecul afectiv al celor trei surori ale sale mai mari.

Analiza a fost amânată cu câteva luni de refuzul meu de a accepta o schimbare a modalităţilor clasice de plată a şedinţelor, care mi se pare o încercare a lui Monique de a adopta faţă de mine o poziţie de dependenţă masochistă (care mai avea şi multe alte semnificaţii).

în cadrul primelor şedinţe, Monique face nişte dezvăluiri importante cu privire la propria sexualitate: doreşte bărbaţii, are orgasm clitoridian prin masturbare sau în timpul coitului, dar nu are orgasm vaginal, fapt exprimat de ea ca „neatingerea plăcerii complete".

Pe de altă parte, suferă de „crize de ficat" care o împiedică să consume anumite alimente, a căror absorbţie ar declanşa mereu o astfel de criză. La aceasta se mai adaugă o rahialgie persistentă, apărută se pare în urma unui traumatism vertebral provocat de o căzătură; i s-a propus de mai multe ori intervenţia chirurgicală, dar a tot amânat-o.

Această analiză s-a desfăşurat în două etape: prima a durat 2 ani şi jumătate, iar a doua, după o pauză de doi ani, 18 luni. Iată un rezumat foarte scurt al primei etape a acestei analize, cea de-a doua fiind mai importantă în ceea ce priveşte tema discutată aici.

Analizaserăm, cred eu în mod corect, conflictul oedipian şi masochismul moral autopunitiv inerent lui, şi aceasta, cel

mai adesea, în cadrul transferului matern, cu ecou în trecutul amoros al vârstei adulte şi în trecutul infantil trăit cu *imago*-urile parentale. Analiza se oprise în continuare asupra relației preoedipiene pozitive falice (falică şi anală) cu mama, tatăl apărând ca rival, cu dorință de posesiune exclusivă a analistului (*imago* matern), revendicare virilă şi dorință de castrare a rivalului. Această fază a condus treptat la retrăirea, în cadrul transferului şi cu o emoție foarte puternică, a conflictelor orale, apărările întâlnite în astfel de cazuri (raționalizare, intelectualizare, segmentare) dovedindu-se adesea inutile în fața pulsiunilor orale demascate de vise şi fantasme de muşcături, de devorare a sânului analistului şi a întregii ființe a acestuia, care apăreau chiar în cursul şedințelor.

Depăşind progresiv starea de regresie în care se găsea, Monique a procedat la o nouă analiză a Oedipului, manifestându-şi dorința de a rezolva acest conflict care îi submina viața. Tot ceea ce spune pentru a-şi caracteriza experiența trăită în cadrul analizei era rezumat de ea în formulări care ar putea fi traduse ca o expresie a unui Supraeu „îmblânzit".

In timpul analizei, ea îşi îmbunătățise considerabil situația profesională şi materială. Ducea o viață mai puțin solitară, reluând legătura cu vechi prieteni şi dând impresia că nu ratează nici o ocazie pentru a întâlni bărbați. Devenise mai cochetă, purtând pentru prima oară bijuterii şi haine mai originale, ceea ce înainte erau de neconceput pentru ea. Nu mai avea crize de ficat şi nu mai suferea de rahialgie. Legătura cu bărbatul însurat pe care o avea la începutul analizei s-a destrămat după câteva luni, şi, deşi susținea că are dorințe sexuale, trecea printr-o perioadă de abstinență. Din această cauză, mă arătasem reticentă atunci când îşi exprimase dorința de „a se smulge" de pe divanul meu, oferindu-i de mai multe ori o interpretare a argumentului pseudorațional de care avea nevoie, într-o primă etapă, pentru a mă părăsi şi a găsi un bărbat pe gustul ei, ca o inhibiție sau o culpabilitate resimțită la ideea că eu am aflat că-şi procurase un obiect de iubire.

Materialul furnizat devenea din ce în ce mai sărac şi Monique îşi fixa ca termen, cu mai multe săptămâni înainte, vacanța de vară care se apropia, după ce se asigurase că va putea să mă contacteze din nou dacă nu se vindecase complet aşa cum crezuse ea. în realitate, ea avea nevoie să verifice dacă, prin intermediul acestui semieşec al analizei, îmi impusese o castrare.

După 2 ani ne-am reîntâlnit şi mi-a comunicat că mai rămânea ceva de rezolvat: de câteva luni avea o legătură, de fapt o aventură cu cineva egoist şi a cărui pasivitate sexuală îi repugnă şi o revoltă. în plus, îşi dăduse seama că este incapabilă, în continuare, de orgasm vaginal.

într-un mod artificial, voi diviza această a doua parte a analizei în trei momente, pentru a nu afecta continuitatea expunerii, şi aş vrea să vă supun atenției cel de-al treilea moment.

într-o primă fază (cu o durată de 4 luni), ea îşi exprimă mai întâi ura şi mânia față de mine, prin proiecția unei imagini materne care interzice plăcerea. Această imagine maternă o împiedică să fie feminină şi să fie iubită de un bărbat puternic ca tatăl ei, care era puternic şi care inspira o oarecare teamă; prietenul ei de acum este un om slab, pasiv şi feminin. El nu o satisface în mod real decât când întrețin raporturi anale, care îi provoacă durere, dar pe care le preferă, spune ea, datorită amestecului de furie şi de plăcere pe care i-1 produc (este vorba aici de o castrare sadică anală).

Evocă aici amintirile legate de un tată care o amenință cu sugrumarea şi cu spintecarea în două a corpului, chinuind-o atât de mult încât îi era frică să nu fie omorâtă cu adevărat. Această evocare face loc unei alte serii de amintiri referitoare la comportamentul sadic al mamei ei față de propriile fiice: le smulgea dinții, la un moment dat i-a tăiat în mod brutal, drept pedeapsă, părul frumos fiicei celei mari şi o muşcase pe Monique ca pedeapsă că aceasta îşi muşcase una dintre surori. Monique evocă aici amintirea unor scene sângeroase: naşteri, membre tăiate în urma unor accidente, avort. Conținutul

materialului se precizează treptat în direcția evocării unei castrări extrem de sângeroase. în tot acest timp, materialul este furnizat în mod destul de haotic, relația de transfer fiind menținută la o distanță considerabilă. Totuşi, pot fi sesizate două mişcări care alternează şi se întrepătrund reciproc:

— pe de o parte, dorințe agresive de castrare a bărbatului, dorințe de a-i smulge penisul pentru a şi-1 însuşi şi chiar pentru a-1 încorpora, dorințe care, în anumite momente, vizează direct imaginea mamei falice;

— pe de altă parte, dorințe însoțite de teama de a nu fi supusă, la rândul ei, aceluiaşi tratament.

în cadrul transferului, se poate vorbi de coexistența, în paralel, a unei duble mişcări asemănătoare celei de mai sus, dar de o amploare mai mică: dorința ei de a mă da jos de pe fotoliu alternează cu teama ca nu cumva să n-o mai primesc, în acest punct al analizei, mă simt obligată să o fac să conştientizeze dorința şi teama ei, atât de a castra, cât şi de a fi castrată. După aceea, lucru neobişnuit pentru ea, va lipsi de la mai multe şedințe, sub pretextul dismenoreii. La revenirea pe divan, materialul se organizează din ce în ce mai clar în jurul dorinței de a poseda un penis. în acelaşi timp, are loc o precizare a poziției ei transferențiale, ceea ce conduce la a doua fază, aşa cum am numit-o eu.

Fantasmele agresive ale lui Monique mă vor viza direct, în cadrul unui transfer matern, urmat de unul patern.

în timpul şedințelor simte nevoia stringentă de a urina; mai înainte, analizaserăm împreună semnificația pe care faptul de a urina o are pentru ea, şi anume aceea de a fi o femeie, de a-şi arăta sexul şi de a arăta că nu posedă penis, de a excita bărbații şi de a înfuria femeile; şi, pentru prima dată, simțea nevoia de a urina la mine în cabinet, la sfârşitul unei şedințe. La următoarea şedință, îşi exprimă imensul regret pentru cele întâmplate în acea zi: „Era ceva lipsit de importanță şi îşi făcuse o groază de probleme. Uitase să tragă zăvorul la uşă, dar, din fericire, nu o surprinsese nici un bărbat". Şi când fusese

deflorată, simțise același lucru: „Nu s-a întâmplat nimic, nici măcar nu m-a durut".

în continuare, va regăsi amintirea voluptuoasă a retenției de materii fecale, însoțită de un sentiment de putere; are fantasma de a defeca în prezența unui bărbat și îi revine în minte angoasa pe care o resimțea atunci când, în timpul vacanțelor de la fermă, vedea cum își mâncau animalele propriile excremente.

Dorința erotică pasivă feminină duce la apariția mecanismului de apărare agresivă falic-anală care, la rândul său, conduce la instalarea fricii de o agresiune de data aceasta orală. Suprapunerea planurilor este ușor de sesizat la acest nivel.

Monique evocă apoi un foarte vechi vis din prima parte a analizei în care ea era angoasată la ideea că vor fi descoperite „urmele crimei ei" în pătuțul ei murdar de materii fecale, vis în care se apăra spunând că nu e decât un „spectator" la toate acestea. Și vom vedea în continuare cum regăsește în acest mod tema deja atât de des evocată a scenei originare: analizaserăm cu altă ocazie agresivitatea ei față de cuplul parental în timpul coitului, culpabilitate legată de dorința de înlocuire a unuia dintre elementele acestui cuplu, precum și teama ei, în identificarea cu propria mamă, de a nu fi agresată și încorporată de propriul tată; cel mai adânc plan nu fusese integrat, vom vedea mai încolo din ce motiv.

Monique își exprimă mai întâi dorința de a fi „spectator" în analiză (dincolo de transfer și de contratransferul proiectat), apoi pe cea de a fi „actor", adică elementul viril al cuplului analitic. După aceea, spre marea ei uimire, Monique evocă povestea unei fetițe ciopârțite cu care se identifică și, din acest moment, lucrurile se vor precipita în cadrul analizei, astfel încât va putea fi adusă la suprafață, pentru a fi analizată, dorința ei de a se identifica cu o femeie agresată, violată, ucisă; teama, refuzul și fuga ei într-o identificare virilă, proiectând asupra mea imaginea bărbatului dorit și periculos, care apoi, reluând pentru ea rolul de posesor al penisului și proiectând asupra mea personajul femeii-victimă.

Va trăi această etapă a analizei cu o deosebită intensitate, la un nivel emoțional niciodată atins până în acel moment şi prezentând de mai multe ori ceea ce va numi „crize".

Prima „criză" a fost declanşată de evocarea unui viol şi a unor imagini de moarte şi de descompunere; cuprinsă de teamă numai la ideea de a-mi vedea coapsele (care reprezintă pentru ea penisul meu), exclamă: „Trebuie să mă ridic" şi apoi se aşază brusc, schimonosindu-se şi urlând, după care se contorsionează şi plânge, spunând: „Este cumplit, dar nu voiam să vă ucid, îmi cer iertare... Mi-era teamă să nu vă ucidă chipul meu sexual". Susține că este ca şi cum ar fi visat, după care se îmbracă şi pleacă, chiar dacă şedința nu se terminase." A doua zi, rămâne aşezată pe un scaun şi furnizează un material indirect raționalizat, dar care îmi permite să-i dovedesc că aici, cu mine, vrea să joace rolul bărbatului, aşa cum îmi spusese de nenumărate ori că este bărbatul familiei, şi că faptul de a se aşeza şi de a mă privi are darul de a o linişti, arătându-i realitatea mea de femeie. începe să vorbească atunci de întâmplările din ziua precedentă: şi-a luat figura schimonosită din timpul coitului: „Din momentul plăcerii pe care nu o resimt deloc; această expresie ține loc de plăcere", şi adaugă că s-a temut ca nu cumva să-mi fie frică de această expresie, ca atunci când femeia este violată. La următoarea şedință, îşi reia poziția de culcat pe divan şi vom înțelege cum frigiditatea ei este în egală măsură agresivă, castratoare şi defensivă; trebuie să împrumute trăsăturile unui bărbat (identificată cu figura schimonosită a tatălui) pentru a nu fi distrusă, apărând aici vechea temă a „iubirii ca încorporare", în acel moment se desparte şi de iubitul ei.

* Putem observa aici cât de adecvată este concepția lui Gauguet care insistă asupra existenței mai multor planuri de structurare a unor niveluri diferite la aceeaşi persoană. întregul comportament al acestei bolnave, în faza în care ne aflăm, pare a se situa pe un plan structural diferit de cel pe care l-am descris în prima parte a analizei. *(Nota autorului)*

La trei săptămâni de la prima „criză", survine cea de-a doua care, după evocarea de poziții feminine pasive, debutează cu un gâfâit în cursul căruia repetă „mi-e frică, mi-e frică", pentru ca apoi să adopte o poziție cu antebrațele în flexie, fața fiindu-i cianozată şi emițând nişte sunete nearticulate, după care păleşte, intră în redoare musculară şi murmură că se simte epuizată. Monique stabileşte un raport între senzațiile ei recente şi orgasm. Se teme apoi ca nu cumva un copil (o fetiță) să nu o fi auzit şi să i se fi făcut frică din această cauză. îşi aduce aminte de tatăl ei care o bătea, de un substitut patern care o bătea, de excitația ei sexuală la primirea loviturilor, ajungând la concluzia că dragostea şi ura formează un tot împreună şi, dacă ea putea să resimtă acum ceea ce resimțise atunci când făcea dragoste, este pentru că, probabil, era pe drumul cel bun.

în următoarele săptămâni, face o nouă „criză" după ce îmi povesteşte o fantasmă în care ea era bărbat şi mă poseda, fantasmă urmată de evocarea unui vis în care îşi sugruma mama (asemenea tatălui ei care încercase s-o sugrume când era mică); debutul acestei crize îmi evocă foarte mult faza tonică a crizelor epileptice. După care emite nişte sunete nearticulate, urmate de aceste cuvinte murmurate în şoaptă, „vreau să ucid, vreau să ucid", criza încheindu-se pe fondul unei redori musculare însoțite de paloare intensă. Ulterior, îmi va spune că simte nevoia să se ridice, să distrugă tot şi să mă omoare şi evocă amintirea unei scene în care tatăl ei îşi amenința cu moartea propria soție.

Vor mai avea loc încă două crize, înaintea cărora insistă asupra faptului că nu urmăreşte ca violența ei să mă distrugă: „Dar în orice caz, dacă vor mai fi şi alte crize, va trebui să vă apărați cum puteți", ceea ce îi provoacă un sentiment de jenă. înainte de ieşirea din penultima dintre acestea, strigă cu putere: „Nu am vrut eu să mă trezesc, nu merit să primesc bătaie" şi apare din nou amintirea precisă a unui coit parental, „îți lipseşte ceva, şi ai nevoie de un bărbat puternic, şi ți-e tare frică", precizând în acest punct că probabil a luptat în acest fel

împotriva acestei temeri în prima parte a analizei, menținându-se, în timpul analizei conflictului oedipian, în transfer matern.

Ședința care precede ultima criză începe prin exprimarea unor dorințe pasive (dorința de a face pipi, dorința de a plânge ca o fetiță); evocă imaginea tatălui ei amenințător, într-o manieră aproape halucinatorie, şi, brusc, operează inversiunea care îi este specifică: „Resimt o intensă dorință sexuală; simt nevoia să vă posed, să vă strâng în brațe, să vă zdrobesc capul cu lovituri de picioare, să vă posed, să vă sărut, să vă muşc, să vă mănânc"; după ce se opreşte din plâns, adaugă: „Aşa cum animalul mânca buburuza". Toate acestea reactualizează un vis mai vechi, din timpul primei etape a analizei, şi rezumă concepția orală a scenei originare: pe un scaun Monique vede un obiect rotunjit, emisferic (cu formă de sân), care îi aminteşte de o mare buburuză; un alt obiect din lemn (cu formă de penis în erecție) se apropie de primul obiect şi îl mănâncă.

încheie şedința prin reluarea temei „iubirii ca încorporare, astfel încât, tocmai fiindcă vă iubesc, vă încorporez, mă hrănesc cu dvs.: dar cine sunteți dvs.? nu sunteți tatăl meu, sunteți o femeie şi eu sunt un bărbat mai mare şi mai puternic decât dvs., şi totuşi, de ce am senzația că eu sunt mai mică..."

La următoarea şedință, mi-a mărturisit că trebuia să treacă prin ce a trecut pentru a fi sigură că nu mor, că gândurile şi dorința sa nu mă ucid.* Acest moment marchează sfârşitul celei de-a doua perioade de analiză, care a durat 3 luni.

Căci, în a treia perioadă, pe care o voi trece rapid în revistă, materialul suferă schimbări semnificative: Monique insistă asupra faptului că frica de tatăl ei era însoțită şi de plăcere...

"Apare aici, în mod cât se poate de clar, mecanismul de apărare prin identificare narcisică (asupra căruia au insistat Lebovici şi Diatkine). Reluând în lunile care au urmat întreg acest material în încercarea de a-1 sintetiza, Monique va spune următoarele: „în timpul acestor crize, simțeam nevoia să mă liniştesc pe mine, şi nu pe dvs/'

Ea amenință că pleacă în timpul ședințelor și se cufundă în tăceri iritante în speranța că o voi bate. Evocă teme de prostituție.

Apoi, constat o alternanță între materialul regresiv oral și cel oedipian. Are sentimentul că s-a schimbat, că „și-a pierdut virilitatea", cum repetă de mai multe ori.

în acest moment, are o criză de sciatică foarte dureroasă, în raport cu hernia ei discală, care necesită tratament chirurgical de urgență, cum se și întâmplă de altfel. La 3 luni după operație, pe care a trăit-o (între altele) ca pe o castrare, identifică în visele ei discul care a fost distrus cu un testicul. Se pare că această intervenție chirurgicală, dată fiind încărcătura afectivă transferată asupra ei, a jucat rolul unei experiențe reale liniștitoare. Ea resimte o anumită culpabilitate din cauza plăcerii masochiste cu care a trăit această intervenție și insistă mult asupra faptului că o leziune organică necesita un astfel de tratament.

Monique are o legătură de câteva săptămâni cu cineva aflat în trecere prin Paris, și, pentru prima dată, relația este resimțită ca fiind gratifiantă în plan sexual, alături de un bărbat viril; la încheierea relației constată că „poți să-i oferi de mâncare unui bărbat fără ca acesta să încerce să te muște apoi".

Mărturisește că a fost foarte aproape de orgasm total și că aceasta s-ar fi (întâmplat cu siguranță dacă despărțirea nu ar fi intervenit așa de curând și nu ar fi fost o certitudine. După această perioadă, se simte întinerită, dorită, nemaifiindu-i teamă de ziua de mâine.

Ceea ce ni se pare remarcabil și interesant în acest protocol de observație este prevalența elementului masochist legat de conflictele pregenitale și de relația maternă a acestei paciente, extrem de violentă și sadomasochistă.

Am insistat aici asupra relației fantasmatice cu tatăl oedipian, însă prima parte a analizei a pus în lumină cu

prioritate relația cu mama, precum și agresivitatea resimțită și proiectată în momentul conflictelor orale, mai ales ale înțărcării și ale interdicțiilor și frustrărilor caracteristice perioadei anale. Conflictele pregenitale nerezolvate s-au suprapus parțial cu perioada preoedipiană și oedipiană, cărora le-au conferit nota lor specifică/

In plus, se pare că părinții lui Monique chiar au fost în realitate niște personaje sadice în preajma cărora ea nu a putut să-și modifice imaginile parentale fantasmatice (teoria *imago*-urilor).

Pasivitatea feminină dorită era resimțită de ea ca fiind atât de amenințătoare, încât se vedea obligată, în momentul în care și-o asuma, să-și mobilizeze întregul activism de care era capabilă și să facă apel la un penis fantasmatic pentru a-și apăra integritatea cu prețul propriei plăceri. Revendicarea ei virilă, frigiditatea ei vaginală, înclinația inconștientă pentru bărbați nu foarte virili, toate constituiau o apărare împotriva unor dorințe masochiste resimțite ca un pericol. într-adevăr, dorințele pasive masochiste față de obiectul patern la vârsta oedipiană fuseseră resimțite atât de amenințătoare (în funcție de intensitatea proiecțiilor agresive pe care le făcuseră asupra penisului) încât s-a văzut forțată să efectueze o serie de regresii în lanț, de fiecare dată când

* **Bouvet a insistat în lucrarea lui cu tema** *Les incidences thérapeutiques de la prise de conscience de l'envie du pénis dans la névrose obsessionnelle féminine* **asupra faptului că reacția femeii față de bărbat se modulează după schema relațiilor ei cu propria mamă, precum și asupra faptului că dorințele de castrare ale bărbatului sunt pentru femeie ocazia ideală de a retrăi în același timp pulsiunile agresive împotriva propriilor părinți.**

reîntâlnea aceste emoții în cadrul relației transferențiale. Monique împrumuta astfel poziția activă sadică falică ce o orienta către poziția sadică anală în raport cu *imago-urile* patern şi matern, pentru a ajunge în cele din urmă la relația sadică orală distructivă a situației binare, angoasa rezultată din toate situațiile care o obligau să se mențină în stare de regresie, până în clipa în care tensiunile exacerbate atingeau punctul culminant şi se materializau în „crize" la nivelul sistemului muscular şi vegetativ.

Masochismul moral care, în primele luni ale curei, părea principala cauză a eşecului vieții ei amoroase nu era decât un paravan şi o apărare împotriva masochismului ei feminin.

Informații extrase dintr-un protocol de observație a unui copil

M-am gândit că ar fi interesant să vă dau anumite informații furnizate de un protocol de observație directă a unei fetițe. Ele nu constituie decât o parte special aleasă, extrasă artificial dintr-un întreg de fapte observate, în acord cu subiectul acestei expuneri.

Nu am intenția de a repune în discuție problemele legate de observația directă asupra unui copil, a căror expunere a făcut recent obiectul unei publicații a unora dintre colegii noştri*; nu am nici intenția de a studia condițiile specifice în care am întocmit acest protocol de observație din care am extras materialul de față. Aceste două aspecte vor face obiectul unei cercetări ulterioare.

[4] **LEBOVICI, AJURIAGUERRA şi DIATKINE,** *Psychiatrie de l'enfant,* **voi. I, fascicul 2, P.U.F., 1958**

Am urmărit să decelez din acest material istoria mişcărilor spre activitate şi a reacţiilor la situaţiile de pasivitate în raport cu părinţii şi, în special, cu mama (şi penisul ei).

Furnizând aici doar nişte puncte de reper schematice ale primei dezvoltări, putem spune că recunoaşterea mamei ni s-a părut că a devenit posibilă începând cu vârsta de 4-5 **luni.*" în luna a 6-a de viaţă, relaţia cu mama era pe deplin ambivalenţă. Mecanismul triadei apărut la vârsta de** *8 luni* **îi va permite copilului să proiecteze mereu o imagine bună asupra unuia dintre cei doi părinţi şi una rea asupra celuilalt şi să încerce să depăşească ambivalenţa. Obiectul real patern joacă în acest moment rolul unui al doilea obiect matern sau, cel puţin, al unui substitut al imaginii materne, copilul stabilind cu el o relaţie binară, asemănătoare celei stabilite cu mama lui. Aceasta nu înseamnă că fetiţa face o confuzie între cele două obiecte reale, de vreme ce comportamentul ei este diferit în prezenţa lor (de exemplu, dimineaţa, apariţia tatălui este resimţită cu satisfacţie, iar apariţia mamei, direct asociată cu ideea de hrană, declanşează o foame subită care se cere potolită fără întârziere).**

Numai în momentul conflictelor apare triada. Fetiţa progresează foarte rapid în ceea ce priveşte discriminarea completă a acestor două obiecte, pe care le examinează şi le compară din punct de vedere anatomic, specificare ce ajunge până în punctul în care îl numeşte pe fiecare cu un nume diferit, nume care vor desemna multă vreme (până în jurul vârstei de 3 ani) cele două categorii: bărbaţi şi femei.

între *9 şi 10 luni,* **comportamentul ei este diferit faţă de cei doi părinţi, continuând să manifeste pasivitate faţă de tată şi arătându-se mult mai activă şi mai generoasă faţă de mamă.**

*** Nu este vorba aici de o identificare vizuală**

La vârsta de *15-16 luni,* se observă o intensificare a activităţii (începe să meargă la 12 luni) concretizată în numeroase iniţiative. Preferă un joc care constă în a îndepărta genunchii adultului aşezat undeva, a se cuibări între coapsele lui, după ce, în prealabil, s-a asigurat că aceştia sunt din nou lipiţi unul de altul, pentru ca apoi să se elibereze din strânsoarea lor şi tot aşa, până la epuizare. Ea practică acest joc (în care alternează în mod activ situaţiile de activitate şi de pasivitate) cu mama ei, apoi şi cu tatăl ei şi, în decursul aceleiaşi perioade, nu se mai adresează tatălui cu apelativul tăticu', preferându-1 pe cel de „mămica" (şi aceasta timp de aproape o lună).

La aceeaşi vârstă, manifestă o preferinţă evidentă pentru bărbaţi, cu care se arată mult mai familiară decât cu femeile. Foarte activă, fetiţa se înfurie cu uşurinţă şi în mod violent atunci când iniţiativele ei sunt blocate, recurgând la mecanismul de identificare cu agresorul*, îşi însuşeşte mici obiecte (stilou, brichetă), obiecte care sunt indicate prin asociere ca simbolizând pentru ea penisul patern.

La vârsta de 17 *luni,* activitatea ei capătă o altă formă, fiind vorba mai ales de o identificare maternă activă: se joacă foarte mult cu păpuşa; de-a datul de mâncare, de-a spălatul, de-a îmbrăcatul, de-a dezbrăcatul, de-a culcatul, de-a legănatul, de-a mângâiatul, aceste jocuri conţinând multe imagini cu accente cavitare (construirea de cuiburi sau de echivalente ale acestora). Cu ocazia întâlnirii cu băieţii de aceeaşi vârstă cu ea, frapează diferenţa de comportament al copiilor în cadrul jocului şi cea a formei lor de activitate. Fetiţa este de acord în mod spontan cu iniţiativele băiatului (ceea ce nu este valabil şi pentru băiat), se joacă ca el, îl imită şi îl urmează îndeaproape. în prezenţa noastră, insistă asupra faptului că, spre deosebire de ea, băieţelul face pipi din poziţia stând în picioare. Jocurile băieţilor par axate pe o identificare cu activităţile virile, cele ale fetelor sunt rezultatul unei identificări cu

* SPITZ, LEBOVICI, DIATKINE

activitățile materne (pentru ele, maşinile servesc la transportarea păpuşilor şi animalelor, fiind concepute mai întâi ca recipiente).

în acelaşi timp, ea continuă să aibă scopuri erotice pasive anale (erotism perineal — cloacal şi cutanat) în ceea ce priveşte relația cu propriii părinți, interpretând îngrijirile pe care le primeşte cu plăcere manifestă ca pe nişte mângâieri aşteptate cu nerăbdare de fiecare dată.

între vârsta de *17 luni şi jumătate şi 18 luni,* devine sensibilă la diferențierea sistematică a formelor în adâncime de cele în relief, identifică trompa elefantului cu penisul tatălui ei, insistă asupra faptului că mama ei nu posedă penis şi se consacră jocului care constă în introducerea unuia dintre capetele curelei tatălui ei în gura soției acestuia.

Această perioadă, în care situațiile erotice pasive erau mai mult dorite şi mai aşteptate, va fi urmată de o lungă perioadă de activitate care debutează în jurul vârstei de 18-19 luni, o dată cu apariția unui interes deosebit pentru funcțiile şi senzațiile anale. Paralel, se comportă ca tatăl ei, imitându-i gesturile şi mersul.

Fetița este foarte autoritară şi posesivă cu mama ei, căreia îi impune, timp de mai multe săptămâni, un fel de ritualizare a micilor acte zilnice. Când părinții ei sunt împreună, este furioasă şi oscilează între dorința de a-i avea pe amândoi deodată la dispoziția ei şi dorința ca mama ei să-i aparțină numai ei.

Acest comportament a durat 3-4 luni, după care pare să predomine un nou puseu de identificare feminină cu propria mamă; fetița insistă adesea asupra identității sexului lor, este foarte cochetă şi feminină în jocurile ei.

Dar este o perioadă tranzitorie şi, numai după 2 luni *(de la 22 de luni la* 2 *ani),* se poate vorbi despre o recrudescență a activității manifestată prin crize de opoziție şi furie. Ea şi-ar dori ca părinții, pe rând, să doarmă cu ea în pat, eliminându-1 pe celălalt. Apar dorințele sadice față de mama ei, exprimate

verbal „a-i face rău lui mami" şi prin gesturi, precum şi un exhibiționism anal care va dura mai multe luni.

Timp de aproape 1 an, *între 2 ani şi 2 ani şi 8 luni,* **este caracteristică predominanța activității, a posesivității şi a erotismului anal. Scena originară (fantasmatică) este concepută după un model uretral şi anal şi fetița se identifică cu obiectul patern pentru a poseda obiectul erotic matern. în acelaşi timp, se observă o identificare gestuală a tătălui.**

în cadrul acestei constelații, spre sfârşitul acestei perioade, se manifestă pentru prima dată în mod clar o revendicare a penisului şi evocarea unui penis fantasmatic, în legătură cu care trebuie spus, pentru a fi mai exacți, că este mai mult anal decât falie sau mai degrabă atât anal, cât şi falie."

în acelaşi timp, apare şi o gelozie în funcție de penis şi, exprimate în acelaşi timp, şi aproape în aceiaşi termeni, sub formă de revendicare în raport cu mama, dorința de a avea un penis personal şi dorința penisului patern.**

Spre sfârşitul celui de-al 3 lea an **de viață, va creşte interesul pentru tată şi pentru bărbați în general, atrâgându-le acestora atenția asupra propriei persoane printr-o cochetărie foarte activă.**

La vârsta de 3 ani, **interesul predominant pentru bărbați persistă şi apar emoții şi mişcări cărora le pot fi atribuite termenul de „castrare": fetița îşi examinează sexul, se plânge**

*** Nu a existat nici o posibilitate de observare reală a coitului.**

**** Nu ni se pare indiferent, în ceea ce priveşte importanța atribuită de fată absenței penisului, că este vorba de singura revendicare în legătură cu care ea nu poate nutri nici o speranță de a avea, în viitor, acest ceva care o frustrează în prezent. într-adevăr, i se confirmă că mai târziu va avea sâni, că se va face mare, că va avea copii, dar ştie că nu va avea niciodată un penis personal şi pare normal faptul că frustrarea ei în legătură cu aceasta să fie resimțită mult mai intens şi că ea riscă să vadă aici o interdicție cu totul specială din partea părinților.**

că suferă din cauza lui, o acuză pe mamă că i-a făcut ceva rău şi îşi exprimă verbal regretul că nu este băiat.

Treptat, *între 3 şi 4 ani,* se poate observa dezvoltarea unei mişcări pozitive spre tată care ni se pare că poate fi numită, din acest moment şi pe bună dreptate, oedipiană, însoţită de o mişcare agresivă faţă de mama pe care vrea s-o înlocuiască, mişcări care antrenează formarea unor noi mecanisme de apărare şi reacţii anxioase, cu nevoia de a-i fi înlăturată teama că va pierde dragostea mamei.

în general, am fost uimiţi de lipsa de importanţă şi de durata scurtă a mişcărilor de deviaţie masochiste în relaţiile ei precoce cu mama. Am semnalat agresiunile aproape nediferenţiate caracteristice primelor luni de viaţă ale fetiţei, simultan împotriva mamei şi împotriva propriei persoane. Pe de altă parte, am văzut că la vârsta de 3 ani ea îşi resimte mama ca fiind castratoare în relaţiile până atunci erotizate ale toaletei zilnice, chiar în clipa în care agresivitatea ei este direcţionată către aceasta.

Acest model de deviaţie masochistă rămâne tranzitoriu, de importanţă mică, ca un incident pe fondul activităţii şi agresivităţii care constituie fundalul acestei lungi perioade şi, fapt capital, el *nu a fost urmat de o luare de poziţie pasivă* faţă de mamă.

De aceea, suntem extrem de surprinşi de ceea ce va urma, deoarece într-un context, pentru prima dată, tipic oedipian vor apărea fantasmele masochiste: **într-adevăr,** *între vârstele de 3 ani şi jumătate şi 4 ani* se manifestă foarte clar două mişcări care alternează la intervale foarte scurte:

Pe de o parte, fetiţa revendică faptul că este o fată ca şi mama ei, având fantasme cu aspect masochist:

— dacă te aşezi cu fundul pe un bold, rişti să te înţepi;

— fetiţa se preface că şi-a tăiat piciorul;

— cu ocazia unei injecţii făcute de doctorul X, substitut oedipian, fetiţa izbucneşte pentru o clipă în plâns pentru a declara imediat după aceea că va fi bucuroasă ca acesta să-i mai facă injecţii şi altă dată;

— caută să-şi inducă singură frica de tatăl ei jucându-se.

Pe de altă parte, manifestă o anumită teamă la ideea apropierii, chiar dacă dorite, a tatălui ei. Când acesta este tandru cu fiica lui, ea îl respinge cu brutalitate şi nu poate suporta contactul cu el decât dacă ea rămâne foarte activă şi el pasiv." Se mai constată şi evocarea unei imagini virile agresive (lovituri cu picioarele în geamuri până când acestea se sparg); şi, ceea ce ni s-a părut revelator, la un moment dat, fetiţa asociază în mod direct ceea ce resimte ca o interdicţie oedipiană, din partea mamei, cu interdicţiile cu rol de protecţie anterioare (ce o împiedica mama să facă pentru a nu se arde sau pentru a nu se tăia).**

La 4 *ani,* **şi în primele luni din cel de-al 5 lea an de viaţă, fetiţa îşi precizează mişcarea oedipiană. Tatăl a devenit obiectul libidinal esenţial, rivalitatea ei cu mama se înscrie în toate domeniile. Acum renunţarea la ideea de a avea un penis personal pare un fapt (există bebeluşi de sex masculin care devin bărbaţi şi bebeluşi de sex feminin care devin femei)***.**

*** Această distanţare şi necesitatea acestei poziţii active trebuie puse în legătură cu fenomenul absolut paralel pe care l-am observat şi descris atunci când a fost vorba de relaţiile fetiţei cu propria mamă la vârsta de 11 luni, şi pe care P. Luquet le-a coroborat cu ceea ce se întâmplă în situaţia analitică. (P. Luquet,** *Revue française de Psychanalyse, „A* **propos de facteurs de guérison non verbalisables de la cure psychanalytique", aprilie 1956)**

**** In cadrul acestei mişcări oedipiene, momentul luării temperaturii rectale, care era aşteptat cu nerăbdare (şi considerat ca o satisfacere) în perioada pasivă, pentru ca apoi, în perioada anală, să fie privit cu teamă şi să devină anxiogen, şi care acum este asimilat cu o efracţie corporală (sinonimă cu injecţia), participă la instalarea ambivalenţei faţă de obiectul libidinal. Constatarea că această acţiune nu este periculoasă îndepărtează o angoasă evidentă.**

***** Conştientizarea existenţei vaginului este o realitate deja de mai multe luni, acesta fiind asimilat cu „o gaură în sine" şi diferenţiat de orificiile uretral şi anal. Această cunoaştere ne apare ca fiind rezultatul autoexaminării foarte sistematice atât a regiunii în cauză, cât şi a senzaţiilor interne.**

Când se joacă, îi place să fie mai mereu mama, are mai ales fete şi are un urs mare din pluş cu rol de substitut patern, pe care îl alintă şi îl mângâie cu o tandreţe deosebită; mai rar, îl foloseşte în cadrul unor jocuri sexuale (care consistă în aşezarea pe nasul rigid al ursului), jocuri în legătură cu care ea se simte oarecum jenată la venirea mamei.

în cadrul comportamentului ei legat de atracţia erotică pe care o simte pentru tată, pot fi diferenţiate mai multe mişcări:

— pe de o parte, nişte mişcări tandre, inhibate în funcţie de culpabilitatea oedipiană;

— şi pe de altă parte, în cazul în care mişcările ei pozitive spre tată nu sunt deviate, fetiţa se arată foarte activă şi consumă multă energie pentru a se instala o dată pentru totdeauna într-o situaţie pasivă faţă de acesta, atunci când nu se simte în pericol. Dacă se întâmplă ca tatăl ei să-i caute prezenţa, ea manifestă o emoţie intensă şi fuge. îşi pune mâinile la ochi „nu vreau să-1 văd" (dezînvestire în sensul lui Mallet?) şi numai în mod excepţional acceptă ca el să ia iniţiativa unei apropieri.

în plus, există o *mişcare masochistă* **care o determină să se apropie cu tandreţe de tatăl ei, după ce acesta a certat-o, dezvoltând în acel moment fantasme masochiste (ea este o fetiţă pe care un domn a legat-o); face desene care îi sunt adresate tatălui, desene în care semnifică în mod clar o dorinţă de penetrare de natură sadică.**

Aceste elemente rămân discrete, dar ni se par cu toate acestea de un interes major pentru subiectul tratat azi, mai ales datorită apariţiei lor în constelaţia oedipiană.*

*** Subliniez acest lucru, şi anume că nu voi discuta în această seară valoarea unui astfel de protocol de observaţie în general. Totuşi, aş vrea să insist asupra faptului că particularitatea esenţială a mediului familial al acestei fetiţe constă în aceea că părinţii ei sunt implicaţi în întocmirea protocolului de observaţie ştiinţifică; fiind analişti, sunt în stare să nu reacţioneze într-un mod perturbator la afectele exprimate de fiica lor, ele fiind, într-o anumită măsură, cel mai**

Concluzia unui protocol de observaţie asupra unui copil

Dincolo de criticile, deja amintite, ce pot fi aduse unui singur protocol de observaţie asupra unui copil întocmit în astfel de condiţii, este normal ca încercarea de sistematizare a acestei evoluţii să poate părea riscantă şi ca însăşi interpretarea faptelor să fie pusă sub semnul întrebării. De aceea, mi se pare că un asemenea demers îşi găseşte justificarea în concordanţa faptelor observate cu cele din curele psihanalitice ale femeilor adulte şi ale fetiţelor.*

aproape cu putinţă de dezvoltarea lor naturală. Aceasta nu înseamnă că nu există nici o formă de educaţie sau că această educaţie joacă un rol secundar în dezvoltarea eului. Educaţia nu este realizată sub formă de răspuns „contratransferenţial" la mişcările spontane ale fetiţei.

Şi sunt convinsă că toţi părinţii de formaţie psihanalitică ar avea posibilitatea de a observa aceleaşi mişcări, cu condiţia să-şi dorească acest lucru şi să aibă răbdare. Cerinţa rezumării şi sintetizării alterează oarecum protocolul de observaţie, dat fiind faptul că, în mod evident, ea va trebui respectată în mare măsură în contextul dezvoltării motricităţii, al diferitelor deprinderi, al limbajului, al progreselor socializării etc.

*** Ceea ce nu înseamnă că se poate pune un semn de egalitate între ceea ce a fost trăit în mod real şi ceea ce reiese din analiza unui eu nevrotic.**

Dacă acceptăm că recunoaşterea mamei are loc la vârsta de 4 luni şi că prima constatare clară a triadei are loc la vârsta de 8 luni, localizarea ansamblului de fantasme descrise în general ca scena originară, care se întinde pe o lungă perioadă de timp, pare imposibilă.

în timp ce distingerea tatălui şi a mamei, cu atitudini diferite faţă de fiecare în parte, se produce la vârsta de 9 luni, valorizarea diferenţei sexelor are loc spre vârsta de 17-18 luni, dată la care se constată că jocurile încep să evoce raportul celor două sexe. în acel moment, copilul trece printr-o fază erotică cloacală pasivă.

La vârsta de 19 luni debutează, în acest protocol de observaţie, faza anală şi activă propriu-zisă, cu puseu de identificare paternă, care se va încheia în cursul celei de-a 25 luni de viaţă, o dată cu instalarea complexului Oedip, în forma lui negativă, adică marcat de dorinţe sadice faţă de mamă.

Unul dintre meritele acestui protocol de observaţie directă mi se pare tocmai acela de a sesiza mai clar intricarea diferitelor puncte de cristalizare în raport cu faza anală. Constatăm că momentul cel mai lizibil al scenei originare s-a produs la vârsta de 28-29 luni, atunci când posesia unui penis fantasmatic, mai mult anal decât falie, va permite dezvoltarea complexului lui Oedip, în forma lui negativă, şi a dorinţelor sadice faţă de mamă. Această formă negativă a complexului lui Oedip precedă cu puţin revendicarea clar exprimată a penisului, mai întâi anal, apoi falie, care apare atât ca o dorinţă de a avea un penis personal, cât şi ca o dorinţă a penisului patern. Am fost surprinşi de amplitudinea mică a revendicării primare a penisului, poate explicabilă prin absenţa unor conflicte pregenitale grave, şi aş vrea să insist şi asupra faptului că nu am observat nici o transformare a poziţiilor active în poziţii pasive *înaintea schimbării de obiect.*

în acest context se conturează o triadă foarte precisă şi oedipiană în sens clasic de această dată, apropierea libidinală de tată fiind însoţită de o recrudescenţă a fantasmelor masochiste. Totuşi, această mişcare este încă limitată de mecanisme de apărare dintre care cel mai important mi se pare a fi refuzul activităţii obiectului real patern. Fetiţa se instalează activ într-o poziţie pasivă şi reclamă activ traumatismul pe care nu-1 poate suporta pasiv. în acelaşi timp, fetiţa pare că-şi acceptă aparte-

nenţa sexuală. în această perspectivă, înţelegem mai uşor că există un raport direct între mişcarea masochistă şi deviaţia mişcării sadice care însoţise schimbarea de obiect.

Anexa 2

CONTRACEPȚIE ŞI AVORT: TEXTELE LEGISLATIVE

Articolul 317 al vechiului Cod penal

Art. 317 (Decret-Lege 29 iulie 1939, art. 82) „Oricine va fi găsit vinovat că a provocat sau a încercat să provoace avortul unei femei însărcinate sau prezentând semnele unei sarcini, indiferent dacă aceasta şi-a exprimat sau nu consimțământul în legătură cu acest fapt, prin recurgerea la alimente, băuturi, medicamente, cu ajutorul diferitelor manevre, prin recurgerea la forță sau prin oricare alt mijloc, va primi o pedeapsă cu închisoarea de la 1 la 5 ani şi va plăti o amendă de la 1 800 F la (Legea nr. 79-1204 din 31 decembrie 1979) 100 000 F."

închisoare de la 5 la 10 ani şi amendă de la 18 000 F la (Legea tir. 79-1204 din 31 decembrie 1979) 250 000 F dacă se stabileşte că inculpatul s-a dedat în mod curent actelor de la paragraful precedent.

„Va fi pedepsită cu o închisoare de la 6 luni la 2 ani şi cu o amendă de la 306 F la 20 000 F femeia care şi-a provocat sau a încercat să-şi provoace singură avortul sau care a consimțit să recurgă la mijloace care i-au fost indicate sau administrate în acest scop.

„Medicii, responsabilii din sistemul sanitar, moaşele, chirurgii dentişti, farmaciştii, precum şi studenţii în medicină, studenţii la farmacie sau angajaţii din sectorul farmaceutic, cei care vând plante medicinale, cei care fabrică bandaje chirurgicale, cei care comercializează instrumentar chirurgical, infirmierii şi infirmierele, masorii şi masezele, care au indicat, favorizat sau practicat mijloacele care provoacă avortul, vor fi condamnaţi la pedepsele prevăzute la primul şi al doilea paragraf ale prezentului articol. In plus, împotriva inculpaţilor suspendarea va fi pronunţată pe o perioadă de cel puţin 5 ani sau interzicerea totală a dreptului de exercitare a profesiei.

„Oricine contravine interdicţiei de exercitare a propriei profesii pronunţate în virutea paragrafului precedent va fi pedepsit cu închisoarea de la cel puţin 6 luni până la (Legea nr. 79-1204 din 31 decembrie 1979) cel mult 5 ani şi cu o amendă de cel puţin 36 000 F şi de cel mult 100 000 F, sau cu numai una dintre aceste două pedepse."

Legea nr. 67-1176, numită „legea Neuwirth"
privind reglementarea naşterilor, şi care abrogă articolele
Legii 648 şi Legii 649 ale codului sănătăţii publice
(Journal officiel, 29 decembrie 1967)
modificată de Legea nr. 74-1026 din 4 decembrie 1974

Adunarea Naţională şi Senatul au adoptat,

Preşedintele Republicii promulgă legea care prevede următoarele:

Articolul 1

Articolele Legilor 648 şi 649 ale codului sănătăţii publice sunt abrogate (2). în consecinţă, cuvintele „anticoncepţionale" şi „propagandă anticoncepţională" sunt suprimate din titulatura capitolului V al titlului III al cărţii V a codului sănătăţii publice (prima parte).

Articolul 2

Fabricarea şi importul de anticoncepţionale sunt autorizate în condiţiile stabilite de un regulament de administraţie publică.

Articolul 3

(Legea nr. 74-1026 din 4 decembrie 1974, art. 1)

Pot fi comercializate doar produsele, medicamentele sau obiectele contraceptive care au primit autorizaţia de comercializare acordată de ministrul pe probleme de sănătate publică.

Sub rezerva dispoziţiilor prevăzute în articolul 4, alineatul 2, al prezentei legi, anticoncepţionalele sunt puse în vânzare numai în farmacii şi numai cu reţetă medicală.

Inserarea anticoncepţionalelor intrauterine nu poate fi făcută decât de un medic. Ea are loc fie în cabinetul particular al medicului, fie într-un spital sau într-un centru de îngrijiri recunoscut legal.

Un decret emis în Consiliul de Stat determină măsurile de aplicare ale prezentului articol.

Articolul 4

Un regulament de administrație publică va determina condițiile de funcționare a centrelor de informare, a cabinetelor de consultație sau de consiliere familială, precum şi modalitățile de primire a autorizației de funcționare legală, din partea ministrului pe probleme sociale, pentru centrele de planificare sau de educație familială. Aceste centre şi cabinete, publice sau private, au scopuri nelucrative.

(Legea nr. 74-1026 din 4 decembrie 1974, art. 2)

Centrele de planificare sau educație familială care funcționează legal sunt autorizate să livreze, în mod gratuit, medicamente, produse sau obiecte contraceptive, cu rețetă medicală, minorelor care doresc să păstreze secretul asupra stării lor ca şi persoanelor care nu beneficiază de prestații în caz de boală, asigurate medical în regim legal sau reglementat. în acest caz, costurile analizelor şi examenelor de laborator, recomandate medical în vederea formulării unor prescripții contraceptive, sunt suportate de centrele de planificare sau educație familială. Un decret va preciza modalitățile de aplicare ale prezentei dispoziții.

Puterile publice recunosc şi susțin misiunea asociațiilor familiale şi a altor instituții în măsură să contribuie la pregătirea pe termen lung şi scurt a tinerilor pentru căsătorie şi pentru viața de adult, precum şi la informarea adulților în legătură cu diversele probleme ale vieții de cuplu, ale familiei şi ale educației tinerilor.

Articolul 5

(Legea nr. 74-1026 din 4 decembrie 1974, art. 3)

Este interzisă orice fel de propagandă antinatalitate. Este interzisă publicitatea comercială în legătură cu anticoncepționalele, cu excepția celei făcute în publicații de specialitate destinate medicilor şi farmaciştilor.

Un decret emis în Consiliul de Stat determină măsurile de aplicare ale prezentului articol.

Articolul 6

(Legea nr. 74-1026 din 4 decembrie 1974, art. 4)

în ceea ce priveşte departamentele din afara țării, un regulament de administrație publică stabileşte condiții specifice de livrare a anticoncepționalelor şi de funcționare a centrelor de planificare şi educație familială.

Articolul 7

I. — Va primi o pedeapsă cu închisoarea de la 6 luni la 2 ani, precum şi o amendă de la 2 000 la 30 000 F sau numai una dintre aceste două pedepse:

1. Oricine se face vinovat, indiferent în ce fel, că a importat sau a autorizat importul, a fabricat sau a autorizat fabricarea, a vândut sau a autorizat vânzarea, a furnizat sau a autorizat furnizarea, a livrat sau a autorizat livrarea de produse, medicamente sau obiecte contraceptive şi care a comis infracțiune *(Legea nr. 74r-1026 din 4 decembrie 1974, art. 5)* „la dispozițiile articolelor 2 şi 3 sau ale reglementărilor luate pentru aplicarea lor".

2. Oricine se face vinovat de contravenție la dispozițiile articolului 5 sau la reglementările luate pentru aplicarea acestuia.

II. — Va primi:

1. (Abrogat de legea nr. 74-1026 din 4 decembrie 1974, art. 5)

2. Pedeapsa cu închisoarea de la 2 la 6 luni şi o amendă de la 2 000 la 30 000 F sau numai una dintre aceste pedepse oricine se va face vinovat de contravenție *(Legea nr. 74-1026 din 4 decembrie 1974, art. 5)* față de „dispozițiile articolului 4, alineatul 1 sau ale reglementărilor luate pentru aplicarea acestuia sau pentru aplicarea articolului 6".

Articolul 8

Anual, cu ocazia dezbaterii proiectului de lege al finanțelor, ministrul cu probleme sociale va publica un raport privind evoluția demografică a țării, precum şi aplicarea prezentei legi.

Articolul 9

Regulamentele de administrație publică trebuie să fie publicate cel mai târziu în cele şase luni care urmează promulgării prezentei legi.

Prezenta lege va fi pusă în aplicare ca lege a Statului.

întocmit azi, 28 decembrie 1967, la Colombey-les-Deux-Eglises.

C. DE GAULLE,

Preşedintele Republicii:
Primul ministru,
GEORGES POMPIDOU.

Ministrul de Stat
responsabil cu departamentele şi teritoriile de peste mări,
PIERRE BILLOTTE.

Ministrul justiţiei,
LOUIS JOXE.'

Ministrul cu probleme sociale,
JEAN-MARCEL JE ANNENEY

Legea nr. 74-1026 din 4 decembrie 1974
prevăzând dispoziţii referitoare la reglementarea naşterilor
(Monitorul oficial, 5 decembrie 1974)

Adunarea Naţională şi Senatul au adoptat,

Preşedintele Republicii promulgă legea care prevede următoarele:

Articolele 1-5
(Modifică Legea nr. 67-1176 din 28 decembrie 1967)

Al doilea şi al treilea alineat ale articolului Legii 149 din codul sănătăţii publice sunt abrogate şi înlocuite cu următoarele dispoziţii:

„Centrul de protecţie a mamei şi copilului pe circumscripţie comportă în mod obligatoriu următoarele specialităţi sanitare:

Consultaţii prenupţiale, prenatale şi postnatale în cadrul cărora vor putea fi examinaţi viitoarele cupluri şi viitorii părinţi;

Consultații de medicină infantilă, acordate copiilor, în prima şi a doua copilărie;

O consultație de luptă împotriva sterilității;

Un centru de planificare sau educație familială.

Aceste ultime trei specialități pot fi regrupate cu consultațiile prenupțiale şi prenatale sub denumirea de «consultații pe probleme legate de naştere»."

Articolul 7

Alineatul *a* al articolului Legii 283 al codului securității sociale este completat cu următoarele dispoziții:

„...inclusiv costul medicamentelor, produselor şi obiectelor contraceptive şi acoperirea cheltuielilor rezultate din analize şi examene de laborator recomandate medical în vederea formulării unor prescripții contraceptive."

Articolul 8

Alineatul 1. al articolului 1038 al codului rural este completat cu următoarele dispoziții:

„...inclusiv costul medicamentelor, produselor şi obiectelor contraceptive şi acoperirea cheltuielilor rezultate din analize şi examene de laborator recomandate medical în vederea formulării unor prescripții contraceptive."

Articolul 9

Se adaugă la articolul 8-1 din Legea nr. 66-509 din 12 iulie 1966 modificată, privind asigurarea medicală şi asigurarea de maternitate în cazul muncitorilor nesala-

riați ai profesiilor nonagricole, un al doilea alineat redactat după cum urmează:

„Prestațiile de bază se referă de asemenea la costul medicamentelor, produselor şi obiectelor contraceptive şi la acoperirea cheltuielilor rezultate din analize şi examene de laborator recomandate medical în vederea formulării unor prescripții contraceptive."

Articolul 10

în capitolul VII din codul familiei şi ajutorului social intitulat „Ajutor medical" este inserat, între articolele 181 şi 182, un articol 181-1 redactat după cum urmează:

„Art.181-1. — Ajutorul medical poate exista şi sub forma procurării medicamentelor, produselor şi obiectelor contraceptive, precum şi a acoperirii cheltuielilor rezultate din analize şi examene de laborator recomandate medical în vederea formulării unor prescripții contraceptive, după o procedură specifică stabilită prin decret."

Prezenta lege va fi pusă în aplicare ca lege a Statului,

întocmit azi, 4 decembrie 1974, la Paris.

VALÉRY GISCARD D'ESTAING,
Preşedintele republicii
Primul-ministru,
JACQUES CHIRAC.

Ministrul justiției,
JEAN LECANUET.

Ministrul agriculturii,
CHRISTIAN BONNET.

Ministrul muncii,
MICHEL DURAFOUR.

Ministrul sănătății,
SIMONE VEIL.

Ministrul de Stat
responsabil cu departamentele şi teritoriile de peste mări,
OLIVIER STIRAN.

Legea nr. 75-17 din 17 ianuarie 1975
numită „legea VeiV"
privind întreruperea voluntară a sarcinii
(Monitorul oficial, 18 ianuarie 1975)

Adunarea Națională şi Senatul au adoptat,

Preşedintele Republicii promulgă legea care prevede următoarele:

TITLUL I

Art. 1. — Legea garantează respectul pentru orice ființă umană din prima ei clipă de viață. Numai în caz de necesitate şi în condițiile definite de prezenta lege va putea fi încălcat acest principiu.

Art. 2. — Este suspendată pe o perioadă de 5 ani de la promulgarea prezentei legi aplicarea dispozițiilor primelor patru alineate din articolul 317 al codului penal în cazul în care întreruperea voluntară a sarcinii este practicată înainte de sfârşitul celei de-a 10 săptămâni de viață de către un medic într-un spital public sau privat care respectă dispozițiile articolului Legii 176 din codul sănătății publice.

TITLUL II

Art. 3. — După capitolul III al titlului I al cărţii II din codul sănătăţii publice, este inserat un capitol III *bis* intitulat „întreruperea voluntară a sarcinii".

Art. 4. — Secţiunea I a capitolului III *bis* al titlului I al cărţii II din codul sănătăţii publice este redactată după cum urmează:

SECŢIUNEA I

întrerupere voluntară a sarcinii practicată înainte de sfârşitul celei de-a 10 săptămâni de viaţă a fătului

„*Art.* Legea 162-1. — Femeia însărcinată a cărei stare o plasează într-o situaţie disperată poate să se adreseze unui medic pentru o întrerupere de sarcină. Această intervenţie nu poate fi practicată decât înainte de sfârşitul celei de-a 10 săptămâni de viaţă a fătului.

Art. Legea 162-2. — întreruperea voluntară a unei sarcini nu poate fi practicată decât de un medic.

Ea nu poate avea loc decât într-un spital public sau într-unui privat care aplică dispoziţiile articolului Legii 176.

Art. Legea 162-3. — Medicul solicitat de o femeie în vederea întreruperii sarcinii trebuie, cu posibilitatea de rectificare a prevederilor articolului Legii 162-8:

1. S-o informeze pe aceasta în legătură cu riscurile medicale ale intervenţiei atât pentru ea, cât şi pentru maternităţile ei viitoare;

2. Să pună la dispoziţia interesatei un dosar-ghid care să cuprindă:

a) Enumerarea drepturilor, ajutoarelor şi avantajelor garantate prin lege familiilor, mamelor, celibatare sau

nu şi copiilor lor, precum şi a posibilităţilor oferite pentru adopţia unui copil care urmează să se nască;

b) Lista şi adresele organismelor vizate la articolul 162-4.

O hotărâre judecătorească va preciza în ce condiţii direcţiile departamentale de acţiune sanitară şi socială vor asigura întocmirea dosarelor-ghid destinate medicilor.

Art. Legea 162^4. — O femeie care consideră că se află în situaţia descrisă la articolul Legii 162-1 trebuie, după ce urmează demersul prevăzut la articolul Legii 162-3, să solicite o consultaţie la un centru de informare, consultanţă sau consiliere familială, la un centru de planificare sau educaţie familială, la un serviciu social sau alt organism care funcţionează legal şi care va trebui să-i furnizeze un atestat de consultaţie.

Această consultaţie presupune o convorbire particulară în cursul căreia interesatei i se vor oferi asistenţă şi sfaturi pentru depăşirea situaţiei în care se află, precum şi mijloacele necesare pentru rezolvarea problemelor sociale apărute în urma sarcinii.

Personalul organismelor vizate la primul alineat are obligaţia de a se supune dispoziţiilor articolului 378 al codului penal.

De câte ori va fi posibil, cuplul va participa la consultaţie şi la luarea deciziei.

Art. Legea 162-5. — Dacă femeia solicită, după consultaţiile prevăzute la articolele Legii 162-3 şi Legii 162-4, o nouă întrerupere a sarcinii, medicul trebuie să obţină consimţământul în scris al acesteia; el nu poate lua în considerare această confirmare decât după expirarea termenului de o săptămână de la prima solicitare a femeii.

Art. Legea 162-6. — în caz de confirmare, medicul poate practica el însuşi întreruperea sarcinii în condiţiile stabilite la al doilea alineat al articolului Legii 162-2. Dacă nu practică el însuşi intervenţia, el îi va restitui femeii cererea, pentru ca aceasta să-i fie înmânată medicului ales de ea; el îi va elibera şi un certificat care să ateste faptul că s-a conformat dispoziţiilor articolelor Legii 162-3 şi Legii 162-5.

Spitalul în care femeia cere să fie admisă trebuie să intre în posesia atestatelor care să justifice faptul că ea a solicitat consultaţiile prescrise la articolele Legii 162-3 şi Legii 162-5.

Art. Legea 162-7. — Dacă femeia este minoră celibatară, este necesar consimţământul uneia ditre persoanele care exercită autoritatea parentală sau, dacă este cazul, al reprezentantului legal.

Art. Legea 162-8. — Un medic nu are obligaţia de a da curs cererii de întrerupere a sarcinii şi de a parctica o astfel de intervenţie, însă el are datoria de a o informa pe interesată, încă de la prima lor întrevedere, în legătură cu refuzul său.

Tot cu posibilitatea rectificării ulterioare, oricare moaşă, asistent medical sau asistentă medicală, personal medical, indiferent despre cine este vorba, nu este obligat să-şi dea concursul la întreruperea unei sarcini.

Un spital privat poate refuza să practice întreruperi voluntare ale sarcinii.

Totuşi, în cazul în care spitalul a solicitat să participe la executarea serviciului public spitalicesc sau a încheiat un contract de concesie, în aplicarea Legii nr. 70-1318 din 31 decembrie 1970 privind reforma în spitale, acest refuz nu poate fi acceptat decât dacă există şi alte instituţii în măsură să răspundă nevoilor locale.

Art. Legea 162-9. — Orice instituție în care este practicată întreruperea de sarcină trebuie să asigure, după intervenție, un serviciu de informare a femeii în materie de reglementare a naşterilor.

Art. Legea 162-10. — Orice întrerupere a sarcinii să facă obiectul unei declarații făcute de medic şi adresate, de către centrul în care această intervenție este practicată, medicului inspector regional al sănătății; această declarație nu face nici o referire la identitatea femeii.

Art. Legea 162-11. — întreruperea de sarcină nu este autorizată în cazul unei femei venite din altă țară decât dacă aceasta poate justifica condiții de rezidență stabilite pe cale regulamentară.

Femeile celibatare venite din altă țară care nu au împlinit încă 18 ani trebuie în plus să respecte condițiile prevăzute la articolul Legii 162-7."

Art. 5. — Secțiunea II a capitolului III bis al titlului I al cărții II din codul sănătății publice este redactat după cum urmează:

SECȚIUNEA II
întreruperea voluntară a sarcinii practicată în scop terapeutic.

„*Art.* Legea 162-12. — întreruperea voluntară a unei sarcini poate, în cursul oricărui trimestru al sarcinii, să fie practicată dacă doi medici atestă, în urma unor examene şi discuții, că gestația amenință grav sănătatea femeii în cauză sau că există o mare probabiliatate ca fătul să fie afectat de o boală de o gravitate extremă şi considerată incurabilă în momentul diagnosticului.

Unul dintre cei doi medici trebuie să-şi exercite activitatea într-un spital public sau într-unui privat care îndeplineşte condiţiile articolului Legii 176, iar numele celuilalt să fie pe o listă de experţi pe lângă Curtea de Casaţie sau pe lângă o curte de apel.

Unul din exemplarele consultaţiei intră în posesia interesatei; alte două exemplare sunt păstrate de medicii consultanţi.

Art. Legea 162-13. — Dispoziţiile articolelor Legii 162-2 şi Legii 162-10 sunt aplicabile în cazul întreruperii voluntare a sarcinii practicate în scop terapeutic."

Art. 6. — Secţiunea III a capitolului II *bis* al titlului I al cărţii II din codul sănătăţii publice este redactată după cum urmează:

SECŢIUNEA III

Dispoziţii comune.

Art. Legii 162-14. — Un decret emis în Consiliu de Stat va stabili condiţiile de aplicare a prezentului capitol.

TITLU III

„Art. 7. — I. — Titlul secţiunii I a capitolului V al cărţii II din codul sănătăţii publice este modificat după cum urmează:

SECŢIUNEA I

Spitale care acceptă femei însărcinate

II. — La articolul Legii 176 din codul sănătăţii publice cuvintele „o clinică, o maternitate sau un centru medical privat" sunt înlocuite de cuvintele „un spital privat".

III. — Articolul Legii 178 din codul sănătății publice este modificat după cum urmează:

„Art. Legii 178. — Prefectul poate, pe baza raportului medicului inspector departamental al sănătății, să se pronunțe pentru retragerea autorizației prevăzute la articolul Legii 176 dacă centrul nu mai îndeplineşte condițiile stabilite prin decret prevăzut în articolul menționat sau dacă el contravine dispozițiilor articolelor Legii 162-6 (alineat 2) şi celor de la Legea 162-9 la Legea 162-11."

IV. — Este introdus în codul sănătății publice un articol al legii 171-1 redactat după cum urmează:

„Art. Legii 171-1. — în centrele vizate la articolul Legii 176 numărul de întreruperi voluntare ale sarcinii practicate anual nu va fi mai mare decât un sfert din totalul actelor chirurgicale şi obstetrice.

Dacă se va depăşi această limită, se va proceda la închiderea centrului pe o perioadă de 1 an. în caz de recidivă, el îşi va închide porțile pentru totdeauna.

Art. 8. — Costul îngrijirilor medicale şi al spitalizării aferent avortului voluntar, efectuat în condițiile prevăzute la capitolul III *bis* al titlului I al cărții II din codul sănătății publice, nu poate depăşi tarifele stabilite prin aplicarea ordonanței nr. 45-1483 din 30 iunie 1945 referitoare la prețuri.

Art. 9. — Se adaugă la titlul III, capitolul VII din codul familiei şi ajutorului social un articol al Legii 181-2 redactat după cum urmează:

„Art. Legii 181-2. — Costul îngrijirilor medicale şi al spitalizării aferent întreruperii voluntare a sarcinii, efectuată în condițiile prevăzute la capitolul III *bis* al

titlului I al cărții II din codul sănătății publice, este suportat în funcție de condițiile fixate prin decret."

Art. 10. — Articolul Legii 647 din codul sănătății publice este înlocuit de următoarele dispoziții:

„Art. Legii 647. — Fără a aduce vreun prejudiciu dispozițiilor articolului 60 din codul penal, vor primi pedeapsa cu o închisoare de la 2 luni la 2 ani şi vor plăti o amnedă de la 2 000 F la 20 000 F sau numai una dintre aceste pedepse, toți cei care, printr-un mijloc oarecare, au provocat întreruperea sarcinii, chiar şi licite, şi chiar şi în cazul în care această intervenție a decurs normal.

Vor primi aceleaşi pedepse şi toți cei care, printr-un mijloc oarecare, cu excepția cazului în care această publicitate a fost făcută în publicații destinate medicilor şi farmaciştilor, au făcut propagandă sau publicitate directă sau indirectă fie clinicilor în care se practică întreruperile de sarcină, fie medicamentelor, produselor şi obiectelor sau metodelor care au scopul de a provoca sau care sunt prezentate ca fiind în măsură să provoace o întrerupere de sarcină.

în caz de provocare, propagandă sau publicitate prin presa scrisă, fie ea şi străină, prin viu grai sau cu ajutorul mijloacelor vizuale, fie şi de proveniență străină, dacă ele au fost comercializate în Franța, se vor aplica persoanelor enumerate la articolul 285 din codul penal, măsurile prevăzute la alineatele precedente în condițiile stabilite în acest articol, dacă delictul a fost comis în presă, şi împotriva persoanelor care se fac responsabile de livrarea lor sau, dacă acestea nu pot fi identificate, directorilor de centre medicale sau de societăți comerciale care au procedat la această difuzare sau care au avut vreau avantaj de pe urma acesteia,

dacă delictul a fost comis printr-un alt mijloc decât în presă."

Art. 11. — Dispozițiile titlului II al prezentei legi se vor aplica atât timp cât titlul I va rămâne în vigoare.

Aplicarea articolelor Legii 161-1, Legii 650 şi Legii 759 din codul sănătății publice este suspendată pe acceaşi durată.

Art. 12. — începutul celui de-al doilea alineat al articolului 378 din codul penal este redactat după cum urmează:

„Cu toate acestea, persoanele enumerate mai jos, fără a fi obligete să denunțe avorturile practicate în alte condiții decât cele prevăzute de lege, pe care le cunoşteau..."

(Restul rămâne neschimbat)

Art. 13. — întreruperea voluntară a sarcinii nu trebuie să se constituie într-un mijloc de reglementare a naşterilor. în acest sens, Guvernul va lua toate măsurile necesare pentru informarea în masă cu privire la reglementarea naşterilor, mai ales prin crearea, în cadrul instituțiilor de protecție a mamei şi copilului, unor centre de planificare sau educație familială şi prin utilizarea tuturor mijloacelor de informare.

Art. 14. — Toate centrele de planificare sau educație familială din cadrul instituțiilor de protecție a mamei şi a copilului vor fi dotate cu mijloacele necesare de informare, de consiliere şi de sprijin acordat femeii care solicită întreruperea voluntară a sarcinii.

Art. 15. — Decretele emise pentru aplicarea prezentei legi vor fi publicate în minimum 6 luni de la data promulgării.

Art. 16. — Raportul privind situația demografică a Franței, prezentat anual în Parlament de ministrul care se ocupă de problemele privind populația, prin aplicarea Legii nr. 67-1176 din 28 decembrie 1967 va conține detalii în legătură cu aspectele socio-demografice ale avortului.

în plus, institutul național de studii demografice va analiza şi va publica, în colaborare cu institutul național al sănătății şi al cercetării medicale, statisticile stabilite pe baza declarațiilor prevăzute la articolul Legii 162-10 din codul sănătății publice.

Prezenta lege va fi pusă în aplicare ca lege a Statului.

întocmit azi, 17 ianuarie 1975, la Paris.

VALÉRY GISCARD D'ESTAING,
Preşedintele republicii

Primul-ministru,
JACQUES CHIRAC.

Ministrul de Stat, ministru de interne,
MICHEL PONIATOWSKI

Ministrul justiției,
JEAN LECANUET.

Ministrul muncii,
MICHEL DURAFOUR.

Ministrul sănătății,
SIMONE VEIL.

Decretul nr. 75-317 din 5 mai 1975
care modifică articolele R. 5148 bis şi R. 5177 din codul de sănătate publică (Monitorul oficial, 6 mai 1975)

Primul ministru,

Având în vedere raportul ministrului justiţiei, ministrului agriculturii, ministrului muncii şi ministrului sănătăţii,

în conformitate cu codul sănătăţii publice, şi, mai ales, cu cartea V a acestuia;

în conformitate cu legile nr. 67-1176 din 28 decembrie 1967 referitoare la reglementarea naşterilor, articolul 4, şi nr. 74-1026 din 4 decembrie 1974 care include diverese dispoziţii legate de reglementarea naşterilor, în special articolele 7, 8, 9 şi 10;

în conformitate cu decretul nr. 72-318 din 24 aprilie 1972 modificat, în special articolul 6 care prevede aplicarea articolului 4 din Legea nr. 67-1176 din 28 decembrie 1967 privind reglementarea naşterilor şi abrogând articolele legilor 648 şi 649 din codul sănătăţii publice;

în conformitate cu punctul de vedere exprimat de consiliul de administraţie al casei naţionale de asigurare în caz de boală;

Consiliul de Stat întrunit,

Decretează,

Articolul 1.

Al doilea alineat al articolului R. 5148 bis din codul sănătăţii publice este abrogat şi înlocuit cu următoarele dispoziţii:

„Nu poate fi prescrisă într-o singură doză o cantitate de medicamente corespunzătoare unei durate de tratament mai mari de 1 lună. Atunci când rețeta medicală presupune o durată de tratament superioară unei luni, medicul care a scris rețeta, pentru a facilita accesul la aceste medicamente, în regim de asigurare în caz de boală sau sub formă de ajutor social, trebuie să menționeze în mod expres pe rețetă de câte ori este nevoie să fie reluat tratamentul pe perioade de maximum 1 lună în limita celor 6 luni de tratament.

Cu toate acestea, în cazul medicamentelor contraceptive, ele pot fi prescrise timp de 3 luni. Reluarea tratamentului este autorizată, cu condiția ca medicul să menționeze pe rețetă acest lucru şi în limita unui an de tratament/'

Articolul 2.

Articolul R. 5117 din codul sănătății publice este completat cu următoarele dispoziții:

„Aceste prescripții nu sunt aplicabile în ceea ce priveşte punerea la dispoziție, în cadrul centrelor de planificare sau educație familială care funcționează legal, a medicamentelor sau produselor contraceptive minorelor care doresc să păstreze secretul asupra stării lor."

Articolul 3.

Ministrul justiției, ministrul agriculturii, ministrul muncii şi ministrul sănătății au sarcina, fiecare în sectorul lui, de a aplica prezentul decret, care va fi publicat în Monitorul oficial al Republicii franceze.

Prezenta lege va fi pusă în aplicare ca lege a Statului.

întocmit azi, 5 mai 1975, la Paris.

JACQUES CHIRAC,

Primul-ministru

Ministrul sănătății,
SIMONE VEIL/

Ministrul justiției,
JEAN LECANUET.

Ministrul agriculturii,
CHRISTIAN BONNET.

Ministrul muncii,
MICHEL DURAFOUR.

Legea nr. 79-1024 din 31 decembrie 1979
privind întreruperea voluntară a sarcinii
(Monitorul oficial, 1 ianuarie 1980)

Adunarea Națională şi Senatul au adoptat,

Preşedintele Republicii promulgă legea care prevede următoarele.

Art. 1. — Articolul 1 al Legii nr. 75-17 din 17 ianuarie 1975, privind întreruperea voluntară a sarcinii, este completat cu un nou alineat:

„însuşirea acestui principiu şi a consecințelor lui, informarea asupra problemelor vieții şi ale demografiei naționale şi internaționale, educația în spiritul responsabilității, recunoaşterea de către societate a drepturilor copilului şi politica familială sunt obligații naționale. Statul, cu sprijinul colectivităților teritoriale, îşi asumă aceste obligații şi încurajează toate inițiativele care vizează atingerea acestui obiectiv."

Art. 2. — Se adaugă la articolul 13 din Legea nr. 75-17 din 17 ianuarie 1975 un al doilea alineat redactat după cum urmează:

„în cadrul cursurilor de formare inițială şi permanentă a medicilor, moaşelor, asistenților medicali şi asistentelor medicale, va exista şi unul despre contracepție."

Art. 3. — I. — în primul şi al cincilea alineat al articolului 317 din codul penal, cifra „60 000 F" este înlocuită cu cifra „100 000 F".

II. — în al doilea alineat al articolului 317 din codul penal, cifra „120 000 F" este înlocuită cu cifra „250 000 F".

III. — în al cincilea alineat al articolului 317 din codul penal, cuvintele „de la 2 ani" sunt înlocuite cu cuvintele „de la 5 ani".

IV. — Articolul 317 din codul penal este completat cu un al şaselea alineat redactat după cum urmează:

„Dispozițiile primelor patru alineate ale prezentului articol nu se aplică în cazul în care întreruperea voluntară a sarcinii este practicată fie în condițiile stabilite prin articolul Legii 162-12 din codul sănătății publice, fie înainte de sfârşitul celei de-a 10 săptămâni de viață a fătului, de un medic, într-un spital public sau într-unui privat care aplică dispozițiile articolului Legii 176 din codul sănătății publice."

Art. 4. — Articolul Legii 162-3 din codul sănătății publice este înlocuit cu următoarele dispoziții:

„*Art.* Legii 162-3. Medicul căruia o femeie îi solicită o întrerupere a sarcinii trebuie, încă de la prima vizită a acesteia:

1. S-o informeze pe aceasta în legătură cu riscurile medicale ale intervenției atât pentru ea cât şi pentru

maternităţile ei viitoare, şi despre gravitatea biologică a intervenţiei solicitate;

2. Să pună la dispoziţia interesatei un dosar-ghid, revizuit de cel puţin o dată pe an, care să cuprindă cu precădere:

a) Actualizarea dispoziţiilor articolului 1 al Legii nr. 75-17 din 17 ianuarie 1975, precum şi dispoziţiile articolului Legii 162-1 ale prezentului cod care limitează întreruperea sarcinii în cazul în care femeia însărcinată se află într-o situaţie disperată;

b) Enumerarea drepturilor, ajutoarelor şi avantajelor garantate prin lege familiilor, mamelor, celibatare sau nu, şi copiilor acestora, precum şi a posibilităţilor oferite pentru adopţia unui copil care urmează să se nască;

c) Lista şi adresele organismelor vizate la articolul 162-4, ca şi ale asociaţiilor şi organismelor susceptibile să ofere sprijin moral sau material interesatelor;

d) Lista şi adresele centrelor care practică întreruperi voluntare ale sarcinii.

O hotărâre judecătorească va preciza în ce condiţii vor asigura direcţiile departamentale de acţiune sanitară şi socială întocmirea dosarelor-ghid destinate medicilor."

Articolul 5. — I. — Al doilea alineat al Legii 162^1 din codul sănătăţii publice este completat cu următoarele dispoziţii:

„... mai ales pentru a-i oferi acesteia posibilitatea de a păstra sarcina. Cu această ocazie, îi sunt comunicate numele şi adresele persoanelor care, fie pe cont propriu, fie ca reprezentant al unui organism, serviciu sau asociaţii, ar fi dispuse să acorde sprijin moral şi material femeilor şi cuplurilor care nu-şi pot permite un copil."

II. — Este inserat, în acelaşi articol, după al doilea alineat, un nou alineat redactat după cum urmează:

„Cu excepția spitalelor publice, aceste consultații nu pot fi acordate decât în incinta centrelor în care se practică întreruperile voluntare de sarcină'

Articolul 6. — Articolul Legii 162-5 din codul sănătății publice este completat cu următoarea dispoziție:

„.. .exceptând cazul în care termenul de 10 săptămâni de viață a fătului riscă să fie depăşit, numai medicul fiind în măsură să aprecieze oportunitatea deciziei sale. In plus, această confirmare nu poate fi luată în considerare decât la expirarea termenului de 2 zile de la convorbire, termen prevăzut la articolul Legii 162-4, el putând fi inclus în cel de o săptămână prevăzut anterior

Art. 7. — Cel de-al doilea alineat al articolului Legii 162-6 din codul sănătății publice este înlocuit cu un nou alineat redactat după cum urmează:

„Directorul spitalului în care femeia solicită să fie luată în evidență pentru o întrerupere voluntară a sarcinii trebuie să intre în posesia atestatelor din care să reiasă că ea a efectuat consultațiile prescrise la articolele de la Legeal62-3 până la Legea 162-5, atestate pe care le va păstra cel puțin 1 an."

Art. 8. — Articolul Legii 162-7 din codul sănătății publice este completat de următoarea frază:

„Acest consimțământ va trebui să fie însoțit de cel al minorei celibatare însărcinate, care va fi dat fără ca părinții sau reprezentantul legal să fie de față."

Art. 9. — I — Primul alineat al articolului Legii 162-8 din codul sănătății publice este înlocuit cu următoarele dispoziții:

„Un medic nu are obligația de a practica o întrerupere voluntară a sarcinii, însă el are datoria de a o informa pe interesată în legătură cu refuzul său, încă de la prima lor întrevedere. în plus, el are de îndeplinit obligațiile menționate la articolele Legii 162-3 şi Legii 162-5.//

II. — Cuvintele de la începutul celui de-al doilea alineat al articolului Legii 162-8, „Tot cu posibilitatea rectificării ulterioare" sunt suprimate.

III. — Articolul Legii 162-8 din codul sănătății publice este completat de trei noi alineate redactate după cum urmează:

„Categoriile de instituții publice care au obligația de a dispune de mijloace necesare practicării întreruperilor voluntare ale sarcinii sunt stabilite prin decret.

în centrele medicale care fac parte din categoriile menționate la precedentul alineat, consiliul de administrație desemnează serviciul în cadrul căruia se practică întreruperile voluntare ale sarcinii.

Atunci când şeful serviciului respectiv refuză să-şi asume răspunderea pentru o astfel de practică, consiliul de administrație trebuie să creeze o unitate dotată cu nijloace necesare practicării întreruperilor voluntare ale sarcinii."

Art. 10. — Articolele 2 şi 11 ale Legii nr. 75-17 din 17 ianuarie 1975, precum şi articolele Legii 161-1 şi Legii 650 din codul sănătății publice sunt abrogate.

Art. 11. — I — în prima frază al primului alineat al articolului 43 din codul familiei şi ajutorului social,

cuvintele: „în timpul celor 6 săptămâni care precedă presupusa dată a naşterii" sunt suprimate.

II. — Primul alineat al aceluiaşi articol este completat de următoarea frază:

„Este valabil şi pentru ajutoarele în numerar prevăzute la articolul 52."

Art. 12. — Secţiunea II (Prevenţia avortului) a capitolului I al titlului II din codul familiei şi ajutorului social este completat cu un articol adiţional 44-1 redactat după cum urmează:

Art. 44-1. — „Se vor constitui comisii pentru venirea în sprijinul maternităţii pe întregul teritoriu al ţării, în special pe lângă centrele socio-medicale sau birourile de ajutor social din marile oraşe. Componenţa şi statutul de funcţionare vor fi stabilite prin decret emis în Consiliu de Stat; acestea trebuie să includă persoane calificate în domeniul social şi familial, voluntari şi reprezentanţi ai asociaţiilor de sprijinire a familiei şi a copilului."

Art. 13. — I. — S-a constituit o delegaţie parlamentară pentru problemele demografice. Această delegaţie numără 25 de membri: 15 deputaţi şi 10 senatori.

II. — Membrii delegaţiei sunt desemnaţi pentru a face parte din rândurile ei de către fiecare dintre cele două adunări ale Parlamentului în aşa fel încât să se asigure o reprezentare proporţională a grupurilor politice.

Deputaţii membri ai delegaţiei sunt desemnaţi la începutul legislaturii pentru toată durata acesteia.

Senatorii membri ai delegaţiei sunt desemnaţi după fiecare remaniere parţială a Senatului.

Mandatul delegaţilor se încheie o dată cu încheierea mandatului parlamentar.

III. — delegaţia parlamentară pentru problemele demografice are drept misiune informarea adunărilor:

a) în legătură cu rezultatele politicii pro-natalitate;

b) în legătură cu modul de aplicare a legilor privind reglementarea naşterilor şi contracepţia;

c) în legătură cu modul de aplicare şi consecinţele legilor privind întreruperea voluntară a sarcinii.

IV. — Anual, Guvernul prezintă în faţa membrilor delegaţiei un raport asupra acţiunilor menţionate la paragraful III de mai sus; delegaţia formulează observaţii pe marginea conţinutul raportului, pe care le supune apoi comisiilor parlamentare competente.

V. — Delegaţia îşi stabileşte regulamentul intern de funcţionare.

Prezenta lege va fi pusă în aplicare ca lege a Statului.

întocmit azi, 31 decembrie 1979, la Paris.

VALÉRY GISCARD D'ESTAING,

Preşedintele Republicii

Primul-ministru,

RAYMOND BARRE.

Ministrul justiţiei,

ALAIN PEYREFITTE.

Ministrul sănătăţii şi securităţii sociale,

JACQUES BARROT.

Ministrul delegat pe lângă Primul-ministru, responsabil cu condiţia feminină,

Monique PELLETIER.

APENDICE

NOTE

LIBIDOUL DECLINAT LA FEMININ: TRUPUL ŞI INIMA, DORINŢA ŞI IUBIREA

1. Această convorbire a avut loc cu ocazia reeditării, în 1987, a lucrării *Sexualité féminine* sub titlul *Libido fémmine.* Detaliile cu privire la diferitele ediţii ale acestei cărţi sunt date în secţiunea „Nota editorului" a lucrării *Sexualité féminine,* Gallimard, 1996, p. 32.

2. Pentru F. Dolto, aceasta este vârsta descoperirii diferenţei între sexe, o dată cu discriminarea formelor *(cf. Sexualité féminine, op.cit.,* pp. 87-93).

3. Despre stilul dorinţei feminine, cf. *Sexualité féminine, op.cit.,* p. 166 şi urm., pp. 240 şi urm.).

4. Să nu uităm că lucrările consacrate problemei sexualităţii feminine, elaborate de psihanalistele din timpul lui Freud, luând poziţie în conflictul teoretic dintre Viena şi Londra, vizau în special apărarea tezelor avansate de psihanalişti precum Freud şi Jones *(cf. Sexualité féminine, op.cit.,* pp. 9-10 şi notele 1 şi 2).

5. Cf. Sexualité féminine, op.cit., pp. 167-175.

6. Cf. Sexualité féminine, op.cit., pp. 119 şi urm., p. 245 şi urm.

7. *Cf. Dialogues québécois,* Le Seuil, 1987, pp. 103 şi urm., şi *Sexualité féminine, op.cit.,* „Dialogues préliminaire", p. 41.

8. Cf. Sexualité féminine, op.cit., p. 217.

9. Cf., infra, textele legilor din 1975 şi 1979 care legalizează avortul, p. 27 şi „Consideraţii asupra avortului", p. 271.

10. Cf., infra, „Noile tipuri de fecundaţie şi tehnicile de procreaţie asistată medical", p. 321.

11. *Cf. Sexualité féminine, op.cit.,* **Introducere, p. 66.**

12. *Cf. Sexualité féminine, op.cit.,* **p. 183.**

13. Să ne amintim că, în ediția din 1987 despre care este vorba aici, textul „Note asupra frigidității" figura în anexa textului principal, „Sexualité féminine". El nu a apare în noua ediție, dar figurează aici, *infra,* **p. 32.**

14. *Cf. Sexualité féminine, op.cit.,* **cap. III: „Érotisme féminin, sa structuration dans l'enfance, ses manifestations chez la femme adulte", p. 153.**

DESPRE FEMINITATE

15. F. Dolto se dusese la Louvain la invitația Cercului studenților la psihologie. în ciuda corespondenței lui F. Dolto cu *Revue de psychologie et des sciences de Véducation* **a Institutului catolic din Louvain, revistă care şi-ar fi dorit să publice în paginile ei această conferință, se pare că ea a rămas inedită. Noi publicăm aici transcrierea conferinței, revizuită în spiritul păstrării vivacității oralității.**

16. „A împărtăşi " ^tr putea avea aici sensul de „a se implica", metaforă creată de F. Dolto şi folosită din primele rânduri ale acestui text.

17. Pentru mai multe detalii privind tradiția occidentală, din Antichitate până la Renaştere, care tratează bisexualitatea în termeni de bilateralitate, a se vedea articolul lui Marie-Christine Pouchelle, „L'hybride", în *Bisexualité et différences des sexes,* **nr. 7 al** *Nouvelle Revue de psychanalyse,* **Gallimard, 1973, pp. 49-61. Este interesant de noat faptul că F. Dolto interpretează această teorie a sexualității făcând deja trimiteri la** *Facerea,* **pornind de la discursul celui mai cunoscut pacient al său** *(cf. Le cas Dominique,* **Le Seuil, 1971, pp. 102-105,122, 148).**

18. Pentru copil, este vorba deci de perioada de dinaintea descoperirii diferenței între sexe, care, consideră F. Dolto, este în legătură cu posibilitatea discriminării formelor, ceea ce va fi amintit în continuare în cuprinsul acestui text *(cf.,* **de asemenea,** *Sexualité féminine, op.cit***pp. 167-170).**

19. *Cf., infra,* **nota 26.**

*** în franceză, în text, „partager"** *(N. t.)*

20. Cititorul va găsi un alt comentariu al lui F. Dolto asupra *Facerii* **în** *Sexualité féminine, op. cit.,* **pp. 316-317 (comentariul 19).**

21. Despre această noțiune a riscului diferențiat sexual, vezi *Sexualité féminine, op.cit***pp. 172-175, pp. 240 şi urm.**

22. Pentru mai multe detalii asupra problemei discriminării formelor, vezi „La castration anale" din *Vimage inconsciente du corps,* **Le Seuil, 1984, pp. 107 şi urm. şi** *Sexualité féminine, op.cit.,* **pp. 309-310 (comentariul 10).**

23. Ne-a fost imposibil să identificăm studiul lingvistic la care face referire F. Dolto aici.

24. Aceste „trei generații" corespund, după F. Dolto, spațiului generațional necesar pentru analizarea acestei estompări a diferenței sexuale. Absența reprezentantului masculin interesat de copil şi de mamă „inverteşte specificul sexual feminin în însăşi originea narcisismului fetei". Cf. *Sexualité féminine, op.cit***p. 211, şi** *Le cas Dominique, op. cit.,* **p. 246, precum şi prefața la cartea lui D. Dumas** *L'ange et le Fantôme (Introduction à la clinique de Vimpensé généalogique),* **Minuit, 1985, pp. 13-14.**

25. Cf. Sexualité féminine, op.cit., **pp. 378-379 (comentariul 103).**

26. „Prudențial" este un termen recurent la F. Dolto. El desemnează mai întâi prudența relațională a copilului de ambele sexe, în momentul complexului Oedip, față de adultul de sex complementar, care, pentru el, este mult prea ispititor. Această inhibare prudentă a dorinței, care încearcă să se elibereze de sub vraja „atracției" cu rol reificator, fiindcă scapă de sub control, este prezentă într-un joc de-a v-ați ascunselea (de tipul „eu pot să te privesc, dar tu nu ai voie să mă priveşti") care aminteşte de unul mai vechi, „Te-am prins!", atât de des descris de F. Dolto, sau de jocul „Fort! Da! ", descris de Freud (cf. „Au-delà du principe de plaisir", în Essais de psychanalyse, Payot, 1989, pp. 15-20). Evitarea contacului fizic, din cauza disproporției existente între corpuri şi sexe (dispareunie — *cf.* **nota 32) pe care copiii o intuiesc, poate fi interpretată greşit ca masochism** *(cf., infra,* **„Despre masochismul feminin", p. 177). Dimpotrivă, această dominare a tensiunii erotice are rol narcisic, şi faptul că adulții respectă această „menținere la distanță" prudențială din partea copilului lor îi va permite acestuia să-şi circumscrie sentimentul de pudoare, să-şi câştige autonomia şi să se manifeste în conformitate cu sexul căruia îi aparține. A se vedea** *Sexualité féminine,*

op.cit., pp. 106-111, p. 129 (în ceea ce priveşte prudenţa cu care fetiţa îşi trăieşte sexualitatea pentru a limita angoasa de viol), p. 61 (în ceea ce priveşte extinderea prudenţială a pericolului incestului cu mama sa, în cazul băieţelului, la surorile lui), p. 292 (unde F. Dolto vorbeşte despre cauzele prudenţiale ale poligamiei masculine).

27. F. Dolto se referă aici la contribuţia lui Lacan ("La signification du phallus"(1958), în *Écrits*, Le Seuil, 1966, pp. 685-695). Vezi şi F. Dolto, *Le sentiment de soi,* Gallimard, 1997, pp. 230-231, şi J.Lacan, *Le séminaire,* IV, *La relation d'objet,* Le Seuil, 1994.

28. Cf. *Sexualité féminine, op.cit.,* pp. 383-384 (comentariul 109).

29. Cf. *Sexualité féminine, op.cit.,* pp. 167-168.

30. „ ... toate obiectele de schimb între copil şi mamă, precum şi toate obiectele parţiale din spaţiul copilului memorizate de el sunt pentru el nişte obiecte de securitate asociate cu imaginea lui despre corp. Este vorba de nişte obiecte pe care eu le numesc «mamaizate», cu un termen care, cred eu, este cum nu se poate mai potrvit" (cf. *Le sentimnet de soi, op. cit.,* p. 157). Aici, tatăl are această însuşire, ceea ce indică, în cadrul relaţiilor precoce, contaminarea acestuia de către mamă. Copilul îl percepe în continuare pe tatăl său în raport cu mama lui, tatăl făcând parte din spaţiul său de securitate.

31. Cf. Freud, „Sur la psychogénèse d'un cas d'homosexualité féminine", în *Névrose, psychose et perversion,* P.U.F., 1973, pp. 245-270.

32. Dispareunia este descrisă medical ca o durere resimţită de femeie în timpul coitului, ceea ce determină dificultăţi în realizarea raportului sexual. F. Dolto utilizează acest termen într-un sens derivat, care nu se îndepărtează prea mult de etimologia lui (gr. *dyspareunos* „dificultate de a fi pe aceeaşi lungime de undă"). Folosind acest cuvânt, ea nu face decât să sublinieze caracterul disparat sau disproporţionat al celor două sexe aflate unul în prezenţa celuilalt *(cf. Le sentiment de soi, op. cit.,* p. 61, nota 63).

33. Cf. Sexualité féminine, op.cit., pp. 389-392 (comentariul 117).

34. Cf., infra, „Incesturi", p. 73.

35. Este vorba de o expresie la care a recurs F. Dolto şi care semnifică „a enunţa", „a pronunţa legea interdicţiei incestului". F. Dolto folosea şi sintagma „a dărui castrarea", pentru a sublinia faptul că acest enunţ este un fel de dar pe care îl primeşte copilul, care poate astfel să culeagă, retroactiv, „roadele castrării" şi să iasă

din impasurile lui incestuoase *(cf. L'image inconsciente du corps, op. cit.,* **p. 71).**

36. De notat faptul că F. Dolto accentuează, în cadrul incestului frate-soră, disimetria existentă între fete şi băieţi în ceea ce priveşte raportarea lor la interdicţie: băiatul poate şti că este vinovat; fata „nu ştie", îşi anulează facultăţile de simbolizare, fiind „obnubilată" *(cf., infra,* **„Incesturi", p. 73**

37. *Cf. Sexualité féminine, op.cit.,* **pp. 139-140.**

38. în 1968, atunci când F. Dolto susţine această conferinţă, numai femeile majore sau căsătorite aveau acces la anticoncepţionale (legea „Neuwirth" din 28 decembrie 1967, reprodusă în Anexe, p. 466). Legea din 4 decembrie 1974 le va asigura şi minorelor accesul fie sub prescripţie medicală, fie gratuit, în cadrul centrelor de planificare familială, la pilulele contraceptive (lege reprodusă în Anexe, p. 471).

39. *Cf. Sexualité féminine, op.cit.,* **p. 290 şi nota autorului de la aceeaşi pagină).**

40. Cf. **S. Freud, „Le thème des trois coffrets", în** *Essais de psychanalyse appliquée,* **colecţia Idées, Gallimard, 1976, pp. 87-103.**

41. Cf. Sexualité féminine, op.cit., **pp. 269-299.**

INCESTURI

42. Această convorbire a fost reprodusă în *Le Nouvel Observateur,* **sub titlul „Sora mea, dragostea mea...".**

43. în acest volum, mai există un text în care F. Dolto abordează tema incestului frate-soră: „Despre feminitate", *supra,* **pp. 41, şi** *cf. Sexualité féminine, op.cit***p. 160, pp. 226-227, pp. 253-254 (în legătură cu problema verbalizării interdicţiei incestului) şi pp. 262-263 (pentru un caz de incest frate-soră).**

44. F. Dolto se referă aici la cap. I, „L'horreur de l'inceste", din *Totem et Tabou* **(trad. de M. Weber, Gallimard, 1993).**

45. F. Dolto afirmă că această ignoranţă de care dă dovadă sora nu este întâlnită şi în cazul fratelui *(cf., supra,* **„Despre feminitate", p. 41 şi nota 36)**

46. Cf. Dialogues québécois, op. cit., **pp. 150-152.**

FEMINITATEA ÎN VIAȚA UMANĂ ŞI ÎN VIAȚA MÂNTUITA DE HRISTOS

47. Pe manuscrisul acestui text inedit scris de F. Dolto nu apare menționată niciodată. Conceperea lui sub formă de articol, ca şi anumite expresii (de tipul „creştin viu", p. 78), ne face să credem că autoarea lui 1-a încredințat spre publicare unei reviste cu caracter religios.

48. S. Freud, *La psychopathologie de la vie quotidienne,* Gallimard, 1997.

49. în *Dialogues québécois, op. cit.,* 1987, pp. 16, 21, 29, F. Dolto va conferi placentei o funcție gemelară. Funcție maternală sau gemelară: clinica psihanalitică se inspiră din domeniul antropologiei. în anumite țări, placenta este numită „mama-sursa de viață" a copilului *(cf.* N. Belmont, *Les signes de la naissance,* G. Monfort, 1983). Alteori, placenta este considerată locuința copilului; sau fratele, tovarăşul nou-născutului *(cf.* J. G. Frazer, *Le Rameau d'or,* vol. 1, Laffont, 1981, pp. 128-129).

50. Despre iținportanța respirației ca loc al imaginilor de bază şi despre imaginea respiratorie, a se vedea *L'image inconsciente du corps, op. cit.,* pp. 50, 52, 90-98, *L'enfant du miroir,* Rivages, 1987, pp. 27-28, şi *Le sentiment de soi, op. cit.,* pp. 183 şi 290.

51. „Unicitatea": este vorba despre un neologism creat de F. Dolto, prin care ea defineşte continuitatea narcisică şi continuitatea spațio-temporală a subiectului *(cf. L'image inconsciente du corps, op. cit.,* pp. 50-52).

52. în legătură cu întâlnirea, vezi F. Dolto, *Les Évangiles et la foi au risque de la psychanalyse,* Gallimard, 1996, pp. 274-275.

53. Cantica Fecioarei Maria poate fi citită în *Evanghelia după Luca,* 1,46-55.

54. Isus co-Maria, asemenea fătului aflat în conviețuire, în co-existență cu mama.

55. Prin intermediul acestei expresii, ca şi prin noțiunea de diadă (preluată de la A. Berge), F. Dolto desemnează legătura precoce mamă-copil *(cf. Au jeu du désir,* Le Seuil, 1981, pp. 82-88, *Solitude,* Gallimard, 1994, pp. 86-92, şi G. Guillerault, *Le corps psychique (Essais sur l'image du corps selon F. Dolto),* Éditions universitaires, 1989, pp. 71-108 (Édition L'Harmattan, 1995).

56. *Cf., infra,* „Considerații asupra avortului", p. 271 şi nota 158.

57. „Nu cred că o femeie poate să-şi fie suficientă înseşi în plan narcisic. Bărbatul poate acest lucru fiindcă a beneficiat de sprijinul propriei sale mame; el a fost heterosexual la început *in utero* **şi când era bebeluş"** *(cf. Solitude, op. cit.,* **p. 282).**

58. Cf. Au jeu du désir, op. cit., **pp. 247-248, şi** *Les Évangiles et la foi au risque de la psychanalyse, op. cit.,* **pp. 285-286**

59. Cf. Evanghelia după Matei, **I, 20-25.**

60. Pentru un expozeu similar, a se vedea *Les Évangiles et la foi au risque de la psychanalyse, op. cit.,* **pp. 18-19, 21-22.**

61. Cf. Les Évangiles et la foi au risque de la psychanalyse, op. cit., **pp. 25-28.**

62. *Cf. Les Évangiles et la foi au risque de la psychanalyse,* **op. cit., pp. 80-87, 90-94.**

BUCURĂ-TE, FECIOARĂ

63. Ca un exemplu, în ceea ce priveşte trapiştii, „atleţi ai vieţii spirituale", vezi *Solitude, op. cit.,* **p.437.**

DESPRE EXCIZIE

64. Acest text reprezintă transcrierea unui fragment din emisiunea *Apostrophes,* **difuzată în data de 14 ianuarie 1983 şi care a avut ca temă sexualitatea feminină. Printre invitaţii lui Bernard Pivot s-au numărat F. Dolto, care a vorbit despre noua ei carte,** *Sexualité féminine (Libido, érotisme, frigidité),* **Scarabée, 1982, şi Séverine Auffret, care şi-a prezentat, la rândul ei, cea mai recentă lucrare,** *Des couteaux contre les femmes,* **Des Femmes, 1982. Acest fragment s-a derulat în finalul emisiunii, după intervenţia lui Séverine Auffret, în momentul în care moderatorul o invită pe F. Dolto să-şi exprime părerea în legătură cu excizia. De asemenea,** *cf. Sexualité féminine (La libido génitale et son destin féminin), op. cit.,* **pp. 307-308 (comentariile 5 şi 7) şi p. 311 (comentariul 14).**

FUNCŢIA MATERNĂ ŞI SIMBOLISTICA SA

65. Acest text inedit a fost elaborat de F. Dolto în 1960. Având în vedere indicaţiile de pe manuscris ale autoarei, se poate trage

concluzia că 1-a scris în perspectiva raportului pentru congresul de la Amsterdam (cf. *Sexualité féminine, op. cit.,* prefață, pp. 7-30).

Despre acest aspect al maternului, vezi, *infra,* „Simbioza mamă-copil" (1960) şi „Instinctul matern" (1960). De asemenea, *cf.* „Les mères" (1963), convorbire cu J.-P. Pontalis, în *Les chemins de Véducation,* Gallimard, 1994, pp. 45-57; „La mère et l'enfant" (1964), în *La difficulté de vivre,* Gallimard, 1995, pp. 95-104; „La genèse du sentiment maternel" (1967), în *Au jeu du désir, op. cit.,* pp. 246-267.

66. F. Dolto consideră că orice compensare a unei lipse este „falică" (cf., *supra,* „Feminitatea în viața umană şi în viața mântuită de Hristos", p. 78 şi în *Les Évangiles et la foi au risque de la psychanalyse, op. cit.,* p. 304). în opera lui F. Dolto, ca de altfel şi în teoria lacaniană, cuvântul „falus" nu se referă la organul genital masculin, ci desemnează toate modalitățile dorinței: este un concept unificator, este aspectul dinamic al libidoului ființei umane *(cf. Sexualité féminine, op. cit.,* cap. 4).

67. în aceşt caz, copilul devine un simbol de intrus tolerat ca animalitate parazită *(cf. Sexualité féminine, op. cit.,* pp. 73-75 şi 343-345).

68. F. Dolto preia acest termen de la E. Pichon (1890-1940) — a cărei asistentă a fost, în anii '30, la Spitalul Bretonneau — pentru a desemna „nucleul narcisic al unei existențe derulate sub semnul securității"... *(cf. Séminaire de psychanalyse d'enfants, 2, Le Seuil, 1983, p. 149).*

SIMBIOZA MAMĂ-COPIL

69. Acest text inedit a fost elaborat de F.Dolto în 1960. Având în vedere indicațiile de pe manuscris ale autoarei, se poate trage concluzia că ea 1-a scris în perspectiva raportului pentru congresul de la Amsterdam *(cf. Sexualité féminine, op. cit.,* prefață, pp. 7-30).

Despre acest aspect al maternului, a se vedea, *infra,* „Simbioza mamă-copil" (1960) şi „Instinctul matern" (1960). De asemenea, *cf.* „Les mères" (1963), convorbire cu J.-P. Pontalis, în *Les chemins de l'éducation,* Gallimard, 1994, pp. 45-57; „La mère et l'enfant" (1964), în *La difficulté de vivre,* Gallimard, 1995, pp. 95-104; „La genèse du sentiment maternel" (1967), în *Au jeu du désir, op. cit.,* pp. 246-267.

70. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.,* pp. 74-75.

71. în aceeaşi ordine de idei, F. Dolto descrie un tip de angoasă foarte special care însoţeşte emoţiile puternice resimţite de subiecţi sănătoşi şi adaptaţi, dar care au suferit la naştere un traumatism în regiunea ombilicală, care a provocat angoasă şi moaşei, şi mamei *(Le sentiment de soi, op. cit.,* pp.189-190).

72. *Cf.* René Spitz, *De la naissance à la parole (La première année de la vie),* P.U.F., 1968, pp. 144-148. *Rooting* este denumirea pe care R. Spitz o dă unei anumite caracteristici a copilului, şi anume aceea că, încă din momentul venirii sale lume, el caută cu gura sânul mamei, legănându-şi capul într-o parte şi în cealaltă (citat de F.Dolto, *Séminaire de psychanalyse d'enfants, 2, Le Seuil, 1983, p. 145 şi nota); cf. Sexualité féminine, op. cit.,* pp. 80-81 şi pp. 365-366).

73. F. Dolto se referă aici la conferinţa pe care a ţinut-o la Societatea franceză de psihanaliză la data de 10 octombrie 1956, revizuită în 1974 şi publicată în cartea *Le sentiment de soi, op. cit.:* „Cazurile de copii fobiei", pp. 151-152,159-163,166-181.

74. Este vorba probabil de o greşeală în relatarea care urmează în continuare despre acest bebeluş de sex masculin. într-adevăr, ne putem pune întrebarea dacă nu cumva este vorba de celebrul caz al lui Agnès pe care F. Dolto îl citează în repetate rânduri, cu ocazia expunerii tezelor sale asupra stadiului olfactiv-respirator şi asupra imaginii corpului corespunzător *(cf., infra,* „Fraganţă", p. 142 *cf.,* de asemenea, *Le sentiment de soi, op. cit.,* pp. 144-147, şi *L'image inconsciente du corps, op. cit.,* p. 66).

75. F. Dolto defineşte narcisismul primordial sau fundamental ca fiind narcisismul subiectului în calitatea lui de subiect al dorinţei de viaţă *(cf. L'image inconsciente du corps, op. cit.,* pp. 50-51 şi p. 200).

76. Următorul caz prezentat poate fi citit în întregime în *Le sentiment de soi, op. cit.,* pp. 18-20, 147-151, 262-263, *286-287 (cf.,* de asemenea, *Séminaire de psychanalyse d'enfants, op. cit.,* pp. 214-218).

77. Este vorba, fără îndoială, de Otto Rank (1884-1939). în cartea lui cu acelaşi titlu, el consideră că traumatismul naşterii este mecanismul biologic al inconştientului, substratul ultim al vieţii psihice, ceea ce a dus la desprinderea autorului din mişcarea psihanalitică în 1962; totuşi, datorită acestei lucrări, a fost elaborată teoria psihanalitică a relaţiei mamă-copil *(cf.'O.* Rank, *Le traumatisme de la naissance,* Payot, 1990).

78. „Amenințarea cu moartea prin asfixie, [...] declanşează naşterea fătului" (*cf. Inconscient et destins*, Le Seuil, 1988, pp. 10-11; *cf.*, de asemenea, *Sexualité féminine, op. cit.*, p. 348.

79. Pentru un studiu mai detaliat al scărilor valorice bine-rău, bun-rău, plăcut-neplăcut şi frumos-urât şi al importanței relaționării cu Celălalt pentru însuşirea de către copil a acestor valori, a se vedea *Au jeu du désir, op. cit.*, „Les sensations coenesthésiques responsables d'aise ou de malaise, origine des sentiments de culpabilité", pp. 18-59.

FRAGRANȚĂ

80. Opiniile lui F. Dolto au fost consemnate de Françoise Petitot.

81. *Cavum-ul* desemnează cavitatea din spatele foselor nazale (Grand Larousse encyclopédique).

82. în opera lui F. Dolto, acest caz (Agnès) este frecvent citat şi reprezintă un pas decisiv al autoarei în ceea ce priveşte descoperirea importanței olfacției în cazurile de anorexie la sugar (*cf. Le sentiment de soi, (op. cit.*, pp. 18-20, 147-151, 262-263, 286-287 (*cf. L'image inconsciente du corps, op. cit.*, pp. 66-67, şi „à propos de l'anorexie" în *Séminaire de psychanalyse d'enfants, 2, op. cit.*, pp. 209-241; *cf.*, de asemenea, *supra*, „Simbioza mamă-copil", p. 92 şi nota 74). în legătură cu rolul simțului olfactiv în cadrul teoriei lui Dolto, a se vedea *Le sentiment de soi, op. cit.*, pp. 249-299.

83. Este vorba desigur de hârtia de împachetat flori.

84. *Cf., supra*, „Simbioza mamă-copil", pp. 92-93.

85. *Cf.* „Premières attractions hétérosexuelles", în *Sexualité féminine, op. cit.*, p. 79 şi pp. 364-365 (comentariul 84).

86. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.*, p. 369 (comentariul 90).

87. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.*, pp. 79-81 şi p. 363 (comentariul 79).

88. în ceea ce priveşte problema construirii de către copil, în absența mamei, a unui spațiu de securitate maternă prin intermediul defecației, vezi *L'image inconsciente du corps, op. cit.*, p. 69.

89. *Cf., supra*, „Despre feminitate", p. 41.

90. Despre această contradicție specifică stadiilor oral şi anal şi despre morala masochistă care se poate instala la copiii de ambele sexe ca o necesitate de armonie cu părinții, vezi *Sexualité féminine, op. cit.*, pp. 166-167.

91. în legătură cu acest transfer esențial la stadiul anal, a se vedea *Sexualité féminine, op. cit.,* pp. 83-84, 371-372 (comentariul 93) şi 373 (comentariul 95).

92. Abia către a doua jumătate a sec. al XVIII-lea o dată cu apariția „modei englezeşti a înfăşatului", ca urmare a reacțiilor venite din partea medicilor şi savanților, copilul s-a eliberat de constrângerea înfăşatului tradițional, această nouă modă fiind o realitate în rândul claselor favorizate. Medicina savantă, denunțând ca fiind antinaturală, în termenii lui Rousseau, „practica extravagantă şi barbară a înfăşatului", invoca drept argument major importanța covârşitoare a igienei în păstrarea sănătății. Totuşi, în comunitățile tradiționale, înfăşatul ("înfăşurarea în scutece a bebeluşului") a continuat să fie practicat în Franța până la începutul secolului al XX-lea. Această operațiune foarte complicată, care, în versiunea ei cea mai rigidă, nu depăşea prima lună de viață a copilului, viza, pe de o parte, corectarea corpului imperfect al acestuia, ajutându-1 să dezvolte o statură dreaptă, singura considerată normală, şi, pe de altă parte, atribuia murdăriei corporale un rol simbolic, de protecție. Importanța pe care o avea corpul curat pentru secoulul al XVIII-lea a contribuit la refularea acestei simbolici tradiționale care, astfel, a devenit opacă. Percepând, în cadrul dezvoltării libidinale a copilului, contradicția etică a stadiului anal, oare F. Dolto nu a intuit tocmai acest lucru? *(Cf.* J. Gelis, M. Laget şi M.-F. Morel, *Entrer dans la vie,* colecția Archives, Gallimard/Julliard, 1978).

93. Anosmia denumeşte pierderea percepțiilor olfactive.

94. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.,* pp. 356-357 (comentariul 72).

95. în legătură cu frecvența utilizării acestui termen „prudențial" de către F. Dolto, de fiecare dată când este vorba de prudența relațională care determină distanțarea copilului de ceea ce este perceput ca fiind distrugător, a se vedea *supra,* „Despre feminitate", p. 41 şi nota 26, precum şi, *infra,* „O voce ca multe altele", p. 355 şi nota 195; a se vedea, de asemenea, *Sexualité féminine, op. cit.,* p. 106; şi, mult mai apropiat de contextul de față, în care F. Dolto vorbeşte despre o conduită prudențială a subiectului psihotic în cadrul unui „transfer care apare pe fondul unui narcisism «alertat»" în urma confruntării pline de dramatism între dorință şi pulsiuni de moarte", a se vedea *Le cas Dominique, op. cit.,* pp 195-197.

96. în legătură cu „inflația analului", la care, în opinia lui F. Dolto, şi-ar fi adus contribuția teoria analitică, vezi *Sexualité féminine, op. cit.,* p. 371.

INSTINCTUL MATERN

97. Este vorba despre titlul pe care săptămânalul *L'Express* 1-a dat acestei convorbiri. Cercetările făcute nu au permis identificarea angajatului ziarului care i-a luat interviul lui F. Dolto.

Reproducem aici şi scurta introducere la articolul de faţă, menită să reactualizeze faptul divers care a constituit tema acestei convorbiri. Să adăugăm că, în acest moment, cei doi copii sunt în grija dnei Derock.

98. Ca exemplu, să cităm psihoterapia pe care a urmat-o cu F. Dolto un copil masochist, hărţuit fizic şi subiect de batjocură pentru prietenii lui, din cauza patronimului său (*cf. Séminaire de psychanalyse d'enfants, 2, op. cit.,* pp. 132-137). în legătură cu părinţii care se poartă ca nişte călăi cu propriul copil şi cu enorma lor iubire imaginară — după cum precizează şi F. Dolto — pentru acesta, a se vedea *Dialogues québécois, op. cit.,* pp. 136-141. (*cf.,* de asemenea, „Souffrances et identification la souffrance", în *Destins d'enfants,* Gallimard, 1995, pp. 123-141).

99. F. Dolto vorbeşte în cunoştinţă de cauză, fiindcă aştepta al doilea copil al său, Grégoire, fiind însărcinată în şapte luni în momentul bombardamentului asupra localităţii Halle-aux-Vins, în septembrie 1944 (*cf. La cause des enfants,* Pockets, 1995, pp. 511-518). în legătură cu această relaţie mamă-copil în timpul sarcinii, a se vedea şi *La difficulté de vivre, op. cit.,* pp. 17-75. în acest sens, ar trebui menţionate şi contactele pe care le are fătul cu părinţii, contacte ce pot fi stabilite prin intermediul haptonomiei, fenomen descoperit şi promovat de Frans Veldman (*cf. Solitude, op. cit.,* pp. 214-215 şi nota 62).

100. *Cf., infra,* „Noile tipuri de fecundare şi tehnicile de procreaţie asistată medical", p. 321.

101. R. Spitz (*De la naissance à la parole (La première année de la vie),* P.U.F., 1969) a fost cel care a denumit pentru prima dată aşa aceste tulburări psihosomatice grave ale copilului, afecţiuni ce pot aduce cu sine despărţirea precoce şi brutală de mamă. Vezi, de asemenea, *supra* şi cazul lui Agnàs în „Simbioza mamă-copil, p. 121 şi „Fragranţă", p. 142.

102. „Mamaizat": acest neologism, atât de des întâlnit în opera lui Dolto, va fi definit mai clar în altă parte. Spaţiul este mamaizat dacă „ambianţa" aminteşte de mamă, dacă în ea pluteşte mirosul, mamei. El devine atunci spaţiu de securitate, chiar şi în absenţa

mamei, de vreme ce copilul o poate reprezenta pe mamă *(cf. Solitude, op. cit.,* p. 19, şi *L'image inconsciente du corps, op. cit.,* p. 70).

DESPRE MASOCHISMUL FEMININ

103. Se pare că acest text, inedit, stă la originea raportului, pe care îl avea de prezentat F. Dolto pentru Congresul internaţional de la Amsterdam, în legătură cu sexualitatea feminină, fiind el însuşi un prim pas în elaborarea lucrării de mai târziu *Sexualité féminine, op. cit.,* Prefaţă, p. 7-30.

104. în comentariul său, F. Dolto face imediat referire a la doua parte a analizei a pacientei, care a avut loc la doi ani după prima parte. De altfel şi autoarea articolului insistă tot asupra acestei celei de-a doua părţi a analizei.

105. Vezi mai departe, în articolul lui C.-J. Luquet: „Nu sunt eu de vină că m-am trezit."

106. *Cf.* S. Ferenczi, „L'enfant mal accueilli et sa pulsion de mort", în *Oeuvres complètes,* IV, Payot, 1982, pp. 76-81.

107. Cuvântul utilizat de dna Luquet este *epistonos*; credem că este cazul să invocăm aici termenul de *opisthonos,* care desemnează o rigiditate corporală totală însoţită de o lăsare pe spate a capului şi a trunchiului şi caracterizată de poziţia de hiperextensie a membrelor.

108. Această expresie se referă la starea femeii însărcinate, concepută ca aducând diferite tipuri de gratificaţii.

109. Wilhelm Steckel (1868-1940) a jucat un rol important în perioada de început a mişcării analitice. îl întâlneşte pe Freud în 1902 şi face parte din „primul cerc" care se reuneşte în serile de miercuri. Se spune chiar că el a fost iniţiatorul acestor întâlniri. începând cu 1902, intră în conflict cu Freud, de care se desparte în cele din urmă. în legătură cu acest tratament de scurtă durată la care se referă F. Dolto, pe care îl numeşte el însuşi „metodă de intuiţie" sau „metodă activă", a se vedea *La femme frigide,* „En guise de préface" (din cadrul conferinţei desfăşurate la Sainte-Anne, la 28 iunie 1932), Gallimard, 1937, pp. 28-31.

110. Aici începe o dezvoltare pe care o reîntâlnim uşor modificată în *Sexualité féminine, op. cit.,* pp. 287-290.

111. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.,* p. 138 şi urm., în legătură cu frecvenţa cazurilor în care situaţia oedipiană este prelungită. Numai

în cazul femeii, Freud a vorbit, încă din 1925, despre acestă dificultate de rezolvare a conflictului oedipian: „Nu se ştie din ce cauză depăşeşte fata complexul Oedip" *(cf.* **„Quelques conséquences psychiques de la différence anatomique entre les sexes", în** *La vie sexuelle,*, **P.U.F., 1977, p. 131).**

112. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.,* **p. 289. F. Dolto dedică acestei problematici a homosexualității un capitol întreg, şi anume „Homosexuels: la fécondité culturelle", în cartea sa** *Solitude, op. cit.,* **pp. 245-254.** *(cf.,* **de asemenea,** *Dialogues québécois, op. cit.,* **pp. 217-221).**

113. Aici se încheie dezvoltarea pe care o vom regăsi uşor modificată în *Sexualité féminine* **şi despre al cărei început am amintit mai sus, la nota 110.**

114. *Cf., infra,* **„Reflecții asupra iubirii", p. 419.**

115. *Cf., infra,* **„Despre aşa-numitul masochism feminin normal", p. 219.**

116. începe aici pasajul care a stat la baza textului „Despre aşa-n^iitul masochism normal" *(infra,* **p. 219).**

117. în legătură cu diversele tipuri de orgasm ale femeii, vezi *Sexualité féminine, op. cit.,* **pp. 176-185.**

118. Aici se încheie pasajul al cărui început a fost semnalat la nota 116.

119. Acest joc a fost menționat de F. Dolto în comentariul său pe marginea cazului precedent *(cf.,* **nota autorului, p. 181)**

120. în legătură cu acest simptom, vezi, *supra,* **„Despre feminitate", p. 41.**

121. *Cf.* **K. Abraham,** *Oeuvres complètes, 2, Développement de la libido,* **„Aspects de la position afective des fillettes l'égard de leurs parents" (1916), Payot, 1966, pp. 77-79.**

122. *Cf.,* **în Anexa 2, p. 443, cazul femeii adulte.**

123. începând cu acest paragraf, apare un pasaj care va fi modificat şi dezvoltat pe larg în *Sexualité féminine, op. cit.,* **pp. 103-112 („Entrée dans l'Oedipe", în cap. I, „Développement de la libido").**

124. *Cf., supra,* **„Despre feminitate", p. 41.**

125. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.,* **p. 83 şi comentariul 88. F. Dolto evocă aici acelaşi joc al copilului, ce are la bază distanțarea prudentă a acestuia față de obiectul dorinței sale (vezi nota autorului de la**

p. 147). *Cf.,* de asemenea, Christian Flavigny, *Le désir à cache-cache (Vertus de l'infantile),* Delachaux et Niestlé, 1996.

126. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.,* p. 249.

127. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.,* p. 114 şi, *supra,* „Despre feminitate", p. 41 şi nota 32.

128. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.,* p. 115.

129. *Cf., supra,* „Incesturi", pp. 73 şi „Despre feminitate", pp. 41.

130. Din acest moment şi până la sfârşit, textul nu va fi modificat aproape deloc, şi va fi adăugat ca o dezvoltare la „Note asupra frigidităţii" *(infra,* p. 234).

DESPRE AŞA-NUMITUL MASOCHISM FEMININ NORMAL

131. Acest text este inedit. La fel ca şi „Funcţia maternă şi simbolistica sa" *(supra,* p. 115), manuscrisul lui conţinea următoarea menţiune a autoarei: „Text ce nu va fi inclus în versiunea finală a raportului de la Amsterdam". Deci el a fost redactat înainte de anul 1960. Dacă, în raportul de la Amsterdam, problema masochismului feminin este pusă în legătură cu cea a frigidităţii, în 1982, în cadrul primei ediţii a cărţii *Sexualité féminine,* ea este dezvoltată pe scurt în cap. III intitulat „L'érotisme féminin" *(cf. Sexualité féminine, op. cit.,* pp. 198-200).

Textul pe care îl prezentăm aici constituie o dezvoltare a comentariului făcut de pe marginea articolului dnei Luquet, articol care a precedat acest comentariu, *(cf., supra,* „Despre masochismul feminin", p. 177 şi nota 103). în ceea ce priveşte titlul acestui text, pe care i 1-a dat chiar autoarea, se pare că el reprezintă traducerea în franceză a expresiei utilizate de Freud *(Gesammelte Werke,* XV, p. 123): „Der masochismus ist also, wie man sagt, echt weiblich" („Masochismul este deci, aşa cum se spune, feminin" — cf. „La féminité" în *Nouvelles conférences sur la psychanalyse,* colecţia Idées, Gallimard, 1971, p.152).

132. în legătură cu problema renunţării falice a femeii în cadrul întâlnirii amoroase, vezi, *Sexualité féminine, op. cit.,* pp. 268-276.

133. Hemifragranţa feminină completată de cea masculină *(cf., supra,* „Despre masochismul feminin", p. 177).

134. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.,* pp. 277-280.

135. *Cf. supra,* **„Despre feminitate, p. 41: „Căci se pierde mereu din vedere faptul că bărbatul fecundează şi femeia concepe. Este vorba de două destine diferite ale corpului, fiind tocmai contrariul a ceea ce crede psihologia atunci când afirmă că bărbatul este cel care concepe şi femeia este aceea care îl fecundează".**

136. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.,* **pp. 176-185.**

137. Cel mai cunoscut exemplu este cel al mantei religioase. A se vedea studiul remarcabil pe care i-1 consacră R. Caillois în cartea sa *Le mythe et l'homme* **(Gallimard, 1981, pp. 35-83); amintind despre practicile sexuale ale mantidelor, autorul ne atrage atenţia, cu rigoarea ce îl caracterizează, asupra punctelor comune care există între discipline precum etnologia, etologia, biologia, psihiatria şi literatura.**

138. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.,* **pp. 268-269: „Această derealizare este resimţită ca o ameninţare la adresa tuturor referenţelor narcisice ale subiectului, adică drept ceva asemănător morţii.**

139. *Cf.* **S. Freud, „Contributions à la psychologie de la vie amoureuse", în** *La vie sexuelle, op. cit.*

140. în ceea ce priveşte posibilitatea care există în cazul femeii ca dăruirea de sine în cadrul coitului să se asocieze cu pericolul pierderii valorii personale, vezi *Sexualité féminine,* **în cap. IV ("Conditions narcissiques de la relation d'objet chez la femme et chez l'homme"), „Le risque féminin et la dialectique phallique", pp. 240 şi urm., şi „Dialectique imagière de la rencontre", pp. 248 şi urm.**

141. Naşterea fără dureri a fost introdusă în Franţa în 1951 de către doctorul Ferdinand Lamaze. în 1960, pregătirea pentru acest tip de naştere a fost rambursată de sistemul de asigurări sociale.

142. *Cf.* **S. Freud, „Problema economică a masochismului" (1924), în** *Névrose, psychose et perversion,* **P.U.F., 1973, pp. 290-291, în care autorul descrie predominant masochismul feminin ca „această formă de masochism ale cărui elemente amintesc despre viaţa infantilă", revelând o „suprapunere în straturi a infantilului şi a femininului".**

NOTE ASUPRA FRIGIDITĂŢII

143. Acest text figura în anexa primei ediţii a lucrării *Sexualité féminine,* **din anul 1982. Este vorba cu siguranţă de o conferinţă pe**

care F. Dolto a ținut-o la S.F.P. în aceeaşi perioadă în care a avut loc şi congresul de la Amsterdam, adică în jurul anului 1960.

144. în versiunea roneotipată din 1960, titlul era „La frigidité. Étude clinique."

145. Mai departe, F. Dolto va arăta că frigiditatea este un simptom accesoriu al numeroaselor tipuri de nevroze de care suferă femeile, însă vaginismul face parte, aşa cum va preciza ea în altă parte *(cf. Sexualité féminine, op. cit.,* **pp. 200-201), din tabloul clinic al nevrozelor fobice. în sprijinul acestei afirmații, va aminti despre cazul Alexandrei, femeia de 52 de ani care suferea de vaginism şi avea fobia masculilor din familia pisicilor,** *(cf. Séminaire de psychanalyse d'enfants, op. cit.,* **pp. 28-55).**

146. în realitate, această remarcă a lui Freud nu figurează într-o scrisoare adresată lui Fliess; ea apare într-un manuscris fără dată al lui Freud trimis lui Fliess spre sfârşitul lui 1892 *(cf. La naissance de la psychanalyse,* **P.U.F., 1973, p. 59).**

147. A se vedea cazul citat mai sus, p. 243.

148. Referitor la acest aspect, F.Dolto, în *La cause des enfants, op. cit.,* **p. 36, dă exemplul zestrei prin care fata devenea „o proprietate a tatălui ei, căruia îi era foarte greu să renunțe la propria fiică. [...] Zestrea pe care tatăl o dăruia fiicei îi asigura acestuia prezența materială în cuplul pe care îl forma fata cu bărbatul ales."**

149. A se vedea p. 250 şi nota 150.

150. Pentru o expunere mai amplă a acestui caz, a se vedea *Séminaire de psychanalyse d'enfants, op. cit.,* **pp. 101-103, ca şi** *Sexualité féminine, op. cit.,* **pp. 237-238, şi** *Le sentiment de soi, op. cit.,* **pp. 32-33.**

ACEASTĂ DORINȚĂ INCONŞTIENTĂ DE A PROCREA

151. Acest text este inedit. Putem presupune că F. Dolto 1-a redactat după 1975, în perspectiva unei reeditări — actualizare a textului „Considerații asupra avortului", pe care îl vom putea citi, *infra,* **p. 257.**

ADOLESCENȚII ŞI CONTRACEPȚIA

152. în cadrul acestei convorbiri, opiniile lui F. Dolto au fost culese de R. Bertolus şi M.-F. Blain.

Pe de altă parte, se recomandă lectura celor două cărți pe care F. Dolto le-a dedicat adolescenței, şi anume *La cause des adolescents,* **Pocket, 1997 şi** *Paroles pour adolescents (Le complexe du homard),* **le Livre de poche, 1992.**

153. Revistă trimestrială a A.F.C.C.C. (Asociația Franceză a Centrelor de Consultanță Conjugală).

154. F. Dolto subliniază încă o dată aspectul pregenital al sexualității, legat, la fete, de stadiul oral, şi la băieți, de cel anal. în legătură, de exemplu, cu anorexia tinerelor şi cu stările de greață din timpul sarcinii, patologii ale imaginii corpului, vezi *L'image inconsciente du corps, op. cit.,* **p. 347.**

155. *Cf., infra,* **„Considerații asupra avortului", p. 271 şi nota 171.**

156. *Cf.,* **„La dynamique des pulsions et les réactions dites de jalousie à la naissance d'un puîné" (1947), în** *Au jeu du désir, op. cit.,* **pp (96-132.**

CONSIDERAȚII ASUPRA AVORTULUI

157. Acest text figura în Anexele din prima ediție a cărții *Sexualité féminine (Libido, érotisme, frigidité),* **Scarabée, 1982. Inițial, el fusese publicat într-o lucrare colectivă apărută în 1972, la Editura Seuil, sub titlul** *Avortement et respect de la vie humaine,* **care relua expunerile pe care le făcuseră diverşi medici, teologi şi oameni de ştiință cu ocazia unui colocviu organizat în acelaşi an 1972 de către Comisia Conjugală şi Familială a Centrului Catolic al Medicilor Francezi (C.C.M.F.). F. Dolto a avut o intervenție în cadrul uneia dintre mesele rotunde ale acestui colocviu, masă rotundă coordonată de abatele Marc Oraison şi care şi-a propus să lanseze anumite reflecții clinice şi psihanalitice asupra avortului. Zece ani mai târziu, în 1982, pentru a putea fi inclusă în cartea** *Sexualité féminine,* **această primă versiune a fost revizuită, fără să se renunțe definitiv la caracterul ei inițial, acela de expunere adresată medicilor catolici şi teologilor, cu trei ani înainte de depenalizarea avortului. în 1982, F.Dolto a adăugat în acest text şi punctul său de vedere în legătură cu legalizarea avortului.**

Referitor la opinia lui F. Dolto despre avort, a se citi „Dialogue préliminaire" în *Sexualité féminine,* **Gallimard, 1997, pp. 41-46.**

158. într-adevăr, în opinia lui F. Dolto, este mai imoral actul gestației unui „copil care nu se bucură de dreptul de a fi luat în brațe de cineva, deci de acela de a avea un suflet" *(Avortement et respect de la vie humaine, op. cit.,* **pp. 146-147). în cadrul colocviului organizat de C.C.M.F. în 1972, ea face următoarea precizare: „în limbajul creştin, existența sufletului şi existența celuilalt se confundă [...]** *â-a-me,* **eu mă am dacă tu mă ai — eu nu exist decât dacă un altul este cu mine". F. Dolto are în vedere aici sonoritatea cuvântului âme** *(cf., infra,* **„Reflecții asupra iubirii", p. 419).**

159. Adresându-se în 1972 participanților la Colocviul C.C.M.F., F. Dolto utiliza frecvent expresia „frate şi soră uman" (sau „întru umanitate"). în ediția din 1982, această expresie a fost eliminată.

160. A se vedea, în acest sens, în *La difficulté de vivre, op. cit.,* **pp. 95-109, textul „La mère et l'enfant" (1964), unde F. Dolto aminteşte faptul că femeia însărcinată şi funcția cu rol matern sunt considerate nişte valori, un fundament al legilor sociale mai ales ale celor intrate în vigoare la începutul secolului al XX-lea.**

161. A se vedea *Au jeu du désir, op. cit.,* **pp 245-267, unde este reprodusă una dintre intervențiile lui F. Dolto în legătură cu originea sentimentului matern, cu ocazia celui de-al VII-lea Congres de Psihoprofilaxie Obstetricală de la Monaco (1967) şi, mai precis, prima parte a acestei intervenții: „Quelques images ancestrales de l'amour maternel".** *Cf.,* **de asemenea,** *supra,* **„Feminitatea în viața umană şi în viața mântuită de Hristos", p. 78.**

162. Să nu uităm că F. Dolto a scris acest text în 1972, deci înainte de intrarea în vigoare a legilor din 1975 şi 1979 (a se vedea textele de lege corespunzătoare, în Anexe, pp. 474-486).

163. Este vorba de Spitalul Trousseau, unde F. Dolto a dat consultații între anii 1940-1978. în legătură cu acest aspect al practicii sale, a se consulta Actele Congresului organizat de Şcoala Freudiană de la Paris cu tema transmiterii achizițiilor psihanalizei, în *Lettres de l'École freudienne,* **nr. 25, vol. 2, iunie 1979, şi, mai precis, masa rotundă intitulată „Sur les effets de la transmission de la psychanalyse par l'assistance de psychanalystes en formation à la consultation de Trousseau autour de F. Dolto", pp. 239-278.**

164. Este vorba de dna Ariette, supraveghetoare la spitalul Trousseau, despre care F. Dolto spunea că este minunată, datorită talentului cu care, în fiecare marți de consultație, știa să respecte suferința bolnavului și să asculte solicitările venite din partea părinților sau copilului *(cf. Lettres de l'École freudienne, op. cit.,* **precum și F. Dolto,** *Autoportrait d'une psychanalyste,* **Le Seuil, 1989, p. 196).**

165. A se consulta textele legilor din 1975 și 1979 în Anexe, pp. 474-486.

166. Se face aici o referire la ideea puternică care a făcut-o pe F. Dolto să înființeze, în 1979, La Maison Verte , loc în care sunt respectate dreptul la viață și dreptul de a fi luat în brațe și unele își dau întâlnire copii mici și părinții lor *(cf. La cause des enfants, op. cit.,* **pp. 505-563, și** *La difficulté de vivre, op. cit.,* **pp. 393-410).**

167. F. Dolto se referă la *Evanghelii* **(Matei, IV, 4; Luca, IV, 4), care reiau citatul din** *Deuteronomul* **(VIII, 3): „Omul nu trăiește numai cu pâine, ci cu orice lucru care iese din gura Domnului trăiește omul".**

168. După toate probabilitățile, F. Dolto are în vedere aici la Legea nr. 72-3 din 3 ianuarie 1972, lege care reface în întregime legislația asupra filiației, oferind posibilitatea unui tată sau unei mame să recunoască un copil natural, indiferent de situația sa matrimonială, și chiar și în cazul în care el (sau ea) ar fi căsătorit (sau căsătorită).

169. Asociația „Lăsați-i să trăiască" a fost creată în decembrie 1970 de către cei care se opuneau categoric avortului, încă din perioada proiectelor de lege privind depenalizarea avortului. Printre membrii ei se număra și geneticianul Jérôme Lejeune, care, cu câțiva ani mai înainte, fusese împotriva vânzării libere a pilulelor contraceptive.

170. A se citi textul legii Neuwirth din 28 decembrie 1967 și diferitele decrete aferente ei, referitoare la vânzarea liberă a anticoncepționalelor, în Anexe, pp. 466.

171. Legea nr. 74-631 din 5 iulie 1974 care a modificat prevederile articolului 488 din Codul civil, a stabilit vârsta majoratului la 18 ani împliniți.

172. Dacă legile privind adopția care au apărut între timp, cu precădere legile din decembrie 1976 și din iulie 1996, au favorizat instituționalizarea, în sensul unei simplificări a procedurilor de adopție, putem considera că F. Dolto nu s-ar înșela prea mult dacă le-ar numi și azi niște legi „obositoare." Ținând cont de complexitatea

acestui subiect, un interes deosebit îl are lucrarea lui J.-F. Mattéi, *Le chemin de Vadoption,* **Albin Michel, 1997.**

173. *Cf., infra,* **„Noile tipuri de fecundare şi tehnicile de procreaţie asistată medical", p. 321.**

NOILE TIPURI DE FECUNDAŢIE ŞI TEHNICILE DE PROCREAŢIE ASISTATĂ MEDICAL

174. F. Dolto abordează acest subiect al fecundării asistate şi în *La cause des enfants, op. cit.,* **pp. 153-155 şi pp. 617-619,** *Tout est langage,* **Gallimard 1994, pp. 94-96, „Inconscients et destins" în** *Séminaire de psychanalyse d'enfants,* **3, Le Seuil, 1988, pp. 206-211.**

175. F. Dolto, *La cause des enfants,* **prima ediţie, Laffont, 1985.**

176. F. Dolto, *Séminaire de psychanalyse d'enfants, 2,* **prima ediţie, Seuil, 1985.**

177. F. Dolto, *Solitude*, **prima ediţie, Veriges, 1985.**

178. G. Delaisi de Parseval a publicat şi *La part du père,* **Le Seuil, 1983.**

179. *Cf.* **R. Badinter, „Les droits de l'homme face aux progrès de la médecine, de la biologie et de la biochimie", în** *Le Débat,* **nr. 36, septembrie 1985, pp. 4-14. Vezi şi „Lecture faite...", pp. 37-39, apărută în acelaşi număr al revistei.**

180. *Cf.* **F. Héritier-Augé, „L'individu, le biologique et le social", în** *Le débat, op. cit.,* **pp. 27-32.**

181. M. Kundera, *La valse aux adieux,* **Gallimard, 1976.**

182. R. Frydman, *L'irrésistible désir de naissance,* **P.U.F., 1986.**

183. Celioscopia este un examen endoscopic al cavităţii abdominale cu ajutorul unei fibre optice introduse pe cale ombilicală, sub anestezie locală.

O VOCE CA MULTE ALTELE

184. Opiniile lui F. Dolto au fost consemnate de Pierre Babin, psihanalist, după câte se pare, în 1985, pentru a fi publicate în paginile săptămânalului *Le Nouveau Journal.* **Această convorbire a rămas inedită. Ea are două versiuni: versiunea transcrisă, revăzută şi modificată de către autoarea însăşi, pe care, de altfel, o şi publicăm aici, şi înregistrarea însoţită de transcripţia literală, care comportă**

dezvoltări ample la care Dolto a renunțat în cele din urmă (mai ales cele referitoare la cauza întreruperii emisiunii ei de la radio şi la poziția în legătură cu rolul jucat de Lacan în psihanaliză). Aceste documente sunt păstrate în Arhiva personală a lui F. Dolto.

185. Faptul că această convorbire începe printr-o aluzie la lucrarea lui Freud *Malaise dans la civilisation* **(trad. de Ch. şi J-. Odier, P.U.F., 1971) ni se pare elocvent pentru atmosfera în care s-a desfăşurat. De remarcat că noua traducere are titlul** *Le malaise dans la culture* **(trad. de P. Cotet, R. Lainé şi J. Stute-Cadiot), P.U.F., 1997.**

186. In 1908, Freud descrie pentru prima dată „complexul de castrare" în legătură cu „teoria sexualității infantile", care, atribuind un penis fiecărei ființe umane, încearcă să explice diferența anatomică dintre sexe tocmai prin această castrare. Mai târziu, Freud îi va conferi acestui complex un rol fundamental în evoluția sexualității infantile a ambelor sexe şi în ceea ce priveşte felul în care el se articulează pe complexul lui Oedip, căruia îi garantează astfel universalitatea. însă noțiunea de „castrare simboligenă" a fost creată de F. Dolto *%cf. L'image inconsciente du corps, op.cit.),* **precum şi expresiile „a dărui castrarea" sau a „lua înapoi castrarea"** *(cf.* **„Table ronde sur la consultation Trousseau",** *Lettres de l'École*, **vol. 25 (II), La Transmission, iunie 1979, p. 248, şi,** *supra,* **nota 163).**

187. F. Dolto evocă această perioadă a celui de-al Doilea Război Mondial şi efectele lui sociologice şi simbolice în *Enfances,* **Le Seuil, 1986, şi** *Autoportrait d'une psychanalyste, op. cit.* **Vezi şi** *Tout est langage,* **care debutează cu experiența pe care a avut-o autoarea în timpul celor două războie mondiale (Gallimard, 1994, p. 10 şi următ.).**

188. Despre emanciparea femeii, „Bărbați şi femei", în *La difficulté de vivre, op. cit.,* **p. 411 şi următ.**

189. Despre avort, *supra,* **„Considerații asupra avortului", p. 271, „Adolescenții şi contracepția", p. 260, şi „Libidoul declinat la feminin: trupul şi inima, dorința şi iubirea", p. 21.**

190. Cf. *Dialogues québécois, op. cit.,* **pp. 201-202.**

191. F. Dolto se referă aici la filmul lui Patrick Ségal *Où es-tu camarade?,* **realizat în 1985 şi difuzat în cadrul emisiunii „Résistances", produsă de Bernard Langlois pe Antenne 2.**

192. Patrick Ségal precizează că afirmația lui F. Dolto este inexactă, întrucât nu toate persoanele cu handicap erau în gulaguri. Trei dintre cele 2 250 de gulaguri pe care le-a inventariat el în epoca

respectivă erau rezervate disidenților cu handicap și prizonierilor din gulaguri marcați de handicap pe timpul detenției lor.

193. Din octombrie 1976 până în mai 1978, în cadrul emisiunii sale zilnice *Lorsque l'enfant paraît*, F. Dolto răspundea, în direct pe France-Inter, scrisorilor detaliate care îi erau adresate de către părinții aflați în situații dificile. Răspunsurile ei sunt reunite în lucrarea *Lorsque l'enfant paraît,* Le Seuil, 1990.

194. *Acting out*-ul desemnează orice tip de acțiune din afara curei care prezintă un caracter impulsiv și a cărei apariție, semn al emergenței conținutului refulat, poate să constituie o tentativă de ruptură cu situația analitică. F. Dolto se referă aici la exigența pe care Freud o avea față de pacient și anume, aceea de a nu lua nici o decizie importantă în timpul tratamentului analitic, care, în caz contrar, ar avea de suferit. Lacan consideră că *acting out*-ul reprezintă pentru subiect o cerere de interpretare adresată analistului, revelând un impas al curei. A se vedea, de asemenea, *supra,* p. 372, utilizarea de către F. Dolto a termenului de *acting in,* preluat de psihanaliști din limba engleză, în opoziție cu *acting out.*

195. Pentru mai multe detalii cu privire la întrebuințarea termenului „prudențial", recurent la F. Dolto, a se vedea *supra* (cf. „Despre feminitate", p. 41 și nota 26). Dacă invenția intuitivă a ceea ce acest cuvânt desemnează i-a fost confirmată de protocoalele de observații ale copiilor, în raport cu respectul cu care sunt tratați de părinți, în vederea dobândirii sentimentului de pudoare și câștigării propriei autonomii, de-a lungul anilor de educație, F. Dolto întrebuințează aici termenul „prudențial" relație la cura analitică, care, după opinia ei, trebuie să respecte și anumite reguli de prudență *(cf. Sexualité féminine, op. cit.,* pp. 106-107 și 110-111).

196. *Cf., infra,* „Epopeea lacaniană: hidra cu două capete", p. 379, în care F. Dolto evocă și amintirea ei despre Lacan, precum și contribuția acestuia în calitate de practician la psihanaliză.

197. Se cunoaște azi faptul că Lacan a făcut o analiză mai lungă cu Rudolph Lôwenstein, din iunie 1932 până în decembrie 1938 *(cf., infra,* „Epopeea lacaniană: hidra cu două capete", p. 379 și nota 219).

198. Gaétan Gatian de Clérambault (1872-1934), psihiatru, medic-șef la serviciul de Infirmerie specială și mentorul lui Lacan, este la originea teoriei automatismului mintal și era pasionat de clinica erotismului. în timpul Primului Război Mondial, el a trecut

prin Maroc, de unde s-a întors cu pasiunea pentru țesăturile arabe (vezi, de asemenea, *infra,* notele 245 şi 246 de la textul „Epopeea lacaniană: hidra cu două capete").

EPOPEEA LACANIANĂ: HIDRA CU DOUĂ CAPETE

199. Această convorbire a avut loc la Paris, în data de 3 septembrie 1985, şi a fost publicată în iarna anului 1988, în nr. 5 al revistei *Psychoanalyse,* revista Şcolii Belgiene de psihanaliză, al cărei membru de onoare era F. Dolto. Titlul acestui text provine din discursul pe care 1-a avut F. Martens în timpul acestei convorbiri.

200. *Cf., supra,* „O voce ca multe altele", p. 355.

201. Este vorba despre I.P.A. (International Psychoanalytical Association), Asociația Psihanalitică Internațională, creată de S. Freud în 1910.

202. F. Dolto şi J. Lacan făceau parte din Societatea Psihanalitică din Paris (ScP.P.), afiliată la I.P.A., din care s-au retras, o dată cu prima sciziune din 1953, fără să-şi dea seama că astfel se excludeau şi din I.P.A. De aceea, ei au creat împreună cu D. Lagache Societatea Franceză de Psihanaliză (S.F.P.). *(cf.* „Le grand partage", pp. 236-280, în É. Roudinesco, *Histoire de la psychanalyse en France, 2, 1925-1985,* Fayard, 1994)

203. Perioadele anideative sunt momente ale curei în cursul cărora nu pot fi formulate idei, iar elaborarea se face în tăcere.

204. *Semnificantul* este un termen care se referă la formele concrete, eminamente decompozabile, ale semnului lingvistic (imagine acustică sau simbol grafic), care trimite în mod arbitrar la un concept, *semificatul.*

205. Fonemele sunt elementele limbajului articulat. A se vedea, *Séminaire de la psychanalyse d'enfants, op. cit.,* 2, p. 132: „Cred că aceia dintre dvs. care înțeleg formulările lui Lacan în legătură cu Numele-Tatălui vor regăsi acolo ceea ce spun eu despre perioada arhaică ce precedă fonematizarea şi scrisul". *Cf.,* de asemenea, *supra,* „O voce ca multe altele", p. 355 şi nota 196.

206. J. Lacan opune cuvântul plin, care vehiculează pentru subiect adevărul, cuvântului vid sau morii de cuvinte (discurs al imaginarului) în realizarea psihanalitică a subiectului *(cf.* „Fonction et

champ de la parole et du langage" (Raport al Congresului de la Roma, septembrie 1953), în *Écrits*, Le Seuil, 1966, pp. 247 şi urm.).

207. Cf. J. Lacan, *Le Séminaire,* VII, *L'éthique de la psychanalyse (1959-1960),* Le Seuil, 1986, pp. 368 şi urm.

208. Regula fundamentală, prima regulă a curei analitice apărută în urma renunțării lui Freud la hipnoză, invită pacientul să vorbească după metoda asocierii libere *(cf.* S. Freud, *La technique psychanalythique*, P.U.F., 1953, pp. 3-4 şi p. 95, nota 1). Lacan va enunța această regulă în felul următor: „Să spui orice îți trece prin cap, chiar şi tâmpenii" *(cf. Le Séminaire,* XX, *Encore (1972-1973),* Le Seuil, 1975, p. 29, şi, de asemenea, „Le plaisir et la règle fondamentale", în *Scilicet, 6-7,* Le Seuil, 1976. în 1918, în cadrul lucrărilor celui de-al V-lea congres al I.P.A., desfăşurat la Budapesta, Hermann Nunberg a prupus o a doua regulă fundamentală: „Oricine vrea să-i analizeze pe ceilalți trebuie mai întâi să fie analizat el însuşi". O. Rank şi S. Ferenczi se opuseseră votării unei moțiuni în acest sens. S. Ferenczi evocă această a doua regulă şi consecințele ei în planul practicii în „Élasticité de la technique psychanalytique", în *Oeuvres complètes,* vol. 4, Payot, 1982.

209. J. Lacan şi-a ținut seminarul în anii 1951-1979. Publicarea (la Éditions du Seuil) a început cu seminarul din 1953-1954. încă multe dintre seminariile lui Lacan au rămas inedite. *Cf.* É. Roudinesco, *Jacques Lacan (Esquisse d'une vie, histoire d'un système de pensée),* Fayard, 1993, pp. 531-549.

210. *Cf.* J. Lacan, *Le Séminaire,* XX, *Encore, op. cit.,* p. 68 (cap. IV: „Dieu et la jouissance de La Femme"). Se face aici referire la acest statut specific al articolului hotărât suprimat cu o bară în scrierea lacaniană. I se sugerează cititorului să revadă „Dialogue préliminaire" din *Sexualité féminine, op. cit.,* p. 40: „Aşa este, fiindcă «la» femme, «la» fille în sine nu există ca atare: este vorba de libidoul declinat la feminin".

211. F. Dolto opune dinamicii centrifuge a dorinței masculine dinamica centripetă a dorinței feminine *(cf. Sexualité féminine, op. cit.,* cap. III: „L'érotisme féminin, sa structuration dans l'enfance, ses manifestations chez la femme adulte", în special pp. 167 şi următ.).

212. Această anecdotă, bine cunoscută în mediile psihanalitice apropiate de F. Dolto şi J. Lacan, ne duce cu gândul la Congresul internațional de la Amsterdam din 1960, care a avut ca temă

sexualitatea feminină, fiind organizat de S.F.P. împreună cu alte societăți psihanalitice disidente ale I.P.A. Cu această ocazie, F. Dolto a prezentat pentru prima dată un raport cu privire la „La libido génitale et son destin féminin" *(cf. Sexualité féminine, op. cit.,* Prefață şi „Dialogue préliminaire" — cf. şi „Des jalons pour une histoire", convorbire cu É. Roudinesco, în *Quelques pas sur le chemin de Françoise Dolto,* Le Seuil, 1988, p. 32).

213. François Perrier (1922-1990) era în perioada respectivă unul dintre „juniorii" S.F.P. (a treia generație). împreună cu W. Granoff, a elaborat al doilea raport de la congresul de la Amsterdam, în legătură cu „Les idéaux féminins et la question des perversions chez la femme". Acest raport va face obiectul unui articol cu titlul „Le problème de la perversoin chez la femme", articol publicat în *La Psychanalyse, op. cit.,* apoi al lucrării *Le désir et le féminin,* Aubier-Montaigne, 1979 *(cf.* F. Perrier, *La Chaussée d'Antin,* ediție îngrijită de J. Sédat, Albin Michel, Bibliothèque des idées, 1994, şi, de asemenêa, F. Perrier, *Voyages extraordinaires en Tranlacanie,* Lieu commun, 1985).

214. Wladimir Granoff formează alături de F. Perrier şi S. Leclaire aşa-numita „troica". La îndemnul lui Lacan, el îşi asumă răspunderea, împreună cu S. Leclaire, începând cu 1959, negocierilor secrete cu instanțele de conducere ale I.P.A. privind integrarea S.F.P.-ului. însă eşecul acestor negocieri duce la cea de-a doua sciziune, în 1963. împreună cu D. Lagache, W. Granoff creează atunci Asociația Psihanalitică din Franța (A.P.E.), afiliată la I.P.A. în legătură cu mizele congresului de la Amsterdam şi ale acestui moment din istoria psihanalizei, a se citi postfața pe care W. Granoff a redactat-o pentru reeditarea, sub îngrijirea acestuia şi a lui F. Perrier, a cărții *Le désir et le féminin, op. cit.,* 1991 (a se vedea, de asemenea, W. Granoff, *La pensée et le féminin,* Minuit, 1976, şi *Filiations,* Minuit, 1975).

215. Serge Leclaire (1924-1994) a fost secretarul apoi preşedintele S.F.P. După sciziunea din anul 1963, el se alătură lui Lacan şi participă la înființarea unei Şcoli de psihanaliză, École Freudienne de Paris (E.F.P.) *(cf.* S. Leclaire, *Demeures d'ailleurs,* seria Écrits pour la psychanalyse, vol. 1 (1954-1993), Strasbourg, Arcanes, 1996).

216. Marianne Lagache, născută Hossenlop, a treia soție a lui Daniel Lagache, a ajuns la psihanaliză prin intermediul psihologiei sociale şi al preocupării ei pentru problema delincvenței *(cf.*

É.Roudinesco, *Histoire de la psychanalyse en France, 2,1925-1985, op. cit.,* **p. 231).**

217. F. Dolto evocă acest episod cu É.Roudinesco în *Quelques pas sur le chemin de Françoise Dolto, op. cit.,* **p. 31.**

218. *Cf. Sexualité féminine, op. cit.,* **p. 19, nota 1, şi p. 34. A se vedea şi convorbirea cu É. Roudinesco în** *Quelques pas sur le chemin de Françoise Dolto, op. cit.,* **p. 32, în cursul căreia, pentru a-şi explica butada lui Lacan, F. Dolto se referă mai degrabă, în raportul ei, la ceea ce ea articula ca o coexistență, la femeie, a homosexualității cu o aparentă heterosexualitate. Pentru o lectură completă a ansamblului acestei dezvoltări a lui F. Dolto, a se vedea** *Sexualité féminine, op. cit.,* **cap. IV, pp. 142-145.**

219. Rudolph Loewenstein (1898-1976), analist al lui Lacan din iunie 1932 până în decembrie 1938, a devenit, după ce a emigrat în SUA, unul dintre fondatorii *ego psychology,* **alături de Kris şi Hartmann, unul dintre marile curente ale freudismului american** *(cf.* **É. Roudinesco,** *Histoire de la psychanalyse en France, 2, op. cit.,* **pp. 133-134, 136-137, şi Jacques Lacan,** *op. cit.).* **mai multe despre** *ego psychology,* **a se vedea É.Roudinesco şi M.Plon,** *Dictionnaire de la psychanalyse,* **Fayard, 1997, pp. 242-244.**

220. *Cf.* **É. Roudinesco,** *Jacques Lacan, op. cit.,* **p. 245.**

221. Daniel Lagache (1903-1972) face parte dintre seniorii S.P.P. (a doua generație). Cadru universitar, el ajunge de la psihologie la medicină. Părărseşte S.P.P. în acelaşi timp cu Lacan, pentru a fonda, împreună cu acesta şi cu F. Dolto, S.F.P.

222. Cu siguranță, F. Dolto vrea să vorbească despre S.P.P., fiindcă Institutul de Psihanaliză nu exista încă la acea vreme, fiind creat abia în iunie 1952.

223. August Aichhorn (1878-1949), analist vienez, cunoscut pentru activitatea sa de psihanaliză în cazul copiilor delincvenți. Intrând în clandestinitate în 1938, după desființarea societății vieneze de psihanaliză (W.P.V., Wiener Psychoanalytische Vereinigung), el are inițiativa reconstituirii acesteia în 1945, după terminarea războiului.

224. Otto Rank (1884-1939), discipol al lui Freud începând cu 1906, s-a aflat la conducerea revistei *Imago* **încă de la crearea ei în 1912. Ruptura lui cu Freud intervine în 1926** *(cf., supra,* **nota 77).**

225. René Arpad Spitz (1887-1974), ungur născut la Viena, se stabileşte apoi la Budapesta unde, în 1919, se alătură Societății Psihanalitice din Budapesta creată de S. Frenczi, înainte de a se întoarce la Viena pentru o analiză didactică cu Freud. După o perioadă petrecută la Paris, emigrează în SUA în 1938. începând cu 1945, el se simte tot mai atras de *ego psychology* (cf. *Le Non et le oui, la genèse de la communication humaine,* Paris, P.U.F., 1962). F. Dolto se referă la el şi dă o nouă interpretare a ceea ce el a descris la nou-născut ca „reflex de căutare a sânului" *(cf. Sexualité féminine, op. cit.,* pp. 80-81, şi comentariul 85, pp. 365-367).

226. Melanie Klein (1882-1960) s-a născut la Viena. Inițial s-a simțit atrasă de ideile lui S. Ferenczi la Budapesta, apoi de cele ale lui K. Abraham la Berlin; participă la dezbaterea anglo-vieneză pe tema sexualității feminine, alături de Jones la Londra, pentru ca apoi să se situeze pe o poziție total diferită față de Anna Freud, în privința psihanalizei copilului.

227. Prințesa Marie Bonaparte (1882-1962) începe în 1925 o analiză cu Freud, participă în 1926 la fondarea S.P.P. şi la crearea *Revue française de psychanalyse.*

228. Ernest Jones (1879-1958), discipol al lui Freud, este autorul primei biografii a acestuia. El este inițiatorul, la Londra, al unei mişcări contestatare cu caracter preponderent feminin, care deschide şi susține o dezbatere teoretică împotriva Vienei privind problema sexualității feminine (cf. *Sexualité féminine, op. cit.,* Prefață, pp. 12-17)

229. La 25 aprilie 1938 dşoara Françoise Marette îşi prezintă prima sa comunicare, „Un cas de névrose de caractère à base d'autopunition", în prezența domnilor Leuba, Lôwenstein, Laforgue, Spitz, Staub şi a dnei Morgenstern, toți participanți la discuție. Expunerea cazului nu este publicată, dar discuția care a urmat poate fi citită în *Revue française de psychanalyse,* vol. 10,1938, pp. 772-774.

230. *Psychanalyse et pédiatrie,* Le Seuil, 1971. Inițial publicat în 1940, acest text a fost reluat în 1961 de Éditions de la Parole, apoi în 1965 la Librairie Bonnier-Lespiant.

231. Conferința de la Munchen, din septembrie1938, reunea reprezentanții Franței (Daladier), Marii Britanii (Chamberlain), Italiei (Mussolini) şi Gremaniei (Hitler), Acordurille semnate în cadrul acestei conferințe au marcat reculul democrațiilor occidentale care,

de teama unui conflict, i-au permis lui Hitler să anexeze teritoriul sudiților.

232. Polonia este invadată de trupele germane, fără declarație de război, la 1 septembrie 1939.

233. Este vorba, evident, de un joc de cuvinte cu substantivele „Lagache" şi „Lacan".

234. Hélène Gorodiche, prima soție a lui D. Lagache cu care acesta a avut două gemene şi o altă fată pe nume Élisabeth.

235. Steppage: deplasare specifică a bolnavilor care suferă de paralizia muşchilor extensori ai degetelor de la picioare şi ai peroneilor. Imposibilitatea de a se sprijini pe talpa piciorului îi obligă ca la fiecare pas să ridice foarte sus piciorul printr-o flexie a coapsei pe bazin, pentru a evita ca vârful piciorului, care stă permanent în jos, să se lovească de sol. *(cf. Dictionnaire des termes techniques de médecine,* **de Garnier et Delamare, Libraire Maloine, 1969).**

236. Georges Parcheminey (1888-1953), neurolog de formație, a fost unul dintre membrii fondatori ai S.P.P., în 1926.

237. Sacha Nacht (1901-1976), originar din Moldova, maestru al celei de-a doua generații, întruchipează la S.P.P. asimilarea psihanalizei cu medicina. în 1952, el preia autoritar conducerea noului Institut de psihanaliză, care îşi propune instruirea şi formarea analiştilor, şi intră în conflict cu Lacan şi Lagache, ceea ce va fi la originea primei sciziuni din 1953.

238. Heinz Hartmann (1894-1970), refugiat la Paris după ocuparea Vienei de către nazişti, emigrează în SUA şi participă la înființarea *ego psychology.* **Sub preşedinția lui, în 1953, în cadrul congresului de la Londra, I.P.A. refuză afilierea S.F.P. şi încredințează examinarea acestei candidaturi unei comisii de anchetă.**

239. Angel Garma (1904-1983), psihanalist de origine spaniolă. Părinții lui au emigrat în Argentina când el avea 4 ani. După ce şi-a terminat studiile de psihiatrie la Madrid, primeşte o formație psihanalitică la Institutul din Berlin unde a fost analizat de Theodor Reik. A locuit inițial la Madrid, după care a părăsit Spania în 1936 şi, după o perioadă petrecută la Paris, în cursul căreia a făcut o analiză sub control cu F. Dolto, se întoarce în 1938 la Buenos Aires unde va forma prima generație de psihanalişti argentinieni *(cf. Le rêve, traumatisme et hallucination,* **P.U.F., 1981).**

240. Ernst Kris (1900-1957), partizan al *ego psychology,* participă în 1950 la publicarea scrisorilor lui Freud adresate lui Fliess, alături de Marie Bonaparte şi Anna Freud.

241. Teoria din *1 Principie* este enunţată de Heinz Hartmann, cu ocazia celui de-al 18-lea congres al I.P.A., desfăşurat la Londra la 26 iulie 1953 şi prezidat de acesta *(cf.* É. Roudinesco, *Histoire de la psychanalyse en France,* 2,*1925-1985, op. cit.,* p. 264).

242. Jean Lhermite (1877-1959), medic, este mai ales cunoscut pentru cercetările lui în domeniul neurologiei şi psihiatriei.

243. Georges Heuyer, în serviciul căruia F. Dolto este entern în 1934, o îndeamnă pe aceasta să urmeze Internat des Asiles, echivalent al actualului internat în psihiatrie.

244. Este vorba de spitalul de psihiatrie Maison-Blanche, destinat femeilor, fiind situat la Neuilly-sur-Marne, şi unde F. Dolto a înlocuit pe cineva începând cu decembrie 1935.

245. Gaétan Gatian de Clérambault (1872-1934): Lacan îl considera „singurul său maestru în psihiatrie". Diagnosticat în 1934 cu glaucom şi ameninţat cu cecitatea, s-a sinucis în faţa oglinzii din camera lui *(cf. L'érotomanie,* Institut Synthlabo pour le progrès de la connaissance, colecţia „Les empêcheurs de penser en rond", 1935; *cf.,* de asemenea, *supra,* nota 198).

246. F. Dolto se referă aici la pasiunea lui Clérambault pentru ţesături şi pentru modul de a le înnoda pe care îl învăţase când făcuse armata în Maroc, ocazia care i-a permis să observe şi să reproducă această tehnică arabă de obţinere a pliurilor.

247. Infirmerie specială rezervată alienaţilor, arondată Prefecturii de Poliţie din Paris, unde era medic-şef Clérambault.

248. Colegiul Stanislas este o şcoală confesională pariziană, foarte prizată în mediul marii burghezii de la 1848. Iniţial condusă de preoţi marianişti, ea a devenit, în 1901, o şcoală liberă în care elevii erau instruiţi de clerici şi profesori laici. Lacan a primit aici o cultură clasică şi creştină.

249. Modificare ipocrită a versului original al lui Molière, atunci când Tartuffe îi spune lui Dorine, servitoarea: „Ascundeţi acest sân a cărui prezenţă mă tulbură peste măsură".

250. Marc Marie (sau Marc François) Lacan (1907-1994) *(cf.* É. Roudinesco, *Généalogies,* Fayard, 1994, pp. 123-124).

251. *Cf.* M. Dacher şi M. Weinstein, *Histoire de Louise (Des vieillards en hospice),* Le Seuil, 1979, reeditată în 1996.

252. Despre stilul feminin şi stilul masculin, vezi *Sexualité féminine, op. cit.,* pp. 166-175, şi Anexa II, pp. 408-^16.

253. René Diatkine (1918-1997), psihanalist al S.P.P., a semnat împreună cu Lebovici numeroase rapoarte. El reprezintă, alături cu acesta, o psihanaliză medicală.

254. Serge Lebovici este partizanul unei psihologii infantile pentru care psihiatria rămâne principala garanţie.

255. André Berge (1902-1995), membru al S.P.P., apărător al cauzei lui F. Dolto, cu care formează, în timpul Ocupaţiei, şi împreună cu Mere Schlumberger şi Juliette Favez-Boutonier, toţi analizaţi de Laforgue, un grup de lucru cunoscut sub numele de „cvartetul Sainte-Geneviève", ca urmare a locului în care se ţineau reuniunile, şi anume acasă la Juliette, pe colina Sainte-Geneviève din Paris. El participă la înfiinţarea Şcolii Părinţilor, în 1930, şi devine, în 1947, directorul Centrului Claude-Bernard. în 1953, nu este de acord cu sciziunea, dar se alătură prietenilor lui care au demisionat din S.F.P. Mai târziu, el va adera la A.P.F. *(cf. De Vécriture la psychanalyse,* convorbiri cu M. Mathieu, colecţia Psychopée, Clancier-Guénaud, 1988).

256. Philippe Marette (1913-1993), fratele lui F. Dolto, psihanalist, membru aderent al S.P.P. din 1935.

257. F. Dolto nu a fost exclusă din S.F.P. în 1963, S.F.P. a fost dizolvată.

258. La 25 mai 1913, Freud le-a oferit în semn de recunoştinţă discipolilor lui cei mai apropiaţi, reuniţi în comitet secret, o intalie grecească din propria colecţie, montată în şevalieră.

259. Perrier a demisionat şi a părăsit E.F.P. în cursul reuniunii din 25 ianuarie 1969, apoi a creat „Le Quatrième Groupe" împreună cu Jean-Paul Valabrega şi Pieră Aulagnier.

260. Este vorba de o procedură propusă de Lacan în 1967, care are în vedere accesul unui simplu membru al École Freudienne de Paris la titlul de analist. Această procedură a făcut obiectul criticilor şi disensiunilor interne care au condus, în ianuarie 1969, la cea de-a treia sciziune din istoria psihanalizei în Franţa, evocată aici de F. Dolto *(cf.* É. Roudinesco, *Histoire de la psychanalyse en France,* 2, *1925-1985, op. cit.,* pp. 450 şi urm.).

261. Jean-Paul Valabrega, psihanalist, membru al S.F.P., în cadrul căreia era responsabil cu editarea revistei *La Psychanalyse,* **1-a urmat pe Lacan la École Freudienne de Paris, din care demisionează în 1969, în acelaşi timp cu Perrier şi Piera Aulagnier, pentru a înfiinţa, împreună cu aceştia din urmă, „Le Quatrième Groupe", l'Organisation Psychanalythique de langue française (Organizaţie psihanalitică de limbă franceză O.P.L.E.)** *(cf. Phantasme, mythe, corps et sens,* **Payot, 1992).**

262. Piera Aulagnier (1925-1990), membră a S.F.P., apoi a E.F.P., fondatoare a „Quatrième Groupe", creând şi revista grupului, *Topique,* **publicată la P.U.F.** *(cf. La violence de l'interprétation,* **P.U.F., 1975).**

263. în saloanele acestui hotel parizian de pe malul stâng al Senei s-a constituit juriul E.F.P. şi a avut loc votarea procedurii propuse de Lacan, soldată cu plecarea lui Perrier, Valabrega şi Aulagnier (cf. É.Roudinesco, *Histoire de la psychanalyse en France,* **2,***1925-1985, op. cit.,* **pp. 465 şi urm.).**

264. Sala Magnan, din hotelul Sainte-Anne, în care se ţineau conferinţele de psihanaliză.

265. A E.F.P.

266. Braserie pariziană.

267. „Textul material (Cartea) poate deci avea, din punctul de vedere al celui care 1-a scris, un caracter neesenţial şi chiar, într-o anumită măsură, neautentic. De aceea, vedem cum, adesea, operele, printr-un vicleşug fundamental, nu sunt decât propriul lor proiect: opera se scrie căutând opera, şi, în momentul în care începe în mod fictiv, ea se încheie în mod practic" (Roland Barthes, *Essais critiques,* **Le Seuil, 1981, Prefaţă, p. 11).**

268. Administraţia E.F.P.

269. Şcoala din Pont-Aven a regrupat, la sfârşitul secolului al XIX-lea, numeroşi pictori, printre care Émile Bernard şi Paul Sérusier, în jurul lui Gaugain, care a petrecut un timp în această localitate din Finistère în 1886.

270. Maternul reprezintă formalizarea la care ajunge Lacan la începutul anilor 70, în teoretizările sale. înrudit cu *mitemul* **lui Cl. Lévi-Strauss şi cu** *mathèma,* **care, în greacă înseamnă „cunoaştere", el ar viza să transforme achiziţiile psihanalizei într-o scriitură integral transmisibilă.**

REFLECȚII ASUPRA IUBIRII

271. Acest text inedit a fost scris de F. Dolto în 1970. Reproducem cele trei versiuni ale paragrafului pe care le oferă autoarea, paragraf care începe astfel. „Dacă intuiția noastră că dragostea există../' F. Dolto îşi precizează aici, prin tuşe succesive, concepția ei despre iubire prin intermediul tematicii care îi caracterizează opera, adică în articularea semnificantă cu dorința şi cu scena originară care stă la originea zămislirii subiectului.

272. *Cf., supra,* „Considerații asupra avortului", p. 271 şi nota 158, şi J. Lacan, *Le Séminaire,* XX, *Encore, op. cit.,* cap. 7, „Une lettre d'âmour", pp. 73-82.

273. F. Dolto revine adesea la ritmuri, percuții sau jazz ca metafore ale unei imagini a corpului fetal, asociind bătăile inimii femeii însărcinate cu cele ale inimii fătului. De altfel, ea avea obiceiul de a scanda bătăile inimii cu vârful degetelor pe masă *(cf,* între altele, *Les chemins de l'éducation, op. cit.,* p. 350, şi M. Montrelay, „Le Tambour et l'arc", în *Quelques pas sur le chemin de Françoise Dolto, op. cit.,* p. 236).

Reprezentanții sexului tare, care nu au înțeles încă faptul că femeia juisează altfel decât ei, au lansat în mod greşit sintagma de «masochism feminin»

In cazul femeii, totul participă la valorizarea şi justificarea dorinței sale de a se supune imperioasei penetrări a bărbatului...

«Uitarea», renunțarea femeii la toate reprezentările metaforice despre ea însăşi, mergând până la refuzul falismului persoanei ei corporale pentru a-şi lăsa dorința să exalte singura permanență falică şi formală care poate exista, şi anume aceea a partenerului ei masculin, pot oare fi considerate masochism?

Françoise Dolto

ISBN 978-973-707-223-8
www.edituratrei.ro

9 789737 072238 >